

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDI- STRIKTSPROGRAM 2007-2013

Akserapport – Akse 1

NaturErhvervstyrelsen

19. december 2016

EPINION

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Slutevaluering af det danske landdistriktsprogram 2007-2013

Rapport for Akse 1

Epinion A/S, Orbicon A/S og Center for Landdistriktsforskning

Projektleder : Heidi Skov Andersen
Evaluators : Thomas Nørtoft Poulsen, Peder Gaarde Fisker, Mette Grønborg Stennicke,
Martin Østervig Larsen, Heidi Skov Andersen og Natasja Bjerre Martinsen

INDHOLDSFORTEGNELSE

1.	INDLEDNING	6
2.	EVALUERING AF ERHVERVSUDVIKLING – PRIMÆRE JORDBRUGERE	7
2.1	FAKTA OM STØTTEORDNING erhvervsudvikling – primære jordbrugere	7
2.2	Rationale for primære jordbrugere	9
2.3	EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE	10
2.4	Økonomiske nøgletal	14
2.5	Kendetegn ved projekterne	17
2.6	Kendetegn ved ordningens projektmagere	20
2.7	Evaluerings konklusioner	27
2.7.1	Relevans og nytte	27
2.7.2	Målopfyldelse og Effekter	30
2.7.3	Effektivitet	39
2.7.4	Projektrejse	43
2.7.5	Konklusion	53
3.	EVALUERING AF MILJØTEKNOLOGI	56
3.1	Fakta om Miljøteknologiordningen	56
3.2	Evaluerings spørgsmål og metode	58
3.3	Økonomiske nøgletal	61
3.4	Kendetegn ved ordningens projektmagere	64
3.5	Kendetegn ved projekterne	66
3.6	Evaluerings konklusioner	72
3.6.1	Relevans & nytte	72
3.6.2	Målopfyldelse og effekter	73
3.6.3	Effektivitet	80
3.6.4	Projektrejse	84
3.7	Konklusion	91
4.	EVALUERING AF INVESTERINGER I NYE TEKNOLOGIER PÅ ØKOLOGISKE BEDRIFTER	93

4.1	Fakta Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter (økologisk investeringsstøtte)	93
4.2	Evaluerings spørgsmål og metode	95
4.3	Økonomiske nøgletal	98
4.4	Kendetegn ved ordningens projektmagere	101
4.5	Kendetegn ved projekterne	101
4.6	Evaluerings konklusioner	108
4.6.1	Relevans & nytte	108
4.6.2	Effekter & målopfyldelse	110
4.6.3	Effektivitet	116
4.6.4	Projektrejse	120
4.7	Konklusion	125
5.	EVALUERING AF FREMME AF PRODUKTION OG AFSÆTNING AF ØKOLOGISKE FØDEVARER (ØKOLOGIFREMME)	127
5.1	Fakta om Økologifremmeordningen	127
5.2	Evaluerings spørgsmål og metode	129
5.3	Økonomiske nøgletal	132
5.4	Kendetegn ved ordningens projektmagere	135
5.5	Kendetegn ved projekterne	136
5.6	Evaluerings konklusioner	139
5.6.1	Relevans & nytte	139
5.6.2	Effekter og målopfyldelse	140
5.6.3	Effektivitet	144
5.6.4	Projektrejse	145
5.7	Konklusion	150
6.	ERHVERVSUDVIKLING – FORARBEJDNING & INVESTERINGER INDEN FOR FORARBEJDNING I FØDEVARESEKTOREN	152
6.1	FAKTA OM de to STØTTEORDNINGER	152
6.2	EVALUERINGS SPØRGSMÅL OG METODE	154
6.3	Økonomiske nøgletal	158

6.4	Kendetegn ved projekterne	161
6.5	Kendetegn ved ordningernes støttemodtagere	163
6.6	Evalueringens konklusioner	167
6.6.1	Relevans & Nytte	167
6.6.2	Målopfyldelse og Effekter	168
6.6.3	Effektivitet	182
6.6.4	Projektrejse	186
6.7	Konklusion	192
7.	EVALUERING AF ORDNING – ETABLERING AF BIOGASANLÆG	194
7.1	Fakta om støtteordning – etablering af biogasanlæg	194
7.2	Evalueringsspørgsmål og metode	196
7.3	Økonomiske nøgletal	197
7.3.1	Tilsagn, annulleringer og afløb	197
7.3.2	Ordningens mål og målopfyldelse	199
7.4	Kendetegn ved ordningens projektmagere	201
7.5	Kendetegn ved projekterne	201
7.6	Evalueringens konklusioner	203
7.6.1	Relevans & nytte	203
7.6.2	Effekter og målopfyldelse	204
7.6.3	Effektivitet	207
7.6.4	Projektrejse	208
7.7	Konklusion	211
8.	EVALUERING AF NETVÆRKSORDNINGEN	214
8.1	Fakta om Netværksordningen	214
8.2	Evalueringsspørgsmål og metode	216
8.3	Økonomiske nøgletal	218
8.4	Kendetegn ved ordningens projektmagerne	221
8.5	Kendetegn ved projekterne	222
8.6	Evalueringens konklusioner	225

8.6.1	Relevans & nytte	225
8.6.2	Effekter og målopfyldelse	226
8.6.3	Effektivitet	227
8.6.4	Samlet tilfredshed	228
8.7	Konklusion	232

1. INDLEDNING

Denne rapport beskriver slutevalueringen af akse 1 i Det danske Landdistriktsprogram 2007-2013. Hovedvægten for akse 1 er at styrke konkurrencekraften i jordbrugs- og fødevarerektoren gennem udvikling af og investering i innovative løsninger, der omsætter nytænkning til værdi for den enkelte virksomhed og for samfundet. Finansielt er der lagt vægt på fysiske investeringer og anvendelse af ny viden til fremme af nye løsninger som fx er mere energi- og miljøeffektive. Innovationsaktiviteterne fokuserer på at skabe nye og bedre fødevarer af høj kvalitet, herunder på økologi. Der er fokus på investeringer i bedre dyrevelfærd samt på udvikling og anvendelse af nye miljøvenlige teknologier. Herunder også nonfood-produktioner, der primært sigter på at øge udbuddet af vedvarende energikilder.

Indsatsen under akse 1 har været gennemført via syv støtteordninger:

1. Miljøteknologi
2. Erhvervsudvikling (forarbejdning)
3. Erhvervsudvikling (Primære jordbrugere)
4. Investeringer i forarbejdningssektoren
5. Netværksordningen
6. Økologifremme (kvalitetsfødevarerordningen)
7. Økologisk investeringsstøtte
8. Etablering af biogasanlæg

Denne rapport gennemgår først indsatserne under ordningen *Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere* (kapitel 2), derefter *Miljøteknologiordningen* (kapitel 3), *Økologisk investeringsstøtte* (kapitel 4), *Økologifremme* (kapitel 5), *Erhvervsudvikling – Forarbejdning* samt *Investeringer i forarbejdningssektoren* (kapitel 6), *Etablering af biogasanlæg* og endelig *Netværksordningen* (kapitel 7). I alle disse kapitler indgår en beskrivelse af ordningens formål og interventionslogik, gennemførelse, proces og effekter. Der indgår et konkluderende afsnit til sidst.

Analysen af alle ordninger er gennemført efter samme hovedprincipper. Der henvises til Midtvejsevalueringen hvor det giver indholdsmæssigt mening. Metoden i evalueringsarbejdet beskrives mere indgående i forbindelse med de enkelte ordninger plus i bilag 2 til den Tværgående evalueringsrapport.

2. EVALUERING AF ERHVERVSUDVIKLING – PRIMÆRE JORDBRUGERE

2.1 FAKTA OM STØTTEORDNING ERHVERVSUDVIKLING – PRIMÆRE JORDBRUGERE

FORMÅL	Ordnningen "Erhvervsudvikling - Primære Jordbrugere" har til formål at fremme sektorens konkurrenceevne gennem tilskud til investeringer i nye processer og teknologier for derigennem samtidig at reducere uønsket belastning af det omkringliggende samfund, f.eks. teknologier til løsning af miljø- og arbejdsmiljøproblemer. Det særlige ved ordningen er, at der lægges vægt på nyhedsværdi eller innovationshøjde i investeringen. Det betyder, at der skal være tale om en ny teknologi/proces, der ikke i forvejen er kendt eller udbredt i sektoren. Der lægges endvidere vægt på, at teknologien eller processen bidrager til at forbedre miljøforhold, arbejdsmiljøforhold, dyrevelfærd og sundhed, fremme af økologi samt i øvrigt er befordrende for sektorens udvikling.
INTERVENTIONSLOGIK	Interventionslogikken for den oprindelige "Erhvervsudviklingsordning – Primære Jordbrugere" er: <i>Projekter gennemføres og fremmer udvikling, demonstration og investering i ny teknologi i sektoren (outputs). Dermed fremmes indførelsen af nye teknologier med et stort element af bidrag til forskellige former for offentlige goder. Der sker en vigtig spredning af viden og information om disse teknologier i sektoren, hvorigennem der både sker en forbedring af produktionskapacitet og produktivitet i sektoren og en relativ forbedring af sektorens påvirkninger af miljø, natur mv. → herigennem fremmes sektorens konkurrenceevne, samtidig med at de relativt forbedrede miljøforhold mv. bidrager til en forbedring af levevilkårene i landdistrikterne og højere livskvalitet (virkning).</i>
JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING	Der kan søges om tilskud til Udviklingsprojekter (op til 60 % tilskud), Demonstrationsprojekter (op til 60 % tilskud) og Investeringsprojekter (op til 40 % tilskud). Der kan søges om tilskud inden for 8 indsatsområder (kvalitetsfødere, fødevarer, fødevarer, fødevarer, fødevarer, økologi, produkters sporbarhed, dyresundhed og –velfærd, arbejdsmiljø, miljøeffektive indsatser, herunder miljøteknologi og andre indsatsområder). Erhvervsudviklingsordningen er siden midtvejsevalueringen blevet justeret i 2010 i forbindelse med Grøn Vækst og Sundhedstjekket. Frem til da var der også et investeringsben under ordningen. Investeringssiden har siden 2010 og 2011 været udmøntet gennem ordningerne; "Miljøteknologi," "Investeringer inden for forarbejdning i fødevarersektoren" og "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter."

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	<p>Justeringerne betyder også, at det siden 2010 har været en betingelse, at projekterne medfinansieres af landbrugets fonde. Derudover er det en forudsætning, at udviklingsprojekter har tilskudsberettigede udgifter for mindst 300.000 kr. og demonstrationsprojekter har tilskudsberettigede udgifter for mindst 150.000 kr. Projekterne skal, som nævnt, falde inden under et eller flere af følgende indsatsområder:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Kvalitetsfødevarer2. Fødevarer sikkerhed3. Økologi4. Produkters sporbarhed5. Dyresundhed og -velfærd6. Arbejds miljø7. Miljøeffektive indsatser, herunder miljøteknologi8. Andre indsatsområder, som Fødevareministeriet vurderer, væsentligt kan bidrage til at fremme innovation og udvikling i det primære jordbrug.
<p>REGELSÆT</p>	<p>Ordningen "Erhvervsudvikling - Primære Jordbrugere" bygger på flere foranstaltninger (koder) i forordning 1698/2005. Der gælder kode 111 vedr. aktioner for erhvervsuddannelse og information, kode 121 om modernisering af landbrugsbedrifter samt kode 124 vedr. samarbejde om udvikling af nye produkter, processer og teknologier i sektoren.</p> <p>Ordningen baseres på følgende retsgrundlag:</p> <ul style="list-style-type: none">• Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven).• Bekendtgørelse nr. 1079 af 3. september 2007 om tilskud til fremme af innovation gennem udvikling, demonstration og investeringer vedrørende det primære jordbrug.• Bekendtgørelse nr. 258 af 31. marts 2009 om tilskud til fremme af innovation gennem udvikling, demonstration og investeringer vedrørende det primære jordbrug.• Bekendtgørelse nr. 932 af 19. juli 2010 om tilskud til udvikling og demonstration vedrørende det primære jordbrug og vedrørende forarbejdning i fødevarer sektoren.• Kommissionens forordning nr. 1975/2006 af 7. december 2006 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne. <p>Hertil kommer der et antal vejledninger og ansøgningskemaer for de enkelte underordninger under ordningen.</p>

2.2 RATIONALE FOR PRIMÆRE JORDBRUGERE

Rationalet bag ordningen Primære Jordbrugere skal findes i de behov og udfordringer som dansk jordbrug generelt og husdyrproduktionen stod overfor i 2007 og som fortsat gør sig gældende i dag¹, nemlig øget krav på områder som miljø, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed. Investeringsbeslutninger i husdyrproduktionen og i gartnerierhvervet har fokus både på øget kapacitet og konkurrenceevne og på at tilgodese de samfundsmæssige krav vedr. miljø, klima, natur, arbejdsmiljø og produktsikkerhed og kvalitet mv. Der er derfor en stigende interesse og behov for investeringer i teknologier, der kan reducere belastningen af miljø, natur, medarbejdere og naboer. Dermed er disse investeringer i nye teknologier ikke alene en central faktor for fortsat optimering af produktionsprocesser og dermed for sektorens konkurrenceevne på et globaliseret marked, men også for at landbruget kan leve op til samfundets målsætninger for bl.a. natur, miljø og dyrevelfærd samt arbejdsmiljø.

For at bevare de danske gartnerier og de jobs, der er i produktionen, er det ligeledes tvunget nødvendigt at fremme den teknologiske udvikling på en måde der fremmer konkurrenceevnen. Herigennem kan erhvervets høje omkostninger til energi og forbruget af pesticider og kvælstof reduceres. Det er en konkurrenceparameter af stigende betydning på markedet for frugt og grønt og planter.

Samlet er rationalet for ordningen, at der er behov for at støtte investeringer inden for primærsektoren i nye processer og teknologiske eller produktionsmæssige løsninger, der kan medvirke til at sikre konkurrenceevnen samtidig med, at der tages større hensyn til samfundsmæssige offentlige goder som bl.a. miljø- og klimapåvirkninger og dyrevelfærd. Der er også fokus på økologi, hvor såvel hensynet til alle former for relevante offentlige goder indgår med stor vægt. I forbindelse med Grøn Vækst aftalen og Sundhedstjekket er opbygningen af ordningen justeret ved at investeringssiden blev udskilt og efterfølgende udmøntet gennem ordningerne; "Miljøteknologi, " "Investeringer inden for forarbejdning i fødevarer sektoren" og "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter." Justeringerne betyder også, at det siden 2010 har været en betingelse, at projekterne medfinansieres af landbrugets fonde jf. også tabellen ovenfor.

¹ Se også den Tværgående evaluering, situationsbeskrivelsen

2.3 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Der er udarbejdet en række evalueringsspørgsmål for ordningen – både de fælles EU spørgsmål og nationale evalueringsspørgsmål (se bilag 2 til den Tværgående evalueringsrapport). De er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov klarlægges.
- Målopfyldelse og effekter, som klarlægger, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, at der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor sammenhænge mellem output, effekt og ressourceforbrug klarlægges.
- Projektrejser, hvor administrationen vurderes gennem stadier af projektreisen fra ansøgning til tilsagn og implementering.

Der er i evalueringen af ordningen anvendt flere forskellige og hinanden supplerende metoder:

- Interview med to ordningsansvarlige
- Sagsgennemgang af 15 sager
- Spørgeskemaundersøgelse blandt støttemodtagerne
- Udarbejdelse af cases
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger mm.
- Benchmarking med midtvejsevalueringen 2007-2009²

Evalueringen er blandt andet baseret på en gennemgang af 15 udvalgte sager, der har fået tilsagn under ordningen. Da det ikke har været muligt at opnå kontakt til støttemodtagere, som ville medvirke i uddybende kvalitative interviews, er der i stedet valgt at foretage flere sagsgennemgange end de 10 der oprindeligt var bestemt. I udvælgelsen af sagerne har der været fokus på, at disse tilsammen repræsenterede projektformerne under ordningen (udviklingsprojekter, demonstrationsprojekter og investeringsprojekter) samt har haft en vis økonomisk tyngde. Formålet har således været at vælge sager, som er repræsentative for ordningen, men som samtidigt indfanger de forskellige indsatsområder

² Opmærksomhed bør rettes mod en højere N=102 i midtvejsevalueringen mod N=45 i denne slutevaluering. Dermed en statistisk usikkerhed på +/- 6% for midtvejsevalueringen mod +/- 12,9% i denne evaluering

uden et for lille tilskud. Der er hertil lavet sagsgennemgang på fire sager, som ikke har fået udbetalt deres tilsagn for at opnå et større indblik i den administrative del af ansøgningsprocessen og grunde til annulleringer.

Sagsgennemgangen er udført med udgangspunkt i en skabelon, som har været udarbejdet til sagsgennemgangen for alle relevante ordninger på Akse 1. Skabelonen behandler oplysninger som projektbeskrivelse, projektformål, effekter, resultater, tilsagn og ændring heraf samt en beskrivelse af sagsprocessen og andre forhold vedrørende sagen. Dette er udfyldt i det omfang, hvor det har været muligt at få adgang til oplysningerne.

Evaluator har yderligere udviklet et spørgeskema baseret på input fra desk research, interviews med ordningsansvarlige samt med afsæt i de konstruerede evalueringsspørgsmål se Bilag 2. Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som en kombineret web- og telefonsurvey blandt et tilfældigt udtræk af støttemodtagerne. De 45³ besvarelser er opnået ud fra en liste med 187 støttemodtagere, som alle er blevet inviteret til at deltage i undersøgelsen. Der er beregnet en statistisk usikkerhed på +/- 12,9 % procentpoint på et konfidensniveau på 95%⁴. Bilag 1 til den tværgående evalueringsrapport indeholder et sæt tabeller, som med fordel kan bruges som læsevejledning hvad angår den statistiske usikkerhed.

Når resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen præsenteres, kan disse således variere +/- 12,9 procentpoint fra det angivne tal. Der er opnået en svarprocent på 24 %. Data er samlet ind som webinarinterviews med en telefonisk rykkerrunde, hvor der er foretaget op til 15 genopkald. Dataindsamlingen har været udfordret af, at der er tale om projekter, som er langt tilbage i tiden, hvorfor hukommelsen blandt støttemodtagerne har været relativ svag. Dertil kommer ejerskifte, dødsfald og konkurser. For en uddybende metodebeskrivelse henvises der til Bilag 1 til den Tværgående Evalueringsrapport.

³ Enkelte steder fremgår kun 40 besvarelser. Dette bunder i, at 5 støttemodtagere har modtaget et spørgeskema vedrørende Miljøteknologiordningen fremfor denne støtteordning. Da flertallet af spørgsmålene mellem de to støtteordninger er ens, er det valgt at medtage disse 5 besvarelser for Erhvervsudviklingsordningen – primære jordbrugere, fremfor at kassere dem.

⁴ For en nærmere beskrivelse af den statistiske usikkerhed og beregninger af denne henvises til bilag 1 til den Tværgående evalueringsrapport.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 1: Input og output fra den gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere

Antal invitationer sendt ud (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent, %	Statistisk usikkerhed, %
187	45	24	12,9

Kilde: Udtræk fra BTAS

De støttemodtagerne, der har besvaret spørgeskemaet, er hovedsageligt fra Syddanmark (42 pct.) og Midtjylland (33 pct.). Sammenholdes dette med støttemodtagere, der blev inviteret til spørgeskemaundersøgelsen, men som ikke har besvaret denne, ses en tilnærmelsesvis ens fordeling. 29 pct. (46) er fra Midtjylland, mens 48 pct. (77) er fra Syddanmark. Der ses således en tilnærmelsesvis ens fordeling blandt støttemodtagere, der har besvaret spørgeskemaet og støttemodtagere, der ikke har, hvorfor der ikke på geografiske parametre er tale om bias.

Tabel 2. Fordeling af støttemodtagerne på tværs af region

Regioner	Støttemodtagere som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Nordjylland	11 % (5)	8 % (12)
Midtjylland	33 % (15)	29 % (46)
Syddanmark	42 % (19)	48 % (77)
Sjælland	6 % (3)	7 % (11)
Hovedstaden	4 % (2)	8 % (13)
Total	100 % (45)	100 % (159)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Undersøges i stedet ansøgningsåret, har flertallet af støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet, søgt om tilskud i 2009 (61 pct.), mens dette ligeledes gør sig gældende for støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskemaet. Den procentvise andel er dog lidt højere, 67 pct. (107). For alle år ses en tilnærmelsesvis ens spredning, hvorved der ikke rettes yderligere opmærksomhed mod dette.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 3. Ansøgningsår for støttemodtagerne

Ansøgningsår	Støttemodtagere, som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
2007	20 % (9)	15 % (24)
2008	13 % (6)	9 % (14)
2009	61 % (25)	67 % (107)
2010	0 % (0)	3 % (5)
2011	0 % (0)	1 % (2)
2012	8 % (4)	3 % (4)
2013	0 % (0)	2 % (3)
Total	100 % (45)	100 % (159)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I forbindelse med annulleringer og delvise annulleringer, ses der inden for begge typer af støttemodtagere en forholdsvis stor andel delvise annulleringer. Henholdsvis 67 pct. (30) og 79 pct. (125) af projekterne er blevet delvist annulleret. Der er således ikke forbundet bias med annulleringsgraden

Tabel 4. Annulleringer

Annulleringer	Støttemodtagere, som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Ikke annulleret	33 % (15)	21 % (33)
Fuld annullering	0 % (0)	1 % (1)
Delvis annullering	67 % (30)	79 % (125)
Total	100 % (45)	100 % (159)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Undersøges til sidst det gennemsnitlige tilsagn, som støttemodtagerne har fået, er forskellen på under 50.000 kr. mellem støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet og støttemodtagere, som ikke har. En tilfældig forskel fremkommer herved, hvilket understreges af en tilnærmelsesvis ens median for tilsagnet.

Tabel 5. Gennemsnit og median af tilskud

Tilsagn	Støttemodtagere, som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Gennemsnitligt tilsagn	676.438 kr.	714.330 kr.
Median	389.155 kr.	368.700 kr.

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Opsummerende kan det anføres, at der ikke er stor forskel på støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet og på støttemodtagere, som ikke har. Dette sikrer, at der på trods af en lav svarprocent, kan drages konklusioner på tværs af resultaterne.

Det er endvidere ønsket med slutevalueringen at sammenligne resultaterne med midtvejsevalueringen fra 2007-2009. Her bør flere forhold imidlertid holdes in mente i relation til forskellen på de to stikprøver. I midtvejsevalueringen var N=101, mens N=45 i denne slutevaluering. Den store forskel i antallet af besvarelser fra midtvejsevalueringen til slutevalueringen kan primært forklares med, at det har været betydeligt sværere at opnå kontakt til støttemodtagerne efter endt programforløb. Da midtvejsevaluering blev foretaget 2007-2009, var dette i programperiodens forløb, mens denne slutevaluering er foretaget tre år efter programperiodens afslutning, hvorfor der har været store kontaktmæssige udfordringer. Hertil skal den statistiske usikkerhed nævnes, hvor denne var +/- 6% i midtvejsevalueringen, mens den er +/- 12,9% i denne slutevaluering. Denne statistiske usikkerhed tages der højde for, når der løbende sammenlignes mellem de to evalueringer for at sikre, at rapportens konklusioner er valide.

2.4 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der i alt givet 909 tilsagn under ordningen "Erhvervsudvikling - Primære Jordbrugere." Af de 909 tilsagn er 196 efterfølgende blevet annulleret, hvorved der i alt fremkommer 713 godkendte projekter. Annulleringer er funderet i, at tilsagnsmodtagerne af forskellige årsager alligevel ikke ønsker at modtage det søgte tilsagn, eller hvis igangsættelsesfristen for et projekt er overskredet. I den Tværgående evalueringsrapport uddybes omfang og årsager til annulleringer yderligere.

Tabel 6. Nøgletal for Erhvervsudvikling (primære jordbrugere) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal godkendte projekter
Demonstration	452	91	361
Investering	233	66	167
Udvikling	224	39	185
Total	909	196	713

Kilde: Udtræk fra BTAS

De 909 tilsagn fordeler sig med 452 tilsagn til demonstrationsprojekter, 233 til investeringsprojekter, mens 224 af det samlede antal tilsagn er givet til udviklingsprojekter (tabel 6). Demonstrationsprojekter skal forstås som aktiviteter, der primært har til sigte at sprede videnskabelig viden og praksis inden for den primære landbrugssektor, mens investeringsprojekter er investeringer i ny teknologi, der kan medføre generel forbedring af en virksomheds eller bedrifts resultater. Udviklingsprojekter dækker over aktiviteter, som har til sigte at udvikle nye og forbedrede produkter, processer, fremgangsmåder, metoder eller teknologier inden for den primære jordbrugssektor. Projekterne skal kunne frembringe resultater, som forventes at få kommerciel effekt senest tre år efter afslutningen af projektet.

Der er i hele programperioden samlet set givet offentlige tilsagn for 626,7 mio. kr. (tabel 7). Fra det samlede tilsagn er 492,1 mio. kr. blevet udbetalt, hvorved 126,6 mio. kr. er bortfaldet, mens 8 mio. kr. fremstår som restbevilling. Der er hovedsageligt givet tilskud til demonstrationsprojekter med et samlet gennemsnitligt tilsagn på knap 840.000 kr., hvilket er mindre end ved midtvejsevalueringen 2007-2009 (1,3 mio. kr.). Det gennemsnitlige træk på udviklingsprojekter er på 990.000 kr. mod 416.000 kr. ved midtvejsevalueringen, mens investeringsprojekter har et træk knap 850.000 kr., hvilket er mere end det gennemsnitlige tilsagn fra midtvejsevalueringen (635.000 kr.).

Tabel 7. Nøgletal for Erhvervsudvikling (primære jordbrugere) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013 (mio. kroner)

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal godkendte projekter
Demonstration	301,9	40,4	257,5	4,1	361
Investering	141,5	51,9	89,6	-	167
Udvikling	183,3	34,3	145,0	3,9	185
Total	626,7	126,6	492,1	8,0	713

Kilde: Udtræk fra BTAS

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

En anden måde at analysere det finansielle afløb på er at opgøre det på indsatsområder (tabel 8). Gartneriordningen er inddelt i både demonstration og investeringer. Antallet af annullerede projekter er ikke medtaget.

Tabel 8. Nøgletal for Erhvervsudvikling (primære jordbrugere) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

<i>Indsats</i>	<i>Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner</i>	<i>Bortfald</i>	<i>Udbetaling</i>	<i>Restbevilling</i>	<i>Antal godkendte projekter</i>
<i>Flerårsplan</i>	196,2	59,3	136,4	0,5	174
<i>Forarbejdning 200 mio.</i>	4,0	1,2	1,6	1,1	4
<i>Gartneri</i>	37,3	6,5	30,9	-	73
<i>Gartneriordningen - Demo</i>	1,2	0,6	0,5	-	61
<i>Gartneriordningen - Investeringer</i>	44,4	8,5	35,8	-	68
<i>Jordbrug 200 mio.</i>	13,3	0,7	11,4	1,3	7
<i>Pesticid</i>	15,7	1,6	14,1	0,0	50
<i>Økologi</i>	28,4	5,7	21,8	0,8	57
<i>Andet</i>	286,2	42,4	239,5	4,3	219
Total	626,7	126,6	492,1	8,0	713

Kilde: Udtræk fra BTAS

Anm: Forarbejdningsindsatsen behandles herunder, idet den er opsat herunder i fagsystemet og herved fremgår som et indsatsområde under ordningen i BTAS.

Volumenmæssigt (antal og kr.) er der især givet tilsagn til projekter under "Flerårsplan" og "Andet" mens indsatsområdet "Forarbejdning 200 mio." og Gartneriordningen – demo" udgør en markant lille andel af de samlede offentlige tilsagn. Det gennemsnitlige tilsagnsbeløb for godkendte projekter er for "Andet" 1,3 mio. kr., mens det for "Flerårsplaner er 1,1 millioner kr. For "Forarbejdning 200 mio." er det gennemsnitlige træk på næsten 1 mio kr., mens det for "Gartneri" er 510.000 kr., for "Gartneriordningen -demo" er 19.000 kr., og for "Gartneriordningen – investeringer" 650.000 kr. "Jordbrug 200 mio." har det største gennemsnitlige tilsagn på 1,9 mio. kr., mens "Pesticid har godt 300.000 kr. Det sidste indsatsområde "Økologi" har et gennemsnitligt tilsagn på 500.000 kr.

Ifølge udbudsmaterialet er "Erhvervsudvikling- Primære Jordbrugere" finansieret under kode 111, 123 og 124, og det er de målsætninger, der refereres til i det følgende. I Landdistriktsprogrammet fra februar 2008 findes der en række kvantificerede målsætninger for "Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere" jf. tabellen nedenfor. Heraf fremgår det, at man forventer at støtte 106 bedrifter til en inve-

steringsvolumen svarende til 65 mio. EUR (484 mio. kr.). Ved programmets afslutning er der givet tilskud til 909 projekter, altså en målopfyldelse antalsmæssigt på over 100%. Der er givet tilskud svarende til 492,1 mio. kr, hvilket må siges at være godkendt af evaluatoren.

I forbindelse med revideringen af programmet i 2010 blev måltallene justeret, og som det kan ses er målsætningen i Landdistriktsprogrammet fra september 2015 justeret til, at 125 bedrifter skal støttes mens investeringsvolumen er uændret. Denne målsætning er, med andre ord, også indfriet (tabel 9).

Tabel 9. Antal støttede bedrifter og investeringsvolumen (målsætninger) (kode 123)*

Type af indikator	Indikator	Mål 2007-2013 LDP feb. 2008	Mål 2007-2013 LDP sept. 2015
Output	Antal støttede bedrifter	106	125
	Total investeringsvolumen	EUR 65,1 mio.	EUR 65,1 mio.
Resultat	Antal bedrifter, der introducerer nye produkter eller tekniker	106	125
Effekt	Nettotilvækst i KKS	EUR 60 mio.	EUR 37 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 1.201 pr. år	EUR 1.201 pr. år

*Ifølge landdistriktsprogrammet 2008 og 2015 så er målene i tabellen gældende for den del af foranstaltningen, der implementeres af DFFE ved hjælp af almindelige administrative procedurer. Målene for foranstaltningen om at skabe nye arbejdspladser skal implementeres gennem LEADER-metoden og Lokale Aktionsgrupper og inden for rammerne af de lokalt udarbejdede udviklingsstrategier.

2.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Projekterne er kendetegnet af forskellige projektmagere og herunder forskellige projekter. Det er derfor af stor betydning for evalueringen, at disse bliver beskrevet for at kunne vurdere ordningernes relevans og målopfyldelse i de efterfølgende afsnit.

Fra spørgeskemaundersøgelsen fremgår det, at 11 pct. (5) ved ansøgningstidspunktet havde hovedproduktion inden for kvæg, 9 pct. (4) inden for planteavl, 16 pct. (7) inden for svin, mens 9 pct. (4) var frilandsgartnerier, herunder grøntsagsproduktion. Hertil havde 2 pct. (2) hovedproduktion inden for frugt- og bæravl, 18 pct. (8) havde inden for væksthuse, mens 7 pct. (3) var en organisation, fond eller lignende. I forlængelse heraf angiver 27 pct. (12) af støttemodtagerne, at deres bedrift ved ansøgningstidspunktet havde hovedproduktion inden for et andet område, hovedsageligt maskiner og maskinproduktion, mælkeproduktion, planterelaterede områder samt rådgivning og ventilation.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Størstedelen af støttemodtagerne (27) dyrker deres jord konventionelt (60 pct.), mens lidt under en fjerdedel (10) dyrker deres jord økologisk (22 pct.). De resterende 18 pct. (8) er blandt andet karakteriseret ved, at de ikke dyrker deres jord. Her er der tale om forsøgsvirksomheder og maskinvirksomheder.

Støttemodtagerne i undersøgelsen er blevet bedt om at angive, hvor stor deres omsætning var året før ansøgning om tilskud (tabel 11). Samlet set for alle støttemodtagerne fordeler omsætningen sig nogenlunde jævnt på de tre første intervaller, mens en mindre andel har en omsætning på over 35 mio. kr. Der er således i mindre grad blandt de støttemodtagere, der har besvaret spørgeskemaet, givet støtte til bedrifter med en omsætning over 35 mio. kr., mens en tredjedel af tilskuddene er givet til bedrifter med en omsætning under 5 mio. kr.

Tabel 11 Hvor stor var bedriftens omsætning det seneste år før ansøgningstidspunktet?

	Procentandel
Under 5 mio. kr.	34 % (15)
5-15 mio. kr.	27 % (13)
16-35 mio. kr.	32 % (14)
Over 35 mio. kr.	7 % (3)
Total	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Størstedelen af bedrifterne (33 pct. (15)) havde ved ansøgningsfristen 1-2 beskæftigede, mens 13 pct. (6) havde 3-5 personer ansat og 13 pct. (6) angiver 6-10 personer. Lidt under en fjerdedel (10) har angivet 11-20 beskæftigede, mens under en sjettedel (7) 21-50 beskæftigede. Der er således blandt de besvarende støttemodtagerne tale om flest små og mellemstore bedrifter rent beskæftigelsesmæssigt, som har modtaget tilsagnsbeløb i programperioden.

Tabel 12 Hvor mange beskæftigede havde bedriften ved ansøgningstidspunktet?

	Procentandel
1-2 personer	33 % (15)
3-5 personer	13 % (6)
6-10 personer	13 % (6)
11-20 personer	22 % (10)
21-50 personer	16 % (7)
51-100 personer	0 % (0)
Over 100 personer	2 % (1)
Total	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Undersøges det, hvor stort det samlede projekt, som der er blevet søgt om støtte til, har været, viser det sig, at hovedparten har søgt mellem 0,25-1 mio. kr. (42 pct.), mens en betydelig andel svarende til 36 pct. har søgt tilsagn om 1 mio. kr. eller derover, hvorved over en tredjedel har haft projekter i millionklassen jf. Tabel 13.

Tabel 13 Hvor stor var det samlede projekt, som der blev søgt om støtte til?

	Procentandel
Under 100.000 kr.	7 % (3)
100.001-250.000 kr.	16 % (7)
250.001-500.000 kr.	24 % (11)
500.001 kr. – 1.000.000 kr.	18 % (8)
1.000.001 kr. – 2.500.000 kr.	13 % (6)
2.500.001 kr. – 5.000.000 kr.	16 % (7)
Over 5.000.000 kr.	7 % (3)
Total	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Lidt under halvdelen (21) af projekterne er blevet gennemført i samarbejde med andre (48 pct.), mens den resterende halvdel (53 pct. (24)) ikke er. Af de projekter, som er foregået i samarbejde med andre, er lidt over halvdelen (53 pct.) foregået i samarbejde med andre i sektoren, mens den resterende andel er foregået med andre fra andre sektorer. Flertallet har her uddybet, hvem projektet er sket i samarbejde med, hvilket spænder fra andre producenter inden for maskiner, planteavl, slagterier mv. og til en vis udstrækning forsknings- og udviklingssektoren samt et enkelt universitet.

2.6 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERE

Ordningens støttemodtagere præsenteres i dette afsnit, hvor der forelægger en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under ordningen "Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere." Kredsen af ansøgere til projekterne er bred inden for primære jordbrugere, hvilket udfoldes i nedenstående tabel.

Tabel 10. Eksempler på ansøgere

Indsatsområde	Eksempler på ansøgere
Flerårsplan	<p><i>Calvex Aps, Poul Erik Grøn, Frank Hermansen, Teknologisk Institut Samson Bimatech I/S, V/Adv. Dorte Munch Lund, Kruger A/S, Tabree Denmark Aps, Landia A/S, Ryk-Fonden, C/O Dansk Landbrugsrådgivning, Aage Schmidt Lund, Sønderjysk Landboforening, Siwi Maskiner Aps, Thyge, Ahle Hedegård I/S, Jens Kirk, Dansk Svineproduktion, Meatfield Farm Hedensted Aps, Aarhus Universitet</i></p>
Forarbejdning 200 mio.	<p><i>Rådet For Agroindustri, Food Organisation Of Denmark Fmba, Hotel & Restaurationsskolen, Dansk Landbrugsmuseum, Seges P/S, Madkulturen, C/O Fødevarerministeriet, Vifu Videnscenter For Fødevarerudv.</i></p>
Gartneri	<p><i>Dansk Landbrugs Grovvarerelskab, Advansor A/S, Thise Mejeri Amba, Gartneriet 3kanten A/S, Fyns Gartnermaskiner A/S, Væksthusgrøntsagssektionen, Dansk Planteskoleerforening</i> <i>Hortiadvice Scandinavia A/S, Dansk Landbrugsrådgivning, Gartneri Rådgivning, Dansk Planteskoleerforening, Alperosen Rhododendron A/S, Gartneriet 7eren Aps, Niels Chr B Nielsen, Sunny Grønnegyden Aps, J.H.</i></p>
Jordbrug 200 mio.	<p><i>Seges P/S, Vifu Videnscenter For Fødevarerudvikling, Dansk Landbrugsmuseum, Erhvervsdrivende Sustainagri U.Kon, V/ Adv. Christian Elneff Bonn, Claus Wilandschild</i></p>
Pesticid	<p><i>Bk Teknik A/S, Axel Månsson A/S-Gartneriet, Egedal Maskinfabrik A/S</i> <i>Axel Månsson A/S-Gartneriet, Anders Borgen, Laust Spandet Jensen, Niels, Morten Hansen, Dansk Landbrugsrådgivning, Gartneri Rådgivning, Videncentret For Landbrug, Frank Poulsen Engineering Aps, Yding Smedie A/S, Økologisk Landsforening</i></p>
Økologi	<p><i>Bent Laursen, Kaj Stengård, Vejgården I/S, Økologisk Landsforening, Videncentret For Landbrug, Seges P/S, Dyrenes Beskyttelse, Mosegaarden Aps, Smarter Farming A/S, Videncentret For Landbrug, Kaj Stengård</i> <i>Søbogaard, V/ Poul Hansen, Rådet For Agroindustri</i></p>
Gartneriordningen	<p><i>A/S Knud Jepsen, Alfred Pedersen & Søn Aps, Arndal Aps, Axel Månsson A/S-Gartneriet, Billeslund A/S, Birgitte Ravn Olesen, Diget Landbrug A/S, Dk Plant Aps, Egholt A/S, Europartner Greve Aps, Gartneriet 4kløver, Gartneriet Tvillingegården A/S, Graff Kristensen A/S</i></p>
Andet	<p><i>Økologisk Landsforening, Videncentret For Landbrug, Landbrug & Fødevarer, Seges P/S, Elmegård Smede & Maskinforretning, Fangel Bioenergi Aps, Morten Jensen, Per Hardenberg, Calvex Aps, Scanasia Chemicals Aps, Dansk Landbrugsrådgivning, Gartneri Rådgivning, Dansk Planteskoleerforening, Grøn Plantebeskyttelse Aps, Hortiadvice Scandinavia A/S, Snitblomstsektoren, Deg Greenteam, Lindus Maskinhandel Aps, Steen, Brabrand Rasmussen, Niels Peter Jensen, Torben Lundsgård, Arne Kirketerp-Møller, Philips Danmark A/S,</i></p>

Kilde: Udtræk fra BTAS

Af ovenstående tabel over ansøgere fremgår det, at der i landdistrikterne findes en stor organisering af tilsagnsmottagere, som både er enkeltpersoner, videnscentre, institutter, foreninger, organisationer og virksomheder samt modtagere, der er specialiseret med en stor bredde inden for nicheområder.

Der kan, som nævnt, ansøges inden for 8 indsatsområdet. De beskrives kort nedenfor ligesom at der er indsat eksempler for hvert indsatsområde. Eksemplerne stammer fra sagsgennemgang og fra de cases der blev udarbejdet ved midtvejsevalueringen.

Flerårsplan

Ved at give tilsagn til indsatsområdet Flerårsplan er sigtet, at gøre det mere attraktivt for bevillingsmodtagerne, at investere i langtidssigtede projekter med fokus på innovative processer og løsninger. Der er givet tilskud til 280 projekter under dette område. Disse er blandt andet kendetegnet ved, at støttemodtagerne med midlerne har gennemført projekter vedrørende udvikling af intelligente managementløsninger samt intelligente løsninger inden for landbruget som blandt andet bæredygtig lugtreduktion, kalvefoderbokse, automatisk foderhåndtering mv. Der er endvidere givet tilsagn til demonstration af bæredygtige miljøteknologier inden for specielt kvæglandbruget. Hertil er der givet tilsagn til projekter, som har fokus på sundhed og dyrevelfærd samt demonstration og dokumentation af antibiotikaforbrug mv.

EKSEMPEL

Udvidelse af mælkeproduktionen ved investering i forsøringsanlæg og forstærkning af gyllekumme

Projektets formål er at tilvejebringe en reduktion af ammoniakdampe i stalden ved installering af et forsøringsanlæg. Når gyllen forsures, bindes ammoniakken til gyllen, således at der udledes mindre ammoniak og lugt fra produktionsanlægget, hvilket giver et bedre arbejdsmiljø og et bedre miljø for malkekøerne.

Vurdering af projektet:

Projektet er relevant ud fra ordningens målsætninger, idet det bidrager til reducerede lugtgener og forbedret arbejdsmiljø i husdyrproduktionen. Der synes dog ikke at være indeholdt et innovationselement i projektet. Anlægget er installeret, men der er ikke i slutrapporten angivet målinger af effekten af investeringen ift. reduktion af lugtgener, fordi anlægget endnu på afrapporteringstidspunktet kun har været i drift i kort tid. Effekter og effektivitet kan derfor ikke gøres op umiddelbart, men det vurderes ud fra ansøgningsmaterialet og tilsagnsskrivelse, at investeringsomfanget står mål med tilsvarende anlæg. Levedygtigheden skønnes at være tilfredsstillende, da anlægget er velkendt.

Samlet vurdering: Samlet set er projektet tilfredsstillende, endskønt innovationshøjden er meget lav, ligesom der ikke foreligger dokumentation for effekterne af investeringen. Det kan anbefales, at der stilles krav om efterfølgende indrapportering af effekt opnåelse, hvis der ikke foreligger sådanne, ved rapportering i forbindelse med anmodning om slutudbetaling af tilskud.

År: 2007-2008 - Budget: Samlet budget på 623.435 kr. heraf et 40 % tilskud på 249.374 kr. Projektet er et investeringsprojekt.

Forarbejdning 200 mio.

Under indsatsområdet Forarbejdning 200 mio. er der givet tilsagn til fire projekter, som vedrører tilskud til bæredygtige Vildmosekartofler samt et demonstrations- og udviklingsprojekt under navnet "Østjyllands Spisekammer." Sigtet med de to første projekter er at afprøve nye dyrkningsmetoder og skabe mere fokus på bæredygtighed samt klima- og næringsstofpåvirkning. Formålet med de to sidstnævnte projekter er at skabe motivation og inspirere samt kompetenceudvikle og skabe nye relationer blandt fødevarer virksomheder i Østjylland. Demonstrationsprojektet har til formål at formidle ny viden om processer, teknologier og metoder inden for fødevarer sektoren, mens udviklingsprojektet har til sigte at styrke østjyske fødevarer virksomheders nuværende og fremtidige udviklingsprojekter med fokus på nødvendige kompetencer.

Gartneri

Formålet med gartneriområdet er at gennemføre aktiviteter og investeringer, som kan bidrage til at øge erhvervsudviklingen inden for området. Der er givet støtte til i alt 80 projekter, hvor de typiske områder vedrører dyrkningssikkerhed og energibesparelse, holdbarhed og kvalitet, optimering og fødevarer sikkerhed samt bedre gødningspraksis og plantebeskyttelse gennem alternative sprøjteteknikker. Der er yderligere givet tilsagn til projekter, som minimerer miljøbelastning og forbedrer arbejdsmiljø samt tilsagn til styrkelse af konkurrenceevnen inden for indsatsområdet. Hertil er der givet tilskud til udvikling, analyse og prøvedyrkning samt forbedring af miljøvenlig produktion og dyrkningsmetoder. Der er yderligere givet tilsagn til udvikling af belysning i forskellige henseender, således energiforbruget inden for indsatsområdet kan mindskes og alternative belysningsmetoder kan fremmes.

EKSEMPEL

Planteproduktion og energibesparelse i væksthushortnerierhvervet – afprøvning, demonstration og formidling. Projektets formål er at afprøve og teste nye metoder og formidle nye viden om energibesparelse. Projektets primære formål er at demonstrere og sprede videnskabelig viden og praksis inden for den primære jordbrugs-sektor for derved at udbrede interessen for og anvendelsen af nye teknologier, herunder at projektet indeholder demonstration, fremvisning, formidling og udbredelse af interessen for nye konkrete produktionsmetoder, teknologier eller teknikker.

Realiserede effekter: Projektets samlede demonstrationseffekt:

- Samlede antal deltagere ved demonstrationerne: 190
- Samlede antal hits på dokumentationsmaterialet: 77 visits med 111 pageviews
- 60 gartnerier har deltaget i grupperådgivning (miniworkshops) eller fået et energisparebesøg 2012-2013
- Workshops, faglige konferencer og kurser er foretaget samt et fagligt indslag til jyske kreds.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- To velbesøgte energiworkshop i december 2012 og december 2013, som blev omtalt på www.greener.dk under "viden om energi."
- Aktiv deltagelse i 2 andre energifaglige møder i november-december 2013.
- Artikler i gartneridende.
- Formidling via gartnerirådgivningens energisparehjemmeside www.greener.dk, der er opdateret med ny viden.

Vurdering af projektet: Projektet er relevant for ordnings- såvel som for programmålsætninger og bidrager til øget viden og demonstration på området. Projektet har en meget tilfredsstillende målopfyldelse, idet de fastsatte mål er nået. Projektet har endvidere forbedret gartneriernes konkurrenceevne, idet der er investeret i energirigtige metoder i et energitungt erhverv, som giver både energibesparelse og bedre økonomi, da der er foretaget investeringer, som har korte tilbagebetalingstider. En bedre konkurrenceevne sikrer i høj grad også arbejdspladser i fremtiden.

Samlet vurdering: Samlet set er projektet tilfredsstillende, idet projektet har skabt og udbredt ny viden og fremmet konkurrenceevne, hvilket er meget positivt.

År: 2012-2014 Budget: **samlet budget på 1.000.000 kr. med et 50 % tilskud på 495.000 kr. Projektet er et demonstrationsprojekt.**

Jordbrug 200 mio.

Jordbrug 200 mio. er en pulje under Grøn Vækst. Under dette indsatsområde er der i alt givet tilsagn til syv projekter, som har haft til sigte at fremme energieffektiv landbrugs- og fødevareproduktion, at skabe en udviklingsplatform for virksomheder og netværk i Vestjylland samt tilsagn til et projekt vedrørende "Fra plan til handling." Der er yderligere givet tilskud til et udviklingsprojekt under "Østjyllands Spisekammer" med fokus på at udvikle kompetencer til at drive fremtidige udviklingsprojekter. Hertil er der givet tilskud til forbedring af metode til fælles forvaltning af det åbne landskab samt tilsagn til udvikling af naturpleje til professionelle, rentable landmænd mv.

Pesticid

Under dette indsatsområde er der givet tilsagn til i alt 50 projekter. Projekterne inden for indsatsområdet vedrører blandt andet tilskud til bedre såteknik og ukrudtsbekæmpelse, optimering og udbygning af kamerastyret lugerobot samt UV-lys som miljøvenlig metode til bekæmpelse af svampesygdomme. Hertil er der givet tilsagn til metoder og forsøgsudstyr til reduktion af pesticidforbrug samt til demonstrationsprojekter til erstatning eller supplement af kemisk plantebeskyttelse.

EKSEMPEL

Jordnær – bekæmpelse af visnesygdomme med biofumigation i jordbær. Projektets formål: Visnesyge i jordbær forårsages af en svamp, der viser sig det første år efter plantning i efteråret og kan være i jorden i 15-20 år. Derved reducerer den arealet for jordbær dyrkning. Dyrkning af grønne afgrøder (korsblom-

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

strede afgrøder) der efter snitning og efterfølgende nedmuldning i jorden bidrager til desinfektion af jorden over for forskellige skadevoldere, bl.a. visnesyge i kraft af udvikling af bestemte stoffer, såkaldte isothiocyanater.

Realiserede effekter: Reduktion af smittetrykket ved forsøgsdyrkning af grønne afgrøder, bl.a. indisk blad-sennep.

Vurdering af projektet

Projektet bidrager med relevant viden om, hvordan man i praksis kan reducere smitten ved visnesyge, således at produktionen kan øges, og kvaliteten forbedres. Demonstrationen blev fulgt af en større kreds af interesserede, men det er ikke rapporteret, om den demonstrerede metode efterfølgende har fundet anvendelse og med hvilke resultater.

Samlet vurdering: Projektet vurderes som tilfredsstillende.

År: 2008 - Budget: Samlet budget på 425.000 kr. med et 60 % tilskud på 225.000 kr. Projektet er et demonstrationsprojekt.

EKSEMPEL

Mobil forarbejdningslinje med optimerede vækstarealer. *Projektets formål* er at udvikle og implementere et mobilt forarbejdningsanlæg til knibning og afstandssætning af planter, samt at udvikle og optimere vækstarealer til produktion. Projektet består i et system, hvor planter fremføres med et bånd til et bord, hvor knibning foregår, og hvorfra planterne føres videre til en afstandssætter på et mobilt transportmiddel. Her foregår gødsning og sprøjtning, og en gammeltruck kan tage planterne og sætte dem ud på vækstarealerne med semipermeabel dug. Her anvendes specialudviklede vandings- og sprøjte-bomme.

De forventede effekter omfatter arbejdsmiljøforbedringer i form af reduktion af arbejde under knæhøjde, skæve vrid, tunge løft i alt slags vej, samt miljøforbedringer i form af reduceret brug af pesticider og gødning.

Realiserede effekter: Der er opnået en øget produktivitet på 25%, reduceret pesticidanvendelse på 70% og reduceret vandforbrug på 40%. Endvidere opnåede bedriften øget viden om udvikling og innovation og fik "blod på tanden" ift. nye projekter, bl.a. med produktion af nye produkter og diversificering. Arbejdsmiljøforbedringerne er ligeledes af stor betydning.

Arbejdsmiljø- og miljørapport blev leveret sammen med slutrapport.

Vurdering af projektet: Projektet er relevant for ordnings- såvel som for programmålsætninger og bidrager til øget produktivitet, reduceret ressourceanvendelse pr. enhed samt til arbejdsmiljøforbedringer. Projektets innovationshøjde synes dog beskeden, hvad angår vækstareal-komponenten. Projektet har en meget tilfredsstillende målopfyldelse, idet de fastsatte mål er nået. Projektets effektivitet skønnes at være

god, når produktiviteten er øget med 25% og der samtidig er skabt reduktionen i ressourceanvendelse. Levedygtigheden vurderes ligeledes at være tilfredsstillende.

År: 2009 - Budget: **Samlet budget på 1.445.171 kr. med et 60 % tilskud på 867.102 kr. Projektet er et udviklingsprojekt.**

Økologi

Sigtet med dette indsatsområde er at forbedre den økologiske indsats inden for erhvervsudviklingen for primære landbrugere. Der er givet støtte til i alt 59 projekter, hvor formålet specielt er at fremme og opgradere økologiske processer. Herunder er der blandt andet givet tilsagn til større fokus på økologiske investeringer i ny teknologi med sigtet om at fremme specifik økologisk produktion af forskellige afgrøder og grøntsager. Der er yderligere givet tilsagn til at fremme integrationen af produktion af fødevarer, vedvarende energi samt til begrænsning af næringsstofftab. Hertil er der givet tilsagn til projekter, som har større fokus på højere og mere ensartet kvalitet samt udvikling af miljøvenlige dyrkningssystemer og optimering af produktionen. Der er deslige givet tilsagn til projekter vedrørende demonstration af økologiske strategier, miljøvenlige dyrkningssystemer og energiforbrug mv.

Gartneriordningen

Gartneriordningen var en særlig indsats, hvor der har været ansøgningsrunde i 2009. Under denne indsats er der givet tilsagn til 129 projekter fordelt nogenlunde ligeligt på både investerings- og demonstrationsprojekter. Indsatsområdet har blandt andet haft til formål at bevare de danske gartnerier ved at implementere nødvendige teknologier, reducere erhvervets høje omkostninger til energi, pesticider mv. samt forbedre arbejdsmiljøet i gartnerisektoren.

Andet

Målet med dette indsatsområde er at gennemføre investeringer og processer, som gør landdistrikterne mere attraktive og dermed medvirker til en øgning i erhvervsudviklingen for primære jordbrugere. Der er givet støtte til i alt 221 projekter, der favner bredt, hvilket navnet på indsatsområdet understreger. Følgende klarlægger et udpluk heraf. Der er blandt andet givet tilsagn til projekter, som har til sigte at demonstrere og formidle det nyeste beskæftigelsesmateriale og forskningsresultater i bred forstand samt til projekter, som forbedrer dyrevelfærd og bæredygtighed. Der er yderligere givet tilsagn til forbedring af dyrkningsprocesser og fremtidige produktionssystemer samt til projekter, der vedrører aktiv produktionsrådgivning, arbejdsplanlægning, målrettet rådgivning samt bedre udnyttelse af ressourcer i bred forstand. Hertil er der blandt andet givet tilsagn til miljøoptimering og miljøteknologier, demonstration af scenarier inden for natur- miljø- og klimatiltag samt projekter vedrørende optimering af blandt andet næringsstofudnyttelse samt forbedrede dyrkningsprocesser og produktivitet.

EKSEMPEL

Demo af bæredygtige miljøteknologier i primærjordbruget Projektet består af ti individuelle demonstrationsprojekter. De fokuserer på 1) Natur- og miljøhandlingsplaner 2) Miljø, næringsstoffer og lugtreduktion, 3) Anvendelse af husdyrgødning, 4) Gyllebehandling, 5) Optimale gødningsmængder, 6) Farm tests, 7) Jordbearbejdning, 8) Grovfoderproduktion, 9) Grovfoderproduktion i marken samt 10) Strategier for dyrkning af foderkorn

Realiserede effekter: Effekterne breder sig ud over de forskellige emner, der er dækket af projektet. Det gælder forbedring af management og ressourceudnyttelse ved bjærgning, lagring og udfodring af grovfoder mv., øget produktion af hjemmeavlet grovfoder, demonstration af teknologier til begrænsning af emissioner fra stalde, jordbearbejdning med henblik på bedre ressourceudnyttelse og kvalitet, reduceret ammoniakfordampning og udnyttelse af næringsstoffer i husdyrgødning samt produktions- og miljøplaner med henblik på begrænsning af udledning af næringsstoffer til vandmiljøet. Op mod 150 deltagende bedrifter har været med i de 10 projekter.

Vurdering af projektet:

Projektet er et relevant projekt i forhold til en række centrale driftsmæssige udfordringer for landbruget. Projektet repræsenterer en fortsættelse af tidligere demonstrationsprojekter, hvor igennem Landbrugets Rådgivningstjeneste bliver i stand til at formidle den nyeste viden direkte til landmændene. Målopfyltelse vurderes som tilfredsstillende, hvad angår deltagelse af landbrug i de enkelte delprojekter. Effektiviteten af demonstrationerne er ikke kendt, og det lægger i selve projektdesignet, at nytten af den nye information/demonstration for landmændene skal måles. Derfor er det vanskeligt at sige noget konkret om effektiviteten, men det vurderes, at projektet både bidrager til videreudvikling af rådgivernes viden samt til at formidle denne viden til brugerne.

Samlet vurdering: Projektet vurderes til at være tilfredsstillende.

År: 2007 - budget: **Samlet budget på 10 mio. kr. med et 50 % tilskud på 5 mio. kr. Projektet er et demonstrationsprojekt.**

2.7 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner. Kapitlet er struktureret i henhold til de anvendte evalueringskriterier.

2.7.1 Relevans og nytte

Første evalueringskriterium er relevans og nytte. Hermed skal det belyses, om de gennemførte projekter under ordningen er relevante og nyttige i forhold til ordningens og programmets målsætninger på den ene side og i forhold til de problemer og behov, som sektoren står over for.

Ordningen vurderes således ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne samt hvorvidt støttemodtagerne anser ordningen som nyttig og relevant ud fra individuelle behov. Formålet med ordningen har, som anført, været at fremme sektorens konkurrenceevne ved at

give tilskud til investeringer i nye processer og teknologier for herved også at reducere uønsket belastning på det omkringliggende samfund. I ordningen lægges der specielt vægt på nyhedsværdi samt innovationshøjde i investeringen, hvorved der skal være tale om en ny teknologi/proces, som ikke er kendt i sektoren i forvejen. I forlængelse heraf lægges der også vægt på, at processer eller nye teknologier kan forbedre miljøforhold, arbejdsmiljøforhold, dyrevelfærd og sundhed, fremme økologi samtidigt med at disse i øvrigt er fremmede for sektorens udvikling.

Ovenstående forhold er støttemodtagerne blevet spurgt ind til. Ordningen fremstår særligt som relevant og attraktiv. Det angiver 86 pct. (39) i høj grad eller i nogen grad opfatter den som (tabel 14). Sammenholdt med midtvejsevalueringen, er der tale om et fald. Dengang angav 99 pct. (101), at ordningen i høj grad eller nogen grad fandt var relevant og attraktiv. Tages den statistiske usikkerhed i betragtning, er der et stort overlap mellem konfidensintervallerne, hvorfor der ikke kan konkluderes statistisk signifikant forskel mellem støttemodtagernes opfattelse af ordningens relevans og attraktivitet⁵ fra midtvejsevalueringen og til nu.

Ordningen fremstår desuden mere relevant end attraktiv, hvilket imidlertid ikke er usædvanligt. Det er derimod et typisk billede, at attraktivitet scorer lavere end relevans, hvilket ofte skyldes forskellige former for administrativt besvær med ansøgninger, rapportering og udbetalinger. Hele 85 pct. (38) finder i høj eller nogen grad ordningen nyttig.

⁵ Konfidensinterval for midtvejsevalueringen er beregnet til (93%-100%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 6 procentpoint. Konfidensintervallet for slutevalueringen er beregnet til (73,1%-98,9%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 12,9 procentpoint.

Tabel 14 I hvilken grad opfatter du Erhvervsudviklingsordningen som relevant, attraktiv og nyttig?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du Erhvervsudviklingsordningen som relevant?	62 % (28)	24 % (11)	7 % (3)	2 % (1)	4 % (2)	100 % (45)
I hvor høj grad opfatter du Erhvervsudviklingsordningen som attraktiv?	42 % (19)	44 % (20)	7 % (3)	2 % (1)	4 % (2)	100 % (45)
I hvor høj grad opfatter du Erhvervsudviklingsordningen som nyttig?	56 % (25)	29 % (13)	9 % (4)	2 % (1)	4 % (2)	100 % (45)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under Erhvervsudviklingsordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren?	31 % (14)	38 % (17)	18 % (8)	4 % (2)	9 % (4)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Adspurgt om ordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren, angiver lidt under en tredjedel (31 pct.) at dette er tilfældet, mens 38 pct. mener dette i nogen grad. Lidt under 70 pct. (31) finder således ordningen i nogenlunde overensstemmelse med sektorens behov, mens 18 pct. (8) i ringe grad mener dette. Støttemodtagerne synes herved at være positivt stemte overfor ordningen, hvilket er på nogenlunde niveau med resultaterne fra midtvejsevalueringen, hvor 80 pct. (82) i høj eller nogen grad fandt ordningen i overensstemmelse med sektorens behov. Der ses dog en lidt mindre tilfredshed i denne slutevaluering, hvilket underbygges med en stigning på 9 pct. point i andelen, som i ringe grad finder ordningen i overensstemmelse med sektorens behov sammenlignet med midtvejsevalueringen. Tages den statistiske usikkerhed med i beregningerne, er der dog ingen signifikant forskel mellem midt- og slutevalueringen på dette punkt, idet konfidensintervallerne til en vis grad overlapper hinanden.⁶

Ordningens relevans understøtter desuden af de udfordringer og behov der er beskrevet ovenfor i sektoren.

⁶ Konfidensinterval for midtvejsevalueringen er beregnet til (3%-15%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 6 procentpoint. Konfidensintervallet for denne besvarelse er i slutevalueringen beregnet til (5,1%-30,9%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 12,9 procentpoint.

2.7.2 Målopfyldelse og Effekter

Det andet evalueringskriterium vedrører målopfyldelse og effekter.

2.7.2.1 Målopfyldelse

Støttemodtagerne er blevet spurgt ind til, i hvor høj grad de mener, at deres projekt bidrager til at opfylde målet med Erhvervsudviklingsordningen om at skabe økonomisk vækst i landdistrikterne ved blandt andet at styrke bedrifternes konkurrenceevne og miljøindsats gennem innovation, udvikling og brug af nye og bedre produkter, processer og teknologier. Dette mener 47 pct. (21) i høj grad og 44 pct. (20) i nogen grad, at deres projekt bidrager til. Kun to støttemodtagere mener slet ikke, at deres projekt bidrager til at opfylde formålet med ordningen. Der er herved en overordnet høj målopfyldelse ud fra støttemodtagernes perspektiv.

Tabel 15 I hvor høj grad mener du, at dit projekt bidrager til at opfylde formålet med ordningen?

	Procentandel
I høj grad	47 % (21)
I nogen grad	44 % (20)
I ringe grad	2 % (1)
Slet ikke	4 % (2)
Ved ikke	2 % (1)
Total	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Anm: Formålet med Erhvervsudviklingsordningerne er at skabe økonomisk vækst i landdistrikterne ved blandt andet at styrke bedrifternes konkurrenceevne og miljøindsats gennem innovation, udvikling og brug af nye og bedre produkter, processer og teknologier.

Der henvises i øvrigt til afsnit 1.3. omkring den tekniske og økonomiske målopfyldelse.

2.7.2.2 Økonomiske effekter

For ordningen er der opstillet en effektindikator på en total investeringsvolumen på 65,1 mio. EUR for hele programperioden. Som tidligere nævnt er der under ordningen givet tilskud til 830 godkendte projekter. Disse er fordelt på 421 demonstrationsprojekter, 217 investeringsprojekter og 192 udviklingsprojekter. Til demonstrationsprojekter og udviklingsprojekter gives der tilskud på maksimalt

60%, men det for investeringsprojekter er maksimalt 40 %. Antages det, at der er givet disse tilskud, kan den totale investeringsvolumen beregnes til at være mindst: $((197,6 \text{ mio. kr.} / 6) * 10 + (54,2 \text{ mio. kr.} / 4) * 10 + (137,9 \text{ mio. kr.} / 6) * 10) = 694,6 \text{ mio. kr.}$ Dette er et stykke over den målsatte investeringsvolumen på godt 488 mio. kr. (65,1 mio. EU). Der er således tale om målopfyldelse på 142%.

Metoden der anvendes til at vurdere de øvrige effekter af ordningen er primært spørgeskemaundersøgelsen. Det er vigtigt at nævne, at ikke alle projekter har haft alle nedenstående effekter i sigte, hvorfor en mindre effekt ikke er ensbetydende med et dårligt resultat for ordningen, men blot, at alle projekter ikke har haft alle effekter som formål.

Erhvervsudviklingsordningen har blandt andet til formål at fremme bedrifternes økonomiske forhold for at skabe bedre konkurrenceevne og omsætning i landdistrikterne. Analysen indikerer, at ordningen i overvejende grad har haft positive økonomiske effekter for tilsagnsmodtagerne og dermed indirekte for landdistrikterne. Næsten 70 pct. (27) oplever at bedriftens konkurrenceevne i høj eller nogen grad er blevet forbedret pga. støtten. En tredjedel angiver at deres konkurrenceevne kun i ringe grad eller slet ikke er blevet forbedret grundet støtten (Tabel 16).

Tabel 16 Forbedring af bedriftens og sektorens konkurrenceevne

	I hvor høj grad har støtten under Erhvervsudviklingsordningen forbedret bedriftens konkurrenceevne?	I hvor høj grad bidrager Erhvervsudviklingsordningen til at forbedre sektorens konkurrenceevne?
I høj grad	10 % (4)	22 % (10)
I nogen grad	58 % (23)	56 % (25)
I ringe grad	18 % (7)	7 % (3)
Slet ikke	13 % (5)	11 % (5)
Ved ikke	3 % (1)	4 % (2)
Total	100 % (40)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Der tegner sig et mere positivt billede for sektorens konkurrenceevne, idet næsten 80 pct. (35) i høj eller nogen grad mener, ordningen har forbedret sektorens konkurrenceevne. Det skal dog nævnes, at kun 22 pct. (10) mener dette i høj grad, mens lidt under en femtedel i ringe grad eller slet ikke mener, at ordningen har forbedret konkurrenceevnen for sektoren.

En anden vinkel på økonomisk effekt er støttens betydning for bedrifternes omsætning. 49 pct. (22) mener, at projektet efter implementering har givet bedriften en større omsætning, mens 42 pct. (19) ikke mener dette. Der tegner sig således ikke på omsætningsfronten en entydig positiv økonomisk effekt af ordningen, idet næsten halvdelen af støttemodtagerne ikke har oplevet en større omsætning efter projektets implementering.

I perioden har 22 pct. af de støttemodtagere, som har opnået en større omsætning, vurderet omsætningen i procent forårsaget af støtten til maksimum 5 pct., mens 50 pct. (9) har opnået en omsætningsstigning mellem 6-20 pct. Hertil har 28 pct. oplevet en omsætningsstigning mellem 21-80 pct. Den gennemsnitlige stigning i omsætning er på rundt regnet 20 pct.

Et mere positivt billede tegner sig på indtjeningsfronten, hvor 56 pct. (25) tilkendegiver, at projektet efter implementering har givet en større indtjening, mens 33 pct. (15) ikke mener dette.

De støttemodtagere, som har opnået en større indtjening, har vurderet den procentvise indtjeningsstigning forårsaget af ordningen. Næsten halvdelen (48 pct.) har opnået en procentvis indtjeningsstigning på maksimum 5 pct., mens 33 pct. (7) har opnået en stigning på mellem 6-20 pct. Hertil har 19 pct. (4) opnået en indtjeningsstigning på over 25 pct. Den gennemsnitlige stigning er på 13 pct., hvorved der er tale om en mere beskedne effekt.

I forlængelse af støttens betydning for virksomhedernes omsætning og indtjening, er der spurgt ind til, om produktiviteten er steget som følge af projektet. 60 pct. (24) vurderer, at produktiviteten er steget, mens 33 pct. (13) ikke mener dette. De, som har oplevet en øget produktivitet, har angivet en produktivitetsstigning i procent fra før igangsætning til seneste regnskabsår. Dette viser et meget blandet billede af en produktivitetsstigning mellem 0 pct. til 50 pct. med en gennemsnitlig produktivitetsstigning på 16 pct. for bedrifterne. Resultatet er behæftet med en betragtelig usikkerhed, idet der på tværs af projekterne er stor forskel på produktivitetsstigningen.

I forbindelse med midtvejsevalueringen blev der af Fødevarerøkonomisk og Videnscenter for Landbrug udarbejdet en kontrafaktisk analyse af værditilvækst. Af denne fremgik det at der i forbindelse med midtvejsevalueringen kunne beregnes en samlet værditilvækst for primære jordbrugere på 173,6 mio. kr. for de første tre år under programmet. Hver tilskudskrone blev beregnet til at give 1,12 kr.

i øget værditilvækst. Hvis denne beregning fremskrives til at dække hele programperioden så har de 517,6 mio. kr. i offentligt tilskud bidraget til en samlede værditilvækst på 579,7 mio. kr.⁷

Der ses spredte forventninger i forbindelse med støttens betydning for behovet for arbejdskraft. Der er spurgt ind til *'forventet ændring i forhold til behovet for arbejdskraft før modtagelse af støtte'* og *'det reelle behov efter tilsagn'* (tabel 17). En mindre andel svarende til 22 pct. (10) mente før tilsagnet, at støtten ville øge behovet for arbejdskraft med 1,5 ansatte i gennemsnit, mens knap en fjerdedel ikke forventede, at støtten ville påvirke behovet for arbejdskraft. 18 pct. (8) havde en forventning om at behovet for arbejdskraft ville blive mindsket - i gennemsnit vurderet til en halv ansat mindre. Endelig har 24 pct. (11) forventet, at støtten ville sikre/fastholde det daværende antal arbejdspladser.

Tabel 17. Behovet for arbejdskraft før og efter støtten

	Hvilken forventning havde du til ændring i behovet af arbejdskraft, inden du modtog støtten	Hvordan har støtten under Erhvervsudviklingsordningen påvirket behovet for arbejdskraft på bedriften
Støtten skulle/har øge(t) behovet for arbejdskraft	22 % (10)	24 % (11)
Støtten skulle/har ikke påvirke(t) behovet for arbejdskraft	24 % (11)	33 % (15)
Støtten skulle/har give(t) mindsket behov for arbejdskraft	18 % (8)	11 % (5)
Støtten skulle/har sikre(t)/fastholde(t) daværende antal arbejdspladser	24 % (11)	22 % (10)
Ved ikke	11 % (5)	9 % (4)
Total	100 % (45)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

⁷ Der henvises til midtvejsevalueringen og notatet fra FØI for udførlig beregningsmetode

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Ovenstående forventede behov for arbejdskraft kan sammenholdes med det reelle behov efter modtagelse af et tilsagn. Her tegner der sig et tilnærmelsesvist lignende billede for behovet for arbejdskraft. En større andel svarende til 33 pct. (15) mener, at støtten ikke har påvirket behovet for arbejdskraft, hvilket kun 24 pct. (11) forventede. 18 pct. (8) forventede, at støtten ville give mindsket behov for arbejdskraft, hvilket kun 11 pct. af støttemodtagerne reelt har oplevet. Der ses således en mindre skævvridning i det forventede og realiserede behov for arbejdskraft efter modtagelse af støtte, hvor flere efterfølgende mener, at støtten ikke har ændret på behovet for arbejdskraft som ellers forventet, samt at støtten ikke har mindsket behovet for arbejdskraft som forventet.

I relation til økonomiske effekter er bevillingsmodtagerne ligeledes blevet spurgt ind til investeringens betydning for markedsadgang til nye eksportlande samt støttens betydning for markedssituationen for bedriftens produkter, hvor en mindre positiv tendens tegner sig.

Tabel 18 Forbedret markedsadgang i nye eksportlande og bedre markedssituation for produkter

	I hvor høj grad har investeringen medført forbedret markedsadgang i nye eksportlande	Har støtten under Erhvervsudviklingsordningen medført, at markedssituationen for bedriftens produkter er forbedret
I høj grad	8 % (3)	18 % (8)
I nogen grad	20 % (8)	27 % (12)
I ringe grad	23 % (9)	27 % (12)
Slet ikke	30 % (12)	18 % (8)
Ved ikke	20 % (8)	11 % (5)
Total	100 % (40)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

En mindre andel mener, at investeringen i høj grad eller i nogen grad har medført forbedret markedsadgang i nye eksportlande svarende til 8 pct. (3) og 20 pct. (8). Mere end halvdelen har i ringe grad eller slet ikke oplevet dette (tabel 18). Ordningen synes således ikke i udbredt grad at have en positiv økonomisk effekt i forbindelse med nye markedsadgange til eksport.

Et lidt mere positivt billede tegner sig for den overordnede markedssituation for bedrifternes produkter jf. Tabel 19, hvor 18 pct. (8) i høj grad og 27 pct. (12) i nogen grad mener, at støtten under Erhvervsudviklingsordningen har medført, at markedssituationen for produkterne er forbedret. Modsat mener 45 pct. (20), at ordningen i ringe grad eller slet ikke har medført en bedre markedssituation, hvorved ordningen ikke har en entydig positiv effekt herpå.

2.7.2.3 Teknologiske effekter

Ordningen skal yderligere påvirke bedrifternes teknologiske forhold positivt for at skabe nye teknologier og innovation. I spørgeskemaundersøgelsen er tilskudsmodtagerne blevet spurgt ind til, hvordan deres projekter bidrager hertil. Tabellerne nedenfor viser, at ordningen umiddelbart synes at have overvejende positive teknologiske effekter.

Udledt af tabel 19 har ordningen for hovedparten af støttemodtagerne medført, at produktionen på deres bedrifter i høj grad eller nogen grad er blevet mere innovativ. Dermed har ordningen medført nye eller forbedrede produkter eller processer for en lang række af støttemodtagerne, hvorved ordningen synes at have haft en stor positiv effekt på den innovative front. Sammenlignet med midtvejs-evalueringen tegner der sig et lignende billede, hvor en større andel dog i høj grad mente, at deres bedrift var blevet mere innovativ mod en mindre andel, som i nogen grad mente dette.

Tabel 19 Har støtten under Erhvervsudviklingsordningen medført, at produktionen på din bedrift er blevet mere innovativ (nye eller forbedrede produkter eller processer)?

	Slutevalueringen (Procentandel)	Midtvejsevalueringen (Procentandel)
I høj grad	25 % (10)	46 % (47)
I nogen grad	53 % (21)	27 % (28)
I ringe grad	8 % (3)	7 % (7)
Slet ikke	10 % (4)	14 % (14)
Ved ikke	5 % (2)	6 % (6)
Total	100 % (40)	100 % (102)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I forlængelse heraf er der spurgt ind til, hvor mange nye teknologier Erhvervsudviklingsordningen har været med til at skabe. Flertallet (62 pct. (24)) nævner 1-2 nye teknologier, mens 8 pct. (3) angiver 3 nye teknologier, mens 13,5 pct. (5) har angivet fem eller flere. Hertil skal dog knyttes, at 16 pct. (6) af tilskudsmodtagerne angiver, at ordningen ikke har skabt nye teknologier på bedriften.

2.7.2.4 Miljømæssige effekter

Det har endvidere været et formål at påvirke de miljømæssige aspekter af bedrifterne i en positiv retning. Umiddelbart synes der at være positive miljømæssige effekter at spore. Som det fremgår af tabellen neden for, mener 83 pct. (33) i høj grad eller nogen grad, at ordningen har bidraget til at fremme nye miljøvenlige teknologier og innovation, hvilket tegner en meget positiv effekt af ordningen.

Der er ligeledes spurgt ind til, i hvor høj grad deres projekt har reduceret den generelle miljøbelastning fra deres bedrift, hvor en overvejende positiv effekt af ordningen ligeledes fremkommer. Over halvdelen (58 pct. (23)) af støttemodtagerne mener, at deres projekt i høj eller nogen grad har reduceret den generelle miljøbelastning på deres bedrift, hvilket indikerer en positiv miljømæssig effekt af ordningen. En femtedel oplever ikke, at deres projekt, har reduceret den generelle miljøbelastning.

Tabel 20 Fremme af nye miljøvenlige teknologier og innovation og reduktion af miljøbelastning

	I hvor høj grad bidrager Erhvervsudviklingsordningen til at fremme nye miljøvenlige teknologier og innovation	I hvor høj grad har projektet reduceret den generelle miljøbelastning på din bedrift
I høj grad	55 % (22)	23 % (9)
I nogen grad	28 % (11)	35 % (14)
I ringe grad	10 % (4)	8 % (3)
Slet ikke	5 % (2)	20 % (8)
Ved ikke	3 % (1)	15 % (6)
Total	100 % (40)	100 % (40)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Undersøges ordningens miljøeffekter mere specifikt i forhold til kvælstofudledning, ses en mere forskelligartet tendens, idet kun lidt under halvdelen (43 pct. (17)) af støttemodtagerne mener, at projektet har reduceret kvælstofudledningen i høj eller nogen grad, mens 33 pct. (13) mener, at deres projekt i ringe grad eller slet ikke har reduceret udledningen (tabel 21). En fjerdedel ved ikke, om deres projekt har reduceret kvælstofudledningen. Det skyldes formodentligt, at projektet ikke har haft kvælstofreduktion som direkte eller indirekte formål. Samme tendens sås i midtvejsevalueringen.

Tabel 21 Reducering af kvælstofudledning og energiforbrug

	I hvilken grad har projektet reduceret kvælstofudledningen	I hvor høj grad har projektet reduceret energiforbruget på din bedrift
I høj grad	15 % (6)	25 % (10)
I nogen grad	28 % (11)	25 % (10)
I ringe grad	10 % (4)	15 % (6)
Slet ikke	23 % (9)	23 % (9)
Ved ikke/ikke relevant	25 % (10)	13 % (5)
Total	100 % (40)	100 % (40)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Rettes fokus i stedet mod energiforbruget og hvorvidt de respektive projekter har reduceret dette på bedrifterne, ses det, at halvdelen i høj grad eller nogen grad mener, at der er sket en reduktion af energiforbruget grundet projektet, mens lidt over en tredjedel i ringe grad eller slet ikke mener, at dette er tilfældet. Erhvervsudviklingsordningen har således i større omfang formået at reducere energiforbruget på bedrifterne i landdistrikterne. Igen ses det at flere ikke ved om der har været nogen energibesparende effekt af tilsagnet.

2.7.2.5 Øvrige effekter

Udover ovenfor anførte effekter, er der desuden spurgt ind til effekter omkring arbejdsmiljø, dyrevelfærd og fødevarer kvalitet.

Lidt under halvdelen oplever at tilsagnet har medført forbedret arbejdsmiljø i høj grad eller i nogen grad (tabel 22). 18 pct. (7) har svaret i ringe grad, mens en femtedel slet ikke mener, at dette er tilfældet. Samlet set har ordningen været med til at sikre en overvejende positiv effekt på arbejdsmiljøet på de støttede bedrifter og for de ansatte.

Tabel 22 I hvor høj grad har projektet forbedret arbejdsmiljøet, dyrevelfærd og fødevarekvalitet?

	I hvor høj grad har projektet forbedret arbejdsmiljøet for bedriftens medarbejdere?	I hvor høj grad har investeringen medført forbedret dyrevelfærd?	I hvor høj grad har investeringen medført forbedret fødevarekvalitet?
I høj grad	13 % (5)	10 % (4)	23 % (9)
I nogen grad	35 % (14)	13 % (5)	33 % (13)
I ringe grad	18 % (7)	10 % (4)	5 % (2)
Slet ikke	20 % (8)	53 % (21)	23 % (9)
Ved ikke	15 % (6)	15 % (6)	18 % (7)
Total	100 % (40)	100 % (40)	100 % (40)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Derimod tegner der sig en noget mindre effekt hvad angår dyrevelfærd. Kun 23 pct. (9) mener i høj grad eller i nogen grad, at investeringen har medført forbedret dyrevelfærd, mens 63 pct. (25) af støttemodtagerne i ringe grad eller slet ikke mener dette. Erhvervsudviklingsordningen har således kun i meget ringe grad en positiv effekt på dyrevelfærden ud fra støttemodtagernes synspunkt, hvilket formentligt hænger sammen med ordningens formål, idet den i større grad har til sigte at fremme teknologi, produktivitet og værditilvækst.

En mere positiv tendens tegner sig inden for spørgsmålet om, hvorvidt investeringen har medført forbedret fødevarekvalitet. 23 pct. (9) mener i høj grad, og 33 pct. (13) mener i nogen grad, at støtten har forbedret fødevarekvaliteten, mens kun 5 pct. (2) synes dette i ringe grad. 23 pct. (9) mener slet ikke, at den modtagne støtte har forbedret fødevarekvaliteten. Det kan igen henføres til projekterne formål og sigte.

2.7.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium behandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige, således at ordningen bidrager til bæredygtig udvikling også efter tilskuddets ophør. Hertil hører eksistens af teknologi, produkter og processer ved programperiodens afslutning.

Det er generelt vanskeligt at vurdere ordningens effektivitet ud fra en værdisætning af effekterne. Problemet fremkommer ved, at det som regel er svært at opgøre en præcis effekt samt at sætte en værdi for denne. En reduktion i ammoniakgener for naboer, medarbejdere og dyr kan muligvis gøres op ud fra en fysisk måleenhed, men det er ikke umiddelbart muligt at vurdere, hvad en sådan reduktion er værd målt i kroner og øre. Effektiviteten gribes derfor anderledes an i denne rapport, idet der tages udgangspunkt i støttemodtagernes vurdering i relation til forskellige områder. Konkret vurderes det, om investeringerne er blevet større, og om projekterne er blevet gennemført tidligere, end hvis der ikke var opnået tilsagn, samt om investeringerne ville være gennemført i samme omfang, hvis der ikke var tilskud. Det sidste omhandler dødvægten for ordningen, som er særlig relevant i relation til erhvervsrettede ordninger som denne.

Hvad angår spørgsmålet omhandlende, om tilskuddet har haft betydning for bedriftens udvikling, er der blandt støttemodtagerne en nogenlunde positiv opfattelse af, at ordningen anses som afgørende herfor, idet 23 pct. (9) i høj grad mener dette, mens 55 pct. (22) mener dette i nogen grad (tabel 23). Hovedparten anser altså ordningen som havende afgørende effekt for bedriftens udvikling, men kun lidt under en fjerdedel anser ordningen som værende i høj grad afgørende herfor. Dette er et mere negativt resultat end fra midtvejsevalueringen, hvor over halvdelen af støttemodtagerne opfattede ordningen som i høj grad afgørende for bedriftens udvikling. Sammenlignet med midtvejsevalueringen fremkommer således en mindre positiv effektivitet i relation til støttens betydning for bedriftens udvikling, men dog stadig et positivt slutresultat. Den statistiske usikkerhed taget in mente, er der stadig tale om en signifikant slutning.

Tabel 23 I hvor høj grad opfatter du Erhvervsudviklingsordningen som afgørende for bedriftens udvikling?

	Slutevalueringen (Procentandel)	Midtvejsevalueringen (Procentandel)
I høj grad	23 % (9)	53 % (54)
I nogen grad	55 % (22)	27 % (28)
I ringe grad	10 % (4)	14 % (14)
Slet ikke	10 % (4)	6 % (6)
Ved ikke	3 % (1)	0 % (0)
Total	100 % (40)	100 % (102)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I relation til at måle effektiviteten er der ligeledes spurgt ind til, hvor stor en del af investeringerne der ville være finansieret uden støtten. Over halvdelen af investeringerne ville ikke være realiseret, mens 18 pct. (8) af investeringerne ville være realiseret mellem 1-25 pct. 11 pct. (5) af investeringerne ville ifølge støttemodtagernes besvarelser være fuldt realiseret også uden støtten, hvorved der er tale om et bemærkelsesværdigt dødvægtstab. For ordningen er der beregnet et dødvægtstab på 22% svarende til godt 88 mio. kr. Medregnes projekternes fremskyndelse grundet støtten, falder dødvægten til 14% svarende til 53,5 mio. kr., hvilket må sige at være meget lavt og derved et meget acceptabelt dødvægtstab.

Til sammenligning angav støttemodtagerne under midtvejsevalueringen, at kun 31 pct. (32) af investeringerne ikke ville være fuldt realiseret uden støtte. Tages den statistiske usikkerhed med i beregningerne, er der stadig tale om en signifikant forskel mellem støttemodtagernes holdninger.⁸ Flere

⁸ Konfidensinterval for midtvejsevalueringen er beregnet til (25%-36%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 6 procentpoint. Konfidensintervallet for slutevalueringen er beregnet til (40,1%-65,9%), idet den statistiske usikkerhed er på +/- 12,9 procentpoint.

projekter er derfor i denne slutevaluering angivet som om, at de ikke ville være realiseret uden støtten, hvorved der tegner sig et billede af en lavere dødvægtsgrad nu end tidligere.

Tabel 24 Hvor stor en del af investeringen ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte for Erhvervsudviklingsordningen?

	Slutevaluering (Procentandel)	Midtvejsevalueringen (procentandel)
Ingen	53 % (24)	31 % (32)
1-25%	18 % (8)	15 % (15)
26-50%	11 % (5)	18 % (18)
51-75%	4 % (2)	4 % (4)
76-99 %	2 % (1)	10 % (10)
Hele investeringen	11 % (5)	23 % (23)
Total	100 % (45)	100 % (102)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Flere angiver, at støtten har muliggjort at projektet i første omgang blev til noget, herefter at de er blevet større projekter, at der er brugt nye teknologier, at der er ske udvikling af nye produkter ligesom at miljøfremmende processer nævnes. Af dem som har sagt at uden støtten ville projektet ikke være blevet gennemført, anføres det især at investeringen ville have været for svær at løfte selv, idet det er svært at generere midler til udvikling inden for primær jordbrug.

Støtten har således i høj grad været med til at fremme teknologiske og innovative processer, idet det kan være svært for støttemodtagerne at få de økonomiske ender til at nå sammen. Grunden til, at nogle af støttemodtagerne alligevel ville have gennemført projektet uden støtten, forklares som, at det var nødvendige forhold, som der skulle investeres i, før bedriften kunne fortsætte og dermed køre videre.

I forlængelse heraf, er det deslige vigtigt at klarlægge, hvorvidt støtten har medført, at investeringerne er blevet fremskyndet (tabel 25). 49 pct. (22) mener i høj grad og 31 pct. (14) i nogen grad, at støtten under Erhvervsudviklingsordningen har medført, at deres investering er blevet fremskyndet. Der ses

således en stor andel støttemodtagerne, som har implementeret deres projekt tidligere grundet støtten. En fremskyndelse vil alt andet lige medføre tidligere effekter, hvilket er med til at øge effektiviteten. Støtten kan således have en positiv betydning på trods af, at projektet eventuelt stadig ville være realiseret i en vis udstrækning uden støtten. Sammenlignet med midtvejsevalueringen synes projekterne ved programmet afslutning i højere grad at være blevet fremskyndet, hvilket fremstår som en signifikant forskel de statistiske usikkerheder taget i betragtning.

Tabel 25 Fremskyndelse og investeringsstørrelse

	Har støtten under Erhvervsudviklingsordningen medført, at investeringen er blevet fremskyndet?	Har støtten under Erhvervsudviklingsordningen medført, at investeringen er større, end den ellers ville have været?
I høj grad	49 % (22)	29 % (13)
I nogen grad	31 % (14)	33 % (15)
I ringe grad	7 % (3)	9 % (4)
Slet ikke	7 % (3)	16 % (7)
Ved ikke	7 % (3)	13 % (6)
Total	100 % (45)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I relation til fremskyndelse mener hovedparten af støttemodtagerne (54 pct. (21)), at støtten har fremskyndet investeringen mellem 0-3 år, mens en fjerdedel ikke kan vurdere dette.

29 pct. (13) vurderer i høj grad og 33 pct. (15) i nogen grad, at ordningen har medført, at investeringen er større, end den ellers ville have været, mens 16 pct. (7) slet ikke mener dette (tabel 25). Flertallet af støttemodtagerne har således fået en større investering, end hvad der ellers ville være finansieret, hvilket har kunnet realisere flere projekter og øge omfanget. I relation hertil mener 18 pct. (8) af støttemodtagerne, at det vil tage under tre år at tilbagebetale investeringen, som de har opnået støtte til under ordningen, 33 pct. (15) mener det vil tage mellem 3-5 år, mens 31 pct. (14) mener, at det vil tage 6 år eller derover.

Som uddybende til effektiviteten er der ligeledes spurgt ind til adgang til nye teknologier i og uden for sektoren (tabel 26).

Tabel 26 Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn?

	Enig	Delvis enig	Hverken/eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Projektet gav mig adgang til teknologi, som jeg ikke har brugt før	49 % (22)	29 % (13)	7 % (3)	0 % (0)	11 % (5)	4 % (2)	100 % (45)
Projektet gav mig adgang til teknologi, som ikke er brugt inden for min sektor før	33 % (15)	24 % (11)	13 % (6)	4 % (2)	18 % (8)	7 % (3)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Hovedparten er enige eller delvist enige i, at deres respektive projekt har givet dem adgang til teknologier, som de ikke før har brugt. Et lidt mindre, men fortsat positivt resultat, tegner sig mht. adgang til teknologi, som ikke er brugt inden for deres sektor. Der tegner sig således et positivt billede af effektiviteten på teknologiområdet, idet en stor andel mener, at ordningen har givet adgang til ny teknologi, som netop er et af hovedformålene.

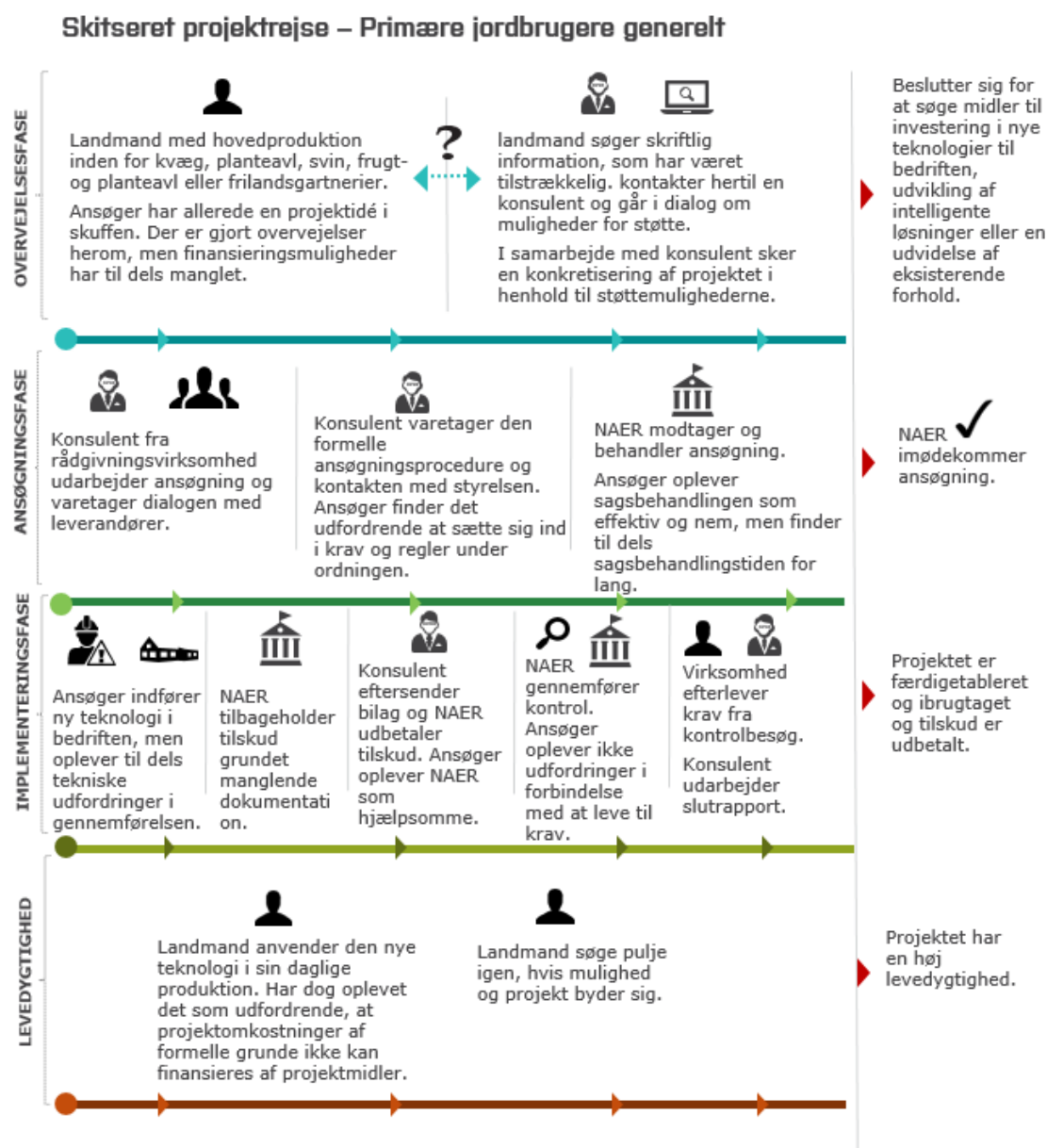
Denne positive effekt underbygges yderligere af, at hele 93 pct. (42) af støttemodtagerne angiver, at produkter, praksisser eller teknologier, som støtten under ordningen har været med til at forbedre og udvikle deres bedrift og som de den dag fortsat benytter. Der er således en høj eksistens af teknologi, produkt eller proces efter programperiodens afslutning. De 7 pct. (3) af støttemodtagerne, som ikke længere benytter teknologien, produktet eller processerne, begrundes dette med forældet procedure eller at projektet i sidste ende faldt igennem. Ordningens effektivitet og levedygtighed synes således i høj grad at være til stede, idet projekterne også kan genere effekter efter tilskuddet er udbetalt.

2.7.4 Projektrejse

Evalueringen har endvidere haft til formål at vurdere støttemodtagernes samlede tilfredshed med Erhvervsudviklingsordningen primære jordbrugere. Dette afsnit omhandler den samlede vurdering af processen fra start til slut, og hvorvidt støttemodtagerne vil søge tilskud igen. Under dette evalueringsskema præsenteres først den generelle projektrejse for støttemodtagere under ordningen Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere. Løbende gennemgås det kort, hvorledes de tre former for projektrejser under ordningen - henholdsvis investeringsprojekter, demonstrationsprojekter og udviklingsprojekter - adskiller sig herfra. De fire projektrejser er alle grafisk afbilledet neden for.

Generelt adskiller de tre typer projektrejser sig ikke meget, men der er alligevel interessante forskelle med betydning for støttemodtagernes vurdering af ordningen. Projektrejserne bygger på spørgeskemaundersøgelsen og sags gennemgangen og beskriver derfor ikke en konkret sag, men den generelle proces, som ansøger går igennem, når denne gennemfører et projekt.

Figur 1 Den generelle projektrejse under støtteordningen

Første fase i projektreisen er overvejselsesfasen. Projektreisen starter med, at en landmand med hovedproduktion inden for blandt andet kvæg, svin, frugt- og planteavl eller frilandsgartnerier sidder inde med en projektidé, hvor der til dels har manglet finansieringsmuligheder. For langt størstedelen af støttemodtagernes vedkommende har idéen været deres egen. For at komme videre med projektidéen søger landmanden efter skriftlig information, som har været tilstrækkelig og givet de fleste den information, som de havde brug for. Typisk er næste skridt at indlede kontakt til en konsulent fra en

rådgivningsvirksomhed og starte en dialog om mulighederne for støtte til projektet. I samarbejdet med konsulenten bliver projektet ofte konkretiseret i forhold til støttemulighederne. Resultatet af overvejelserfasen er, at landmanden beslutter at søge midler til nye teknologier til bedriften, udvikling af intelligente løsninger eller en udvidelse af eksisterende forhold.

I overvejelserfasen er der enkelte forskelle mellem de tre typer af projektrejser afbilledet neden for. Idéen til investeringsprojekter kommer typisk fra landmanden selv, mens landmænd, der søger støtte til demonstrationsprojekter eller udviklingsprojekter, generelt får idéen i samarbejde med andre samarbejdspartnere. Alle overvejer om forskellige støttemuligheder er relevante/attraktive, men særligt for demonstrationsprojekter er, at der indgår et samarbejde for at realisere disse.

I den generelle ansøgningsfase varetager konsulent dialogen med leverandører, udarbejder ansøgningen og varetager den formelle ansøgningsprocedure og kontakten med NAER. Her er det specielt vigtigt at fremhæve, at mange, op mod to tredjedele af støttemodtagerne, har fundet det udfordrende at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Erhvervsudviklingsordningen. Ansøgningen sendes ind til NAER og sagsbehandlingen går i gang. Over halvdelen af ansøgerne oplever sagsbehandlingen som effektiv og nem, hvilket sandsynligvis hænger sammen med, at det for de flestes vedkommende er konsulenten, der varetager ansøgningsprocessen. De fleste har da også et positivt indtryk af NAER som værende hjælpsomme undervejs i ansøgningsprocessen. En del ansøgere finder dog, at sagsbehandlingstiden er for lang. Resultatet af ansøgningsfasen er, at NAER som oftest imødekommer ansøgningen.

I forhold til de tre typer af projektrejser for udvikling-, investerings- og demonstrationsprojekter er disse i stor overensstemmelse med den generelle projektrejse, men manglende dokumentation i ansøgningsfasen er ofte kendetegnende for investeringsprojekter, mens demonstrationsprojekter ofte er kendetegnet ved, at tilsagnet nedjusteres.

I tredje fase skal projektet implementeres i bedriften. Her oplever to femtedele, at der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet. I mange tilfælde bliver tilskuddet tilbageholdt af NAER på grund af manglende dokumentation, som konsulenten må eftersende. Op mod halvdelen af støttemodtagerne påpeger da også, at der har været udfordringer i forbindelse med at få udbetalingerne hurtigt nok. Næste skridt i projektreisen er, at NAER udvælger støttemodtagere til kontrol. I forbindelse med disse besøg, angiver kun en femtedel, at bemærkninger og krav har været en udfordring. Efter eventuelle bemærkninger og krav er blevet efterlevet, udarbejder konsulent en slutrapport, hvilket en tredjedel angiver, der har været problemer forbundet med, på trods af at det altså i de fleste tilfælde har været konsulentens opgave. Resultatet af implementeringsfasen er, at projektet er færdigetableret og taget i brug, ligesom tilskuddet er udbetalt.

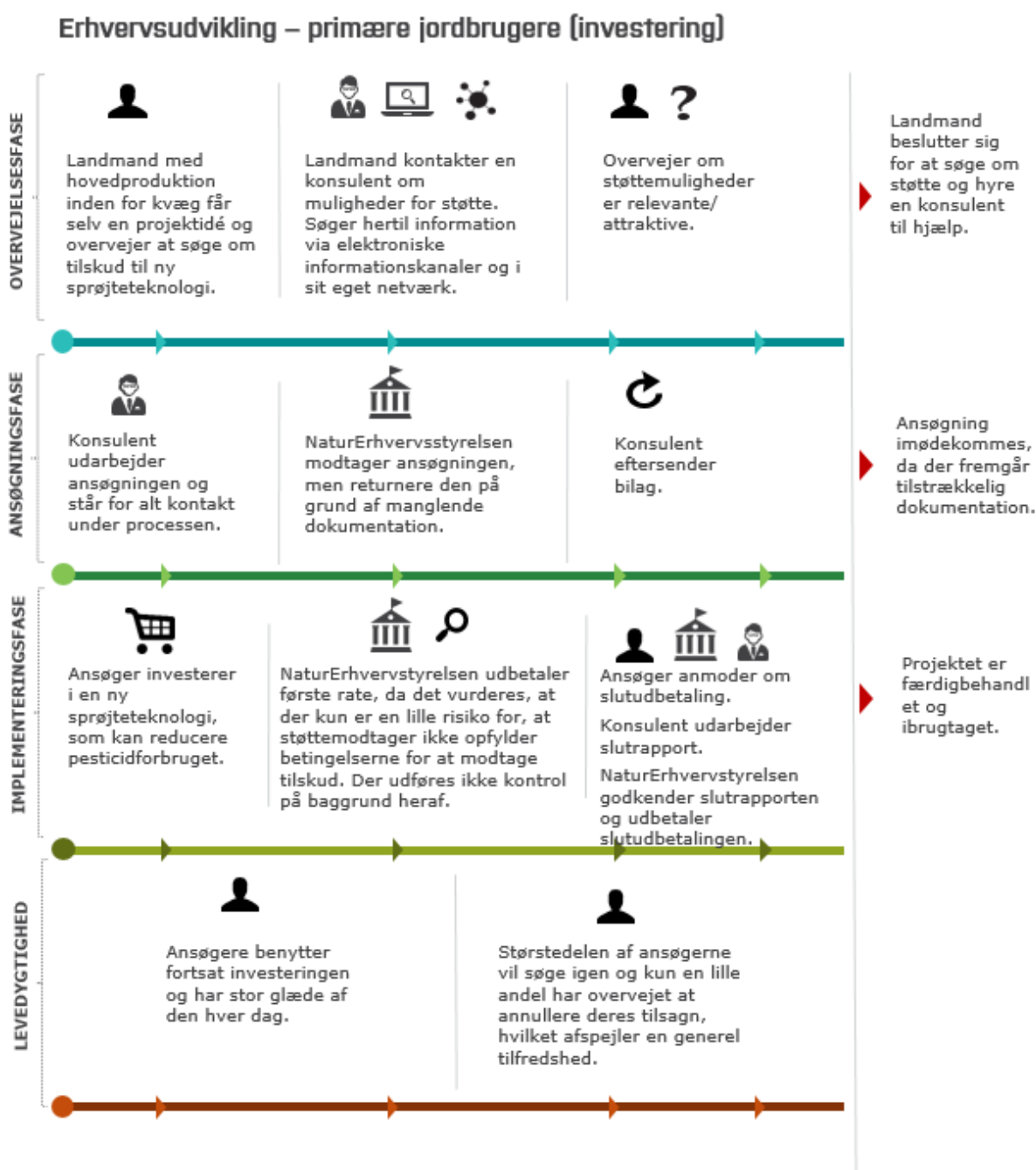
Undersøges forskellen mellem investerings-, demonstrations- og udviklingsprojekter i denne tredje fase, vil støttemodtager ved et investeringsprojekt i implementeringsfasen typisk lave investeringen, før han har modtaget tilskuddet. Dette kan betyde, at støttemodtager ved denne form for projekt, er

mere følsom overfor, hvor lang tid det tager, før NAER har modtaget og behandlet al dokumentation. For demonstrationsprojekter og udviklingsprojekter påbegynder støttemodtager først arbejdet, når tilskuddet er modtaget. Her kan lang sagsbehandlingstid dog betyde, at projektstart udskydes. Hvis demonstrationsprojekter er succesfulde, vil der typisk ansøges om projektforlængelse.

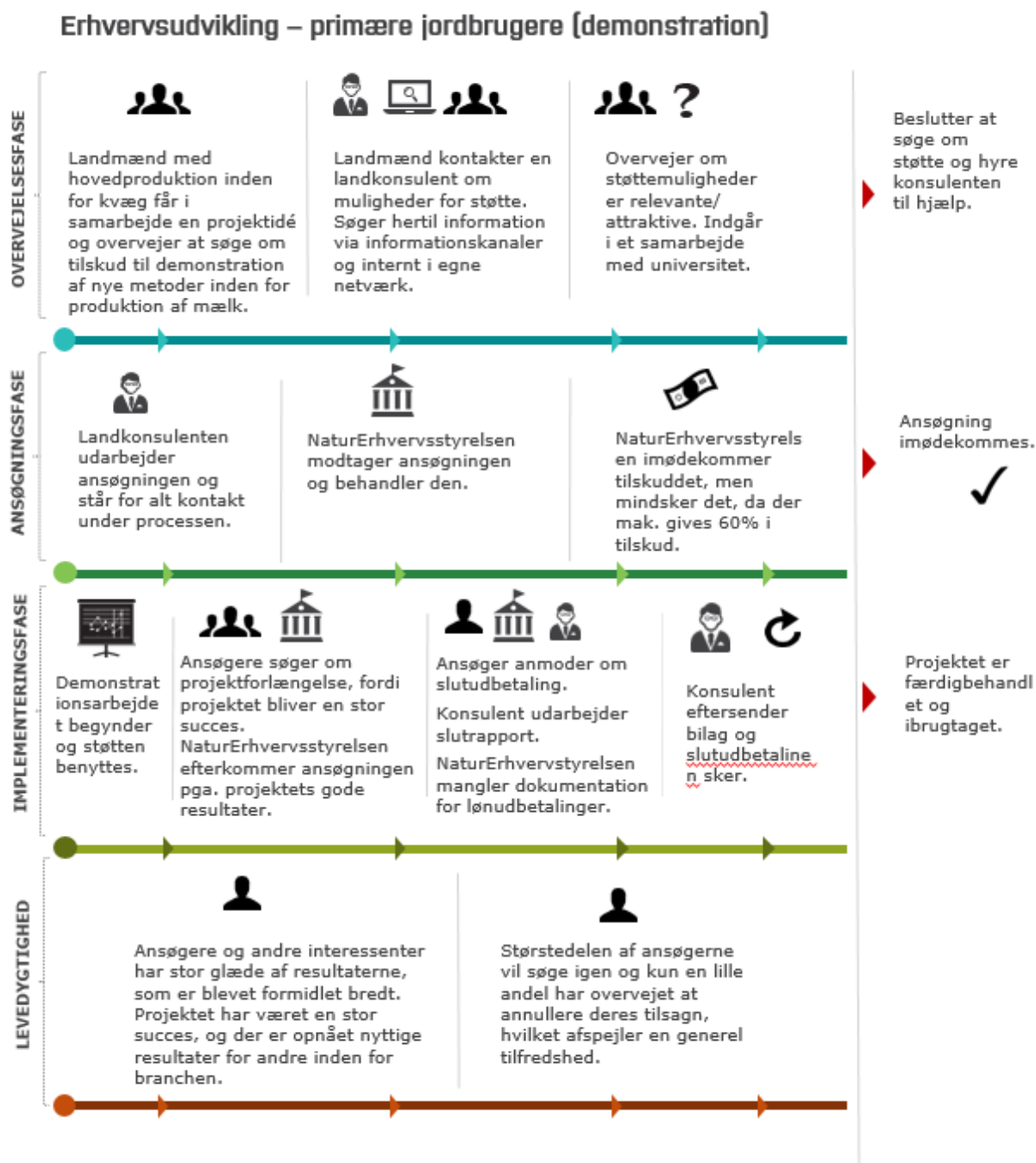
Den sidste del af projektreisen omhandler projekternes levedygtighed. Som det er fremgået af tidligere afsnit, har projekterne generelt en høj levedygtighed. I den overordnede projektrejse under ordningen anvender støttemodtager den nye teknologi i sin daglige produktion og har stor glæde af denne. Derfor vil størstedelen af støttemodtagerne også søge om landdistriktmidler igen.

Mellem de forskellige projektyper er der den forskel, at mens investeringsprojekter generelt kun direkte er til glæde for landmanden selv, er demonstrationsprojekter og udviklingsprojekter også til nytte for andre inden for branchen end selve støttemodtagerne.

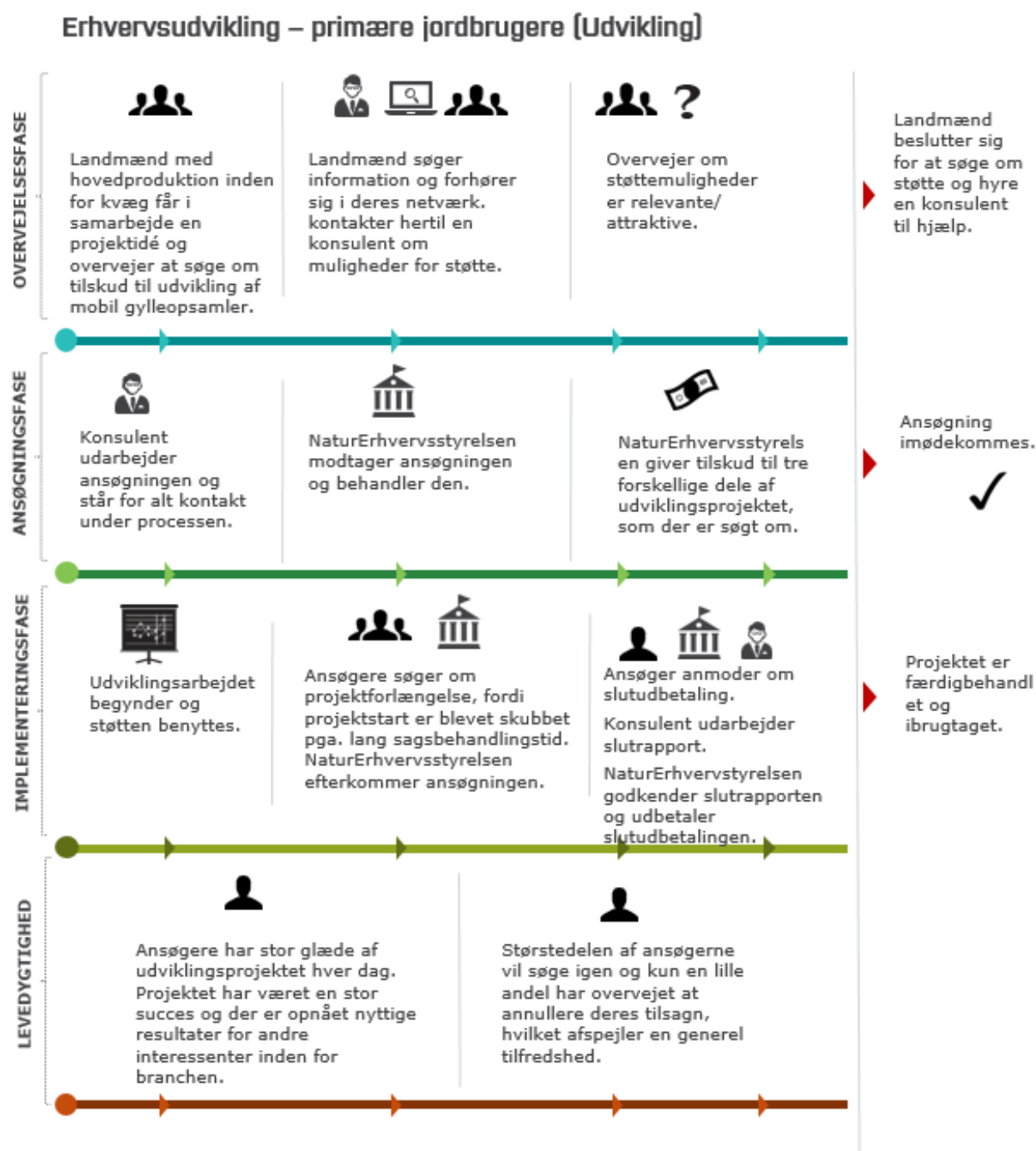
Figur 2 Projektrejse for investeringsprojekter

Figur 3 Projektrejser for demonstrationsprojekter

Figur 4 Projektrejse for udviklingsprojekter

Dykses der ned i den reelle procentfordeling i forhold til administrationen, mener 16 pct. (7) i høj grad og 47 pct. (21) i nogen grad, at det skriftlige materiale har givet dem de nødvendige oplysninger, mens

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

næsten 30 pct. mener dette i ringe grad eller slet ikke. Hertil mener 18 pct. (8), at sagsbehandlingen af deres ansøgning slet ikke var effektiv og nem, mens næsten to tredjedele i høj eller nogen grad oplevede dette. På et overordnet plan tegner der sig således et billede af, at over halvdelen af støtte-modtagerne har fået tilfredsstillende skriftligt materiale og oplevet en effektiv og nem sagsbehandling.

I relation til projektansøgningen, angiver næsten halvdelen (49 pct.), at der i udbredt grad har været udfordringer med medfinansieringen af projektet, mens den resterende halvdel i ringe grad eller slet ikke mener dette. En lignende tendens tegner sig for mellemfinansiering af projektkostninger. Fler-tallet af støttemodtagerne har deslige kun i ringe grad eller slet ikke oplevet samarbejds-mæssige udfordringer i forbindelse med projektet (82 pct.), mens 58 pct. ligeledes ikke har oplevet tekniske udfordringer med gennemførelsen. Der tegner sig således et positivt billede af processen.

Tabel 27 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	56 % (25)	27 % (12)	7 % (3)	19 % (4)	2 % (1)	100 % (45)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	11 % (5)	24 % (11)	31 % (14)	29 % (13)	4 % (2)	100 % (45)
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for	16 % (7)	47 % (21)	16 % (7)	9 % (4)	13 % (6)	100 % (45)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	16 % (7)	42 % (19)	11 % (5)	18 % (8)	13 % (6)	100 % (45)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering i projektet	16 % (7)	33 % (15)	16 % (7)	31 % (14)	4 % (2)	100 % (45)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	9 % (4)	27 % (12)	18 % (8)	38 % (17)	9 % (4)	100 % (45)
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i projektet	4 % (2)	7 % (3)	33 % (15)	49 % (22)	7 % (3)	100 % (45)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	11 % (5)	29 % (13)	20 % (9)	38 % (17)	2 % (1)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I forlængelse af ovenstående tabel, hvor der fremkommer et umiddelbart positivt billede af de administrative forhold, fremgår det af nedenstående jf. Tabel 28, at 20 pct. (9) i høj grad og 44 pct. (20) i nogen grad har fundet det udfordrende at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Erhvervsudviklingsordningen, mens kun 16 pct. (7) slet ikke har fundet dette udfordrende. Derudover angiver en

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

større andel (49 pct.), at det i høj grad eller nogen grad har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler, mens en femtedel modsat slet ikke oplever dette. En større andel svarende til 26 personer (58 pct.) synes hertil i ringe grad eller slet ikke, at det har været udfordrende med afrapportering af slutrapporten, mens næsten halvdelen (47 pct.) slet ikke eller i ringe føler, at det har været svært at få udbetalinger hurtigt nok. Modsat mener den resterende halvdel af støttemodtagerne i høj grad eller i nogen grad, at dette har været udfordrende, hvorved støttemodtagerne på dette område er splittede i deres holdninger. Det positive billede af administrationen fra ovenstående gengives således delvist, men med enkelte forhold hvor støttemodtagerne har følt sig udfordret i forhold til visse parametre.

Tabel 28 Her følger endnu et par udsagn om, hvorledes du som projektansøger har vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Erhvervsudviklingsordningen	20 % (9)	44 % (20)	9 % (4)	16 % (7)	11 % (5)	100 % (45)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	16 % (7)	33 % (15)	24 % (11)	18 % (8)	9 % (4)	100 % (45)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	11 % (5)	22 % (10)	20 % (9)	38 % (17)	9 % (4)	100 % (45)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	27 % (12)	22 % (10)	20 % (9)	27 % (12)	4 % (2)	100 % (45)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	4 % (2)	16 % (7)	9 % (4)	56 % (25)	16 % (7)	100 % (45)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	18 % (8)	38 % (17)	11 % (5)	16 % (7)	18 % (8)	100 % (45)
Jeg vil OGSÅ i fremtiden søge om landdistriktsmidler	36 % (16)	36 % (16)	9 % (4)	4 % (2)	16 % (7)	100 % (45)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Som sidste bemærkning til Tabel 28, synes en overvejende andel ikke (56 pct.), at det har været udfordrende med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg, mens 9 pct. (4) synes dette i ringe grad. Dertil mener 18 pct. (8) i høj grad og 38 pct. (17) i nogen grad, at NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i ansøgningsprocessen, hvor det dog skal påpeges, at 27 pct. (12) kun i ringe grad eller slet ikke føler dette. En fjerdedel af støttemodtagerne har således ikke fundet styrelsen behjælpelig, hvilket kan have haft en negativ indvirkning på processen og støttemodtagernes oplevelse med ordningen. På trods af dette vil flertallet (72 pct.) dog i høj eller nogen grad også i fremtiden søge om landdistriktsmidler, mens kun 4 pct. (2) slet ikke vil dette.

Den samlede vurdering for Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere kan for støttemodtagernes vedkommende sammenfattes i nedenstående Tabel 29.

Tabel 29: Hvad er din samlede vurdering af Erhvervsudviklingsordningen?

	Slutevalueringen	Midtvejsevalueringen
Meget tilfredsstillende	16 % (7)	45 % (46)
Tilfredsstillende	58 % (26)	49 % (50)
Mindre tilfredsstillende	16 % (7)	5 % (5)
Ikke tilfredsstillende	7 % (3)	0 % (0)
Ved ikke	4 % (2)	1 % (1)
Total	100 % (45)	100 % (102)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Den samlede vurdering af Erhvervsudviklingsordningen er positiv. 74 pct. (33) er tilfredse med ordningen, hvorved der ses en generel stor tilfredshedsgrad på tværs af støttemodtagerne. Sammenholdes dette med midtvejsevalueringen, var 84 pct. (96) tilfredse med ordningen, og en større andel (45 pct.) var meget tilfredse med ordningen. Siden midtvejsevalueringen er der således sket et fald i tilfredsheden med Erhvervsudviklingsordningen, idet procentandelen, som er meget tilfredse med ordningen, er faldet med 29 pct. point. De statistiske usikkerheder taget i betragtning, fremstår dette stadig som en signifikant forskel.

I forlængelse heraf har støttemodtagerne haft mulighed for at uddybe deres samlede vurdering af Erhvervsudviklingsordningen, hvor de fremsatte kommentarer primært fordeler sig på følgende hovedpointer:

- Reglerne er for komplekse og de ændres undervejs
- Deadlines overholdes ikke fra styrelsens side
- Støtteordningen skævvrider erhvervet
- For lang sagsbehandlingstid

Fra støttemodtagernes side er der således fokus på, at den administrative del af ordningen medfører visse udfordringer. Der konkluderes ud fra de uddybende kommentarer en mindre gennemsligtighed af ordningen samtidigt med, at tidsaspektet spiller en væsentlig rolle. En kortere sagsbehandlingstid og mere stringente deadlines nævnes som faktorer, som ville kunne forbedre tilfredsheden med ordningen. Dette er dog en mindre andel af støttemodtagerne, som har oplevet dette.

2.7.5 Konklusion

I dette kapitel sammenfattes evalueringens hovedkonklusioner.

- Evaluatør vurderer, at ordningen i høj grad fremstår relevant, attraktiv og nyttig i forhold til de behov og udfordringer, som sektoren står overfor. Hertil vurderer støttemodtagerne specielt ordningen som relevant og attraktiv i sin nuværende udformning (2007-2013), mens 85 pct. (38) ligeledes finder ordningen nyttig. Hovedparten af støttemodtagerne finder ordningen i overensstemmelse med sektorens behov, hvorved der på et generelt plan vurderes en stor tilfredshed med ordningen.
- Ordningens design i form af en trebenet struktur (demonstrationsprojekter, udviklingsprojekter og investeringsprojekter) har endvidere været hensigtsmæssig og givet projektansøgere mulighed for at vægte deres projekter herefter ift. egne behov. Justering af Primære Jordbrugere i 2010 har nedtonet denne trebenet struktur og den fleksibilitet der lå heri.
- I Landdistriktsprogrammet fra februar 2008 findes en række kvantificerede målsætninger for Erhvervsudvikling – Primære Jordbrugere, som målopfyldelsen er vurderet ud fra. Man forventede at støtte 106 bedrifter til en investeringsvolumen svarende til 65 mio. EUR (484 mio. kr.). Ved programmets afslutning er der givet tilskud til 909 projekter, altså en målopfyldelse antalmæssigt på over 100%. Der er givet tilskud svarende til 492,1 mio. kr., hvilket må siges at være godkendt af evaluatør.
- Med revideringen af Landdistriktsprogrammet i 2010 er disse måltal blevet revideret. Målsætningen i Landdistriktsprogrammet fra september 2015 er justeret til, at 125 bedrifter skal støttes. Hertil er investeringsvolumen uændret. Denne målsætning er også indfriet.
- Målopfyldelse gælder ligeledes de umiddelbare målsætninger for ordningen, hvor 91 pct. (41) af støttemodtagerne mener, at deres projekt har opfyldt formålet om at styrke bedriftens konkurrenceevne og miljøindsats gennem innovation, udvikling og brug af nye og bedre produkter, processer og teknologier. Ud fra støttemodtagernes perspektiv har ordningen således en høj målopfyldelse. Dette underbygges af, at flertallet mener, at støtteordningen har haft en afgørende betydning for bedrifternes udvikling.

- Sammenfattende konkluderer evaluatoren, at støtteordningen har høj effekt i forbindelse med, at produktionen på bedrifterne er blevet mere innovativ. Evaluatoren vurderer hertil, at bedrifterne kun i nogen grad har opnået en bedre markedsituation for deres produkter og et forbedret arbejdsmiljø, mens markedsadgangseffekten til andre eksportlande er lav.
- En positiv effekt konkluderes i relation til at fremme miljøet og nye miljøvenlige teknologier, hvor reduktion af kvælstofudledning dog fremstår med en mindre effekt. Evaluatoren vurderer hertil, at ordningen har en god effekt på bedrifternes og sektorens konkurrenceevne, mens effekten på øget arbejdskraft er lav.
- Evaluatoren konstaterer i mindre grad effekter vedrørende bedrifternes omsætning, hvor halvdelen af støttemodtagerne har opnået en stigning på gennemsnitligt 20 pct., mens halvdelen har opnået en mere beskedne indtjeningsstigning på gennemsnitligt 13 pct. Hertil har lidt over halvdelen af støttemodtagerne opnået en øget produktivitet på gennemsnitligt 16 pct.
- Evaluatoren vurderer, at projekterne under ordningen i høj grad har været afhængig af støtten under ordningen, idet over halvdelen af støttemodtagerne angiver, at deres investering slet ikke ville være realiseret uden tilskuddet, mens en mindre andel ville have realiseret noget af investeringen. Der er således tale om en mindre, men trods alt bemærkelsesværdig dødvægtstabilitet. Dødvægtstabets beregning er beregnet til 22% svarende til godt 86 mio. kr. Medregnes projekternes fremskyndelse grundet støtten, falder dødvægten til 14% svarende til 53,5 mio. kr., hvilket må siges at være en lavt og meget acceptabel dødvægtstab.
- Det konstateres endvidere, at projekterne under ordningen er gennemført tidligere og er større, end de ellers ville have været uden støtte. En bredere samfundsmæssig gevinst fremgår herved, idet en større udbredelse af innovative processer og teknologier er sket, som kan gavne miljøet, konkurrenceevnen og arbejdsmiljøet. Dette er effekter, som ikke præcist kan godtgøres, men som indirekte bidrager til at reducere det faktuelle dødvægtstab.
- Evaluatoren konkluderer yderligere, at ordningen i nogen grad har opnået en effekt i forhold til at give støttemodtagerne adgang til teknologier, som hverken de eller sektoren har benyttet tidligere. Hertil har ordningen en høj effekt i forhold til benyttelse af produkter, praksisser og teknologier, som støtten har været med til at forbedre eller udvikle, idet hele 93 pct. (42) angiver, at de stadig benytter disse efter programperiodens afslutning. Evaluatoren konkluderer herved, at støtten har en høj effektivitet, idet projekterne har en stor levedygtighed efter programperiodens afslutning.

- Evaluatør konkluderer hertil, at idéerne til flertallet af projekterne under ordningen er støttemodtagernes egne. Det skriftlige materiale og sagsbehandlingen vurderes at være tilfredsstillende. Lidt under halvdelen af støttemodtagerne har oplevet flere tekniske udfordringer i gennemførelsen af projekterne, men til gengæld kun få samarbejds-mæssige problemer.
- Det vurderes hertil, at det for hovedparten af ansøgerne har været udfordrende at forstå krav og regler under ordningen, mens der i nogen grad er utilfredshed i forbindelse med tilstrækkelig hjælp fra styrelsens side. Det konkluderes, at der i nogen grad er utilfredshed med udbetalingerne samtidigt med, at for lange tidsfrister vurderes som problematiske. Flertallet af støttemodtagerne vil dog også i fremtiden søge om landdistriktsmidler, hvorfor der på trods af flere administrative udfordringer vurderes tilfredshed med administrationen. Der konkluderes hertil en høj tilfredshed i den samlede vurdering af Erhvervsudvikling – Primære jordbrugere.

3. EVALUERING AF MILJØTEKNOLOGI

3.1 FAKTA OM MILJØTEKNOLOGIORDNINGEN

<p>FORMÅL</p>	<p>Under Miljøteknologiordningen kan der gives tilsagn om tilskud til projekter, der bidrager til at sikre et miljømæssigt og klimamæssigt bæredygtigt jordbrug. Ordningens formål er således at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion gennem tilskud til investeringer i nye processer og teknologier på jordbrugsbedrifter.</p> <p>For at en teknologi kan opnå tilskud, er der krav om, at den skal have en vis grad af nyhedsværdi, samt at teknologiens miljøeffekt skal være over en fastsat minimumseffekt. Er dette opfyldt, prioriteres de ansøgte teknologier på baggrund af omkostningseffektivitet, hvilket skal sikre "mest miljø for pengene". Vurderingen heraf foretages på baggrund af en oversigt, som er udarbejdet af DCA. DCA-oversigten indeholder miljø- og klimaeffekten af en række teknologier, samt en beregning af teknologiernes omkostningseffektivitet.</p> <p>DCA- oversigten er ikke udtømmende i forhold til støtteværdige teknologier, undtagen i ansøgningsrunden "Efterår 2014" hvor listen var udtømmende. Såfremt teknologien ikke er beskrevet i DCA-oversigten, er det ansøgers ansvar at fremskaffe den nødvendige dokumentation for effekt og omkostningseffektivitet.</p> <p>Miljøteknologi er omfattet af flere politiske aftaler og har stor politisk fokus. Tilskudsordningen er en del af den daværende VK-regerings aftale om Grøn Vækst for perioden 2010-2015.</p>
<p>MODTAGERE</p>	<p>Ejere og forpagtere af jordbrugsbedrifter, herunder aktie- og anpartsselskaber, der ejer eller forpagter en jordbrugsbedrift, samt en jordbruger, hvis bedrift indgår i et driftsfællesskab.</p> <p>Ved en jordbrugsbedrift forstås en bedrift med produktion af primære jordbrugsprodukter, der ikke har været genstand for forarbejdning eller forædling. Aktiviteter på bedriften vedrørende forberedelse til det første salg er omfattet af definitionen.</p>
<p>INTERVENTIONSLOGIK</p>	<p>Der implementeres nye teknologier på jordbrugsbedrifter, hvor teknologiens reducerende effekt for miljø- og klimabelastning kendes på forhånd gennem DCA-oversigten (outputs) → Vi ser den forventede reduktion i miljø- og klimabelastningen → Hvilket fører til øget konkurrenceevne (outcome), eksempelvis gennem en forøget værditilvækst og arbejdsproduktivitet.</p>

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

INDSATSOMRÅDER

For at der kan ydes tilskud til en teknologi, skal teknologien have en miljø- og klimaeffekt i den primære jordbrugsproduktion inden for mindst et af seks indsatsområder:

- 1) Lugt og emission: Reduktion af lugtgener samt emission af klimagasser og ammoniak fra husdyrproduktion og husdyrgødning.
- 2) Pesticider: Reduktion af pesticidanvendelsen.
- 3) Næringsstoffer: Reduktion i tab af næringsstoffer i forbindelse med fodring, omsætning af foderstoffer samt anvendelse af husdyrgødning.
- 4) Gartneri: Reduktion af energiforbruget respektive reduktion af vand-, næringsstof- og pesticidforbruget i gartnerisektoren.
- 5a) Denitrifikationsanlæg: Tilbageholdelse af næringsstoffer fra markerne.
- 5b) Ny staldanlæg.

Miljøteknologien indeholdt oprindeligt de fem første indsatsområder. Det sjette indsatsområde "Ny Staldanlæg" blev tilføjet i 2013 i stedet for indsats 5a. Under de seks indsatsområder kan tilskudsberettigede udgifter til et projekt omfatte: Nyt udstyr og maskiner (bruttoudgifter), installation af udstyr, konsulentbistand i forbindelse med gennemførelse af investeringsprojektet herunder udarbejdelse af slutrapport, revision af projektregnskab, fremstilling og opstilling af skilt om bevillingsgiver til projektet, samt andre udgifter, som NaturErhvervstyrelsen vurderer nødvendige for gennemførelsen af investeringsprojektet.

**JUSTERINGER SIDEN
MIDTVEJSEVALUERING**

Miljøteknologiordningen opstod først som selvstændig ordning i 2010, hvor den blev udskilt som selvstændig ordning fra Erhvervsudviklingsordningen. Grunden til at man oprettede ordningen var et ønske om mere fokus på investeringer inden for det primære erhverv. Miljøteknologiordningen indgik derfor ikke i midtvejsevalueringen.

REGELSÆT

Tilskuddet kan maksimalt udgøre 40 pct. af de tilskudsberettigede udgifter. Under indsatsområde 5a kan der imidlertid opnås 100 pct. i tilskud.

Tilskuddet kan maksimalt beregnes på grundlag af et budget for de samlede investeringsudgifter på 5,0 mio. kr. pr. CVR-registrerede primære jordbrugsdrift.

Hvis de fastsatte rammer inden for de seks indsatsområder ikke er tilstrækkelige til at give tilsagn til alle tilskudsberettigede ansøgninger træffer NaturErhvervstyrelsen afgørelse om tilsagn på grundlag af en prioritering af ansøgningerne (Der ydes ikke tilskud til investeringer, som tilsagnshaver er forpligtet til at gennemføre efter anden lovgivning.)

Retsgrundlag:

- Bekendtgørelse nr. 502 af 11. maj 2010 om tilskud til projekter vedrørende investeringer i nye grønne processer og teknologier i den primære jordbrugsproduktion
- Bekendtgørelse nr. 744 af 28. juni 2011 om tilskud til projekter vedrørende investeringer i nye grønne processer og teknologier i den primære jordbrugsproduktion, med senere ændringer.
- Bekendtgørelse nr. 569 af 31. maj 2013 om tilskud til investeringer i nye grønne processer og teknologier i den primære jordbrugsproduktion, med senere ændringer.
- Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven)
- Kommissionens forordning nr. 1975/2006 af 7. december 2006 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne

3.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourcindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige.
- Projektrejser, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne og rejsen fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Miljøteknologiordningen er evalueret med afsæt i en relativt omfattende dataindsamling. Følgende dataindsamlingsmetoder er blevet gennemført:

- Interview med sagsbehandler med ansvar for Miljøteknologiordningen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, statusrapporter.
- Sagsgennemgang af 10 tilfældigt udvalgte projekter
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til modtagere, der ved ansøgningen oplyste deres mail
- 4 Kvalitative interviews med udvalgte støttemodtagere

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som et webbaseret spørgeskema med opfølgende interviews via telefon. Evaluator har udviklet et spørgeskema baseret på input fra desk research, interview med sagsbehandlere samt med afsæt i de evalueringsspørgsmål, som er opstillet for ordningen. Spørgeskemaet og evalueringsspørgsmål kan findes i bilag. Inden skemaet blev sendt til støttemodtagerne har det været til gennemsyn ved den samme sagsbehandler, der blev gennemført interview med. Efter input fra denne blev der foretaget enkelte justeringer af spørgeskemaet, som efterfølgende blev sendt til støttemodtagerne via e-mail.

Dataindsamlingen har fundet sted i perioden 5. juli til 22. september 2016. Tabellen nedenfor viser, at svarprocenten for ordningen er 24,3%, hvilket giver en statistisk usikkerhed for de kvantitative resultater på 4,6. I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Tabel 1 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Miljøteknologiordningen

Antal unikke numre (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
1507	366	24,3	+/- 4,6

Kilde: Survey gennemført af Epinion

I tabellen herunder sammenlignes karakteristika ved de støttemodtagere, som har deltaget i surveyen med karakteristika med alle, som har fået støtte under Miljøteknologiordningen og hvis projekt ikke er annulleret. Dette skyldes, at annullerede projekter ikke har været omfattet af surveyen. Tabellen giver et billede af, hvor repræsentativ støttemodtagerne i surveyen er sammenlignet med alle støttemodtagere, hvis projekt ikke er annulleret, ved at vise, i hvor høj grad de to grupper er ens eller forskellige på en række karakteristika.

Støttemodtagere, som har besvaret surveyen ser ud til at have fået lidt større tilsagn end de øvrige støttemodtagere. Dette gælder både når der ses på det gennemsnitlige tilsagn og medianen. Geografisk er de to grupper tæt på at være ens. Når der ses på, hvilket år støttemodtageren har fået tilsagn er der en lille tendens til, at støttemodtagere som har besvaret surveyen har fået støtte lidt senere end hele gruppen af støttemodtagere. Dette kan skyldes, at det for denne gruppe er nemmere at huske deres projekt, men også, at kontaktinformation har været af en højere kvalitet hos de senere støttemodtagere. Støttemodtagere som har besvaret surveyen har også i lidt mindre grad haft 'delvis annullering' af deres projekt. Endelig kan der ses på, hvilken indsats der er givet støtte under. Her ses det, at støttemodtagere som har fået støtte under indsatsen for lugt og emission er lidt underrepræsenteret i surveyen mens de øvrige ordninger i høj grad udgør samme andel i surveyen som i populationen.

Samlet set er forskellene mellem de støttemodtagere, som har besvaret surveyen og de øvrige støttemodtagere ikke specielt store, og surveyen kan derfor overordnet siges at være repræsentativ for støttemodtagerne under miljøteknologiordningen.

Tabel 2 Frafaldsanalyse for Miljøteknologiordningen

	Besvaret survey	Alle ikke-annullerede tilsagn
Gennemsnitligt tilsagn	417.000 kr.	331.000 kr.
Median tilsagn	275.000 kr.	222.000 kr.
Nordjylland	15%	17%
Midtjylland	28%	30%
Syddanmark	41%	42%
Hovedstaden	2%	1%
Sjælland	14%	9%
2010	14%	16%
2011	22%	26%
2012	36%	33%
2013	19%	17%
2014	9%	8%
Ingen annullering	40%	31%
Delvis annullering	59%	69%
Denitrifikationsanlæg	1%	1%
Gartneri	9%	8%
Lugt og emission	36%	44%
Ny staldanlæg	10%	8%
Næringsstoffer	18%	15%
Pesticider	26%	24%

Evalueringen er desuden baseret på gennemgang af 10 tilfældigt udvalgte sager, der har opnået tilsagn under miljøteknologiordningen. Ved udvælgelsen er der dog lagt vægt på, at sagerne tilsammen repræsenterede de seks indsatsområder, der er givet tilskud under, samt har haft en vis økonomisk tyngde. Målet har altså været at udvælge sager, som er repræsentative for ordningen, men samtidig indfanger de forskellige indsatsområder og ikke har fået et meget lille tilskud.

Selve sagsgennemgangen er gennemført med udgangspunkt i en skabelon, som er benyttet på tværs af de tre akser. Skabelonen er tilpasset til miljøteknologiordningen, så den har været fyldestgørende i forhold til at strukturere gennemgangen. Skabelonen indeholder oplysninger som eksempelvis projektbeskrivelse, projektformål, forventede effekter, faktiske effekter, beskrivelse af sagsprocessen

samt andre forhold vedrørende sagen i det omfang det har været muligt at finde disse oplysninger på sagen.

Sagsgennemgangen danner desuden grundlag for rekrutteringen af personer til de uddybende kvalitative interviews. Via sagsgennemgangen er det identificeret, hvilke sagsforløb som har været typiske for Miljøteknologiordningen, og på baggrund af dette er personerne til de kvalitative interviews udvalgt. Fordelen ved denne fremgangsmåde er, at dette giver et forhåndskendskab til den konkrete sag samt mulighed for at få sat yderligere ord på hele processen fra før ansøgningen blev sendt afsted til projektet blev afsluttet. Dette giver en dybere indsigt i de konkrete sager og input til beskrivelserne af de typiske projektrejser.

3.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 2010 til 2014 er der givet 2.888 tilsagn under Miljøteknologiordningen. Af dem er 734 tilsagn (25%) senere annulleret, hvilket giver et samlet antal tilsagn eksklusiv annullerede projekter på 2.154. Godt 60% af de annullerede tilsagn findes på indsatsen mod "lugt og emission". Her er 462 af de 1417 tilsagn annulleret. Dette skyldes hovedsageligt, at der for disse projekter ofte er tale om større projekter, som kræver ombygning eller nybygning af stalde, og derfor kræver mere kapital fra den enkelte ansøger for at blive realiseret. For indsatsen for Ny Staldanlæg er der dog ikke en større andel annulleringer end gennemsnitligt på ordningen. Dette kan skyldes, at der under Ny Staldanlæg gives tilskud til teknologier under både "lugt og emission" og under indsatsen for "næringsstoffer", hvor andelen af annulleringer (12%) er noget lavere end gennemsnittet for ordningen. Ny Staldanlæg dækker altså både over projekter under "lugt og emission", som i mindre grad gennemføres, og projekter under "næringsstoffer", som i højere grad gennemføres.

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal tilsagn om tilskud eksklusiv annullerede
Miljøteknologi	2.888	734	2.154

Kilde: Udtræk fra BTAS

I surveyen er det blevet undersøgt, om støttemodtagerne har overvejet at annullere deres tilsagn og i så fald hvorfor. Det fremgår af nedenstående tabel, at størstedelen af støttemodtagerne, som har modtaget tilsagn om støtte under Miljøteknologiordningen, ikke efterfølgende har overvejet at annullere tilsagnet. Det er kun 48 støttemodtagere (13 %), som har overvejet dette. Den primære grund til denne overvejelse er finansiering, altså manglende likviditet. Udover manglende finansiering, er der også mange støttemodtagere som fremhæver det administrative, herunder bøvl, komplicerede regler og langsommelighed. Et par stykker nævner andre ting i deres sektor, såsom at det er for dyrt ift.

effektiviteten. Der henvises i øvrigt til den tværgående evaluering og kapitlet omkring gennemførelsesprocenter.

Tabel 3 Har du på et tidspunkt efter at du har modtaget tilsagn om støtte under Miljøteknologiordningen overvejet at annullere tilsagnet, således at investeringen enten ikke blev gennemført eller blev gennemført uden støtte fra Miljøteknologiordningen?

	Procentandel
Ja	13 % (48)
Nej	82 % (301)
Ved ikke	5 % (17)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabellen nedenfor opsummerer det finansielle afløb opdelt på seks indsatsområder i perioden fra 2010 til 2014, som er udbetalt i perioden 2011 til 2015. Her fremgår projekternes samlede offentlige tilsagn, bortfald, de samlede udbetalinger og antallet af tilskud.

Ses der først på antallet af tilsagn, fremgår det, at det er indsatsen under "Lugt og emission" der har givet klart flest tilskud med 1.417. Indsatsen er efterfulgt af "Pesticider" og "Næringsstoffer", med henholdsvis 645 og 363. De tre aktiviteter tegner sig altså for 2.425 ud af de 2.888 tilsagn (84%). Resten af tilsagnene fordeler sig forholdsvis pænt mellem de resterende aktiviteter, men der er givet klart færrest tilsagn inden for indsatsen "Denitrifikationsanlæg" med 12.

Der er samlet set givet godt 1.042 millioner kroner i tilsagn under miljøteknologiordningen. Størst tilsagn er givet under indsatsen målrettet "Lugt og emission", hvor der er givet 462,1 mio. kr. i tilsagn. Med et gennemsnitligt tilsagnsbeløb på 0,33 millioner kr. pr. tilsagn er det dog ikke den aktivitet, som har det største gennemsnitlige tilsagnsbeløb. Der ses et forholdsvis stort bortfald ved denne indsats på godt 200 mio. kr., hvilket hovedsageligt skyldes, at projekterne ofte kræver ombygning af stalde eller nybygning, hvorfor ansøgerne ofte selv skal skaffe en del kapital. Bortfaldet, taget sammen med andelen af restbevillinger, gør, at denne indsats har en relativt lav udbetalingsrate (56%).

Det største gennemsnitlige tilsagnsbeløb er på 0,94 mio. kr., hvilket findes under indsatsen "Nye staldanlæg", som også er det indsatsområde, der har det næststørste samlede tilsagn på knap 215 mio. kr. Her ses også et vist bortfald, der sammen med restbevillingerne betyder, at udbetalingsprocenten kun er på 58%.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Indsatsområdet målrettet "Pesticider" har givet tredjestørste tilsagn med godt 181 mio. kr. Bortfaldet er her ikke specielt stort, hvilket betyder, at 82% af det samlede tilsagnsbeløb også er blevet udbetalt.

Den samlede udbetalingsrate er 65%. Udbetalingsraterne svinger mellem 56% og 100%.

Tabel 4 Nøgletal for Miljøteknologi i perioden 2010 til 2014

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal tilsagn om tilskud
Denitrifikationsanlæg	5,3	0,0	5,3	-	12
Gartneri	103,1	25,6	77,5	-	223
Lugt og emission	462,1	201,8	258,8	1,6	1417
Ny staldanlæg	214,8	86,5	123,9	4,3	228
Næringsstoffer	75,5	11,7	63,6	0,2	363
Pesticider	181,4	31,4	148,8	1,2	645
Total	1042,3	357,0	678,0	7,2	2.888

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tilskud ved Miljøteknologiordningen er finansieret under foranstaltningskode 121 sub measure 1, som går på støtte til investeringer i nye grønne processer og teknologier. Målene i tabellen herunder henholder sig til de mål, som er opstillet for Miljøteknologiordningen under dette punkt i Landdistriktsprogrammet fra september 2015.

Der var opsat et mål for ordningen om at, der skulle støttes 2700 bedrifter. Som det fremgår ovenfor blev der givet 2154 tilsagn som ikke er annulleret, og heraf blev der givet tilsagn til 1797 bedrifter (unikke CVR numre). Dette giver en målopfyldelsesprocent på 66,6%. Målet for den totale investeringsvolumen er sat til 225 millioner Euro eller 1.674 millioner danske kroner. Dette mål ser til gengæld ud til at blive opfyldt ret præcist. Det har ikke været muligt at finde en opgørelse over den reelle totale

investeringsvolumen, men et estimat af dette ud fra de maksimale tilskudsprocenter viser, at den totale investeringsvolumen formegentligt er mindst 1.686,8 millioner danske kroner⁹. Et beløb der er meget tæt på det fastsatte mål.

Tabel 5 Mål for Miljøteknologiordningen

Type af indikator	Indikator	Mål 2007-2013 (LDP september 2015)
Output	Antal støttede bedrifter	2 700
	Total investeringsvolumen	EUR 225 mio.
Resultat	Antal bedrifter, der introducerer nye produkter eller teknikker	2 160
Effekt	Nettotilvækst	EUR 44,4 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 1.041

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

3.4 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERE

Dette afsnit har til formål at give en karakteristik af ansøgerne til investeringsprojekterne under Miljøteknologiordningen. Ansøgerne er selvstændige landmænd, herunder private virksomheder. Det kan konstateres, at der er variation på tværs af de seks indsatsområder ift. støttemodtagernes/ansøgernes primær produktion, omsætning og arbejdskraft ved ansøgningstidspunktet.

Eksempler på ansøgere

Reduktion af lugt, ammoniak eller klimagasser

Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom Jessen I/S, Skeldal Produktion A/S og Lyngbjerggård I/S.

Knap halvdelen (49%) af alle tilsagn om tilskud er givet til dette indsatsområde. Surveyen viser, at støttemodtagere der har opnået støtte under denne indsats Det er overvejende støttemodtagere med primær produktion inden for kvæg (27%), svin (25%) og

⁹ Beløbet er estimeret ud fra antagelser om, at der er givet 40% tilskud (maksimal tilskudsandel) til alle projekter undtagen under indsatsen for Denitrifikationsanlæg, hvor der er givet 100% i tilskud. Den totale investeringsvolumen er beregnet som $((77,5+258,8+123,9+63,8+148,8)/0,4+5,3=1686,8$. Tallene er fra tabellen med nøgletal. Forudsættes en lavere tilskudsandel bliver den totale investeringsvolumen højere.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	<p>fjerkræ (23%). Og halvdelen havde en omsætning på 8 mio. kr. eller derover ved ansøgningstidspunktet. Arbejdskraften på bedrifterne var overvejende 1-2 pers. (37%), 3-5 pers. (39%).</p>
Reduktion af pesticidanvendelsen	<p>Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom Diget Landbrug A/S, Hastrup Dairy I/S og Bækgård V/Klaus Nelleman.</p> <p>22% af alle tilsagn om tilskud er givet under denne indsats. Surveyen viser, at syv ud af ti (71%) havde en primær produktion inden for planteavl, og yderligere 16% inden for svin. 43% havde omsætning på 8 mio. kr. eller derover ved ansøgningstidspunktet, hvor 16% lå under 3 mio. Arbejdskraften på bedrifterne var overvejende 1-2 pers. (42%), 3-5 pers. (36%).</p>
Reduktion i tab af næringsstoffer	<p>Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom I/S Feldthusen & Sønner, Raunhøj Dairy I/S og I/S Damgård, V/Henning Magnussen.</p> <p>13% af alle tilsagn om tilskud er givet under denne indsats. Det fremgår af surveyen, at modtagernes primær produktion ligger inden for kvæg (94%). Over halvdelen (53%) havde en omsætning på 8 mio. kr. eller derover ved ansøgningstidspunktet. Arbejdskraften på bedrifterne var overvejende 1-2 pers. (29%), 3-5 pers. (46%).</p>
Reduktion af energiforbruget i gartnerisektoren	<p>Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom Gartneriet Søsted Aps, Gartneriet Timmermann A/S og Rosberg-Bellinge A/S.</p> <p>8% af alle tilsagn om tilskud er givet under denne indsats. Surveyen viser, at støttemodtagernes primær produktion ligger inden for områderne væksthuse (59%) samt frilandsgartneri (18%). Lige over halvdelen (53%) havde omsætning på 8 mio. kr. eller derover ved ansøgningstidspunktet, og 27% lå under 3 mio. kr. Arbejdskraften på bedrifterne var overvejende 3-5 pers. (29%), 11-20 pers. (21%) og 21-50 pers. (18%).</p>
Denitrifikationsanlæg	<p>Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom I/S Damgaard, Skovengaard V/Otto C. Mikkelsen og I/S Søborg.</p> <p>0,4% af alle tilsagn om tilskud er givet under denne indsats. I surveyen er der kun besvarelser fra tre, som har fået støtte under denne indsats, hvorfor der ikke kan siges noget nærmere om dem.</p>
Ny staldanlæg	<p>Ansøgerne er langt overvejende selvstændige landmænd, herunder private virksomheder såsom Langerod Aps C/O Henrik Solgaard, I/S Moselund, Stenbogård Aps og Højlund V/Flemming Damgaard</p> <p>8% af alle tilsagn om tilskud er givet under denne indsats. Surveyen viser, at støttemodtagernes primær produktion ligger inden for områderne svin (68%) samt kvæg (13%).</p>

58% havde omsætning på 8 mio. kr. eller derover ved ansøgningstidspunktet. Arbejdskraften på bedrifterne var overvejende 1-2 pers. (32%) og 3-5 pers. (37%).

Overordnet viser surveyen også, at ansøgerne er kendetegnet ved, at de næsten alle sammen driver et konventionelt landbrug på ansøgningstidspunktet. Dette hænger fint sammen med, at Miljøteknologiordningen henvender sig til landbrug, som omstiller sig og bliver mere miljøvenlige. Økologiske landbrug er langt hen ad vejen mere miljøvenlige end konventionelle landbrug, og har således sværere ved at reducere miljøbelastningen, og derved opnå tilskud via Miljøteknologiordningen. Samtidigt kom der en investeringsordning rettet særskilt mod økologiske bedrifter i 2011, nemlig "Tilskud til investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter" hvilket formegentligt har bidraget yderligere til, at kun få økologer har søgt støtte via Miljøteknologiordningen.

3.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Projekterne under Miljøteknologiordningen er kendetegnet ved, at det er investeringer i nye processer og teknologier på jordbrugsdrifter, som skal sikre en reduktion i miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion. Investeringsprojekterne kan indeholde de samlede udgifter til indkøb, installering af en eller flere nye teknologier samt tilknyttede omkostninger forbundet hermed. Teknologien, der ydes tilskud til i de forskellige projekter, skal være inden for mindst ét af de seks tidligere omtalte indsatsområder. Kendetegnende for projekterne er yderligere, at teknologien, der ydes tilskud til, skal have en vis minimumseffekt. Det vil sige en reduktion eller besparelse i miljøbelastningen, som teknologien bidrager med i forhold til en referenceteknologi. Flere af de undersøgte projekter har valgt at kombinere en række teknologier, også på tværs af de seks forskellige indsatsområder. Nedenfor er beskrevet en række af de teknologier som har modtaget støtte under hvert af de seks indsatsområder.

Reduktion af lugt, ammoniak og klimagasser

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at reducere lugtgener, samt emission af klimagasser og ammoniak fra husdyrproduktionen og husdyrgødning.

Der er i alt bevilget 1417 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under reduktion af lugt, ammoniak og klimagasser. Projekterne afspejler i høj grad, at der foreligger en oversigt over tilskudsberettigede teknologier (DCA-oversigten), som der tages udgangspunkt i. Hovedgrupperne er således

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- Spalteskraber. Her er tale om både robotskrabere og stationære skraber, som eftermonteres i eksisterende stalde. De kan benyttes i de fleste typer af stalde med spaltegulv. En spalteskraber medfører en ammoniakreduktion på 20% fra stalden. En ulempe ved den stationære skraber er, at den kan give skader på køernes klove og der er således en øget risiko for brækkede ben.
- Etageanlæg. Etagestalde er skrabeægsstalde, hvor der i tillæg til gulvarealet etableres plateauer i op til to højder over gulvet (heraf navnet etagesystem eller etageanlæg), som hønsene kan opholde sig på. Under hvert af plateauerne er der monteret et gødningsbånd. Det antages, at 75 % af gødningen falder på gødningsbåndene, som ved hyppig drift bevirker, at hovedparten af gødningen fjernes fra stalden til ekstern lagring eller anvendelse, inden der sker en betydelig nedbrydning af gødningens indhold af urinsyre til ammonium og ammoniak. Ved tømning af gødningsbåndene tre gange ugentligt kan ammoniaktabet fra stald, lager og udbringning estimeres til 18,4 kg N pr. 100 årshøner eller 30,5 kg N pr. DE, hvilket sammenlignet med referencesystemet gulvsystemet med gødningskælder giver anledning til en samlet sparet emission på 31,0 kg N pr. DE fra stald, lager og udbringning svarende til en reduktion på 50 pct.
- Gyllekøling. Dette er også et ret populært investeringsprojekt. Det vil primært være aktuelt på bedrifter, hvor varmen kan genanvendes, fx sostalde. Den forventede levetid er ca. 20 år, dog har cirkulationspumper og kompressor formodentlig kortere levetid grundet mekanisk slid. Der forekommer en ammoniakreduktion på 10-30%.
- Gylleforsuringsanlæg, hvilket findes både for svineproduktion (Infarm) og for kvægproduktion. Ved svineproduktionen ses en ammoniakreduktion på 70% i stalde med drænet gulv samt mindsket ammoniakemission fra lager og mark. Ved kvægproduktionen ses en 50% reduktion i ammoniak fra stald. Der ses en effekt i både lager og udbringning. Begge har en betydelig størrelsesøkonomi og er ikke tilladt i økostalde.
- Luftrensning. Der forefindes her både teknologi som gør dette kemisk (syre vasker) og biologisk (biologisk vasker). Ved kemisk rensning er ammoniakreduktionen typisk mere end 90 % ved rensning af al ventilationsluft. Ved biologisk rensning er der op til ca. 90% totaleffekt på ammoniakemission fra stald ved 100% luftrens, og en lugteffekt på ca. 30%. Begge teknologier kræver løbende tilsyn og vedligeholdelse.
- Automatisk tømning af gødningsrender. Denne teknologi henvender sig til minkproduktion. Effekt på 0,3 kg N pr. årstæve

Reduktion af pesticidanvendelsen

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at reducere pesticidanvendelsen i jordbrugsproduktionen. Dette er afspejlet i projekttitlerne, da mange tilskudsmodtagere blot har valgt at kalde deres projekt for 'Reduktion i pesticidforbruget', hvilket ikke umiddelbart siger noget om det egentlige projekts indhold.

Der er i alt bevilget 645 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer inden for indsatsområdet reduktion af pesticidanvendelsen. Som i det foregående afspejler projekterne, at DCA-oversigten findes og til dels har afgørende betydning for, om man får støtte til sin investering. Hovedgrupperne er følgende

- Radrensning. Dette er et meget udbredt investeringsprojekt. Det kan foregå som et rækedyrkningsystem, hvor radrensning evt. kombineres med båndsprøjte, og hvor der findes styresystemer til begge. I kombination med evt. båndsprøjte, vil der være over 60 pct. reduktion på herbicidforbruget.
- Sensorbaseret ukrudtsprøjte. Den sensorbaserede ukrudtsprøjte sikrer, at der kun sprøjtes, når der registreres ukrudt. Den har en meget varierende effekt på 20-80 pct. afhængigt af ukrudtstryk.
- Injektionssprøjter til stedspecifik plantebeskyttelse (ukrudtsbekæmpelse). Med et injektionssystem på en marksprøjte, sprøjtes midlerne ind i væskestrømmen mellem tanken og bommen/dyserne. Pesticiderne medbringes på sprøjten i koncentreret form. Sprøjtetanken indeholder rent vand, der udsprøjtes i en konstant væskemængde per hektar, mens middel og dosering kan varieres trinløst hen over marken. Doseringen af hvert middel kan således varieres ubegrænset, ligesom blandingsforholdet mellem de forskellige produkter kan varieres. Teknologien er således oplagt for på et tidspunkt at kunne realisere det fulde potentiale, der er ved stedspecifik plantebeskyttelse. Det skønnes, at teknologien på sigt vil kunne reducere herbicidanvendelsen med over 50 %, når der er udviklet systemer til automatisk ukrudtsregistrering.
- Portaltraktor til jule træer. Dette er en specialtraktor til vedligeholdelse af juletræer, som kan udstyres med en række redskaber der kan nedbringe miljøbelastningen ved produktion af juletræer. Eksempelvis kan monteres gødningsnedlægger og afskærmning af sprøjtning. Eksempelvis vil gødningsnedlæggeren reducere gødningsmængden væsentligt uden at det går udover resultatet.

EKSEMPEL

Reduktion i pesticidanvendelsen ved kartoffeldyrkning. En privat landmand vil effektivisere produktionen af kartofler, herunder reducere anvendelsen af pesticider i produktionen. Dette gøres gennem en investering i mekanisk ukrudtsbekæmpelse i rækker (radrenser) samt en sensorbaseret marksprøjte med tilhørende sprøjteudstyr. Sprøjten er med til at sikre, at der ikke anvendes en unødvendig mængde pesticider i produktionen af kartofler.

Effekten af den sensorbaseret ukrudtssprøjte, som sikrer at der kun sprøjtes, når der registreres ukrudt, er meget varierende, nemlig mellem 20-80% afhængigt af ukrudtsudtryk.

År: 2012 - Tilsagn: 1,5 mio. kr.

Reduktion i tab af næringsstoffer

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at reducere tab af næringsstoffer i forbindelse med fodring, omsætning af foderstoffer samt anvendelse af husdyrgødning. Projekterne omhandler i høj grad, at reduktionen i tab af næringsstoffer sker gennem miljørigtig fodring. Der er i alt bevilget 363 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer inden for indsatsområdet reduktion i tab af næringsstoffer. Projekterne fordeles i disse hovedgrupper

- **Fasefodring.** Dette er fodring tilpasset dyrenes behov, hvilket medfører, at det enkelte dyr får tildelt foder med et mere korrekt næringsstofindhold ift. dets fysiologiske stadium. Dette muliggør en mere effektiv udnyttelse af foderets næringsstoffer med følgelig lavere udskillelse og emission. Det forventes generelt at have en forbedrende effekt på næringsstofudnyttelsen og dermed udskillelsen af næringsstoffer samt på emissionen af f.eks. ammoniak.
- **Foderblander (mixervogn),** herunder nævnes Fuldfodervogn en del gange. En foderblander er også med til at sikre at foderet tilpasses dyrenes behov. Dette gøres gennem udfodringsudstyr (automater, blandingsudstyr mv.) som muliggør tildeling af det 'fysiologisk korrekte foder' til grupper og/eller enkelte dyr. Igen forventes det at have en forbedrende effekt på næringsstofudnyttelsen og dermed udskillelsen af næringsstoffer samt på emissionen af f.eks. ammoniak.
- **Herd navigator.** Teknologien og derved projekterne har også fokus på fodring tilpasset dyrenes behov. Det er overvågningsudstyr til vurdering af optimal fodringsstrategi/udfodring, hvilket sikrer højere produktivitet og sundhed, som er en forudsætning for effektiv næringsstofudnyttelse og reduceret udskillelse og tab.

Reduktion af energiforbruget i gartnerisektoren

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at reducere energiforbruget, respektivt reduktion af vand-, næringsstof-, og pesticidforbruget i gartnerisektoren.

Der er i alt bevilget 233 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer inden for indsatsområdet reduktion af energiforbruget i gartnerisektoren. Projekterne her, er også meget influeret af DCA-oversigten. Hovedgrupperne fordeler sig således

- Nye gardinanlæg. Her findes en del projekter, som varierer med det materiale gardinerne er lavet af, og med de to funktioner gardiner har i væksthuse. Den ene funktion er afskærmning mod sol (høj lysintensitet), og den anden er energibesparelse om natten. Hovedparten af potteplante-gartnerierne har installeret gardinanlæg, gardiner anvendes i mindre grad i agurke-gartnerier, og ikke i tomatgartnerier. Effekten er mellem 3 og 71 kg CO₂ pr. m² pr. år afhængigt af energikilde og ændring i varmekonsum. Dermed en relativ effekt mellem 4 og 27 % afhængigt af muligheden for at ændre varmekonsumet.
- Bedre isolering gennem udskiftning af væksthuses dækkemateriale. Isolerende dækkematerialer, i form af eksempelvis kanalplader, nedsætter energiforbruget, men energibesparelsen afhænger af det areal, hvor glas erstattes med isolerende dækkemateriale. Nedsættelsen af energiforbruget afhænger også af antallet af lag, som pladen består af. Effekten er mellem 5 og 150 kg CO₂ pr. m² pr. år afhængigt af energikilde og isoleringsgrad med 2-lag dækkemateriale.
- Flere projekter omhandler beskyttet produktion af jordbær i tunneller, hvilket mindsker pesticid og vandforbruget samt forlænger sæsonen for jordbær.
- Flere har også valgt at installere elektronisk belysning og/eller vækstlysarmaturer med henblik på at reducere energiforbruget.
- Flere af støttemodtagerne har valgt at investere i en varmepumpe. Eksempelvis "Naturgas-drevet varmepumpeanlæg som primær varmeforsyning til gartneriet".

Konstruerede minivådområder (tilbageholdelse af næringsstoffer fra markerne)

Formålet med investeringsprojekterne i denne indsats er at tilbageholde næringsstoffer fra marker gennem etablering af konstruerede minivådområder samt sideløbende at monitorere effekten af minivådområderne. Indsatsen har medført at minivådområder er blevet anerkendt som virkemiddel i den målrettede kvælstofregulering. Der kan kun ydes tilskud til konstruerede minivådområder, der placeres ved hoveddræn, der afvander et større areal. Der er i alt bevilget tilsagn om tilskud til 12

projektinvesteringer inden for indsatsområdet konstruerede minivådområder. Projekterne er alle blot beskrevet som 'Etablering af konstrueret minivådområde', og samles derfor i en gruppe som beskrives nærmere i det følgende:

- Etablering af konstruerede minivådområder er et virkemiddel til reduktion af næringsstoffer i drænvand. Landbrugsarealer der via rørdræn, grøfter eller kanaler afvander direkte til en vandrecipient, har en forøget risiko for uhindret transport af fosfor og kvælstof fra marken til recipienten. Etablering af konstruerede minivådområder har til formål at bryde denne direkte transportvej og kan således opfattes som en sidste buffer til reduktion af næringsstoffer inden disse når recipienten. Der fandtes ingen danske erfaringer med effektiviteten af konstruerede minivådområder.

Ny staldanlæg

Gennem investering i nye miljøvenlige produktionsanlæg til dyrehold, er formålet med denne indsats at reducere lugt, emission, vandforbrug eller næringsstoffer.

Der er i alt bevilget 228 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer inden for indsatsområdet "Ny staldanlæg". Projekterne indeholder her de samme teknologier, som der kan ydes tilskud til under indsatsområde 1, "Reduktion af lugtgener samt emission af klimagasser og ammoniak fra husdyrproduktion og husdyrgødning", og 3, "Reduktion i tab af næringsstoffer i forbindelse med fodring, omsætning af foderstoffer samt anvendelse af husdyrgødning", men hvor der også bygges nye stalde eller der hvor total renoveres stalde med en minimumseffekt på 10 pct., dog 30 pct. for energibesparelse.

EKSEMPEL

Totalrenovering af svinestald. En landmand vi gøre produktionsanlægget i en svinestald mere miljøvenligt gennem en totalrenovation. Derfor investeres i LED belysning, ny ventilation samt et fasefodringsystem. Investeringerne skal sikre en bedre udnyttelse af energi og næringsstoffer, hvilket kommer både landmanden og miljøet til gode.

Det fremgår af slutrapporten, at effekten af fasefodringsanlægget er som forventet, hvilket er 1008 kg N og 237 kg P for de 5040 slagtesvin. Effekten af investeringen i lavtryksventilation vurderes til at være 72% svarende til 37.000 kWh. Ændringen i ventilationsanlægget er dog fortsat ny, hvorfor vurderingen kan være forbundet med en vis usikkerhed.

År: 2013 - Tilsagn: 848.000 kr.

3.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

3.6.1 Relevans & nytte

Første evalueringskriterium omhandler ordningens relevans og nytte. Med dette kriterium belyses, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen fremstår for støttemodtagerne i relation til aktuelle udviklingsbehov og -potentialer. Ordningen skal således vurderes ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne, samt hvorvidt støttemodtagerne anser ordningen som nyttig og relevant ud fra individuelle behov. Ordningen 'miljøteknologi' har, som nævnt, til formål at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion gennem tilskud til investeringer i nye processer og teknologier på jordbrugsbedrifter. Antagelsen er, at en reduktion i miljø- og klimabelastningen vil føre til øget konkurrenceevne, eksempelvis gennem en forøget værditilvækst og arbejdsproduktiviteten.

Miljøteknologiordningen er en af de største selvstændige investeringsordninger målt på støttemodtagere med sine 2154 støttetilsagn. Evalueringen viser, at Miljøteknologiordningen samlet set opleves både relevant, attraktiv og nyttig, om end der er nuancer.

Tabel 6 I hvor høj grad opfattes Miljøteknologiordningen som relevant, attraktiv, nyttig og i overensstemmelse med behovene i sektoren?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du Miljøteknologiordningen som relevant?	52 % (189)	33 % (121)	9 % (32)	5 % (18)	2 % (6)	100 % (366)
I hvor høj grad opfatter du Miljøteknologiordningen som attraktiv?	53 % (195)	34 % (125)	8 % (30)	3 % (11)	1 % (5)	100 % (366)
I hvor høj grad opfatter du Miljøteknologiordningen som nyttig?	47 % (172)	32 % (117)	12 % (45)	7 % (25)	2 % (7)	100 % (366)
I hvor høj grad mener du, at er støttemulighederne under Miljøteknologiordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren?	26 % (96)	51 % (186)	14 % (50)	7 % (24)	3 % (10)	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

85% af støttemodtagerne vurderer således, at ordningen i høj eller nogen grad er relevant, mens 87% i høj eller nogen grad finder ordningen attraktiv. I relation til nyttespørgsmålet ligger procentandelen, som i høj eller nogen grad vurderer Miljøteknologiordningen nyttig, en lille smule lavere med 79%.

Fokuseres der i stedet på det fjerde spørgsmål, hvor støttemodtagerne skal forholde sig til om støttemulighederne er i overensstemmelse med behovene i sektoren, ændrer billedet sig en smule. Nok er der samlet set 77% som i høj og nogen grad vurderer, at støttemulighederne er i overensstemmelse med behovene, men kun omkring en fjerdel i denne gruppe har svaret i høj grad, hvilket er markant lavere end på de foregående tre spørgsmål. Sammenholder man disse vurderinger med støttemodtagerens hovedproduktionsart, skiller især kvægbrugernes sig ud som værende den gruppe, der i ringest grad oplever, at støttemulighederne under Miljøteknologiordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren. Således siger kun 14% af kvægbrugerne, at ordningen i høj grad er i overensstemmelse med sektoren. De tilsvarende tal for fjerkræ, planteavl og svin er henholdsvis 35%, 22% og 38%. Baseret på de kvalitative interviews med støttemodtagere er det ikke muligt at afdække, hvorfor støttemodtagere med kvæg som hovedproduktion vurderer ordningen lavere end øvrige støttemodtagere med anden hovedproduktionsart.

3.6.2 Målopfyldelse og effekter

Det andet evalueringskriterium omhandler målopfyldelse og effekter, som er samlet under tematiske underpunkter omhandlende økonomiske, teknologiske, miljømæssige og øvrige effekter. Formålet med støtten til investering indenfor ordningen er, som anført, at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion gennem nye processer og teknologier på jordbrugsbedrifter. Dette evalueringskriterium sigter altså efter at måle, hvorvidt de støttede projekter lever op til egne og ordningens mål.

Evalueringen viser, at der generelt blandt støttemodtagerne er en oplevelse af, at deres investering under Miljøteknologiordningen bidrager til at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion. Som det fremgår af tabellen nedenfor vurderer halvdelen af de adspurgte støttemodtagere, at deres investering i høj grad bidrager til målet. Lidt mere end hver tredje vurderer, at det i nogen grad er tilfældet, mens blot 13% angiver, at investeringen i ringe grad eller slet ikke bidrager til målopfyldelsen.

Tabel 7 Miljøteknologiordningens formål er at reducere miljø- og klimabelastningen fra den primære jordbrugsproduktion. I hvor høj grad mener du, at din investering bidrager til at opfylde dette formål?

	Procentandel
I høj grad	50 % (182)
I nogen grad	36 % (131)
I ringe grad	10 % (38)
Slet ikke	3 % (11)
Ved ikke	1 % (4)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Når tabellen ansues opdelt på støttemodtagernes hovedproduktion, så ses der en forskel. Blandt ansøgere med hovedproduktionen svin er 93% i høj eller nogen grad enige i, at deres investeringer bidrager til indfrielse af ordningens formål. Dette gælder kun for 76% af støttemodtagerne med hovedproduktionen kvæg. De resterende hovedproduktionsformer ligger jævnt fordelt herimellem.

3.6.2.1 Økonomiske effekter

Miljøteknologiordningen har blandt andet til formål at påvirke støttemodtagernes økonomiske forhold til at skabe bedre konkurrenceevne og omsætning i landdistrikterne. I evalueringen er det undersøgt, hvordan de støttede projekter har bidraget hertil. Tabellerne nedenfor viser, at Miljøteknologiordningen overvejende synes at have positive effekter for sektorens konkurrenceevne samt støttemodtagernes omsætning og indtjening.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 8 I hvor høj grad mener du, at Miljøteknologiordningen bidrager til at forbedre sektorens konkurrenceevne?

	Procentandel
I høj grad	17 % (64)
I nogen grad	44 % (160)
I ringe grad	21 % (77)
Slet ikke	13 % (47)
Ved ikke	5 % (18)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Godt seks ud af ti af tilsagnsmottagerne mener, at ordningen i høj eller nogen grad bidrager til at forbedre sektorens konkurrenceevne, og dermed indirekte har en positiv økonomisk effekt indenfor sektoren. Næsten fire ud af ti af ansøgerne vurderer, at ordningen kun i ringe grad eller slet ikke bidrager til at forbedre sektorens konkurrenceevne. Hertil kan støttens betydning for virksomhedernes omsætning og indtjening nævnes.

Tabel 9 Har støtten fra Miljøteknologiordningen givet din bedrift en større omsætning og indtjening?

	Omsætning	Indtjening
Ja	36 % (132)	54 % (196)
Nej	60 % (218)	36 % (131)
Ved ikke	4 % (16)	11 % (39)
Total	100 % (366)	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Kun lidt mere end en tredjedel af støttemottagerne mener, at støtte fra ordningen har givet deres bedrift en større omsætning. Af denne gruppe har halvdelen oplevet en omsætningsstigning på under 10%, en fjerdedel har oplevet en omsætningsstigning på mellem 10 og 30%, mens en sidste fjerdedel

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

har oplevet en omsætningsstigning på mere end 30% (11% har oplevet en omsætningsstigning på 100% eller mere).

Kigger man i stedet på indtjeningen, vurderer lidt over halvdelen af støttemodtagerne, at deres indtjening er steget på grund af støtte fra ordningen. Den samlede opgørelse fremgår af tabellen nedenfor. Størstedelen af de støttemodtagere, som har øget deres indtjening, som følge af støtten fra Miljøteknologiordningen, har øget indtjeningen med mellem 0-10%. 16% har øget deres indtjening med mellem 11-20%. Den gennemsnitlige stigning i indtjening er på 11%.

I forlængelse af vurderingen af støttens betydning for omsætning og indtjeningen, har evalueringen også kigget på, om Miljøteknologiordningen har forbedret markedssituationen for støttemodtagerens produkter. Det mener blot lidt over en tredjedel at støtten har, mens over halvdelen af støttemodtagerne vurderer, at ordningen i ringe grad eller slet ikke har forbedret markedssituationen for deres produkter.

Sammenlignes det forventede behov for fremtidig arbejdskraft forud for modtagelsen af støtten, med det realiserede behov for arbejdskraft efter støtten, er der ingen nævneværdig forskel.

Tabel 10 Hvordan forventede du, at støtten fra Miljøteknologiordningen ville påvirke dit fremtidige behov for arbejdskraft, før du modtog støtten? Og hvordan har den reelt påvirket dit behov for arbejdskraft efter du modtog støtten?

	Forventet	Realiseret
Støtten vil/har øget behovet for arbejdskraft	16 % (58)	16 % (59)
Støtten vil/har ikke påvirket behovet for arbejdskraft	53 % (195)	56 % (204)
Støtten vil/har mindsket behovet for arbejdskraft	10 % (37)	8 % (30)
Støtten skulle/har sikret/fastholdt daværende antal arbejdspladser	18 % (67)	19 % (68)
Ved ikke	2 % (9)	1 % (5)
Total	100 % (366)	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Over halvdelen (53%) forventede ikke, at støtten ville påvirke deres behov, og lidt over halvdelen (56%) oplevede ikke, at støtten havde påvirket deres behov for arbejdskraft. Kombineres dette med, at 18% forventede og 19% reelt har oplevet at støtten har sikret/fastholdt antallet af arbejdspladser, er det henholdsvis 71% og 75%, som ikke har forventet eller oplevet en egentlig ændring i deres behov

for arbejdskraft. Det var kun 16% som forventede, og 16% som reelt fik, behov for yderligere arbejdskraft i forbindelse med støtten. Og endnu færre der forventede samt oplevede, at støtten reducerede deres behov for arbejdskraft. Andelen her er henholdsvis 10% og 8%. Opdelt på hovedproduktionsform er svin og fjerkræ de hovedproduktionsformer, der har oplevet den største forøgelse af behovet for arbejdskraft. For begge ordninger siger cirka hver fjerde, at støtten har øget deres behov for arbejdskraft.

Tabel 11 Gennemsnit, øget behov for arbejdskraft

	Gennemsnit	Std. Afvigelse	N
Hvor mange arbejdspladser (omregnet til helårsansatte) forventede du at skabe som følge af støtten? - Noter	1.98	1.62	51
Hvor mange arbejdspladser (omregnet til helårsansatte) vil du sige, at støtten har skabt på din bedrift? - Noter	1.85	1.71	53

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabellen ovenfor viser, at der kun er en lille forskel mellem, hvor mange arbejdspladser, støttemodtagerne forventede at skabe som følge af støtten (gns. 1,98 helårsansatte), og hvor mange arbejdspladser der rent faktisk er blevet skabt som følge af støtten (gns. 1,85 helårsansatte). Der er dog kun henholdsvis 51 og 53 ud af 371 støttemodtagere, som har svaret på spørgsmålene. Der er således en vis usikkerhed forbundet med resultatet.

Tabel 12 Gennemsnit, reduceret behov for arbejdskraft

	Gennemsnit	Std. Afvigelse	N
Hvor mange arbejdspladser (omregnet til helårsansatte) forventede du at kunne undvære som følge af støtten? - Noter	0.43	0.42	29
Hvor mange arbejdspladser (omregnet til helårsansatte) vil du sige, at støtten har reduceret behovet med på din bedrift? - Noter	0.38	0.32	24

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Også når er ses på den forventede reduktion af behovet for arbejdskraft som følge af støtten er der kun lille forskel mellem det forventede og det realiserede. Der er ikke en bemærkelsesværdig forskel

på, hvor mange arbejdspladser, støttemodtagerne forventede at undvære som følge af støtten (gns. 0,43 helårsansatte) og hvor mange arbejdspladser støtten reelt har reduceret behovet med (gns. 0,38 helårsansatte). Der er her endnu færre støttemodtagere, som har svaret på spørgsmålene, kun 29 og 24. Resultatet er således forbundet med en del usikkerhed, og kan ikke forventes at være retvisende for ansøjerne generelt.

Desuden skal det bemærkes, at de små forskelle mellem de forventede og realiserede effekter til en hvis grad kan skyldes, at støttemodtagerne har svært ved at huske, hvilke forventninger de havde, og derfor kan have en tendens til at sige, at de forventede det samme som det realiserede.

3.6.2.2 Teknologiske og miljømæssige effekter

Evalueringen af akse 1 forholder sig også til de forskellige støtteordningers teknologiske og miljømæssige effekter. Miljøteknologiordningen adskiller sig her fra størstedelen af de øvrige ordninger under akse 1 ved, at de fleste tilskud er givet med udgangspunkt i prækvalificerede teknologier. For at en teknologi kan opnå tilskud, har det således været et krav, at den skulle have en vis grad af nyhedsværdi, samt at teknologiens miljøeffekt skulle være over en fastsat minimumseffekt på 10%. Har dette været opfyldt, er de ansøgte teknologier blevet prioriteret på baggrund af omkostningseffektivitet, som har skullet sikre "mest miljø for pengene". Vurderingen heraf er foretaget på baggrund af en oversigt, som er udarbejdet af Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet ved Aarhus Universitet (DCA). DCA-oversigten indeholder miljø- og klimaeffekten af en række teknologier, samt en beregning af teknologiernes omkostningseffektivitet. DCA-oversigten har ikke været udtømmende i forhold til alle støtteværdige teknologier. Såfremt en teknologi ikke har været beskrevet i DCA-oversigten, har det været ansøgers ansvar at fremskaffe den nødvendige dokumentation for effekt og omkostningseffektivitet. Der findes ingen opgørelse for, hvor mange tilsagn der er givet til teknologier, som ikke er på DCA-oversigten. En teknologi som varmevekslere til fjerkræ, som ikke er på DCA-listen, er søgt af flere, men det præcise antal kan ikke opgøres. Herudover har det dog været minimalt, hvad der har været søgt til uden det har været på DCA-listen

Netop fordi teknologierne har været prækvalificerede forud for tilsagn om støtte, er der ikke lavet en selvstændig evaluering af projekternes realiserede teknologiske og miljømæssige effekt. Baseret på resultaterne af sagsscreeningen er der gennemført kontrolbesøg hos alle støttemodtagere, som har dokumenteret, at teknologierne er installeret og bragt i anvendelse, som beskrevet i ansøgningerne, hvorfor den teknologiske og miljømæssige effekt må vurderes at være indfriet jf. den forudgående vurdering fra Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet ved Aarhus Universitet.

I relation til den teknologiske vinkel, har evalueringen forholdt sig til teknologiernes nyhedsværdi. Resultaterne af evalueringen fremgår af nedenstående tabel.

Tabel 13 Investeringen gav mig adgang til teknologi som...

	... jeg ikke har brugt før	... ikke er brugt til mit formål inden for min sektor før	... ikke er brugt til mit formål før i eller udenfor min sektor
Enig	57 % (210)	15 % (55)	8 % (28)
Delvis enig	19 % (69)	17 % (63)	16 % (59)
Hverken/ eller	8 % (29)	20 % (73)	20 % (73)
Delvis uenig	2 % (9)	3 % (12)	5 % (18)
Uenig	13 % (46)	39 % (144)	40 % (147)
Ved ikke	1 % (3)	5 % (19)	11 % (41)
Total	100 % (366)	100 % (366)	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Som det fremgår af tabellen, viser evalueringen ikke overraskende, at støttemodtagerne har søgt støtte til teknologi, som de ikke har anvendt før. Det gælder for 76% af støttemodtagerne, hvis man medtager gruppen af delvist enige. Billedet bliver lidt mere broget, når man undersøger om teknologien ikke tidligere har været anvendt til lignende formål inden for sektoren. Her vurderer kun knapt en tredjedel af støttemodtagerne, at det er tilfældet. På spørgsmålet om teknologien ikke tidligere har været anvendt til samme formål udenfor sektoren, falder andelen yderligere. Det er således knap hver fjerde, der svarer bekræftende herpå. Som det fremgår af tabellen, stiger andelen af ved ikke henover de tre fokusområder, hvilket kan indikere, at støttemodtagerne har sværere ved at forholde sig til forhold, som ligger udenfor deres egen bedrift.

3.6.2.3 Øvrige effekter

Indenfor Miljøteknologiordningen har evalueringen også forholdt sig til forhold, som ikke er direkte knyttet til økonomiske, teknologiske og miljømæssige effekter, og dermed ikke en del af ordningens tilsigtede effekter, men som alligevel har haft en indvirkning på støttemodtagerne.

Kigger man på tværs af evalueringens datakilder, kan de øvrige positive effekter groft opdeles i effekter relateret til forbedret arbejdsmiljø, forbedret dyrevelfærd og lavere energiomkostninger. Effekterne som relaterer sig til arbejdsmiljø, omhandler typisk bedre indeklima i stald- eller gartnerianlæg, mere skånsomme arbejdsstillinger, frigørelse af tid til andre arbejdsopgaver, reduktion af støjniveau og lignende.

Effekterne relateret til dyrevelfærd er typisk knyttet til teknologier som tilknyttet staldinventar, f.eks. fasefodringsanlæg, spalteskrappere, automatisk tømning af gødningsrender og lignende.

Energiomkostningerne relaterer sig til teknologier, hvor eksisterende teknologi er skiftet til mere energibesparende teknologi, f.eks. belysning, ventilation og lignende.

De negative effekter forekommer i mindre målestok og relaterer sig typisk til øget administration, besøg af kontrolmyndigheder og udgifter til eksterne konsulenter.

3.6.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium omhandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige, således at ordningen bidrager til bæredygtig udvikling også efter tilskuddets ophør. Hertil hører også fortsat eksistens af teknologien efter programperiodens udløb.

På et generelt niveau er det svært at vurdere ordningens fulde effektivitet ud fra værdisætning af effekterne. Problemet opstår ved, at det som oftest er vanskeligt at opgøre en præcis effekt samt at værdisætte denne. Effektiviteten gribes derfor anderledes an i denne rapport, hvor det ud fra støtte-modtagernes besvarelser undersøges den enkeltes vurdering i relation til forskellige områder.

Af tabellen nedenfor fremgår det, at en tredjedel (33%) af projekterne under Miljøteknologiordningen ikke ville være realiseret, hvis ikke projektet havde modtaget støtte. Modsat svarer 15%, at de ville have gennemført hele investeringen, selvom det ikke var muligt at opnå tilskud fra ordningen. Den samlede dødvægt for Miljøteknologiordningen er estimeret til 39%, hvilket er den største dødvægt på akse 1. Estimatet af dødvægtstabet reduceres imidlertid, såfremt der tages højde for, hvorvidt ordningen har medført, at investeringerne er blevet fremskyndet, til 33%, hvilket dog stadig er den højeste dødvægt på akse 1. Dødvægt for Miljøteknologiordningen behandles mere indgående i den tværgående rapport om dette emne.

Tabel 14 Hvor stor en del af investeringen ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Miljøteknologiordningen?

	Procentandel
Ingen	33 % (119)
1-25%	13 % (47)
26-50%	19 % (70)
51-75%	12 % (45)
76-99%	8 % (30)
Hele investeringen	15 % (55)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

De primære bevæggrunde for, at støttemodtagerne har svaret, at de ville gennemføre hele investeringen, selvom der ikke var mulighed for støtte, er, at de enten har været tvunget til investeringen grundet lovgivningsmæssige krav eller fordi investeringen var en nødvendig fornyelse og fremtidssikring af deres produktion. Som en af de interviewede støttemodtagere formulerede det ”støtten var ikke årsag til investeringen, men en hjælp til at realisere den”.

Evalueringen viser også, at der er forskelle på tværs af hovedproduktionsformer, således ville halvdelen af støttemodtagerne indenfor hovedproduktion fjerkræ ikke have gennemført investeringen uden støtten fra Miljøteknologiordningen. For ansøgere med hovedproduktion inden for svin er det tilsvarende tal 25%.

Såfremt der i stedet opdeles på indsatsområde, fremgår det, at en tredjedel af ansøgerne, som har søgt inden for indsatsområdet ’lugt, ammoniak og klimagasser’ ikke ville have realiseret investeringen, hvis det ikke havde været muligt at få tilskud under Miljøteknologiordningen. Tilsvarende siger cirka halvdelen af ansøgerne indenfor gartneri-teknologier, at dette er tilfældet.

Tablet 15 Har støtten under Miljøteknologiordningen medført, at investeringen er blevet fremskyndet?

	Procentandel
I høj grad	34 % (126)
I nogen grad	34 % (125)
I ringe grad	11 % (42)
Slet ikke	19 % (70)
Ved ikke	1 % (3)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabellen ovenfor viser, at for 68% af projekterne har støtten betydet, at investeringen er blevet fremskyndet. Herunder 34% som mener, at dette i høj grad er tilfældet og 34% som mener, at dette i nogen grad er tilfældet. 19% mener ikke, at støtten har været med til at fremskynde deres investering.

Fordelt på ansøgernes hovedproduktion ses en forskel i, hvilke investeringer der er blevet fremskyndet. Omkring halvdelen med hovedproduktionen fjerkræ, mener i høj grad dette er tilfældet for deres investering, mens andelen er 40%, 25% og 22% for ansøgere med hovedproduktion indenfor henholdsvis planteavl, kvæg og svin.

Fremskyndelse af investeringer giver nogle samfundsmæssige gevinster, idet en større udbredelse af innovative processer og teknologier er sket, som kan gavne miljøet, konkurrenceevnen og arbejdsmiljø. Dette er effekter, som ikke præcist kan godtgøres, men som indirekte bidrager til en reduktion af det ovefornævnte dødvægtstab.

I forbindelse med evalueringen er det også undersøgt om støtten fra Miljøteknologiordningen har haft betydning for størrelsen på investeringen. Som det fremgår af tabellen nedenfor, vurderer lidt over halvdelen at støttemodtagerne, at investeringen i nogen eller i høj grad er større end den ellers ville have været, såfremt de ikke havde fået støtte under Miljøteknologiordningen. 28% mener slet ikke, at dette er tilfældet.

Tabel 16 Har støtten under Miljøteknologiordningen medført, at investeringen er større, end det ellers ville have været?

	Procentandel
I høj grad	15 % (54)
I nogen grad	39 % (143)
I ringe grad	14 % (51)
Slet ikke	28 % (104)
Ved ikke	4 % (14)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Der er ikke nogen nævneværdige forskelle i støtteordningens betydning for investeringens størrelse på tværs af hovedproduktionsområder, imens der for indsatsområderne kan monitoreres en forskel. Tre ud af fire ansøgere indenfor indsatsområdet pesticid vurderer således i høj eller nogen grad, at deres investering er større end den ellers ville have været som følge af støtten. I den anden ende af skalaen er det under halvdelen af støttemodtagerne under teknologien lugt, ammoniak og klimagas-ser, som vurderer dette.

Næsten alle støttemodtagere benytter fortsat den teknologi, de har fået støtte til ved programperi-odens afslutning. Evalueringen af teknologiernes levedygtighed er således entydig positiv. Grundet kra- vet om opretholdelse af investeringen i mindst fem år er det dog først indenfor det seneste år, at de første tilsagnsmodtagere ikke længere er forpligtet til at opretholde investeringen. Hvor stor en andel der vil opretholde investeringen ud over den periode, som de er forpligtet til er altså for tidligt at opgøre.

Tabel 17 Benytter du stadig den teknologi du har fået støtte til gennem miljøteknologiordningen?

	Procentandel
Ja	99 % (363)
Nej	1 % (3)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

3.6.4 Projektrejse

Evalueringen har endvidere haft til formål at afdække støttemodtagernes tilfredshed med administrationen af støtteordningen. Dette omhandler blandt andet den samlede vurdering af processen fra start til slut, hvorvidt tilsagnsmottagerne vil søge tilskud igen samt den samlede vurdering af Miljøteknologiordningen. Under dette evalueringspunkt præsenteres også en række projektrejser, som i grafik og tekst beskriver et projekts rejse fra overvejelsesstadiet, over ansøgningsstadiet, til implementeringsstadiet og et stadie efter projektperioden. Nedenfor findes de tre projektrejser.

De tre projektrejser har alle udgangspunkt i en konkret sag med støttemottagere indenfor tre forskellige indsatsområder. Dog gælder det for alle tre projektrejser, at der er tilføjet eller ændret en lille smule i de konkrete sagers forløb for at kunne illustrere nogle af de forskellige processer, som finder sted i ansøgningsprocessen. På den måde bygger projektrejserne altså både på sagsgennemgangen, surveyen og de kvalitative interviews med støttemottagere.

Ses der først på ansøgningsfasen viser alle tre projektrejser, at ideen til den konkrete investering stammer fra støttemottageren selv. Dette bakkes op af surveyen. Hvor 85% af støttemottagerne i høj eller nogen grad vurderer, at ideen til ansøgningen har været deres egen. Der er dog en tendens til, at støttemottageren bliver informeret om eksistensen af, og mulighederne med, Miljøteknologiordningen af eksempelvis deres konsulent eller en forening de er med i. Men ideen til den konkrete investering kommer altså i overvejende grad fra støttemottageren selv, da det er denne som bedst kan vurdere, hvilken ny teknologi som vedkommende kan bruge på bedriften.

Inden støttemodtagerne søger formelt orienterer de sig i det skriftlige materiale som beskriver regler og krav for ordningen. Halvdelen synes, at det skriftlige materiale i nogen grad giver dem den information de har brug for, men godt seks ud af ti svarer, at de i høj grad eller nogen grad har vanskeligheder ved at sætte sig ind i de krav og regler der gælder. Støttemodtagerne gør sig også nogle overvejelser om, hvorvidt de vil være forpligtet til at benytte teknologien i mindst 5 år, samt de udgifter og tidsforbrug der er forbundet med at søge støtte. Støttemodtagerne vurderer dog, at disse vilkår er acceptable og den mulige gevinst ved at få adgang til en ny teknologi forventes at være høj. Desuden får langt de fleste en konsulent til at stå for ansøgning og kontakt til NAER, så de behøver ikke selv bruge en masse tid på ansøgning, korrespondance med NAER og på at sætte sig ind i reglerne.

At det oftest er en konsulent, som varetager kontakten til NAER afspejler sig også i, at 24% svarer ved ikke på spørgsmålet om, hvorvidt NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i ansøgningsprocessen. Til gengæld har de fleste et indtryk af, at sagsbehandlingen i hvert fald i nogen grad har været nem og effektiv. Sagsgennemgang og interviews viser også, at der har været relativt få problemer med ansøgningerne. Der er flere tilfælde, hvor NAER har måttet bede om yderligere dokumentation for eksempelvis udgifter eller skiltning, men generelt har der været noget mindre korrespondance mellem NAER og støttemodtagerne, end det der har været på Netværksordningen og Økologifremmeordningen. Dette hænger formegentligt sammen med brugen af den lukkede liste som rimelig klart fortæller, hvad der gives tilskud til, og hvilken effekt teknologien har.

Støttemodtagerne får generelt implementeret den nye teknologi uden de store problemer, og kun få oplever samarbejds-mæssige eller tekniske problemer undervejs i projektet. Cirka 25%-30% har dog i høj grad eller nogen grad oplevet problemer med henholdsvis medfinansiering eller mellemfinansiering. Et flertal har dog ikke oplevet problemer på disse fronter. Problemer med manglende finansiering, som så ud til at være den primære årsag til annullering af projekter, findes altså også i mindre omfang i de gennemførte projekter, men disse støttemodtagere ser altså ud til at få økonomien til at hænge sammen alligevel.

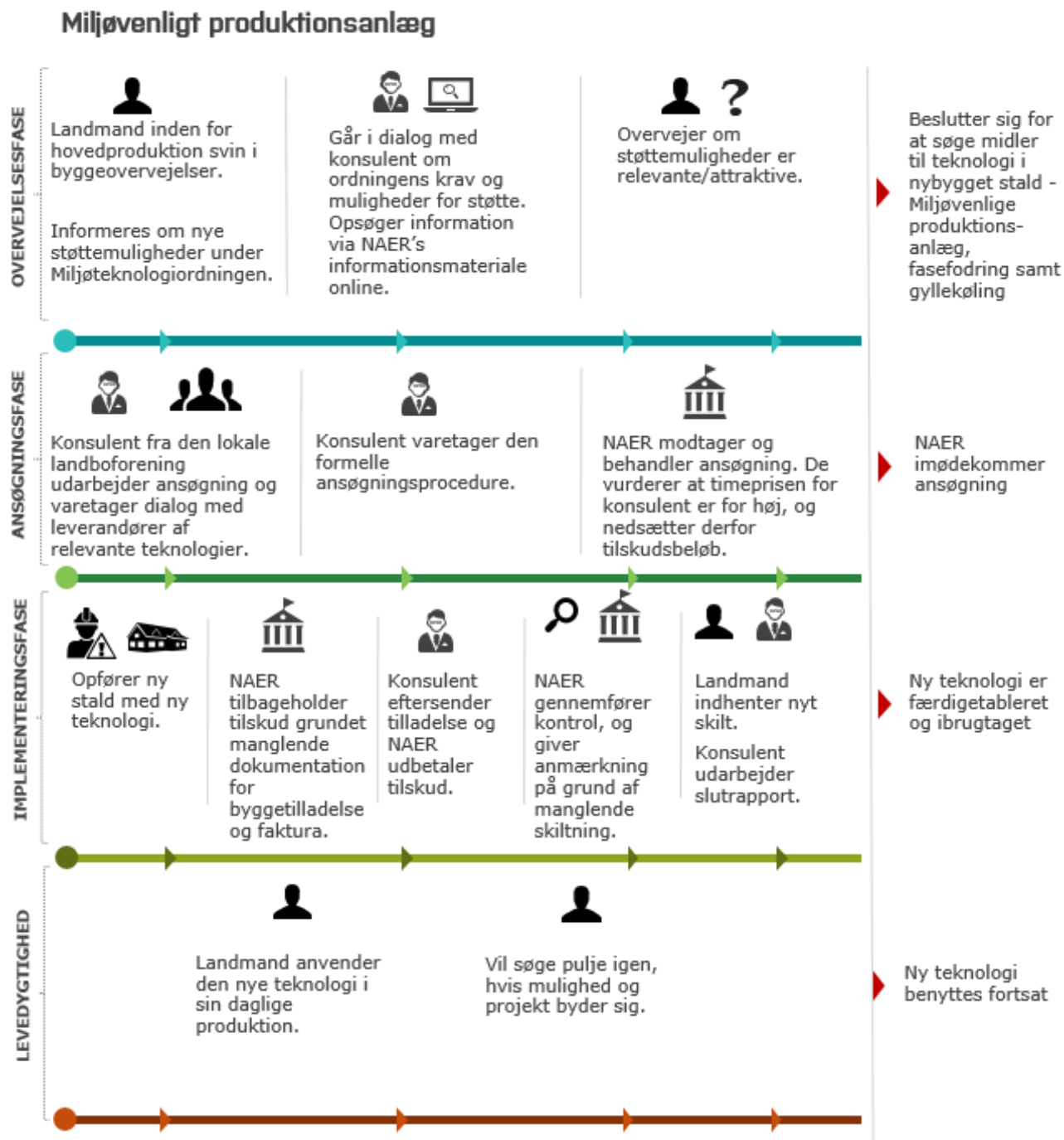
Knap halvdelen vurderer dog, at det har været problematisk, at nogle projektomkostninger ikke er omfattet af tilskud. Der findes kun små forskelle på tværs af indsatserne, så det tyder ikke på, at dette er knyttet til en bestemt type af teknologi eller hovedproduktion. Og cirka samme andel siger, at de har oplevet problemer med at få udbetalinger hurtigt nok. Opfattelsen hos nogle støttemodtagere af en langsommelig behandling af udbetalingerne hænger dog i nogle tilfælde sammen med, at NAER skal efterspørge yderligere dokumentation eller at støttemodtageren ikke har opfyldt alle krav til at få udbetalt støtten. Ønsket om hurtigere udbetaling hænger især sammen med, at støttemodtagerne har lagt mange penge ud, og kan have svært ved at fortsætte dette lang tid ud over den periode, som de forudsatte på ansøgningstidspunktet. Det er dog generelt få, som har haft problemer ved kontrolbesøg eller i forbindelse med slutrapporteringen, hvilket indikerer, at de fleste lever op til de krav og

regler der stilles ude på selve bedriften. De anledninger der er til yderligere korrespondance i forbindelse med udbetalingerne henholder sig da også oftest til forhold omkring dokumentationen. Projektrejserne illustrerer også generelt nogle forløb, hvor NAER efterspørger lidt yderligere dokumentation, men i de fleste tilfælde er dette noget, som hurtigt kan findes.

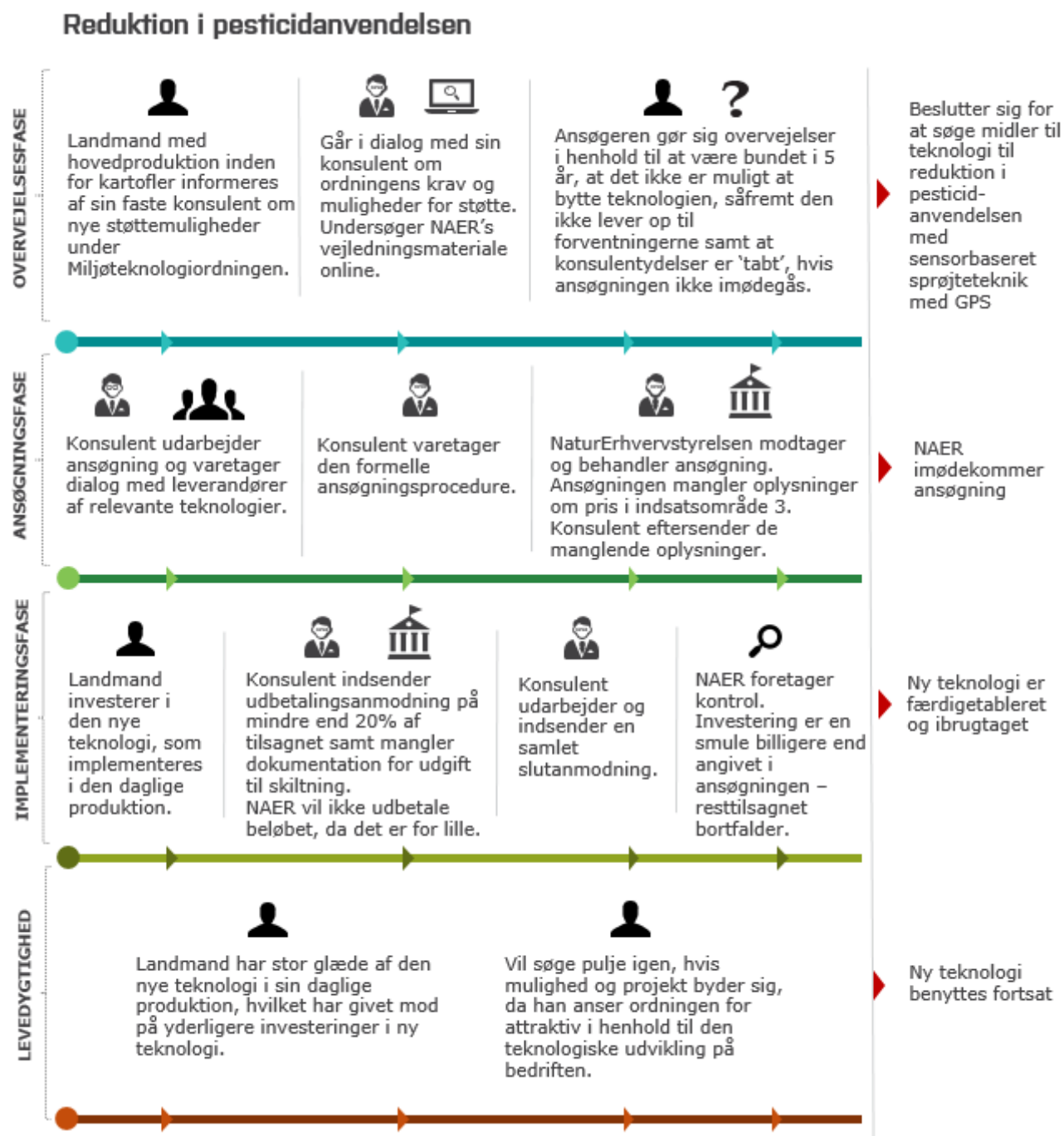
Efter den nye teknologi er færdigetableret og indgår som en fast del af produktionen på bedriften er der generelt stor tilfredshed blandt støttemodtagerne. Mange oplever at have fået noget værdifuldt, og de føler, at det har været indsatsen værd at søge om tilskuddet. En del har også fået mod på at søge om støtte til andre ting, hvis de i fremtiden oplever et behov for en ny teknologi, eller hvis de hører om teknologi, som kan være relevant for dem. 80% svarer, at de i høj grad eller i nogen grad vil søge om støtte igen i fremtiden.

Det betyder også, at der er udbredt tilfredshed med støtteordningen. 80% af støttemodtagerne er tilfredse eller meget tilfredse med Miljøteknologiordningen. Der er således 23% af støttemodtagerne som giver udtryk for, at de er meget tilfredse, og 57% som giver udtryk for, at de er tilfredse. Kun 7 % mener, at ordningen ikke er tilfredsstillende.

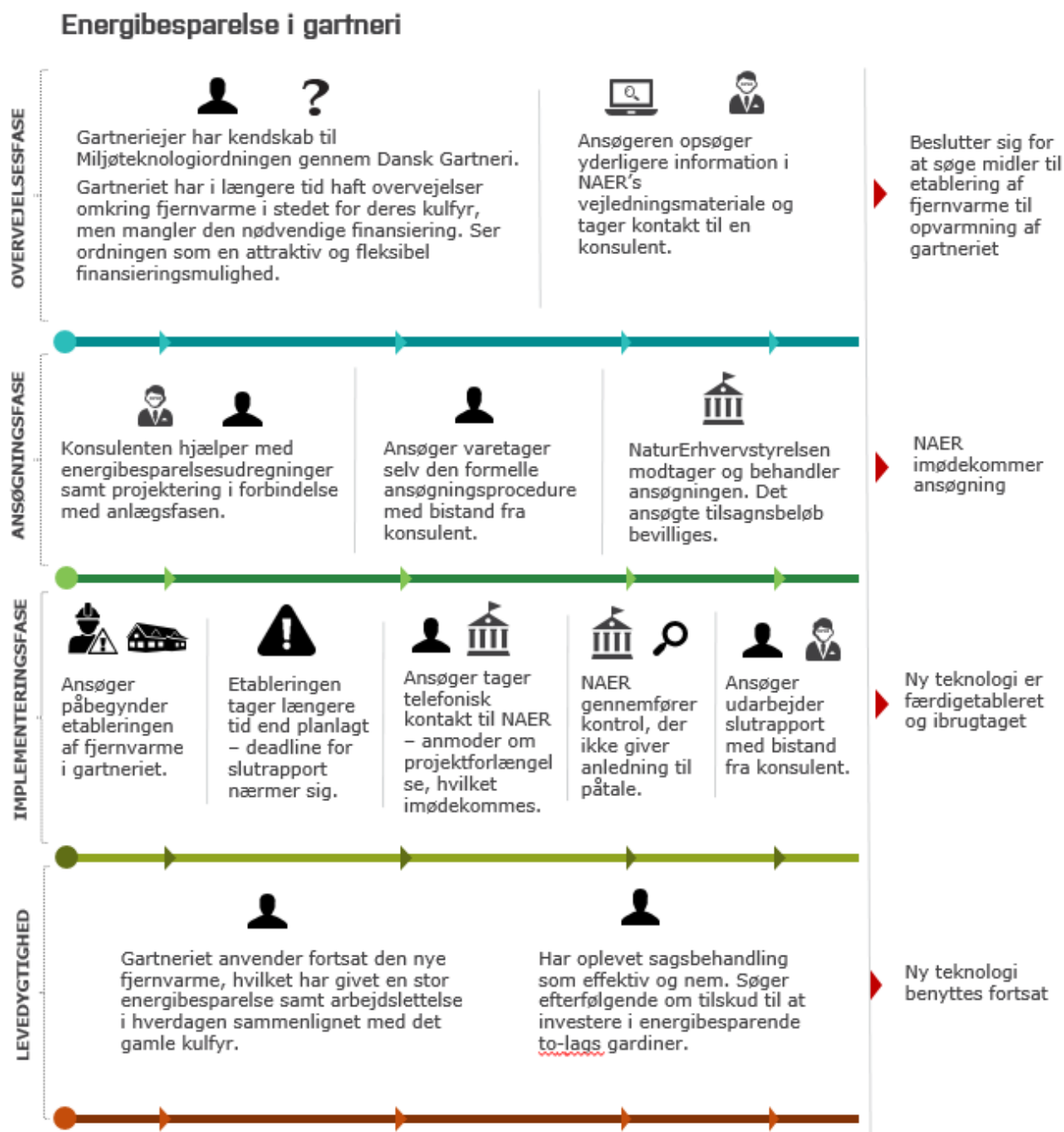
Figur 1 Projektrejse for miljøvenligt produktionsanlæg

Figur 2 Projektrejse for reduktion af pesticidanvendelse

Figur 3 Projektrejse for energibesparelse i gartneri

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 18 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	45 % (165)	40 % (147)	8 % (31)	5 % (20)	1 % (3)	100 % (366)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	10 % (36)	41 % (151)	19 % (70)	29 % (106)	1 % (3)	100 % (366)
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for	12 % (43)	52 % (191)	20 % (72)	8 % (29)	8 % (31)	100 % (366)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Miljøteknologiordningen	18 % (67)	45 % (163)	21 % (78)	11 % (41)	5 % (17)	100 % (366)
NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	16 % (60)	35 % (127)	14 % (52)	11 % (40)	24 % (87)	100 % (366)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	18 % (67)	45 % (166)	20 % (73)	13 % (46)	4 % (14)	100 % (366)
Der har været samarbejds mæssige udfordringer i projektet	3 % (10)	15 % (54)	23 % (84)	58 % (213)	1 % (5)	100 % (366)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	3 % (10)	16 % (59)	24 % (88)	56 % (205)	1 % (4)	100 % (366)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering af projektet	7 % (25)	22 % (80)	20 % (75)	48 % (177)	2 % (9)	100 % (366)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	5 % (18)	19 % (68)	20 % (75)	53 % (194)	3 % (11)	100 % (366)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	9 % (34)	35 % (129)	23 % (83)	24 % (87)	9 % (33)	100 % (366)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	23 % (84)	22 % (80)	23 % (84)	31 % (112)	2 % (6)	100 % (366)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	2 % (8)	6 % (23)	23 % (83)	66 % (242)	3 % (10)	100 % (366)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	8 % (31)	19 % (68)	34 % (125)	35 % (128)	4 % (14)	100 % (366)
Jeg vil også i fremtiden søge om landdistriktsmidler	51 % (185)	29 % (105)	5 % (17)	3 % (11)	13 % (48)	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabel 19 Hvad er din samlede vurdering af Miljøteknologiordningen?

	Procentandel
Meget tilfredsstillende	23 % (83)
Tilfredsstillende	57 % (209)
Mindre tilfredsstillende	11 % (41)
Ikke tilfredsstillende	7 % (25)
Ved ikke	2 % (8)
Total	100 % (366)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

3.7 KONKLUSION

- Støttemodtagerne er generelt meget tilfredse med Miljøteknologiordningen og 80% vil i høj grad eller i nogen grad søge om støtte igen i fremtiden.
- Cirka halvdelen af støttemodtagerne giver udtryk for, at Miljøteknologiordningen i høj grad er relevant, attraktiv og nyttig. Kun få finder at dette ikke er tilfældet. Til gengæld siger kun 26%, at ordningen i høj grad er i overensstemmelse med behovene i sektoren. Det er særligt kvægbrugerne, som ikke vurderer, at Miljøteknologiordningen i høj grad er i overensstemmelse med sektoren. Kun 14% svarer dette, sammenlignet med 35%, 22% og 38% for henholdsvis fjerkræ, planteavl og svin. Det tyder altså på, at Miljøteknologiordningen med fordel kan justeres, så den i højere grad kan bidrage til at afhjælpe nogle behov i sektoren.
- Ordningen lever ikke helt op til målet for antal støttede bedrifter, da der er støttet to tredjedel af det antal, der var sat som mål. Til gengæld lever ordningen op til målet for den samlede investeringsvolumen som estimeres til at være omtrent 1.687,6 millioner kroner. Ses der på målopfyldelsen for de enkelte projekter der er støttet, siger 86% af støttemodtagerne, at deres projekt i høj grad eller i nogen grad, lever op til formålet med Miljøteknologiordningen. Det tyder altså på en generelt høj målopfyldelse.

- Miljøteknologiordningen har per definition en positiv effekt på miljøet, da der kun gives tilskud til teknologi, som det vides vil give en miljøforbedring. Herudover er effekten af ordningen primært i forhold til støttemodtagernes indtjening. Godt halvdelen svarer, at de har fået en bedre indtjening som resultat af støtten. Godt en tredjedel siger også, at de har fået en større omsætning. Godt seks ud af ti støttemodtagere siger også, at støtteordningen har forbedret sektorens konkurrenceevne. En del af den forbedrede konkurrenceevne skyldes, at støttemodtagerne får nemmere adgang til ny teknologi. Tre ud af fire er enige i, at Miljøteknologiordningen har givet dem adgang til teknologi, som de ikke har brugt før. Dette betyder, at de eksempelvis kan sænke omkostningerne, producere mere effektivt eller producere fødevarer af en højere kvalitet. Støtten har altså bidraget til at de støttede bedrifter får styrket deres økonomiske fundament og gjort dem mere konkurrencedygtige.
- Støttemodtagerne giver dog kun i begrænset omfang udtryk for, at støtten giver dem et mindre behov for arbejdskraft på bedriften. For godt halvdelen har støtten ikke påvirket behovet for arbejdskraft. For cirka en tredjedel har støtten enten øget behovet for arbejdskraft eller fastholdt arbejdspladser. Det ser altså ikke ud til, at støttemodtagerne får mindre behov for arbejdskraft som følge af at de indfører ny teknologi.
- Den samlede dødvægt for ordningen er beregnet til 33% når der tages højde for, at støtten kan fremskynde projekter, som ville være gennemført alligevel. Det er den største dødvægt på akse 1, og en smule højere end den tilsvarende ordning for økologiske bedrifter. Dette behandles nærmere i rapporten med dette tema.
- Sagsbehandlingen opleves generelt som nem og effektiv, hvilket til en hvis grad skyldes, at næsten alle ansøgere får en konsulent til at stå for kontakten til NaturErhvervstyrelsen. Evalueringen viser dog, at der generelt er få problemer i ansøgningsprocessen, særligt sammenlignet med ordninger som Økologifremme og Netværksordningen. Den korrespondance der er mellem støttemodtagerne og NAER handler typisk om krav om yderligere dokumentation som konsulenten skal sende ind for at få støtten udbetalt. Omtrent 25% må annullere deres tilsagn undervejs, hvilket hovedsageligt skyldes problemer med finansieringen. Knap halvdelen af støttemodtagerne så også gerne, at udbetalinger skete hurtigere. Dette hænger ofte sammen med, at det kan være mange penge at lægge ud, og ikke alle støttemodtagere kan gøre dette særligt meget længere end de havde regnet med på ansøgningstidspunktet.
- Det overordnede indtryk af ordningen er dog, at støttemodtagerne er tilfredse med den og vurderer, at den er til gavn for dem og sektoren generelt.

4. EVALUERING AF INVESTERINGER I NYE TEKNOLOGIER PÅ ØKOLOGISKE BEDRIFTER

4.1 FAKTA INVESTERINGER I NYE TEKNOLOGIER PÅ ØKOLOGISKE BEDRIFTER (ØKOLOGISK INVESTERINGSSTØTTE)

<p>FORMÅL</p>	<p>Formålet med støtteordningen er at fremme den økologiske produktion i Danmark. Ordningen giver således tilskud til teknologier på økologiske bedrifter med det formål at understøtte omlægning af mere areal til økologi eller øge den økologiske produktion på det eksisterende økologiske areal.</p> <p>Ordningen blev udskilt fra Miljøteknologiordningen, da en selvstændig ordning for økologer ville give denne gruppe mulighed for at søge støtte i sin egen ordning i stedet for at konkurrere med konventionelle landbrug om støttemidler. Dette blev vurderet som nødvendigt, da prioriteringen af støtte givet ud fra miljøeffekter betød, at økologer havde sværere ved at opnå den samme miljøeffekt som konventionelle landbrug.</p> <p>Der gives støtte til teknologier, som optræder på den lukkede teknologiliste. Dette sikrer, at den teknologi, der gives støtte til, har den ønskede effekt og der gives et sikkert grundlag for at prioritere mellem ansøgninger i forhold til effekten af investeringen.</p>
<p>MÅLGRUPPE</p>	<p>Støttemodtagere under denne ordning skal opfylde et af følgende to kriterier:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Modtageren skal være ejer eller forpagter af en jordbrugsbedrift, der er autoriseret af NaturErhvervstyrelsen til økologisk jordbrugsproduktion - Ejer eller forpagter af jordbrugsbedrifter der på ansøgningstidspunktet har indsendt en ansøgning om autorisation som økologisk jordbruger.
<p>INTERVENTIONSLOGIK</p>	<p>Der implementeres nye teknologier på økologiske jordbrugsbedrifter (og bedrifter under omlægning), hvor teknologiens potentiale for omlægningen af mere areal til økologi og relevans i forhold til økologisk jordbrugsproduktion er fastlagt på forhånd gennem teknologilisten (out-</p>

INDSATSOMRÅDER	<p>puts) → Vi ser den forventede forøgelse af økologisk areal samt økologisk produktion → Hvilket fører til øget produktivitet (outcome), eksempelvis gennem en forøget værditilvækst og arbejdsproduktivitet.</p> <p>Ordningen yder tilskud til investeringsprojekter i nye teknologier på økologiske bedrifter. Investeringsprojekterne er her investeringer i den nyeste teknologi indenfor et af nedenstående indsatsområder:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Svinesektoren2) Kvægsektoren3) Frugt- grøntsektoren.4) Planteavl5) Æg- og fjerkræbranchen. <p>Under de fem indsatsområder kan tilskudsberettigede udgifter til et projekt omfatte: Nyt udstyr og maskiner (bruttoudgifter), installation af udstyr, konsulentbistand i forbindelse med gennemførelse af investeringsprojektet herunder udarbejdelse af slutrapport, revision af projektregnskab, fremstilling og opstilling af skilt om støtte til projektet, samt andre udgifter, som NaturErhvervstyrelsen vurderer nødvendige for gennemførelsen af investeringsprojektet. Det er kun udgifter, der er direkte relateret til projektet og nødvendige for, at projektet gennemføres, der er berettiget til tilskud.</p>
JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING	<p>Den Økologiske Investeringsstøtteordning opstod først som selvstændig ordning i 2011, hvor den blev udskilt fra Miljøteknologiordningen, og den indgik derfor ikke i midtvejsevalueringen.</p>

REGELSÆT

Tilskuddet kan maksimalt udgøre 40 pct. af de tilskudsberettigede udgifter.

De samlede tilskudsberettigede investeringsudgifter skal mindst udgøre 100.000 kr. Tilskuddet kan højst beregnes på grundlag af et samlet beløb på 5,0 millioner kr. pr. CVR- registrerede primære jordbrugsbedrift.

Retsgrundlag:

- Bekendtgørelse nr. 1108 af 1. december 2011 om tilskud til investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter
- Ændringsbekendtgørelse nr. 1094 af 26. november 2012
- Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (Landdistriktsloven)
- Kommissionens forordning (EU) nr. 65/2011 af 27. januar 2011 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne
- Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL).

4.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourcindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige.
- Projektrejser, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne og rejsen fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Ordningen om økologisk Investeringstilskud er evalueret med afsæt i en relativt omfattende dataindsamling. Følgende dataindsamlingsmetoder er blevet gennemført:

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- Interview med sagsbehandler med ansvar for ordningen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, statusrapporter
- Sagsgennemgang af 12 tilfældigt udvalgte projekter
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til modtagere, der ved ansøgningen oplyste deres mail samt efterfølgende opfølgning på telefon til ansøgere, som på ansøgningstidspunktet havde oplyst deres telefonnummer
- 4 Kvalitative interviews med udvalgte støttemodtagere

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som et webbaseret spørgeskema, hvorefter der er fulgt op med interviews via telefon. Evaluator har udviklet et spørgeskema baseret på input fra desk research, interview med sagsbehandlere samt med afsæt i de evalueringsspørgsmål, som er opstillet for ordningen. Spørgeskemaet og evalueringsspørgsmål kan findes i bilag. Inden skemaet blev sendt til støttemodtagerne har det været til gennemsyn ved den samme sagsbehandler, der blev gennemført interview med. Efter input fra denne blev der foretaget enkelte justeringer af spørgeskemaet, og der blev herefter sendt invitationer til støttemodtagerne via mail.

Dataindsamlingen har fundet sted i perioden 5. juli til 22. september, hvor der i den sidste del af perioden er gennemført en telefonisk rykkerrunde. Tabellen nedenfor viser, at svarprocenten for ordningen er 29 %, hvilket giver en statistisk usikkerhed for de kvantitative resultater på 9,5. I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Tabel 20 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Økologisk Investeringsstøtte

<i>Antal unikke numre (doubletter fratrukket)</i>	<i>Antal besvarede skemaer</i>	<i>Svarprocent</i>	<i>Statistisk usikkerhed, %</i>
185	69	29	9,5

Kilde: Survey gennemført af Epinion

I tabellen herunder sammenlignes karakteristika ved de støttemodtagere, som har deltaget i surveyen med karakteristika med alle, som har fået støtte under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte og hvis projekt ikke er annulleret. Dette skyldes, at annullerede projekter ikke har været omfattet af surveyen. Tabellen giver et billede af, hvor repræsentativ støttemodtagerne i surveyen er sammenlignet med alle støttemodtagere, hvis projekt ikke er annulleret, ved at vise, i hvor høj grad de to grupper er ens eller forskellige på en række karakteristika.

Støttemodtagere, som har besvaret surveyen ser ud til at have fået lidt større tilsagn end de øvrige støttemodtagere. Dette gælder både når der ses på det gennemsnitlige tilsagn og medianen. I forhold til geografi er midtjyder en lille smule overrepræsenterede og støttemodtagere i Syddanmark

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

en smule underrepræsenterede i surveyen. Når der ses på, hvilket år støttemodtageren har fået tilsagn er der ikke den store forskel mellem grupperne. Støttemodtagere som har besvaret surveyen har i lidt mindre grad haft 'delvis annullering' af deres projekt. Endelig kan der ses på, hvilken indsats der er givet støtte under. Her ses det, at støttemodtagere som har fået støtte under indsatsen for planteavl er lidt overrepræsenterede i surveyen mens støttemodtagere som har fået støtte under 'kvægsektoren' er lidt underrepræsenterede.

Samlet set er forskellene mellem de støttemodtagere, som har besvaret surveyen og de øvrige støttemodtagere dog ikke specielt store, særligt taget i betragtning at surveyen er besvaret af 69 personer. Surveyen kan derfor overordnet siges at være repræsentativ for støttemodtagerne under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte.

Tabel 21 Frafaldsanalyse for Økologisk Investeringsstøtte

	Besvaret survey	Alle ikke-annullerede tilsagn
<i>Gennemsnitligt tilsagn</i>	303.000 kr.	278.000 kr.
<i>Median tilsagn</i>	229.000 kr.	172.000 kr.
Nordjylland	16%	17%
Midtjylland	37%	29%
Syddanmark	38%	45%
Hovedstaden	0%	2%
Sjælland	10%	8%
2012	25%	29%
2013	75%	71%
Ingen annullering	33%	27%
Delvis annullering	67%	73%
Frugt- og grøntsektoren	10%	7%
Kvægsektoren	16%	29%
Planteavl	57%	46%
Svinesektoren	7%	6%
Æg- og fjerkræbranchen	10%	13%

Evalueringen er desuden baseret på gennemgang af 12 tilfældigt udvalgte sager, der har opnået tilsagn under ordningen om Økologisk Investeringsstøtte. Ved udvælgelsen er der lagt vægt på, at sagerne tilsammen repræsenterede de fem indsatsområder, der er givet tilskud under, samt at sagerne har haft en vis økonomisk tyngde. Målet har altså været at udvælge sager, som sandsynligvis er repræsentative for ordningen, men samtidig indfanger de forskellige indsatsområder og ikke har fået et meget lille tilskud.

Selve sagsgennemgangen er gennemført med udgangspunkt i en skabelon, som er benyttet på tværs af de tre akser. Skabelonen er tilpasset til denne ordning, så den har været fyldestgørende i forhold til at strukturere gennemgangen. Skabelonen indeholder oplysninger som eksempelvis projektbeskrivelse, projektformål, effekter, beskrivelse af sagsprocessen samt andre forhold vedrørende sagen i det omfang det har været muligt at finde disse oplysninger på sagen.

Sagsgennemgangen danner desuden grundlag for rekrutteringen af personer til de uddybende kvalitative interviews. Via sagsgennemgangen er det identificeret, hvilke sagsforløb som har været typiske for ordningen om Økologisk Investeringsstøtte, og på baggrund af dette er personerne til de kvalitative interviews udvalgt. Fordelen ved denne fremgangsmåde er, at dette giver et forhåndskendskab til den konkrete sag samt mulighed for at få sat yderligere ord på hele processen fra før ansøgningen blev sendt afsted til projektet blev afsluttet. Dette giver en dybere indsigt i de konkrete sager og input til beskrivelserne af de typiske projektrejser.

4.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

Under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte er der givet 344 tilsagn i 2012 og 2013. Af dem er 85 tilsagn senere annulleret, hvilket giver et samlet antal ikke-annullerede tilsagn på 259. Årsagerne til annullering for de 85 tilsagn er primært manglende finansiering fra støttemodtagernes side, da der maksimalt gives 40 % i tilskud til investeringerne, og støttemodtagerne derved skal finde de resterende penge et andet sted.

<i>Ordning</i>	<i>Antal tilsagn</i>	<i>Antal annulleringer</i>	<i>Antal tilsagn om tilskud eksklusiv annullerede</i>
Økologisk investeringsstøtte	344	85	259

Kilde: Udtræk fra BTAS

I surveyen er støttemodtagere, som har gennemført deres projekt, blevet spurgt, om de har overvejet at annullere deres tilsagn og i så fald hvorfor. Det fremgår af nedenstående tabel, at størstedelen af støttemodtagerne, som har modtaget tilsagn om støtte under ordningen, ikke har overvejet at annullere tilsagnet undervejs. Det er kun 8 støttemodtager (12 %), som har overvejet dette. Den primære grund til denne overvejelse er udfordringer med finansieringen af resterende beløb. Dette er samme begrundelse, som støttemodtagere, der endte med at annullere deres tilsagn, gav.

Tabel 22 Har du på et tidspunkt efter at du har modtaget tilsagn og støtte under denne støtteordning overvejet at annullere tilsagnet, således at investeringen enten ikke blev gennemført eller blev gennemført uden støtte fra denne støtteordning?

	Procentandel
Ja	12 % (8)
Nej	86 % (59)
Ved ikke	3 % (2)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabellen nedenfor opsummerer det finansielle afløb opdelt på ordningens fem indsatsområder i perioden fra 2012 til 2013. Her fremgår projekternes samlede offentlige tilsagn, bortfald, de samlede udbetalinger og antallet af tilsagn om tilskud.

Ses der først på antallet af tilsagn, er det indsatserne under "Planteavl" og "Kvægsektoren" som har givet klart flest tilsagn, med henholdsvis 147 og 104. De to aktiviteter tegner sig altså for 251 ud af de 344 tilsagn (73 %).

Der er samlet set givet ca. 109 millioner kroner i tilsagn under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte. Størst tilsagn er der givet under indsatsen målrettet "Planteavl", hvor der er givet 37,4 millioner kroner. Men med et gennemsnitligt tilsagnsbeløb på 0,25 millioner pr. tilsagn, er det den aktivitet, som har det næstlaveste gennemsnitlige tilsagnsbeløb.

Det næststørste tilsagn er givet under indsatsområdet "kvægsektoren" på 34,9 mio. kr. Her er det gennemsnitlige tilsagn større end ved "Planteavl" med 0,34 mio. kr. For "kvægsektoren" er 58% af de samlede tilsagn er blevet udbetalt, hvor andelen for planteavl er 66%.

Der er i alt udbetalt 64% af de 109 millioner, der er givet tilsagn for. Når der ses på andelen af tilsagnsbeløbet, som er udbetalt under de fem indsats, svinger dette mellem 58% (kvægsektoren) og 75% (frugt- og grøntsektoren). Det som trækker tilskudsprocenten ned ved alle indsatserne er deres bortfald, da der ikke er nogle restbevillinger i ordningen.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 23 Nøgletal for økologisk investeringsstøtte i perioden 2012 til 2013 (angivet i mio. kroner)

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal tilsagn om tilskud
Frugt- og grøntsektoren	5,2	1,3	3,9	-	23
Kvægsektoren	34,9	14,6	20,3	-	104
Planteavl	37,4	12,7	24,7	-	147
Svinesektoren	12,1	4,7	7,4	-	27
Æg- og fjerkræbranchen	19,4	5,9	13,5	-	43
Total	109,0	39,2	69,8	-	344

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tilskud til Økologisk Investeringsstøtte er finansieret under foranstaltningskode 121 sub measure 3, som handler om investeringer i ny produktion og udvikling af eksisterende produktion indenfor økologiske fødevarer. Af landdistriktsprogrammet fra september 2015 fremgår målene der er sat op for ordningen, hvilket er gengivet i tabellen nedenfor.

Tabel 24 Mål for ordningen om økologisk investeringsstøtte

Type af indikator	Indikator	Mål 2010-2013 (LDP september 2015)
Output	Antal støttede bedrifter	30
	Total investeringsvolumen	EUR 9 mio.
Resultat	Antal bedrifter, der introducerer nye produkter eller teknikker	30
Effekt	Nettoværditilvækst	EUR 1,35 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 35

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

Som tidligere nævnt er der gennemført 259 projekter, hvilket er sket på 191 forskellige bedrifter (unikke adresser). Dette tyder altså på en overopfyldning af målsætningen på seks gange så mange bedrifter, som der blev regnet med. Antages det, at der er givet 40% i tilskud til alle projekter kan den totale investeringsvolumen beregnes til at være mindst: $(69,8 \text{ mio.} / 4) * 10 = 174,5$ millioner kroner. Dette er godt 2,5 gange så meget som de ni millioner euro (cirka 67 millioner kroner), som var målet for ordningen. Det har ikke været muligt at finde opgørelser for de øvrige målsætninger.

4.4 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERE

Dette afsnit har til formål at give en karakteristik af ansøgerne under ordningen. Målgruppen er som nævnt ejere eller forpagtere af økologiske jordbrugsbedrifter, hvilket også afspejler sig i navnene på ansøgerne.

Eksempler på ansøgere	
Frugt- og grøntsektoren	Skyttes Gartneri Aps C/O Lars Skytte Jensen, Vostrup Øko V/Niels Chr. Nielsen, Lars Albrektsen, Skiftevær Økologi Aps, Anette Elisabeth Schweickart og Hans Henrik Thomsen
Kvægsektoren	Torben Brødbæk, Hans Jørgen Andersen, Christian Kock, Nedergaard I/S V/Finn & Kaj Grønbæk Pedersen, Sofiegaard I/S C/O Jesper Jensen og Mc Share Milking V/Esben Møller Xu
Planteavl	Christian Eriksen, Jens Jørgensen, Flemming Birk Nielsen, Jens Nicolaj Nicolajsen, Loff Landbrug V/ Hans Loff og Sydgaarden V/Ewald Kusk Kristensen
Svinesektoren	Niels Schelde Jensen, Jens-Henrik Carøe Klitgaard, Brian Holm, Thorbjørn Sørensen, C/O Vejlbj Landbrugsskole, Risbjerg Landbrug V/Hans Erik Jørgensen og Knuthenlund, C/O Susanne Hovmand
Æg- og fjerkræbranchen	Per Henrik Knudsen, Rasmus Åkerstrøm, Niels Riis, Mortensens Æg V/Anita Mortensen, I/S Frydensbjerg V/Jan Volmar & Birgit Hoffmann og Vallø Øko Aps C/O Vallø Stift

Det fremgår af surveyen, at støttemodtagerne under denne støtteordning typisk er virksomheder med 1-2 ansatte (55 %) eller 3-5 ansatte (30 %). Kun en enkelt virksomhed har over 10 ansatte. At virksomhederne er så små afspejler, at støttemodtagerne er private jordbrugsbedrifter. I forhold til virksomhedernes omsætning det seneste år før ansøgningstidspunktet, ses her en betydelig spredning. 29% af virksomhederne som har modtaget støtte under ordningen havde en omsætning på 3 mio. kr. eller derunder og 25% havde en omsætning på 4 mio. kr. De resterende støttemodtagere er jævnt fordelt med op til 8 mio. eller derover, hvor 17% havde en omsætning på 8 mio. kr. eller derover. Også når der ses på landbrugenes størrelse er der en vis variation. De fleste landbrug er mellem 1 og 400 ha. Den gennemsnitlige størrelse er 290,81 ha, hvilket dog påvirkes af, at to bedrifter, som har henholdsvis 1000 ha og 3300 ha afviger noget fra de øvrige bedrifter og trækker gennemsnittet op.

4.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Projekterne under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte er kendetegnet ved, at det er investeringer i nye processer og teknologier på økologiske jordbrugsdrifter, som skal sikre en øget omlægning af økologisk areal samt en øget økologisk produktion. Investeringsprojekterne kan indeholde de samlede udgifter til indkøb og installering af en eller flere nye teknologier samt tilknyttede omkostninger

forbundet hermed. Kendetegnene for investeringsprojekterne er yderligere, at teknologien, der ydes tilskud til i de forskellige projekter, skal være inden for mindst ét af de fem tidligere omtalte indsatsområder samt at den skal være at finde på teknologilisten. Nedenfor er beskrevet en række af de teknologier som har modtaget støtte under hvert af de fem indsatsområder.

Frugt- og grøntsektoren

Gennem investering i nye processer og teknologier er formålet med denne indsats at sikre en øget produktivitet for økologiske bedrifter indenfor frugt- og grøntsektoren. Der er i alt bevilliget 17 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under dette indsatsområde. De ansøgte teknologier fra teknologilisten fordeler sig på følgende hovedgrupper:

- **Sorteringsteknologi:** Dette er optiske systemer til automatisk sortering og inspektion af frugt og grønt. Funktionerne i et optisk system medvirker til at øge kapaciteten og objektiviteten for kontrol og kvalitetssikring af længerevarende inspektionsprocesser set i forhold til manuel proces. Herudover er den automatiske proces også med til at mindske lagertabet, som ofte er stort ved økologisk landbrug, da den automatiske proces med sortering og opbevaring er mere skånsom.
- **Nedkøling, langtidsopbevaring og pakning af grøntsager,** hvor smag såvel som kvalitet optimeres: Dette gøres ved at kontrollere temperatur, fugtighed og gassammensætning i opbevaringsrummet samt ved en etablering af sensornetværk til registrering af respiration. Ved at etablere en ny lagringsmetode kan man udvide sælsæsonen af økologisk frugt og grønt op til 8 måneder, samt forbedre smag og friskhed.
- **Tunnelproduktion/tunneldyrkningsbeskyttet produktion:** Denne teknologi omhandler dyrkningsikkerhed. Dette gøres ved at opføre mobile semivæksthuse på marker til beskyttelse mod angreb af svampesporer og insekter, samt klimastyring. Tunnelproduktion gør det således muligt at udvide sæsonen både tidligt og sent, og er dermed med til at øge konkurrenceevnen i forhold til tilsvarende produkter som importeres. Herudover sikres kvaliteten ved forsvaret mod angreb af svampesporer og insekter.
- **Bedsystem autostyring (GPS) med faste kørespor:** En sikring af autostyring af bedsystemet udføres gennem en række teknologier, hvor de faste kørespor skal sikre mere ensartet struktur i bedene og dermed et mere ensartet produkt, som kan sikre en bedre høstprocent. Der investeres eksempelvis i RTK/GPS baseret lugeteknologi, Forigo Bedformer, Forigo Rotostrapp og ny plantemaskine. Autostyringen i bedene skal generelt sikre en øget produktivitet, eksempelvis gennem RTK/GPS baseret lugeteknologi, som skal sikre en reduktion i den manuelle udlugning. Et af investeringsprojekterne forventer således kun at skulle bruge 50 timer/ha til

håndlugning i purløg, hvor de nu bruger 130 timer/ha. Der kan således forventes en betydelig effekt i forhold til produktiviteten ved disse teknologier.

- Drypvandingssystem: Drypvanding giver potentielt en bedre udnyttelse af vand og næringsstoffer, som skal sikre øget produktion og/eller kvalitet.
- Spadefræser, autostyring: Til nedmuldning af grønmasse samt bearbejdning af jorden i bede med faste kørespor, hvilket udføres ved hjælp af autostyring. Spade-fræserens kapacitet kan være tilpasset grønsagsdyrkingen på sandjord.

Kvægsektoren

Gennem investering i nye processer og teknologier er formålet med denne indsats at sikre en øget produktivitet for økologiske bedrifter indenfor Kvægsektoren. Der er i alt bevilliget 78 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under dette indsatsområde. De ansøgte teknologier fra teknologilisten fordeler sig på følgende hovedgrupper

- Adfærds sensorer til reproduktion: Adfærdssensorer kan give driftslederen besked om, at en ko er i brunst og skal insemineres. Udstyret sparer en del tid til at observere dyrene samt formindsker tiden mellem kælvninger, hvilket sparer på foderforbrug og giver højere mælkeydelse. I den forbindelse understreger en af de interviewede støttemodtagere, at økonomien i det er ret vigtig. Det betyder således meget, om man eksempelvis kan hente 30 dage pr. inseminering (større produktivitet).
- Materiale til etablering af drivveje, adgang til tunnel samt etablering af tunnel: Formålet er at gøre drivveje bedre tilgængelige, at gøre dem bedre og derved mindske klov-problemer. Herudover sikrer drivvejene samt tunnelerne en øget udnyttelse af græsmarkerne og derved øget optag af frisk græs. Adgangen til frisk græs har stor betydning hos økologiske jordbrug, da det har positiv indflydelse på dyrenes velfærd og sundhed, hvilket sikrer bedre produktkvalitet i sidste ende, samt at foderomkostninger reduceres.
- Intelligente låger (Smartgate): Disse låger er med til at styre hvilke folde køerne skal gå til, og kan også benyttes til at selekttere køer. Begge dele styres fra en central computer. Teknologien forventes at spare tid, muliggør at holde dyrehold adskilt og kan være med til at øge malkefrekvensen.
- Strømaskiner: Automatisk spredning af strøelse. Med selvkørende strømaskine vil den ideelle strøning ifølge producenten give halmbesparelser på indtil 20%. En besparelse som opnås i

hele kæden fra presning, opsamling og opbevaring til udbredning. Herudover sikrer teknologien en arbejdslettelse for medarbejderne.

- **Aktivitetsmålere:** Køerne udstyres med en aktivitetmåler som kan aflæses dagligt. Der opsættes antenner til registrering af elektronisk øremærke, som kan oplyse om køernes adfærd. Disse giver automatisk beslutningsstøtte i form af advarsel ved unormal adfærd, og bevirker derved også, at sygdom kan afsløres hurtigere, hvilket sikrer en hurtigere behandling og således bedre dyrevelfærd og højere mælkeydelse.
- **Software til managementprogram:** Managementprogrammer er udviklet til digital indsamling af data på automatisk vægt, produktion og køernes individuelle behov og færdsel. Styrings- og planlægningsværktøjet er således i stand til, på baggrund af det registrerede data, at give beslutningsstøtte til landmændene/støttemodtagerne i henhold til udnyttelsen af foder og i forbindelse med ønsket om øget selvforsyning.
- **Varmebehandlingsanlæg:** Lagervarer varmebehandles i gennemstrømningsanlæg, hvilket sikrer beskyttelse af protein og dermed en formindsket kraftfoderration. Det er vigtigt at sikre en vis grad af det rigtige protein i foderet for at sikre en høj mælkeydelse hos køerne.

EKSEMPEL

Frisk græs og dyrevelfærd på Moselund. Et landbrug ønsker at skabe bedre dyrevelfærd samt øge græsoptaget hos de økologiske køer. Dette gøres gennem en investering i tunnel og drivvej samt adfærdssensorer til reproduktion. Etableringen af ny drivvej og tunnel er med til at sikre, at landbrugets kvæg får adgang til ellers ikke-tilgængelige områder og derved mere frisk græs. Sammen med adfærdssensorer gør det landbruget i stand til at håndtere større dyrehold, hvilket bevirker en hurtigere udvikling af produktionen på landbruget.

Landbruget vurderer, at det øgede optag af frisk græs har en positiv indflydelse på dyrenes velfærd og sundhed, hvilket har sikret bedre produktkvalitet samt reducerede foderomkostninger. Herudover fungerer adfærdssensorerne også efter hensigten, hvor der spares en del tid på at observere dyrene og tiden mellem kælvninger mindskes, hvilket på den lange bane vil give en yderligere økonomisk gevinst.

År: 2013-2014 - Tilsagn: 166.980 mio. kr.

Planteavl

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at sikre en øget produktivitet for økologiske bedrifter indenfor planteavl. Der er i alt bevilliget 116 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under dette indsatsområde. De ansøgte teknologier fra teknologilisten fordeles sig på følgende hovedgrupper:

- **Bedsystem med faste kørespor:** Brugen af faste kørespor (controlled traffic) baseret på GPS automatisering i dyrkningen har vist en forbedret jordstruktur, plantevækst og kvælstofudnyttelse.
- **Kamerastyret radrenser/lugemaskine:** Teknologien er mekanisk ukrudtsbekæmpelse på hele arealet mellem afgrøderækker med radrensning, som sikrer en reduktion i ukrudtet, der ellers stjæler næring og vand fra afgrøderne. Der forventes således et øget udbytte i marken, samt en betydelig reduktion i behovet for manuel lugning. (En af støttemodtagerne angiver her, at den kamerastyrede radrenser fjerner et sted mellem 60-70% af ukrudtet, hvilket er en forholdsvis stor andel).
- **Såmaskine med RTK-GPS baseret styring:** Denne såmaskine sikrer, at frø bliver placeret korrekt i rækker, hvilket er essentielt såfremt man ønsker at benytte kamerastyret radrensning (mekanisk ukrudtsbekæmpelse).
- **Autostyring af køretøj/traktor med RTK-GPS.** Denne teknologi er som oftest kombineret med kamerastyret radrenser og/eller såmaskine med RTK-GPS baseret styring.
- **Optrækning, sammenrivning og fjernelse af rodukrudd:** Denne teknologi benyttes til effektiv regulering og/eller bekæmpelse af rodukrudd. Denne teknologi kan være med til at klargøre jorden til etablering af efterafgrøder, som sikrer en reduktion i næringsstofudvaskningen.
- **Udstyr til etablering af efterafgrøder i rækkeafgrøder:** Efterafgrøder kan reducere udvaskningen af næringsstoffer og derved virke positivt på både miljø og udbytte i en efterfølgende afgrøde.
- **Energibesparende tørringsanlæg:** Der er et væsentligt energispare potentiale ved at tørre afgrøden i et lagertørringsanlæg, hvor der benyttes automatiserede styresystemer baseret på måling af den relative luftfugtighed i tørreluft og afgangsluft. Dette er også med til sikre øget kornkvalitet. Det er således energiøkonomisk tørring. Hvor der i nogle tilfælde er anvendt biomassefyrt til opvarmning, er tørringsprocessen herved også CO₂ neutral.

- Rengøringsvenlige tørrings og opbevaringssystemer: Teknologi som sikrer en optimering af rensning og nedtørring af planterne straks efter høst, hvilket er med til at sikre en højere kvalitet af det økologiske korn. Anlæggene er samtidig kompakte og meget rengøringsvenlige.

EKSEMPEL

Øget produktivitet og effektivitet ved økologisk planteavl. Et økologisk landbrug ønsker at øge produktiviteten og effektiviteten gennem en afprøvning af ny teknologi. Dette gøres gennem en investering i en kamerastyret lugemaskine, autostyring af køretøj med GPS og en såmaskine med RTK-GPS baseret styring. Såmaskinen sikrer, at frø bliver placeret korrekt i rækker, så lugning kan foregå med GPS/ kamerastyret radrenser. Teknologien medfører, at det bliver nemmere at håndtere et større økologisk areal, hvilket muliggør en omlægning til 100% økologi samt en udvidelse af arealet.

Af slutrapporten fremgår det, at effekten af maskinerne giver bedre mulighed for at holde ukrudtet nede med radrensning og at GPS styring sikrer, at det, der er sået, ikke luges væk. Dette bevirker at arbejdet kan udføres lettere for traktorføreren, da han ikke skal vende sig om for at besigtige rækkerne hele tiden. Når ukrudtet holdes nede, fås også en bedre afgrøde og dermed et større udbytte.

År: 2012-2013 - Tilsagn: 805.000 kr.

Svinesektoren

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at sikre en øget produktivitet for økologiske bedrifter indenfor svinesektoren. Der er i alt bevilliget 17 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under dette indsatsområde. De ansøgte teknologier fra teknologilisten fordeler sig på følgende hovedgrupper:

- Farehytter: De nye farehytter er typisk større og højere, har udstyr til at beskytte smågrisekuld, overvågning med video eller mikrofon samt strømforsyning med enten solceller eller batteri for at imødegå temperaturudsving. Herudover er de nemmere at flytte, robuste og tilpasset landskabet. Når farehytterne er større, er de som oftest udstyret med anordninger for at beskytte smågrise mod at søerne lægger dem ihjel.
- Opsætning af mobile grisehuse inkl. fold: Dette bevirker at gødningen fordeles direkte i marken, og at grisene får grovfoder samtidigt med at der kan installeres vand og automatisk fodring. Flytning er nødvendigt, da græsmåtten ikke kan holde til, at grisene fouragerer i længere tid af gangen.

- **Fasefodring/to strenget foderanlæg:** Dette er fodring tilpasset dyrenes behov, hvilket medfører, at det enkelte dyr får tildelt foder med et mere korrekt næringsstofindhold ift. dets fysiologiske stadium. Det anbefales således, at fodersammensætning for svin gerne ændres ved 20, 30 og 55 kg. Alt dette muliggør en mere effektiv udnyttelse af foderets næringsstoffer.
- **Hjemmeblandeanlæg:** En foderblander er også med til at sikre at foderet tilpasses dyrenes behov. Dette gøres gennem udfodringsudstyr (automater, blandingsudstyr mv.) som muliggør tildeling af det 'fysiologisk korrekte foder' til grupper og/eller enkelte dyr. Igen forventes det at have en forbedrende effekt på næringsstofudnyttelsen.

Æg- og fjerkræbranchen

Gennem investering i nye processer og teknologier, er formålet med denne indsats at sikre en øget produktivitet for økologiske bedrifter indenfor Æg- og fjerkræbranchen. Der er i alt bevilliget 31 tilsagn om tilskud til projektinvesteringer under dette indsatsområde. Den ansøgte teknologi fra teknologilisten fordeler sig på følgende hovedgrupper:

- **Automatisering af udmugning/teknik til udmugning:** Hyppigere udmugning enten ved hjælp af robotudmugning/skrabeanlæg og gødningsbånd. Skrabeanlæg kan dog ikke benyttes, når hønsene befinder sig på stedet. Den hyppigere udmugning reducerer ammoniakfordampningen, hvilket kan formindske kvælstoftabet.
- **Automatisk udfodringsteknik til grovfoder:** Grovfoderet blandes i fuldfoder blander, der aflæser i et hængebane foderanlæg, som doserer foderet flere gange dagligt. Dermed ydes aktivitet til hønsene, og undgås fjerpilning. Investeringen vil kunne spare noget arbejde og forbedre udnyttelsen.
- **Hjemmeblandingsanlæg til optimeret fodring:** Denne teknologi er god til at sikre kravet om øget økologiprocent i foderet og selvforsyning, og dermed undgå avancerne fra foderstoffirmaer.
- **Rovdyrssikring af hegn:** Især høns er udsat, når det kommer til rovdyr, hvilket er et stort problem. Denne sikring skal være med til at reducere det årlige svind.
- **Teltoverdækning:** Dette benyttes ved etablering af gødningslager i form af gylle eller allerede eksisterende gødningslager. Teltoverdækningen skal mindske ammoniakfordampningen.
- **Vægte:** Til produktionen etableres vægt af forbrugt foder og enkeltdyrsvægte for at sikre produktiviteten og foderoptagelsen.

- Indretning af nærarealer og opsamling af næringsstoffer: For at sikre miljøet mod punktbelastning med næringsstoffer i nærareal ved stalden, kan der etableres fast underlag langs hele stalden i udearealet. Hønsene har en forholdsvis stor afsætning af gødning lige udenfor stalden. Ved at etablere fast underlag med et dræn udenfor er det muligt at opsamle regnvand med gødning fra dette areal. Ved hvert holdskifte fjernes brugt materiale som har ligget på det befæstede nærareal. Ved start af nyt hold tilføres der nyt skrabemateriale ovenpå det befæstede. Regnvand og gødning opsamles og bruges som gødning i vækstsæsonen i hele hønsegården.

4.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

4.6.1 Relevans & nytte

Første evalueringskriterium omhandler ordningens relevans og nytte. Med dette kriterium belyses, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen fremstår for støttemodtagerne i relation til aktuelle udviklingsbehov og -potentialer. Ordningen om Økologisk Investeringsstøtte skal således vurderes ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne, samt hvorvidt støttemodtagerne anser ordningen for at være nyttig og relevant ud fra individuelle behov. Ordningens formål er som nævnt gennem tilskud til investeringer i nye teknologier på økologiske jordbrugsbedrifter at forøge det økologiske areal samt den økologiske produktion. Antagelsen er, at en forøgelse af det økologiske areal og produktion gennem nye teknologier vil føre til en øget produktivitet, eksempelvis gennem øget værditilvækst og arbejdsproduktivitet.

Tabel 25 I hvor høj grad opfatter du ordningen "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter" som...?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
...relevant?	67 % (46)	28 % (19)	4 % (3)	1 % (1)	0 % (0)	100 % (69)
...attraktiv?	52 % (36)	39 % (27)	6 % (4)	3 % (2)	0 % (0)	100 % (69)
...nyttig?	59 % (41)	33 % (23)	3 % (2)	3 % (2)	1 % (1)	100 % (69)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under denne støtteordning er i overensstemmelse med behovene i sektoren?	39 % (27)	43 % (30)	12 % (8)	3 % (2)	3 % (2)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Evalueringen viser, at ordningen for Økologisk Investeringstilskud samlet set opleves som både relevant, attraktiv og nyttig. Der er således omkring 9 ud af 10 støttemodtagere som mener, at ordningen 'I høj eller nogen grad' er relevant, attraktiv og nyttig. Der er kun få som mener, at dette slet ikke er tilfældet. Dette ligner i høj grad andelen som blev fundet for Miljøteknologiordningen. Fokuseres der i stedet på det fjerde spørgsmål, hvor støttemodtagerne skal forholde sig til, om støttemulighederne er i overensstemmelse med behovene i sektoren, er der fortsat en positiv tendens, dog en smule mindre udtalt. Det er således omkring 8 ud af 10 støttemodtagere som mener, at dette i høj eller nogen grad er tilfældet. Og igen er der kun få, som slet ikke mener, at dette er tilfældet.

Samme positive tendens genfindes i de kvalitative interviews. De interviewede personer tilkendegiver alle, at de finder ordningen både relevant, nyttig, attraktiv og i overensstemmelse med behovene i sektoren. Generelt fremhæves det, at ordningen i høj grad har været relevant for dem som virksomhed, da det har givet mulighed for investeringer i teknologi, som de ellers ikke ville have haft råd til eller fremskyndet investeringerne betydeligt. På den måde har ordningen spillet en betydelig og understøttende rolle for udviklingen på støttemodtagernes økologiske jordbrug.

I henhold til, hvorvidt der er overensstemmelse mellem de konkrete støttede projekter under ordningen og behovene i sektoren, tilkendegiver flere af de interviewede støttemodtagere, at ordningen har været med til at udvikle økologisektoren i Danmark, herunder at understøtte teknologiudviklingen. Teknologiudvikling fremhæves af de interviewede som afgørende for især små økologiske producenter, såfremt det skal være rentabelt at drive økologisk jordbrug i Danmark. Arbejdskraft er dyrt, hvorfor ordningen er med til at understøtte udviklingen, herunder øget produktion, hvilket bedst sker gennem nye teknologier, da disse sikrer, at det er nemmere at håndtere eksempelvis større dyrehold eller øget areal uden behov for ekstra arbejdskraft.

4.6.2 Effekter & målopfyldelse

Det andet evalueringskriterium omhandler målopfyldelse og effekter, som er samlet under tematiske underpunkter omhandlende økonomiske, teknologiske, miljømæssige og øvrige effekter. Formålet med støtten til projekterne indenfor ordningen er, som anført, at øge omlægningen af økologisk areal samt øge den økologiske produktion gennem nye processer og teknologier på økologiske bedrifter. Dette evalueringskriterium sigter altså efter at undersøge, hvorvidt de støttede projekter lever op til ordningens mål.

Støttemodtagernes svar i surveyen tyder på, at der generelt blandt støttemodtagerne er en oplevelse af, at projekterne under ordningen bidrager til at øge det økologiske areal samt den økologiske produktion gennem nye teknologier på økologiske bedrifter. 85% af støttemodtagerne mener således at dette 'I høj eller nogen grad' er tilfældet. Der er kun få støttemodtagere som mener, at deres projekt slet ikke bidrager til at opfylde ordningens formål.

Tabel 26 Formålet med at give støtte til investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter er at forøge det økologiske areal samt den økologiske produktion. I hvor høj grad mener du, at dit projekt bidrager til at opfylde dette formål?

	Procentandel
I høj grad	55 % (38)
I nogen grad	30 % (21)
I ringe grad	10 % (7)
Slet ikke	4 % (3)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Igen afspejles den positive tendens fra den kvantitative analyse i den kvalitative analyse. Alle interviewpersonerne tilkendegiver at deres projekt bidrager til at opfylde ordningens formål, da de både har formålet at øge deres økologiske areal og den økologiske produktion gennem teknologier, som primært var nye for dem.

Udover den positive tendens i forhold til opfyldelsen af ordningens formål viser evalueringen også, at støttemodtagerne har fået deres egne mål opfyldt. Støttemodtagernes mål var generelt en udvikling af deres landbrug, herunder effektivisering og mere effektive produktionsmetoder og ukrudtsbekæmpelse, hvilket de giver udtryk for også blev opnået med støtteordningen.

Økonomiske effekter

Ordningen har blandt andet til formål at påvirke støttemodtagernes økonomiske forhold ved at skabe bedre konkurrenceevne og omsætning. I surveyen er det undersøgt, hvordan de støttede projekter har bidraget hertil. Tabellen nedenfor viser, at ordningen overvejende synes at have positive økonomiske effekter for sektoren som helhed.

Tabel 27 | Hvor høj grad mener du, at denne støtteordning bidrager til at forbedre sektorens konkurrenceevne?

	Procentandel
I høj grad	41 % (28)
I nogen grad	46 % (32)
I ringe grad	7 % (5)
Slet ikke	4 % (3)
Ved ikke	1 % (1)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Næsten 9 ud af 10 støttemodtagere mener, at ordningen i høj eller nogen grad bidrager til at forbedre sektorens konkurrenceevne. Kun 11 % (8) af støttemodtagerne vurderer, at dette kun i ringe grad eller slet ikke er tilfældet. Hertil kan støttens betydning for virksomhedernes omsætning og indtjening fremhæves, som det ses i tabellen nedenfor. Omkring to tredjedele af støttemodtagerne mener, at støtten fra ordningen har givet deres bedrift en større omsætning. Af denne gruppe har lige under halvdelen (46%) øget deres omsætning med 5-10%, 20% har øget deres omsætning fra 11-15% og de resterende 34% af støttemodtagerne siger, at de har fået en omsætningsstigning på mere end 15%. 12% (4) siger har oplevet en omsætningsstigning på 100% eller mere.

Tabel 28 Har den støttede investering givet bedriften en større omsætning og indtjening?

	Omsætning	Indtjening
Ja	67 % (46)	74 % (51)
Nej	28 % (19)	17 % (12)
Ved ikke	6 % (4)	9 % (6)
Total	100 % (69)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Rettes fokus i stedet mod indtjeningen, vurderer 74% af støttemodtagerne at de har oplevet en øget indtjening som følge af støtten under ordningen. Af denne gruppe har 41% oplevet en stigning i indtjeningen på mellem 0-5%, 30% har oplevet en stigning mellem 6-15% og de resterende 29% siger de har fået en stigning i indtægterne på 16% eller mere. 6% (2) har oplevet en indtjeningsstigning på 100% eller mere.

Ovenstående positive billede genfindes i de gennemførte interviews. Her peger alle støttemodtagerne på, at de har oplevet både en øget omsætning og indtjening som følge af støtten. De er dog meget forsigtige med at sætte konkrete tal på.

I forlængelse af vurderingen af støttens betydning for omsætningen og indtjeningen, kan der ses på, om ordningen har forbedret markedssituationen for støttemodtagerens produkter. Evalueringen viser her en positiv tendens, hvor henholdsvis 25% og 36% mener, at dette 'I høj eller nogen grad' er tilfældet. Dog mener en fjerdedel af støttemodtagerne, at støtten slet ikke har medført en forbedret markedssituationen for deres bedrifts produkter.

Sammenlignes det forventede behov for fremtidig arbejdskraft forud for støtten, med det realiserede behov for arbejdskraft efter støtten, er der en lille, men ikke betydelig forskel.

Tabel 29 Hvordan forventede du, at støtten fra "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter" ville påvirke dit fremtidige behov for arbejdskraft, før du modtog støtten? Og hvordan har den reelt påvirket dit behov for arbejdskraft efter du modtog støtten?

	Forventet	Realiseret
Støtten skulle øge/har øget behovet for arbejdskraft	32 % (22)	39 % (27)
Støtten skulle ikke påvirke/har ikke påvirket behovet for arbejdskraft	25 % (17)	23 % (16)
Støtten skulle give/har givet mindsket behov for arbejdskraft	10 % (7)	13 % (9)
Støtten skulle sikre/fastholde/har sikret/fastholdt daværende antal arbejdspladser	30 % (21)	25 % (17)
Ved ikke	3 % (2)	0 % (0)
Total	100 % (69)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Omkring en tredjedel af støttemodtagerne forventede, at støtten ville øge behovet for arbejdskraft, hvor den reelt har medført, at 39% af støttemodtagerne efter støtten har haft øget behov for arbejdskraft. Lidt over halvdelen forventede ikke at støtten skulle ændre på behovet for arbejdskraft, enten ved at sikre eller fastholde daværende antal arbejdspladser eller blot fordi, de ikke forventede at støtten ville påvirke behovet. Efter de har modtaget støtten har lidt under halvdelen af støttemodtagerne oplevet, at behovet for arbejdskraft ikke har ændret sig som følge af støtten. Der er kun 10% og 13% som henholdsvis forventede samt oplevede, at støtten reducerede deres behov for arbejdskraft. I hvor høj grad støttemodtagernes udsagn om forventede og realiserede effekter er udtryk for efterrationalisering er svært at vurdere. Kun få har gættet på, hvor mange arbejdspladser støtten har øget eller mindsket behovet for. Generelt er vurderingen mellem 0 og 0,5 helårsansatte, men dette er forbundet med usikkerhed.

De kvalitative interviews viser, at flere af støttemodtagerne har oplevet et øget behov for arbejdskraft som følge af støtten under ordningen. Støtten har medført et øget behov på mellem 0,5 og 2 helårsansatte på grund af øget produktion. En enkelt interviewperson/støttemodtager har ikke oplevet et øget behov for arbejdskraft, men muligvis en lille reduktion i behovet, da teknologien har medført en arbejdslettelse.

Teknologiske og miljømæssige effekter

De miljømæssige effekter af støtten fremgår af den lukkede teknologiliste. Det har ikke været muligt at opgøre de miljømæssige effekter mere præcist, men grundet teknologilisten er det sikret, at den støttede teknologi har haft positive effekter i et eller andet omfang. Netop fordi teknologierne har været prækvalificerede forud for tilsagn om støtte, er der ikke lavet en selvstændig evaluering af projekternes realiserede teknologiske og miljømæssige effekt. Baseret på resultaterne af sags gennemgangen er der gennemført kontrolbesøg hos alle støttemodtagere, som har dokumenteret, at teknologierne er installeret og bragt i anvendelse, som beskrevet i ansøgningerne, hvorfor den teknologiske og miljømæssige effekt må vurderes at være indfriet jf. den forudgående vurdering fra Aarhus Universitet.

I stedet kan der ses på investeringernes nyhedsværdi. For at en teknologi kan opnå tilskud, skal den have en vis grad af nyhedsværdi. En indikation af hvor ny teknologien er, fremgår af teknologilisten. Der gives således kun tilskud til teknologier listet herpå. Teknologilisten er blevet revideret én gang årligt. Derved har de senest udviklede teknologier haft mulighed for at komme med i oversigten. Støttemodtagerne, der besvarede surveyen, blev bedt om at forholde sig til nyhedsværdien i deres projekter. Svarene fremgår af tabellen nedenfor.

Tabel 30 Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn omkring projektets nyhedsværdi:

	Enig	Delvis enig	Hverken/eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Investeringen gav mig adgang til teknologi, som jeg ikke har brugt før	65 % (45)	22 % (15)	4 % (3)	4 % (3)	4 % (3)	0 % (0)	100 % (69)
<i>Investeringen gav mig adgang til teknologi, som ikke er brugt til mit formål inden for min sektor før</i>	16 % (11)	23 % (16)	17 % (12)	3 % (2)	35 % (24)	6 % (4)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Som det fremgår af tabellen, viser evalueringen ikke overraskende, at støttemodtagerne i overvejende grad har søgt støtte til teknologi, som de ikke har anvendt før. Det gælder for 87% af støttemodtagerne, hvis man medtager gruppen af delvist enige. Billedet bliver lidt mere broget, når man undersøger om teknologien ikke tidligere har været anvendt til lignende formål inden for sektoren. Her vurderer 39 % af støttemodtagerne, at dette er tilfældet. Herudover er det som nævnt blevet fremhævet af

de interviewede, at ordningen har været understøttende for teknologiudviklingen i sektoren. Overordnet findes således en positiv tendens i henhold til de støttede teknologiers nyhedsværdi, især såfremt der fokuseres på nyhedsværdien for den individuelle støttemodtager.

Formålet med ordningen er som nævnt at øge det økologiske areal samt den økologiske produktion, hvorfor effekterne på dette område er yderst relevant. Det fremgår af surveyen, at lidt under halvdelen af støttemodtagerne har udvidet deres økologiske areal som følge af støtten fra ordningen, mens lidt over halvdelen ikke har. Herudover har størstedelen af støttemodtagerene oplevet, at den økologiske produktion på deres bedrift er steget som følge af støtten fra ordningen. Omkring en tredjedel af støttemodtagerne mener dog ikke, at dette er tilfældet. Der er således klare positive effekter på den økologiske produktion, og i lidt mindre grad i forhold til forøgelse af det økologiske areal. Den høje målopfyldelse i henhold til ordningens overordnede formål som tidligere er omtalt, må derved forventes i højere grad at være et resultat af øget økologisk produktion end øget økologisk areal. Det er dog stadig pænt, at 43% siger, at de her øget det økologiske areal som følge af støtten.

Tabel 31 Har du udvidet det økologiske areal på bedriften og er den økologiske produktion på bedriften steget som følge af støtten fra denne ordning?

	Økologisk areal	Økologisk produktion
Ja	43 % (30)	58 % (40)
Nej	55 % (38)	32 % (22)
Ved ikke	1 % (1)	10 % (7)
Total	100 % (69)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Ovenstående billede gengives delvist i den kvalitative analyse, men med mere entydige positive effekter for både øget økologisk areal samt produktion. Alle fire interviewpersoner angiver således, at støtten både har været med til at øge det økologiske areal og den økologiske produktion. En af støttemodtagerne nævner eksempelvis, at støtten har bevirket, at det blev muligt at udvide landbrugets økologiske areal fra omkring 70 ha til omkring 150 ha. Dette skyldes, at teknologien muliggjorde håndterin-

gen af et større areal end hvad der tidligere var muligt. En anden støttemodtager peger på, at teknologien muliggjorde, at man kunne håndtere større dyrehold end tidligere, hvilket igen betød, at virksomheden kunne øge både areal og produktionen (flere kvæg).

Det er dog en generel tendens blandt støttemodtagerne, at de ikke ønsker at sætte konkrete tal på deres udvidelse, hvorfor der ikke gives et nærmere estimat af effekterne for omlægningen af økologisk areal samt den økologiske produktion.

Øvrige effekter

Støttemodtagerne, der har deltaget i surveyen, har også haft mulighed for at angive andre effekter end de ovenfor nævnte. En del af støttemodtagerne peger på øget dyrevelfærd som en positiv effekt ved ordningen. Her kan eksempelvis nævnes software til at monitorere dyrenes sundhedstilstand, bedre drivveje som sikrer mindre beskadigelse på klove, samt oftere udmugning i stalde som reducerer ammoniak-fordampningen og lugtgener.

Flere fremhæver også positive effekter relateret til arbejdsmiljø, hvilket typisk omhandler en generel arbejdslettelse som følge af ny teknologi, bedre indeklima, en reduktion i lugtgener, frigørelse af tid til andre arbejdsopgaver samt en større arbejdsglæde i hverdagen.

Støttemodtagerne nævner også, at der er en positiv effekt i henhold til kvaliteten af deres produkter. Flere oplever således en øget kvalitet i deres produkter som følge af støtten under ordningen.

Herudover påpeges det også af støttemodtagerne, at ordningen har været understøttende for, at den økologiske produktion står stærkere i fremtiden i Danmark. Eksempelvis fremhæver en af støttemodtagerne, at ordningen har været med til at vise hans kolleger inden for det konventionelle landbrug, at det er muligt at drive et økologisk landbrug uden den formodede store risiko, men ved hjælp af ny og bedre teknologi.

De negative effekter forekommer i mindre målestok og relaterer sig typisk til øget administration, besøg af kontrolmyndigheder og udgifter til eksterne konsulenter.

4.6.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium omhandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige, således at ordningen bidrager til bæredygtig udvikling også efter tilskuddets ophør. Hertil hører også eksistens af teknologier ved programperiodens afslutning.

På et generelt niveau er det svært at vurdere ordningens fulde effektivitet ud fra værdisætning af effekterne. Problemet opstår ved, at det som oftest er vanskeligt at opgøre en præcis effekt samt at

værdisætte denne. Effektiviteten gribes derfor anderledes an i denne rapport, hvor det ud fra støtte-modtagernes besvarelser undersøges, hvad der er den enkeltes vurdering i relation til forskellige områder.

Af nedenstående tabel fremgår det, at omkring en tredjedel (32%) af projekterne under ordningen ikke ville være realiseret, såfremt projektet ikke havde modtaget støtte. Modsat svarer 6% af støttemodtagerne, at hele projektet ville være gennemført, selvom det ikke var muligt at opnå tilskud. En tredjedel af støttemodtagerne angiver, at de ville have gennemført mellem 26% og 50% af investeringen uden støtte. Dette giver i alt et dødvægtstab på 31%. Dødvægtstabet er mindre end for miljøteknologiordningen, men højere end de fleste andre ordninger på akse 1. Estimatet reduceres imidlertid til 23% såfremt der tages højde for, hvorvidt ordningen har medført at investeringerne er blevet fremskyndet.

Tabel 32 Hvor stor en del af investeringen ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra denne støtteordning?

	Procentandel
Ingen	32 % (22)
1-25 %	14 % (10)
26-50 %	33 % (23)
51-75 %	10 % (7)
76-99 %	4 % (3)
Hele investeringen	6 % (4)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

De primære bevæggrunde for, at støttemodtagerne har svaret, at de ville gennemføre hele investeringen, selvom der ikke var mulighed for støtte, er, at de ellers ville have betalt af egen lomme, da det var en nødvendig investering. Modsat står de støttemodtagere, som ikke ville have gennemført noget af projektet, hvis der ikke havde været mulighed for støtte. Deres primære begrundelser er, at projektet ellers var for dyrt, herunder manglende finansieringsmuligheder, samt at projektet ikke ville have været rentabelt, hvis det ikke var for den støtte de kunne få.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Selvom en del støttemodtagere siger, at de ville have foretaget investeringen selvom de ikke kunne opnå støtte ser det dog ud til, at støtten har haft en positiv indflydelse på, hvornår støttemodtagerne kunne foretage deres investering. Det er således 85% af støttemodtagerne som 'I høj eller nogen grad' mener, at støtten har været med til at fremskynde deres investering. Dette billede findes også i den kvalitative analyse, hvor flere af støttemodtagerne tilkendegiver, at ordningen i høj grad har betydet, at investeringen er blevet fremskyndet. Det tyder altså på, at ordningen har været et middel til at finde kapital til at foretage en investering, som skulle foretages i fremtiden.

Tabel 33 Har støtten medført, at investeringen er blevet fremskyndet?

	Procentandel
I høj grad	46 % (32)
I nogen grad	39 % (27)
I ringe grad	4 % (3)
Slet ikke	6 % (4)
Ved ikke	4 % (3)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Desuden svarer godt seks ud af ti, som har besvaret surveyen, at støtten gjorde, at deres investering blev større, end den ellers ville have været. Det lader altså til, at støtten også har været en hjælp for en del støttemodtagere til at gennemføre større investeringer, end de havde regnet med.

Tabel 34 Har støtten under ordningen for støtte til "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter" medført, at investeringen er større, end den ellers ville have været, hvis du ikke havde fået støtte?

	Procentandel
I høj grad	29 % (20)
I nogen grad	32 % (22)
I ringe grad	19 % (13)
Slet ikke	16 % (11)
Ved ikke	4 % (3)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Alle støttemodtagere benytter fortsat den teknologi, de har fået støtte til ved programperiodens afslutning. Dette billede afspejles både i den kvantitative undersøgelse, såvel som i de kvalitative interviews. Evalueringen af teknologiernes levedygtighed er således entydigt positiv. Dog er det en tilsagnsbetingelse, at teknologien opretholdes i mindst 5 år efter udbetalingen, hvorfor det først er nu, at de første støttemodtagere ikke længere er forpligtede til at opretholde investeringen.

Tabel 35 Benytter du stadig den teknologi du har fået støtte til gennem ordningen for støtte til "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter"?

	Procentandel
Ja	100 % (69)
Nej	0 % (0)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

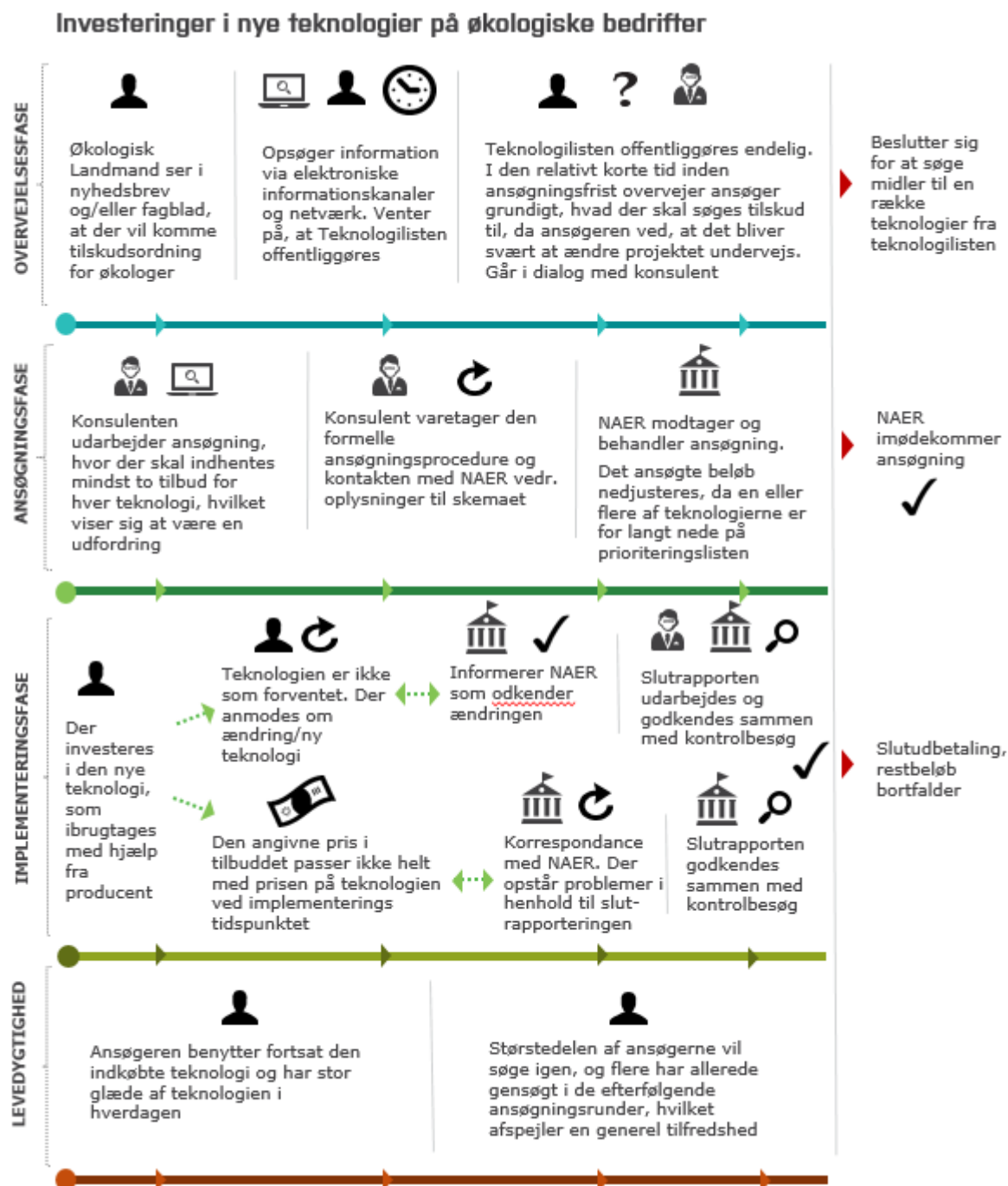
4.6.4 Projektrejse

Evalueringen har endvidere haft til formål at afdække støttemodtagernes tilfredshed med administrationen af støtteordningen. Dette omhandler blandt andet den samlede vurdering af processen fra start til slut, hvorvidt tilsagnsmottagerne vil søge tilskud igen samt den samlede vurdering af ordningen for Økologisk Investeringsstøtte. Under dette evalueringsskema præsenteres også en projektrejse, som i grafik og tekst beskriver et typisk projekts rejse fra overvejelserstadiet, over ansøgningsstadiet, til implementeringsstadiet og stadiet efter projektperioden. Nedenfor præsenteres en sådan projektrejse. Projektreisen er baseret på de kvalitative interviews, sagsgennemgangen og den kvantitative spørgeskemaundersøgelse.

De økologiske jordbrug har oftest stiftet bekendtskab med ordningen for Økologisk Investeringsstøtte gennem nyhedsbreve og deres fagblad. Mange læser disse blade og støtteordningerne er generelt så synlige, at støttemottagerne selv bliver opmærksomme på dem. Det var også i høj grad støttemottageren selv som fik ideen til investeringen ud fra vedkommendes egne behov, og det var kun sjældent, at ideen kom fra samarbejdspartnere eller andre udefra. Støttemottagerne oplevede dog, at teknologilisten blev offentliggjort relativt sent i forhold til ansøgningstidspunktet, hvorfor støttemottagerne ikke har haft helt så lang tid til at overveje, hvad de skulle søge støtte til, som de mente, de havde brug for. Overvejelserfasen er af stor betydning for støttemottagerne, da de har oplevelsen af, at det efter modtagelsen af tilsagnet er meget omkostningsfuldt/bureaukratisk at ændre projektet. Det er således vigtigt at få ansøgt om det helt rigtige i første omgang, hvorfor de gerne ville have længere tid til at finde ud af, hvad de helt præcist havde brug for støtte til.

I forbindelse med ansøgningen skal der indhentes mindst to forskellige tilbud for hver teknologi, hvilket viser sig at være en udfordring for flere af støttemottagerne. De påpeger at producenterne i de fleste tilfælde godt ved, at tilbud indhentes i forbindelse med søgning til tilskudsordningen, og at tilbuddet derfor har stor sandsynlighed for ikke at blive til noget. Støttemottagerne oplever altså, at kravet om to tilbud får tilbudsgiverne til at regne med, at de med stor sandsynlighed afgiver tilbud forgæves. Udover dette oplever støttemottagerne ikke udfordringer i forbindelse med selve ansøgningen. De fleste giver udtryk for, at det skriftlige materiale giver dem den information de har brug for, men halvdelen har alligevel 'I nogen grad' svært ved at sætte sig ind i de opstillede regler og krav. Langt de fleste får dog hjælp til ansøgningen af en konsulent, som har erfaring med at søge støtte fra statslige støtteordninger, og som kan varetage korrespondancen og papirarbejdet i forhold til NaturErhvervstyrelsen.

Figur 1 Projektrejse for investeringsprojekter

I modsætning til den korte ansøgningsfase oplever støttemodtagerne generelt, at der går lang tid fra ansøgningsfristen til svar på, om der er bevilliget tilsagn. Dette betyder en lang periode i usikkerhed

om, hvorvidt man får støtte til en ny teknologi, som vil have betydning for driften fremadrettet. Ventetiden betyder også, at prisen på teknologien kan nå at ændre sig, hvorfor der kan opstå uoverensstemmelser mellem det ansøgte beløb og størrelsen af den faktiske investering. Dette har været en udfordring for flere støttemodtagere, og bidrager til antallet af delvise annulleringer.

Ændringerne i priserne betyder, at støttemodtagerne har behov for at ændre deres projekt i forhold til det ansøgte. Det er en udbredt oplevelse, at det er svært at ændre i et projekt, men en del ansøgere får brug for det. Dette kan skyldes, at den ansøgte teknologi ikke har kunnet opfylde den forventede funktion eller at støttemodtagerne har kunnet nøjes med en mindre udgave eller helt har fravalgt en teknologi. Flere oplever, at dette giver anledning til, hvad de oplever som en del unødvendig administration. I forhold til ændringer i udgifterne til teknologien oplever nogle støttemodtagere, at styrelsen hænger sig unødigt i, at beløbet skal passe med det ansøgte beløb ned til sidste øre. Selvom flere oplever en vis stivhed i kontakten med NaturErhvervstyrelsen, er de fleste støttemodtagere dog overvejende tilfredse med samarbejdet med NaturErhvervstyrelsen og 70% siger, at de 'I høj grad eller i nogen grad' synes, at behandlingen af deres ansøgning har været effektiv og nem.

20-25% af dem, der ender med at gennemføre deres investering, oplever udfordringer med finansieringen (medfinansiering eller mellemfinansiering) undervejs. Der er altså en gruppe der 'I høj grad eller i nogen grad' oplever problemer med finansieringen, og nogle af disse støttemodtagere begynder at overveje, om de helt skal annullere deres tilsagn. I det omfang det lykkedes at finde finansiering af investeringen, er der dog kun meget lille sandsynlighed for, at de annullerer. Nogle oplever tekniske problemer, få oplever samarbejdsproblemer, men dette løses i høj grad og er kun sjældent årsag til at investeringen annulleres.

Slutrapporten giver for de fleste støttemodtagere ikke de store problemer, men en tredjedel oplever dog 'I nogen grad' udfordringer med den. Det er også kun få der oplever problemer ved kontrolbesøg. Halvdelen af støttemodtagerne oplever dog, at der er udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok. En del af støttemodtagerne oplever, at det er mange penge de lægger ud, og de har ikke økonomien til at lægge så mange penge ud i længere perioder.

Stort set alle støttemodtagere bruger den teknologi de har fået støtte til fem år efter de har modtaget støtten, hvilket for de fleste støttemodtagere dog stadig er indenfor opretholdelsesperioden. De fleste har fået det ud af støtten de forventede, og det har bidraget positivt til produktiviteten på bedriften. Generelt er støttemodtagerne også meget positive overfor støtteordningen, og næsten seks ud af ti siger, at de 'I høj grad' vil søge om landdistriktsmidler igen. De primære bevæggrunde for at genansøge er, at det er en attraktiv ordning, hvor det økonomiske aspekt har en vis betydning for flere, samt muligheden for at få ny teknologi, som er med til at fremme innovationen hos både den enkelte bedrift, men også sektoren som helhed. Herudover er der flere af støttemodtagerne som påpeger, at det er en oplagt mulighed at søge via ordningen, såfremt behovet opstår igen, da de føler, at de har haft

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

stort gavn af denne ordning. Det største forbehold overfor at søge igen går på bekymringer for den bureaukratiske proces.

Tablet 36 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	64 % (44)	29 % (20)	3 % (2)	3 % (2)	1 % (1)	100 % (69)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	4 % (3)	17 % (12)	32 % (22)	43 % (30)	3 % (2)	100 % (69)
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for (Her tænkes på eksempelvis på informationsmateriale på relevante hjemmesider, vejledninger mv.)	17 % (12)	54 % (37)	17 % (12)	1 % (1)	10 % (7)	100 % (69)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	25 % (17)	45 % (31)	20 % (14)	9 % (6)	1 % (1)	100 % (69)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering i projektet	7 % (5)	19 % (13)	23 % (16)	51 % (35)	0 % (0)	100 % (69)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	7 % (5)	14 % (10)	25 % (17)	54 % (37)	0 % (0)	100 % (69)
Der har været samarbejds mæssige udfordringer i projektet	4 % (3)	9 % (6)	22 % (15)	62 % (43)	3 % (2)	100 % (69)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	7 % (5)	17 % (12)	29 % (20)	45 % (31)	1 % (1)	100 % (69)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under ordningen "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter"	7 % (5)	51 % (35)	16 % (11)	25 % (17)	1 % (1)	100 % (69)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	4 % (3)	29 % (20)	23 % (16)	39 % (27)	4 % (3)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 37 Her følger endnu et par udsagn om, hvorledes du som projektansøger har vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	7 % (5)	28 % (19)	26 % (18)	36 % (25)	3 % (2)	100 % (69)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	20 % (14)	29 % (20)	20 % (14)	29 % (20)	1 % (1)	100 % (69)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	3 % (2)	9 % (6)	26 % (18)	61 % (42)	1 % (1)	100 % (69)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	23 % (16)	36 % (25)	14 % (10)	7 % (5)	19 % (13)	100 % (69)
Jeg vil også i fremtiden søge om landdistriktsmidler	58 % (40)	32 % (22)	4 % (3)	1 % (1)	4 % (3)	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Den generelt positive opfattelse af ordningen for Økologisk Investeringstilskud fremgår også af nedenstående tabel, som viser støttemodtagernes overordnede tilfredshed med ordningen. Samlet set er støttemodtagerne meget tilfredse med ordningen, idet 88 % af støttemodtagerne i surveyen finder ordningen "meget tilfredsstillende" eller "tilfredsstillende", hvilket også fremgår af de kvalitative interviews.

Tabel 38 Hvad er din samlede vurdering af ordningen "Investeringer i nye teknologier på økologiske bedrifter"?

	Procentandel
Meget tilfredsstillende	26 % (18)
Tilfredsstillende	62 % (43)
Mindre tilfredsstillende	9 % (6)
Ikke tilfredsstillende	1 % (1)
Ved ikke	1 % (1)
Total	100 % (69)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

4.7 KONKLUSION

- Den Økologiske Investeringsstøtteordning blev udskilt som selvstændig ordning fra Miljøteknologiordningen for at give økologer deres egen støtteordning, så de ikke skulle konkurrere med de konventionelle landmænd om støtte til miljøforbedrende teknologier. Hovedformålet med støtteordningen er at fremme den økologiske produktion i Danmark igennem tilskud til teknologier på økologiske bedrifter, der kan understøtte omlægning af mere areal til økologi eller øge den økologiske produktion på det eksisterende økologiske areal.
- Støttemodtagerne vurderer generelt ordningen som attraktiv, relevant og nyttig. Støttemodtagerne fremhæver, at ordningen i høj grad har været relevant for dem som virksomhed, da det har givet mulighed for investeringer i teknologi, som de ellers ikke ville have haft råd til eller fremskyndet investeringerne betydeligt. På den måde har ordningen spillet en betydelig og understøttende rolle for udviklingen på støttemodtagernes økologiske jordbrug.
- Tilskud til Økologisk Investeringsstøtte er finansieret under foranstaltningskode 121 sub measure 3, som handler om investeringer i ny produktion og udvikling af eksisterende produktion indenfor økologiske fødevarer. Der er i alt gennemført 259 projekter, hvilket er sket på 191 forskellige bedrifter (unikke adresser). Dette er en overopfyldning af målsætningen på seks gange så mange bedrifter, som der blev regnet med, da målet for denne foranstaltning i Landdistriktsprogrammet 2015 er sat til 30 bedrifter. Ligeså er den totale investeringsvolumen blevet større end forventet. Antages det, at der er givet 40% i tilskud til alle projekter estimeres den totale investeringsvolumen til at være 174,5 millioner kroner. Dette er godt 2,5 gange så meget som de ni millioner euro (cirka 67 millioner kroner), som var målet for ordningen.
- Ses der på de enkelte projekters målopfyldelse er der generelt enighed blandt støttemodtagerne om, at deres projekter har bidraget til at opfylde ordningens mål. Herudover siger næsten nu ud af ti, at ordningen 'i høj grad eller i nogen grad' har øget sektorens konkurrenceevne både i forhold til indtjening og omsætning. Desuden siger godt fire ud af ti, at de har øget det økologiske areal på deres bedrift som følge af støtten mens knap seks ud af ti siger, at de har øget den økologiske produktion som følge af støtten. Dette indikerer også, at investeringerne har været med til at understøtte ordningens mål.
- Ordningen estimeres til at have et dødvægtstab på 23% når der tages højde for, at støtten medvirker til at fremskynde nogle investeringer. Dødvægtstabets er noget mindre end for miljøteknologiordningen, og på niveau med Erhvervsudvikling (forarbejdning).

- Støttemodtagerne har generelt en positiv vurdering af sagsbehandlingen. 70% siger, at de 'I høj grad' eller 'I nogen grad' har oplevet sagsbehandlingen som nem og effektiv. Støttemodtagernes største indvendinger mod sagsbehandlingen er, at perioden fra teknologilisten frigives til deadline for ansøgning er for kort. Modsat går der lang tid fra ansøgningsfristen til svar om der er bevilget tilsagn hvilket giver en lang periode med usikkerhed, og hvor prisen på teknologien kan nå at ændre sig i forhold til det ansøgte beløb. Kritikken er dog ikke større end at 88% siger, at de vurderer ordningen som 'Meget tilfredsstillende' eller 'Tilfredsstillende'. Og ni ud af ti siger, at de vil søge om landdistriktsmidler igen.

5. EVALUERING AF FREMME AF PRODUKTION OG AFSÆTNING AF ØKOLOGISKE FØDEVARER (ØKOLOGIFREMME)

5.1 FAKTA OM ØKOLOGIFREMMEORDNINGEN

FORMÅL	<p>Formålet med tilskudsordningen er at fremme produktion og afsætning af økologiske fødevarer og på den måde sikre at udviklingen af den økologiske produktion sker på markedsvilkår.</p> <p>Dette sker gennem:</p> <ul style="list-style-type: none">- Information og uddannelsesaktiviteter, der skal kompetenceudvikle personer indenfor jordbrugs- og fødevarerektoren- Informations- og markedsføringsaktiviteter, der skal øge kendskabet til og afsætningen af økologiske fødevarer- Etablering af rejsehold (ikke benyttet i de sidste år af programperioden)- Investeringer i ny teknologi for at forbedre kvaliteten, øge produktionen og fremme afsætningen og dermed forbedre konkurrenceevnen (kun med indtil 2011)
MODTAGERE	<p>Typen af modtagere varierer afhængig af, hvilken indsats der er søgt støtte indenfor.</p> <p>Ansøgere til støtte ud fra indsatsen om 'Information og markedsføring' skal være en producentsammenslutning. Kun økologicertificerede jordbrugere og fødevarer virksomheder kan være medlem af producentsammenslutninger.</p> <p>Indenfor 'Information og uddannelse' samt 'rejsehold' kan ansøgeren også være en producentsammenslutning, men herudover kan også jordbrugere, fødevarerproducenter samt andre aktører i samarbejde med jordbrugere og fødevarerproducenter søge om støtte.</p>
INTERVENTIONSLOGIK	<p>Kurser og arrangementer gennemføres og fremmer formidling af information om danske kvalitetsprodukter (outputs) -> dermed fremmes</p>

	<p>kendskabet til og afsætningen af danske kvalitetsprodukter, hvorigen- nem der både sker en forbedring af markedsadgang og produktion i sek- toren og sker en relativ forbedring af sektorens påvirkninger af miljø, natur mv. -> herigennem fremmes sektorens konkurrenceevne, afsæt- ning og omsætning (outcome).</p>
<p>INDSATSOMRÅDER</p>	<p>Der er følgende tre indsatsområder under Økologifremmeordningen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Information og uddannelsesaktiviteter, der skal kompetence- udvikle personer indenfor jordbrugs- og fødevarersektoren - Informations- og markedsføringsaktiviteter, der skal øge kend- skabet til og afsætningen af økologiske fødevarer - Etablering af rejsehold
<p>JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING</p>	<p>Siden midtvejsevalueringen er kravene til dokumentation skærpet, hvil- ket har givet ordningen relativt høje administrative omkostninger og kompleksitet sammenlignet med andre ordninger på akse 1, samt stillet højere krav til ansøjerne.</p> <p>Indsatsområdet ”Investeringer i ny teknologi for at forbedre kvaliteten, øge produktionen og fremme afsætningen og dermed forbedre konkur- renceevnen” blev fjernet fra Økologifremmeordningen i 2011 i forbin- delse med oprettelsen af Økologisk Investeringsstøtte.</p> <p>Desuden er der kommet større fokus på at få økologi ind i offentlige køk- kener. Dette sker både gennem projekter under indsatsen for ’Informa- tion og markedsføring’ og indsatsen under ’Information og uddannelse’.</p>
<p>REGELSÆT</p>	<p>Retsgrundlag</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven). - Bekendtgørelse nr. 782 af 29.juni 2011 om tilskud til fremme af produktion og afsætning af økologiske fødevarer. - Bekendtgørelse nr. 908 af 13. juli 2010 om tilskud til fremme af produktion og afsætning af økologiske fødevarer. - Bekendtgørelse nr. 98 af 21. februar 2008 om tilskud til fremme af produktion og afsætning af kvalitetsfødevarer. - Kommissionens forordning nr. 65/2011 af 27. januar 2011 om gennemførelses-bestemmelser til Rådets forordning nr. 1698/2005, for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdi- strikterne.

5.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige.
- Projektrejser, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne og rejsen fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Økologifremmeordningen er evalueret på baggrund af en omfattende dataindsamling, som kombinerer flere forskellige metoder, både kvantitative og kvalitative:

- Interview med sagsbehandler med ansvar for Økologifremmeordningen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, statusrapporter.
- Sagsgennemgang af 14 tilfældigt udvalgte projekter
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til modtagere, der ved ansøgningen oplyste deres mail samt efterfølgende på telefon til ansøgere, som på ansøgningstidspunktet havde oplyst deres telefonnummer
- 4 kvalitative interviews med udvalgte støttemodtagere

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som et webbaseret spørgeskema med opfølgende interviews via telefon. Ud fra desk research, interview med sagsbehandlere og de evalueringsspørgsmål, der er opsat for ordningen, har evaluator udviklet et spørgeskema. Spørgeskemaet og evalueringsspørgsmål kan findes i bilag. Inden skemaet blev sendt til støttemodtagerne har det været til gennemsyn ved den samme sagsbehandler, der blev gennemført interview med for at få spørgsmålene valideret samt input til yderligere emner, der kunne være interessante for evalueringen. Efter input fra den pågældende sagsbehandler blev der foretaget enkelte justeringer af spørgeskemaet, som efterfølgende blev sendt til støttemodtagerne via e-mail.

Dataindsamlingen har fundet sted i perioden 18. juli til 23. september 2016. Tabellen nedenfor viser, at svarprocenten for ordningen er 29 %, hvilket betyder, at 16 ud af 55 unikke responder har svaret. Dette giver en statistisk usikkerhed for de kvantitative resultater på 21,0%. I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Tabel 39 Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelser for Økologifremme

<i>Antal unikke numre (dubletter fratrukket)</i>	<i>Antal besvarede skemaer</i>	<i>Svarprocent</i>	<i>Statistisk usikkerhed, %</i>
55	16	29	+/- 21,0%

I tabellen herunder sammenlignes karakteristika ved de støttemodtagere, som har deltaget i surveyen med karakteristika med alle, som har fået støtte under Økologifremmeordningen og hvis projekt ikke er annulleret. Dette skyldes, at annullerede projekter ikke har været omfattet af surveyen. Tabellen giver et billede af, hvor repræsentativ støttemodtagerne i surveyen er sammenlignet med alle støttemodtagere, hvis projekt ikke er annulleret, ved at vise, i hvor høj grad de to grupper er ens eller forskellige på en række karakteristika. Da der kun er 16 støttemodtagere, som har besvaret surveyen er de angivne procenter meget påvirkede af enkelt svar. Ved vurderingen af frafald vil der derfor blot blive set på de overordnede tendenser, og ikke de procentvise forskelle.

Støttemodtagere, som har besvaret surveyen ser ud til at have fået lidt mindre tilsagn end de øvrige støttemodtagere. Dette gælder både når der ses på det gennemsnitlige tilsagn og medianen. I forhold til geografi er midtjyder den største gruppe i populationen og er også den største gruppe blandt de støttemodtagere, som har besvaret surveyen. Når der ses på, hvilket år støttemodtageren har fået tilsagn er der en tendens til, at støttemodtagere som har fået støtte de sidste år i perioden er mere tilbøjelige til at have besvaret surveyen end støttemodtagere, som har fået støtte først i perioden. Opdelt på de enkelte år stikker 2012 ud med en noget større andel i surveyen end i populationen. Da tendensen i 2013 til gengæld er omvendt (13% i survey mod 18% i populationen) er tallene for disse to år tilsammen altså 57% i surveyen og 44% i populationen hvilket ikke er en markant afvigelse, det lave antal svar i surveyen taget i betragtning. Der ses ikke den store forskel mellem de to grupper i forhold til 'ingen annullering' og 'delvis annullering'.

Samlet set er forskellene mellem de støttemodtagere, som har besvaret surveyen og de øvrige støttemodtagere dog ikke specielt store, særligt taget i betragtning at surveyen er besvaret af 16 personer. Surveyen kan derfor overordnet siges at være repræsentativ for støttemodtagerne under ordningen for Økologisk Investeringsstøtte.

Table 40 Frafaldsanalyse for Økologifremme

	Besvaret survey	Alle ikke-annullerede tilsagn
<i>Gennemsnitligt tilsagn</i>	1.567.000 kr.	2.150.000 kr.
<i>Median tilsagn</i>	706.000 kr.	1.244.000 kr.
Nordjylland	13%	3%
Midtjylland	44%	63%
Syddanmark	13%	8%
Hovedstaden	19%	20%
Sjælland	13%	5%
2008	0%	13%
2009	19%	14%
2010	6%	13%
2011	19%	16%
2012	44%	26%
2013	13%	18%
Ingen annullering	13%	10%
Delvis annullering	88%	90%

Evalueringen er desuden baseret på en gennemgang af 14 tilfældigt udvalgte sager, der har opnået tilsagn under økologifremmeordningen. Ved udvælgelsen er der lagt vægt på, at sagerne tilsammen repræsenterede de tre indsatsområder: Information og markedsføring af økologiske fødevarer, etablering af rejsehold samt information og uddannelse af personer indenfor jordbrugs- og fødevarerektoren. Desuden er der lagt vægt på, at projekterne har haft en hvis økonomisk tyngde. Målet har altså været at udvælge sager, som er repræsentative for ordningen, men samtidig indfanger de forskellige indsatsområder og ikke har fået et meget lille tilskud.

Selve sagsgennemgangen er gennemført med udgangspunkt i en skabelon, som er benyttet på tværs af de tre akser. Skabelonen er tilpasset til økologifremmeordningen, så forhold, der var specifikke for økologifremmeordningen er blevet registreret. Skabelonen indeholder oplysninger som eksempelvis projektbeskrivelse, projektformål, forventede effekter, faktiske effekter, beskrivelse af sagsprocessen samt andre forhold vedrørende sagen i det omfang det har været muligt at finde disse oplysninger på sagen.

Sagsgennemgangen danner desuden grundlag for rekrutteringen af personer til de uddybende kvalitative interviews. Via sagsgennemgangen er det identificeret, hvilke sagsforløb som har været typiske for økologifremmeordningen, og på baggrund af dette er personerne til de kvalitative interviews udvalgt. De fire interviewede udgøres af to, som har fået støtte under 'Information og Markedsføring' og to, som har fået støtte under 'Information og uddannelse'. Fordelen ved denne fremgangsmåde er,

at det giver et forhåndskendskab til den konkrete sag samt mulighed for at projektagerne kan sætte ord på hele processen fra før ansøgningen blev sendt afsted til projektet blev afsluttet. Dette giver en dybere indsigt i de konkrete sager og input til beskrivelserne af de typiske sagsrejser.

Det lave antal besvarelser i survey'en betyder, at kommenteringen af dennes resultater som udgangspunkt vil fokusere på tendenserne i svarene, og ikke på den procentvise andel der har svaret på en given måde. Da der kun skal ganske få svar til at rykke procentandelene betydeligt, er det mere retvisende at se på, hvor mange svarpersoner der har afgivet et svar, og hvis der er relativt mange der siger det samme kan dette tages som udtryk for en tendens blandt støttemodtagerne. Det lave antal svar gør det for usikkert at tale om egentlige procentandele blandt støttemodtagerne.

Det samme gør sig gældende i forhold til sammenligningen med resultaterne fra midtvejsevalueringen. Da der i denne var 14 svar ud af 25 mulige støttemodtagere er procentandelene igen påvirkelige fra enkeltbesvarelser, og sammenligningerne her vil også referere til tendenserne, der blev fundet i midtvejsevalueringen.

5.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der givet 178 tilsagn under Økologifremmeordningen. Af dem er 13 tilsagn senere annulleret, hvilket giver et samlet antal ikke-annullerede tilsagn på 165. Af de 13 annulleringer er fem af dem sket for projekter under indsatsen om Rejsehold & Uddannelse. Årsagen til annulleringerne fremgår ikke direkte af sagerne, men flere af projekterne har søgt om tilskud til aktiviteter, som ikke har været tilskudsberettiget. Dette har givet tilsagn som er flere 100.000 kr. mindre end det ansøgte, hvilket kan have ført til, at støttemodtageren har droppet projektet uden at informere NaturErhvervstyrelsen herom. Der er desuden seks annulleringer indenfor indsatsen for 'Information og markedsføring'. Årsagerne her spænder fra et tilfælde, hvor udgifterne ikke blev afholdt af producentsammenslutningen hvorfor regnskabet ikke kunne godkendes, og til et tilfælde, hvor tilsagnsmodtageren ikke fremsendte dokumentation for kampagnematerialer samt muligvis reklamerede for specifikke virksomheder, hvilket ikke var tilskudsberettiget.

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal tilsagn om tilskud eksklusiv annullerede
Økologifremme (kvalitetsfødevarerordningen)	178	13	165

Kilde: Udtræk fra BTAS

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I survey'en er der desuden spurgt til, om støttemodtagere, som har modtaget støtte, har overvejet at annullere tilsagnet undervejs i forløbet. Hertil svarer knap hver tredje (5 støttemodtagere), at de overvejede at annullere deres tilsagn undervejs, mens 11 støttemodtagere svarede, at de ikke overvejede det. Årsager til at overveje at annullere tilsagnet handler oftest om en langsommelig sagsbehandling i forhold til udbetalinger og godkendelser af materialer etc., at støttemodtagerne oplever, at de bruger meget unødvendig tid på projektadministration og på at sikre, at regler overholdes.

Tabellen nedenfor opsummerer det finansielle afløb opdelt på indsatsområder i perioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013. Her fremgår projekternes samlede offentlige tilsagn, bortfald, de samlede udbetalinger og antallet af tilsagn om tilskud.

Ses der først på antallet af godkendte tilsagn, er det indsatserne under 'Info og markedsføring (Artikel 20ciii)' og 'Uddannelse (Artikel 20ai)', der har givet klart flest tilsagn, med henholdsvis 74 og 61. De to aktiviteter tegner sig tilsammen for 135 af de 178 tilsagn.

Der er samlet set givet godt 357 millioner kroner i tilsagn under økologifremmeordningen. Størst tilsagn er der givet under indsatsen målrettet 'Uddannelse (Artikel 20ai)', hvor der er givet godt 200 millioner kroner i tilsagn. Bortfaldet for denne indsats er dog relativt stort med 66 millioner kroner, hvilket primært skyldes, at det kan have været svært at få lige så mange interesserede til at deltage i uddannelsesaktiviteterne som håbet på ansøgningstidspunktet og at projekterne har haft færre omkostninger end forventet. Desuden er der en restbevilling for denne aktivitet på 39,5 millioner kroner. Dette betyder, at under halvdelen af det beløb, der er givet tilsagn for til denne aktivitet, er blevet udbetalt.

Til gengæld er 81% af det samlede tilsagn på 84,7 millioner kr. under den anden store aktivitet 'Info og markedsføring (Artikel 20ciii)' blevet udbetalt.

Den samlede udbetalingsprocent er 64%. Dette skyldes i høj grad den lave udbetalingsprocent for aktiviteten vedrørende 'uddannelse', som er nede på 48%.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 41 Nøgletal for Økologifremme (kvalitetsfødevareordningen) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal tilsagn om tilskud
Erfagrupper (Artikel 20ai)	11,0	2,1	8,8	-	4
Etablering af rejsehold (Artikel 20ai)	17,4	0,6	16,8	-	6
Info og markedsføring (Artikel 20ciii)	84,7	15,9	68,8	0,0	61
Konventionel Info og markedsføring (Artikel 20ciii)	1,4	0,0	1,3	-	2
Omlægningstjek (Artikel 20ai)	3,6	0,5	3,1	-	3
Uddannelse (Artikel 20ai)	202,0	66,0	96,5	39,5	74
Økologi	37,1	2,1	35	-	26
Kvalitetsfødevarer Investering (Artikel 20bi)	0,1	0,1	-	-	2
Total	357,3	87,4	230,4	39,5	178

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tilskud givet via Økologifremmeordningen er finansieret ved foranstaltningskode 133 (information og markedsføring) og foranstaltningskode 111 sub measure 2 (træning og information). Tabellen herunder viser, hvilke mål der er opstillet for ordningen under hver af de to foranstaltningskoder.

Tabel 42 Mål for Økologifremmeordningen – foranstaltningskode 133

Type af indikator	Indikator	Mål 2007-2013 (LDP september 2015)
Output	Antal støttede handlinger	22
Resultat	Værdi af den produktion, som får tildelt et anerkendt kvalitetsmærke	Ukendt
Effekt	Nettotilvækst	EUR 7,3 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 227 pr. år

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

Tabel 43 Mål for Økologifremmeordningen – foranstaltningskode 111 sub measure 2

Type af indikator	Indikator	Mål 2007-2013 (LDP september 2015)
National output indikator	1. Antal etablerede rejsehold	1. 27
	2. Antal gruppebaserede erfaringsudvekslinger	2. 220
	3. Antal rådgivnings-besøg	3. 274
Indikator for nationalt resultat	1. Antal besøgte virksomheder	1. 12.500
	2. Antal deltagere	2. 2.600
	3. Antal besøgte landmænd	3. 550
Effekt	Nettotilvækst	EUR 1,23 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 514 pr. år

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

Ses der først på foranstaltningskode 133 er målsætningen, at der støttes 22 aktioner. I perioden er der imidlertid støttet hele 55 ikke-annullerede projekter under indsatserne om information og markedsføring. Der er altså støttet mange flere projekter, end det har været målsætningen. Målet under foranstaltningskode 111 sub measure 2 var, at der blev etableret 27 rejsehold, her er der støttet 6. Dette er altså knap en fjerdedel af, hvad der var sat som mål. Det lave antal kan dog skyldes at ordningen i de sidste år af programperioden havde fokus på uddannelsesaktiviteter fremfor rejsehold. Det har ikke været muligt at finde tal for målopfyldelsen for nogen af de andre opsatte mål.

5.4 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERNE

I dette afsnit beskrives ordningens projektmagere/støttemodtagere, hvorved der gives en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under Økologifremmeordningen. Under indsatserne for 'information og markedsføring (artikel 20ciii)' gives der kun støtte til producentsammenslutninger, hvorfor det kun er den type, som optræder ved disse indsatser. Til gengæld gives der støtte til både producentsammenslutninger, landbrugsorganisationer samt andre organisationer under indsatsen for Information og Uddannelse.

Eksempler på ansøgere

Erfagrupper (Artikel 20ai)	Sammensl F Styrket Øko Råvare, Brugergruppen Økologi, Organic Denmark Export, Sammenslutningen Økosalg&Oplysning
Etablering af rejsehold (Artikel 20ai)	Sammenslutningen Økosalg&Oplysning, S sammensl F Styrket Øko Råvare, Producentorganisationen For Økologisk Fødevarereksport, Kvikk Lmo, Dansk Økologisk Gedeavlerforening, Småøernes Fødevarerenetværk

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Info og markedsføring (Artikel 20cii)	Sammenslutningen Økosalg&Oplysning, Øko-Vanen, Producentorganisationen For Økologisk Fødevarereksport, Friland Økologi 2011 F.M.B.A, Producent Dueholm, Producent Sam. Økologiens Fremme, Samsltn.Dk. Øko.Konfekturprodukt, Den Økologiske Fødevarerfestival, Organic Denmark Export, Foreningen For Mad Og Økologi, Friland Økologi Aps, Brugergruppen Økologi
Konventionel Info og markedsføring (Artikel 20ciii)	Producentforeningen Af Dk.Bgb Oste
Omlægningstjek (Artikel 20ai)	Sammenslutningen Økosalg&Oplysning, Brugergruppen Økologi, Sammensl F Styrket Øko Råvare
Uddannelse (Artikel 20ai)	Landbrug & Fødevarer, Økologisk Landsforening, Bdo Kommunernes Revision, Producent Sam. Økologiens Fremme, De Økologiske Gårdbutikker, Uddannelsescenter Holstebro, Hortiadvise Scandinavia A/S, Småøerne Øko.Fødevarer-netværk, Det Danske Madhus Holding A/S, Videncentret For Landbrug, Roskilde Dyrskue, Aalborg Universitet, Fonden Københavns Madhus

5.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Formålet med Økologifremmeordningen er at yde tilskud til samarbejde om projekter til udvikling af nye og forbedrede økologiske produkter, processer og teknologier inden for forarbejdning i den økologiske fødevarersektor. I dette afsnit gives en beskrivelse af nogle af de projekter, der er givet tilskud til indenfor de to hovedindsatsområder: 'Information og uddannelse' samt 'Information og markedsføring'.

Information og uddannelse

Under indsatsen for Information og Uddannelse er der overordnet givet støtte til tre forskellige typer af projekter:

- **ERFA-grupper:** Der er kun givet fire tilsagn under indsatsen for ERFA-grupper. Der er ikke nogen entydig karakteristik af de fire projekter, som har fået støtte under denne indsats. Dog ser det ud til, at der ofte indgår en form for rejsehold i projekterne. Et eksempel på et projekt, som har fået støtte under denne indsats er et rejsehold, som ønsker at etablere ERFA grupper på specialproduktionsområder, som ikke dækkes naturligt af de lokale økologirådgivninger. ERFA grupper har et nationalt sigte, således at producenter, som kan føle sig geografisk isolerede, herigennem kan få mulighed for at finde støtte og vejledning fra kolleger. Et andet projekt, som har fået støtte under denne indsats vil etablere et samarbejde mellem økologiske producenter og et jysk økologisk rejsehold, som skal fremme viden om økologi og dermed øget omlægning af konventionelle bedrifter.

- **Rejsehold:** Heller ikke når der ses på projekterne under indsatsen for rejsehold er der en entydig tendens til, hvilken type af projekter der får støtte. Et tema der dog går igen for flere af projekterne er rejsehold der skal understøtte eksporten. Her findes eksempelvis et projekt, som skal styrke afsætningen af økologiske fødevarer via nye salgskanaler og understøtte eksportmodning samt brande danske økologiske fødevarer i udlandet. En anden type projekt under denne indsats handler om et rejsehold, der skal øge kompetencerne til produktudvikling og produktdifferentiering hos økologiske primærproducenter og samtidig styrke udviklings samarbejdet mellem primærproducenter og aftagere.
- **Omlægningstjek:** Alle tre projekter under omlægningstjek har et rejsehold som fællesnævner. I alle tre tilfælde er formålet dog at fremme omlægningen til økologi ved at tilbyde omlægningstjek samt generel information om mulighederne og perspektiver for omlægning til økologi. Sigtet for de tre projekter under denne indsats er altså relativt entydigt, modsat, hvad der ses under de tre andre indsats under 'Information og uddannelse'.
- **Uddannelse:** Projekterne der er støttet under indsatsen for 'Uddannelse' dækker over alle tre typer af projekter nævnt ovenfor. Indtil 2010 blev projekterne registreret under de tre ovennævnte indsatsområder, men fra 2011 og frem er alle projekter under 'Information og uddannelse' blot registreret som 'Uddannelse' i BTAS.

EKSEMPEL

Kompetenceudvikling til fremme af økologisk produktudvikling. Formålet med projektet er at styrke produktudviklingen hos økologiske producenter og virksomheder. Dette sker konkret ved at afholde informations- og inspirationsaktiviteter omkring værdien af produktudvikling rundt omkring i landet. Der bliver i alt afholdt 15 arrangementer seks steder fordelt over hele Danmark. Der bliver både afholdt generelle arrangementer, som beskæftiger sig med eksempelvis økomarkedets udvikling, afsætning eller produktudvikling, samt specifikke arrangementer, hvor indholdet er tilpasset deltagerens profil og interesser. Undervisningsformen er en blanding af møder, seminarer og workshops, hvor deltagerne selv får mulighed for at afprøve nogle ting på deres egen virksomhed, for at få en fornemmelse af, hvordan det de lærer kan styrke produktudviklingen i deres egen virksomhed.

Der deltager i alt 206 personer i de generelle arrangementer og 113 personer i de specifikke arrangementer. Det fremgår af slutrapporten, at der er udviklet en række nye produkter hos de deltagende producenter, hvilket altså tyder på en vis effekt af undervisningsaktiviteterne, men dette uddybes ikke yderligere. I forhold til antallet af underviste personer lever projektet op til sine egne målsætninger.

År: 2012-2013 - Tilsagn: 2,1 mio. kr.

Information og markedsføring

Under indsatsen for 'Information og markedsføring' er der overordnet givet støtte til to forskellige typer af projekter. For indsatsen rettet mod 'Konventionel Info og markedsføring' er der dog kun givet to tilskud til det samme projekt i 2008 og 2009, som var rettet mod markedsføring af to oste med BGB mærkning i forbindelse med kulturnatten i København. Konventionelle produkter, der har særlig tilknytning til et geografisk område (såkaldte BGB og BOB produkter) kunne få støtte under Økologi-fremmeordningen/Kvalitetsfødevareordningne, da disse produkter er godkendt som kvalitetsfødevarer af EU.

Alle øvrige projekter, der har fået tilskud under indsatsen for 'Information og markedsføring' retter sig mod økologiske produkter. Typen af projekter der har fået støtte under denne ordning spænder således vidt. De hyppigste typer af projekter handler om messedeltagelse, særligt i udlandet som eksempelvis Anuga eller Biofach, markedsførings-/oplysningskampagner, der skal fremme kendskabet til økologiske produkter hos forbrugerne samt støtte til tilbagevendende begivenheder/arrangementer som fx øko-dag eller de økologiske høstmarkeder. Projekterne retter sig altså mod en række forskellige aspekter af markedsføring af økologi, hvilket tyder på, at ordningen har været bred nok til at rumme mange forskellige markedsføringsindsatser.

EKSEMPEL

Informationsavis til markedsføring af økologisk kød i detailhandlen. Projektets formål er at fremstille en informationsavis primært henvendt til børnefamilier. Avisen skal indeholde fx opskrifter, information om økologisk husdyrproduktion, fakta om økologi samt eksempelvis børnehistorier, som skal skabe interesse for økologisk kød. Der blev produceret to aviser, hvor den anden avis indeholdt flere små artikler og lidt færre opskrifter efter feedback på den første avis. Indholdet blev primært leveret af journalister og en grafiker.

Den første avis blev uddelt af enkelte kæder (fx Irma, Bilka og Føtex) samt lagt på COOPs hjemmeside. Den anden avis blev derudover distribueret i samtlige Kvickly og Super-Brugsen butikker. Avisen er særligt blevet brugt af butikkerne til at øge synligheden omkring økologi samt give inspiration til, hvordan økologiske produkter kan bruges. Henvendelser fra forbrugerne har været meget positive og særligt handlet om madopskrifterne i avisen.

Effekten af avisen er svær at isolere, og i slutrapporten ses på stigningen i salget af økologisk kød i perioden, hvor supermarkederne har brugt avisen til at markedsføre økologisk kød, sammenlignet med perioden året før. Dette er dog kun et meget indirekte mål, da avisen er en del af en kampagne samt meget andet kan forårsage stigningen i salget af økologisk kød i forhold til året før.

År: 2013 - Tilsagn: 895.000 kr.

Indsatsen for at fremme økologi i offentlige køkkener ligger både under indsatsen for 'Information og uddannelse' og indsatsen for 'Information og markedsføring'. Det er således muligt at få støtte til eksempelvis oplysning eller uddannelsesaktiviteter, som kan øge viden om økologi hos de ansatte i offentlige køkkener. Og under indsatsen for 'Information og markedsføring' kan der gives tilskud til eksempelvis salg fremstød eller informationskampagner om økologiske fødevarer rettet mod personale i f.eks. kommuner, kommunale beslutningstagere eller borgere i de enkelte kommuner.

5.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

5.6.1 Relevans & nytte

Temaet for det første evalueringskriterium er Økologifremmeordningens relevans og nytte. Her undersøges det, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen har været. Desuden ses der på, i hvor høj grad tilskudsordningen har været i overensstemmelse med behovene i sektoren. Ordningen skal således vurderes ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne samt hvorvidt tilsagnsmottagerne anser ordningen som nyttig og relevant ud fra individuelle behov.

I tabellen nedenfor vises, hvordan de 16 støttemottagere, som har besvaret den kvantitative spørgeskemaundersøgelse, forholder sig til disse spørgsmål. 13 ud af de 16 støttemottagere svarer, at ordningen "I høj grad" er relevant og nyttig, hvilket altså indikerer, at støttemottagerne særligt anser Økologifremmeordningen som dette. Dette fremgår også af de kvalitative interviews, hvor flere af de interviewede giver udtryk for, at Økologifremmeordningen har gjort det muligt at få støtte til typer af projekter, som de ellers ikke kunne få tilskud til. Eksempelvis støtte til indsatser for oplysning og uddannelse eller dannelse af netværk og ERFA-grupper. Og de interviewede giver også udtryk for, at ordningen eksisterede på et tidspunkt, hvor det var nødvendigt med støtte for at gennemføre projekter, som kunne fremme kendskabet til og udbredelse af økologi blandt landmænd, forbrugere og forhandlere af fødevarer. Den positive vurdering af relevansen af ordningen fandtes også ved midtvejs-evalueringen.

Generelt er der også enighed om, at støttemulighederne under økologifremmeordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren, men de interviewede fremhæver i forskellig grad, at de ville

ønske, at der blev givet støtte til flere ting, som de opfatter som en naturlig del af et projekt, og at det kan være svært at finansiere projekter, da man selv skal lægge ud for dem. Særligt små ansøgere kan have svært ved selv at finansiere et projekt indtil de får udbetalt støtten.

Der er generelt mere delte meninger om, hvor attraktiv Økologifremmeordningen er. Svarene i survey'en tegner et mønster, hvor støttemodtagere, som ikke "I høj grad" anser Økologifremmeordningen som attraktiv oftere har oplevet problemer med sagsbehandlingen. Gruppen som ikke "I høj grad" opfatter ordningen som attraktiv har i mindre grad oplevet deres sagsbehandling som "effektiv og nem" og i større omfang haft "udfordringer med at forstå kravene" til ordningen og synes ikke de har fået slutudbetalingen hurtigt nok. Gruppen er også generelt mindre tilbøjelig til at sige, at de vil søge landdistriktsmidler igen. Det tyder altså på, at tendensen til en lavere vurdering af ordningens attraktivitet bunder i utilfredshed med sagsbehandlingen samt udfordringer med at forstå, hvilke krav der stilles. Den relativt lave attraktivitet fandtes ikke ved midtvejsevalueringen, hvor 13 ud af 14 adspurgte sagde, at de 'I høj grad' fandt Økologifremmeordningen attraktiv. Det ser altså ud til, at ordningens attraktivitet er faldet i slutningen af programperioden, hvilket kan hænge sammen med de skærpede dokumentationskrav og en oplevelse af, at ordningen er bureaukratisk og tidskrævende at søge.

Tabel 44 I hvor høj grad opfatter du økologifremme/fødevarer kvalitetsordningen som relevant, attraktiv, nyttig og i overensstemmelse med behovet i sektoren?

	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du økologifremme/fødevarer kvalitetsordningen som relevant?	81 % (13)	19 % (3)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (16)
I hvor høj grad opfatter du økologifremme/fødevarer kvalitetsordningen som attraktiv?	56 % (9)	13 % (2)	25 % (4)	6 % (1)	0 % (0)	100 % (16)
I hvor høj grad opfatter du økologifremme/fødevarer kvalitetsordningen som nyttig?	81 % (13)	19 % (3)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (16)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under økologifremme/ fødevarer kvalitetsordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren?	31 % (5)	63 % (10)	6 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

5.6.2 Effekter og målopfyldelse

I dette afsnit dykkes ned i de effekter, som støttemodtagerne siger, at deres projekter har haft, samt i hvilket omfang støttemodtagerne mener, at deres projekt lever op til de mål, som er sat for ordningen. Der er tidligere (i afsnittet om økonomiske nøgletal) set på, hvordan målopfyldelsen har været i forhold til de mål som NaturErhvervstyrelsen satte op for ordningen, i det omfang oplysninger om

dette var tilgængeligt. I dette afsnit vil der blive set på, hvordan de enkelte tilskudsmodtagere vurderer, at deres projekter lever op til formålet med Økologifremmeordningen og hvordan de lever op til deres egne mål.

Som det fremgår af tabellen nedenfor blev støttemodtagerne først præsenteret for en beskrivelse af ordningens formål og derefter spurgt i hvilket omfang de vurderede, at deres projekt levede op til dette formål. Der er generelt enighed blandt støttemodtagerne om, at deres projekter lever op til Økologifremmeordningens formål. 13 ud af 16 siger, at dette er tilfældet "I høj grad", mens kun en enkelt siger, at dette "I mindre grad" er tilfældet for vedkommendes projekt.

Tablet 45 Formålet med ordningen er at fremme produktion og afsætning af økologiske fødevarer og derved medvirke til at sikre en markedsbaseret udvikling af den økologiske produktion. I hvor høj grad mener du, at dit projekt bidrager til at opfylde dette formål?

	Procentandel
I høj grad	81 % (13)
I nogen grad	13 % (2)
I mindre grad	6 % (1)
Slet ikke	0 % (0)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Udover at se på, hvordan projekterne lever op til Økologifremmeordningens formål er det også relevant at se på, i hvilket omfang projekterne lever op til de nationale målsætninger på området. Her giver de fire interviewede alle udtryk for, at dette var tilfældet med deres projekter. En af de interviewede fremhæver eksempelvis, hvordan deres projekt om støtte til omlægning til økologisk landbrug kom samtidig med den daværende Socialdemokratisk-ledede regerings mål om, at det økologiske areal i Danmark skulle fordobles inden 2020 (Økologisk Handlingsplan 2020, juni 2012). Målsætningen var også formuleret af den daværende Venstre-ledede regering tilbage i 2009. Og to andre interviewede fremhæver, hvordan deres forskellige indsatser for at øge opmærksomheden på henholdsvis øko-

logisk produktion og økologiske produkter giver danskerne en større bevidsthed om økologiske produkter. Dette medvirker til at fremme interessen blandt forbrugerne for økologiske produkter og dermed øge efterspørgslen, hvilket er med til at skabe fundamentet for den økologiske omstilling i Danmark.

I forlængelse af målopfyldelsen er det relevant at undersøge nogle mere konkrete effekter som projekterne kan have haft. I tabellen nedenfor spørges støttemodtagerne om effekterne af deres projekt i forhold til at øge produktionen af økologiske fødevarer, øge afsætningen af økologiske fødevarer og udvikle kompetencerne blandt deltagerne i projektet. Generelt er der ikke den store forskel mellem svarene på de tre spørgsmål, når det lave antal besvarelser tages i betragtning. Det overvejende flertal er "I høj/nogen grad" enige i, at deres projekter har haft de nævnte effekter. Svarene afspejler dog også en tendens, som er gået igen i de kvalitative interviews og sagsgennemgangen, nemlig at projekternes direkte sigte er at øge viden eller kompetencer hos deltagere, forbrugere eller en anden målgruppe. At øge produktionen eller afsætningen af økologiske produkter nævnes ofte som et mål med projektet, men dette ser ud til mere at være ment som de afledte konsekvenser af den øgede viden eller de øgede kompetencer, og altså ikke det direkte formål med projektet. Dette kunne være årsagen til, at støttemodtagerne giver udtryk for, at effekten af deres projekt mere er kompetenceudvikling end at øge produktion eller afsætning.

Udover ovennævnte effekter er der i survey'en også spurgt til, i hvilket omfang ordningen har ledt til en større konkurrencekraft for de involverede virksomheder. Også her er det generelle svar positivt, idet flertallet svarer 'I nogen grad' mens tre støttemodtagere svarer "I høj grad". Dette ligner fundene fra midtvejsevalueringen, hvor støttemodtagerne også generelt gav udtryk for en høj grad af forbedret konkurrenceevne. Baseret på de kvalitative interviews tyder det på, at den større konkurrencekraft særligt består i, at virksomhederne opbygger stærkere netværk som kan gøre deres produktion mere effektiv eller sænke deres omkostninger, eller at projekterne øger opmærksomheden omkring økologi, hvilket fører til øget omsætning og indtjening for ikke bare de involverede virksomheder men den økologiske branche generelt.

Tabel 46: I hvilket omfang har de gennemførte aktiviteter bidraget til...?

	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
... en øget produktion af økologiske fødevarer?	38 % (6)	50 % (8)	6 % (1)	0 % (0)	6 % (1)	100 % (16)
... at øge afsætningen af økologiske fødevarerprodukter?	25 % (4)	50 % (8)	6 % (1)	6 % (1)	13 % (2)	100 % (16)
... kompetenceudvikling blandt deltagere?	56 % (9)	31 % (5)	13 % (2)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Evalueringsspørgsmålene spørger også til de støttede projekters nyhedsværdi. I survey'en er der således spurgt til, i hvilket omfang de støttede projekter rummede en nyhedsværdi. Igen er tendensen overvejende positiv og 10 ud af de 16 støttemodtagere, som har besvaret survey'en siger, at deres projekt "I høj grad" eller "I nogen grad" rummede en nyhedsværdi. Ud af disse ti siger de ni, at deres projekt gav nye kompetencer eller ny viden. Det er også primært dette, som de interviewede fremhæver som nyhedsværdien for deres projekter. Herudover nævnes også nye produkter (seks), nye processer (fire) og nye markeder (fire) som eksempler på, hvori nyhedsværdien af projektet ligger. I gennemsnit nævner de ti støttemodtagere 2,5 eksempler på, hvor nyhedsværdien ligger, hvilket indikerer, at støttemodtagerne mener, at deres projekter indeholder flere forskellige nye aspekter, og altså ikke blot er nyskabende i forhold til én ting. Dette afspejler sig kun til dels i de kvalitative interviews. Her giver to af de interviewede udtryk for, at deres projekter i et vist omfang er en fortsættelse af noget, som de allerede har lavet i årene før. Selvom projektet der er søgt støtte til indeholder nye ting i forhold til, hvad der tidligere er gennemført, hvilket er muliggjort af støtten. Men de to interviewede giver udtryk for, at en ikke ubetydelig del af projektet er en fortsættelse af noget, som de allerede er i gang med.

Endelig har støttemodtagerne, som har besvaret survey'en, fået mulighed for at angive, hvilke andre effekter de mener, at deres projekt har haft. Her fremhæves særligt netværksbygningen. Dette er både på tværs af primære producenter, men også netværksbygning mellem producenter, forarbejdning og forhandlere. Disse netværk tilskrives stor værdi i forhold til den videre udvikling af økologi i Danmark. Dette nævnes også af flere af de interviewede som siger, at de netværk, der er skabt via deres projekter oftest lever videre efter projektets afslutning og at de i nogle tilfælde inspirerer andre i branchen til at danne lignende netværk.

5.6.3 Effektivitet

I dette afsnit evalueres ordningens effektivitet. Det vil her blive forstået som, i hvilket omfang ordningen rummer dødvægt, i hvilken grad støttemodtagerne stadig gør brug af den viden som de har fået gennem projektet, samt om støttemodtagerne føler, at deres indsats for at opnå støtten står mål med den støtte, de så fik tilsagn til.

Først ses der på, i hvilket omfang ordningen har rummet dødvægt. Dette belyses dels ud fra svarene i survey'en og dels ud fra de fire interviews, som er foretaget med støttemodtagerne. Som det fremgår af tabellen nedenfor, er den generelle tendens, at de fleste projekter ville være gennemført, men dog i et noget mindre omfang, end de ellers blev. Ni ud af de 16, som har besvaret survey'en siger, at 1%-25% af deres projekt ville være gennemført hvis de ikke kunne få støtte fra økologifremmeordningen. Ingen svarer, at mere end 75% af deres projekt ville være gennemført, hvis de ikke kunne få støtte. Dette ligner overordnet fordelingerne fra midtvejsevalueringen. Det samlede dødvægtstab er estimeret til 15% hvilket er det næstlaveste på akse 1.

Tabel 47 Hvor stor en del af projektet ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra økologifremme/fødevarerekvalitetsordningen?

	Procentandel
Ingen	31 % (5)
1-25%	56 % (9)
26-50%	0 % (0)
51-75%	13 % (2)
76-99%	0 % (0)
Hele projektet	0 % (0)
Total	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Dette indikerer altså, at støtten i et vist omfang har bidraget til, at projekterne overhovedet blev realiseret, men primært gjort det muligt at lave projekterne endnu større, end de ellers ville være blevet. Denne udlægning underbygges af de kvalitative interviews. Her siger tre af de fire interviewede, at

deres projekt ville være blevet gennemført i mindre omfang, hvis de ikke havde fået støtte under Økologifremmeordningen. Eksempler på mulige reduktioner af projekterne kan være, at en oplysningsavis får færre sider og indholdet bliver et andet og billigere, at der ikke reklameres i samme omfang for en begivenhed eller der indføres brugerbetaling, eller der vil blive afholdt færre ERFA-møder. Den sidste af de fire interviewede sagde, at deres projekt ikke ville være blevet realiseret, hvis det ikke var muligt at få støtte fra Økologifremmeordningen, da de ikke kunne se, hvor de ellers ville kunne få støtte til et lignende projekt. Som det blev nævnt ovenfor giver to af de interviewede dog også udtryk for, at deres projekt i et vist omfang er en videreførelse af noget, som de allerede er i gang med. Dette understøtter altså også, at støtten under Økologifremmeordningen formentlig har bidraget til at gøre projekter større, snarere end det har bidraget til helt nye projekter.

I forhold til levedygtigheden af udbyttet af projekterne giver alle fire interviewede udtryk for, at viden, kompetencer, materialer eller netværk, som har været skabt i forbindelse med deres projekt, stadig bruges i større eller mindre omfang. En nævner eksempler på, at de lokale netværk de har etableret stadig eksisterer og danner inspiration for andre i branchen, som også begynder at danne netværk. En anden nævner, at de kampagnematerialer de har lavet (blandt andet en avis og opskrifter), stadig benyttes nogle steder. Dette understøttes også af støttemodtagernes svar på survey'en, hvor alle 16, der har svaret, siger, at de stadig benytter den viden de har opbygget gennem støtten fra Økologifremmeordningen.

Tabel 48 Benytter du stadig den viden du har opbygget gennem støtte fra Økologifremme/fødevarer kvalitetsordningen?

	Procentandel
Ja	100 % (16)
Nej	0 % (0)
Total	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

5.6.4 Projektrejse

I dette afsnit ses der nærmere på støttemodtagernes samlede tilfredshed med Økologifremmeordningen. Dette omhandler blandt andet den samlede vurdering af processen fra start til slut, hvorvidt støttemodtagerne vil søge tilskud igen samt deres samlede vurdering af Økologifremmeordningen. Under dette evalueringspunkt præsenteres to projektrejser, som i grafik og tekst beskriver et projekts

rejse fra overvejselsesstadiet, over ansøgningsstadiet, til implementeringsstadiet og et stadium efter projektperioden. Der er udarbejdet en projektrejse for en ansøgning under 'Information og markedsføring', og en projektrejse for en ansøgning under 'Information og uddannelse'. Projektrejserne bygger på survey'en, de kvalitative interviews samt sagsgennemgangen og er derfor ikke en beskrivelse af en konkret sag, men en generel beskrivelse af den proces, som en ansøger gennemgår, når denne skal gennemføre et projekt med støtte fra Økologifremmeordningen.

På de følgende to sider er projektrejsen illustreret for et typisk projekt under indsatserne for henholdsvis 'Information og markedsføring' og 'Information og uddannelse'. Overordnet er projektrejserne under de to indsats relativt ens, men der er alligevel interessante forskelle, der har betydning for støttemodtagernes samlede indtryk af ordningen.

Evalueringen har ikke afdækket specielt store forskelle mellem de to indsats, når det kommer til overvejselsesfasen. Selvom sagsrejsen for 'Information og markedsføring' starter med en løs ide fra lokale økologiske landmænd eller fra virksomheder der arbejder med økologiske produkter, mens sagen under 'Information og Uddannelse' starter hos landbrugsorganisationen er det ikke helt klart, hvor den oprindelige ide til projektet stammer fra. Oftest bliver den færdige idé til i et samspil mellem flere typer af aktører, som i fællesskab konkretiserer en løs ide. Forskellen i projektrejsernes start afspejler altså mangfoldigheden i kilder til ideerne og ikke, at ideerne til projekter under de to indsats udelukkende er drevet af aktøren, der er nævnt i projektrejserne.

De to indsats adskiller sig også kun meget lidt i selve ansøgningsfasen. I begge tilfælde er den klare tendens, at det er en landbrugsorganisation eller konsulent, som har erfaring med at søge landdistriktsmidler eller anden offentlig støtte, som står for ansøgningen. Tilskudsmodtagerne er generelt glade for det skriftlige materiale, der informerer om ordningen, som de bruger til at orientere sig i om krav og regler, og som de generelt mener giver dem den information de har brug for. Ikke desto mindre er det ofte nødvendigt for NaturErhvervstyrelsen at efterspørge yderligere dokumentation, udspecificering af budget eller lignende inden tilsagnet kan gives. Selv erfarne ansøgere har altså nogle gange svært ved at holde helt styr på, hvilken dokumentation der er nødvendig. De fleste opfatter dog NAER som hjælpsomme i ansøgningsprocessen og NAER er som regel god til at besvare støttemodtagernes spørgsmål indenfor kort tid og gøre opmærksom på, hvilken dokumentation der er krævet.

Til gengæld ses der væsentlige forskelle i projektrejserne, når det kommer til dialogen og samspillet med NaturErhvervstyrelsen i implementeringsfasen. Støttemodtagerne under indsatsen for 'Information og markedsføring' har ofte en tæt dialog med NAER, som skal godkende alle materialer der udarbejdes, inden de tages i brug. Det betyder en periode med løbende mail korrespondance, hvor materialer indsendes og godkendes eller kræves rettet, hvilket ofte skal ske tids nok til, at kampagnen kan nå at komme i gang på det forventede tidspunkt. Støttemodtagerne under 'Information og uddannelse' oplever ikke det samme behov for at få alt godkendt. Til gengæld er der i højere grad en tendens

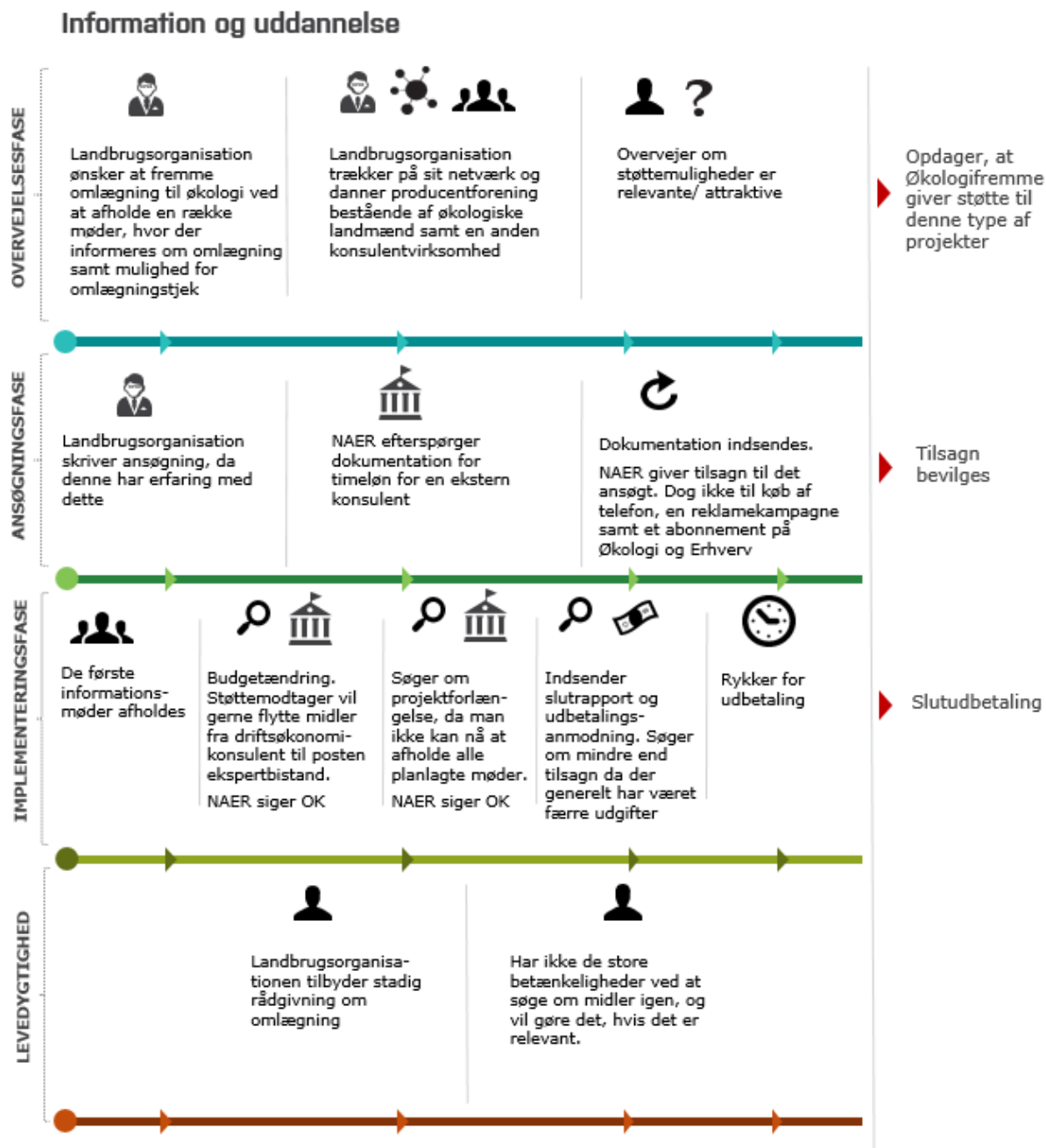
til, at projekterne her bliver mindre end planlagt og støttemodtagerne bliver nødt til at bede om forlængelse, da planlægningen af disse projekter er noget mere kompliceret og afhængig af udefrakommende faktorer som eksempelvis tid og interesse hos dem uddannelsen er målrettet imod. Dette resulterer i, at projekterne sommetider bliver mindre end oprindeligt planlagt, hvilket i høj grad skyldes vanskelighederne ved at estimere omfanget og interessen for et projekt detaljeret inden det er startet op.

Fælles for de to projektrejser er desuden, at der ofte er en del korrespondance mellem støttemodtager og NAER i forbindelse med ansøgning om rateudbetaling og slutrapportering – og udbetaling, da det også her er sjældent, at støttemodtageren får indsendt tilstrækkelig dokumentation for udgifterne første gang. Dette resulterer i, at en del støttemodtagere synes, at udbetalingerne ikke sker hurtigt nok. De er utilfredse med sagsbehandlingen, og mener, at den godt kunne være hurtigere og mere effektiv og støttemodtagerne bliver utålmodige fordi de lægger mange penge ud. Det er særligt mindre støttemodtagere, som ikke altid har en økonomi der gør, at de kan lægge så mange penge ud over længere perioder.

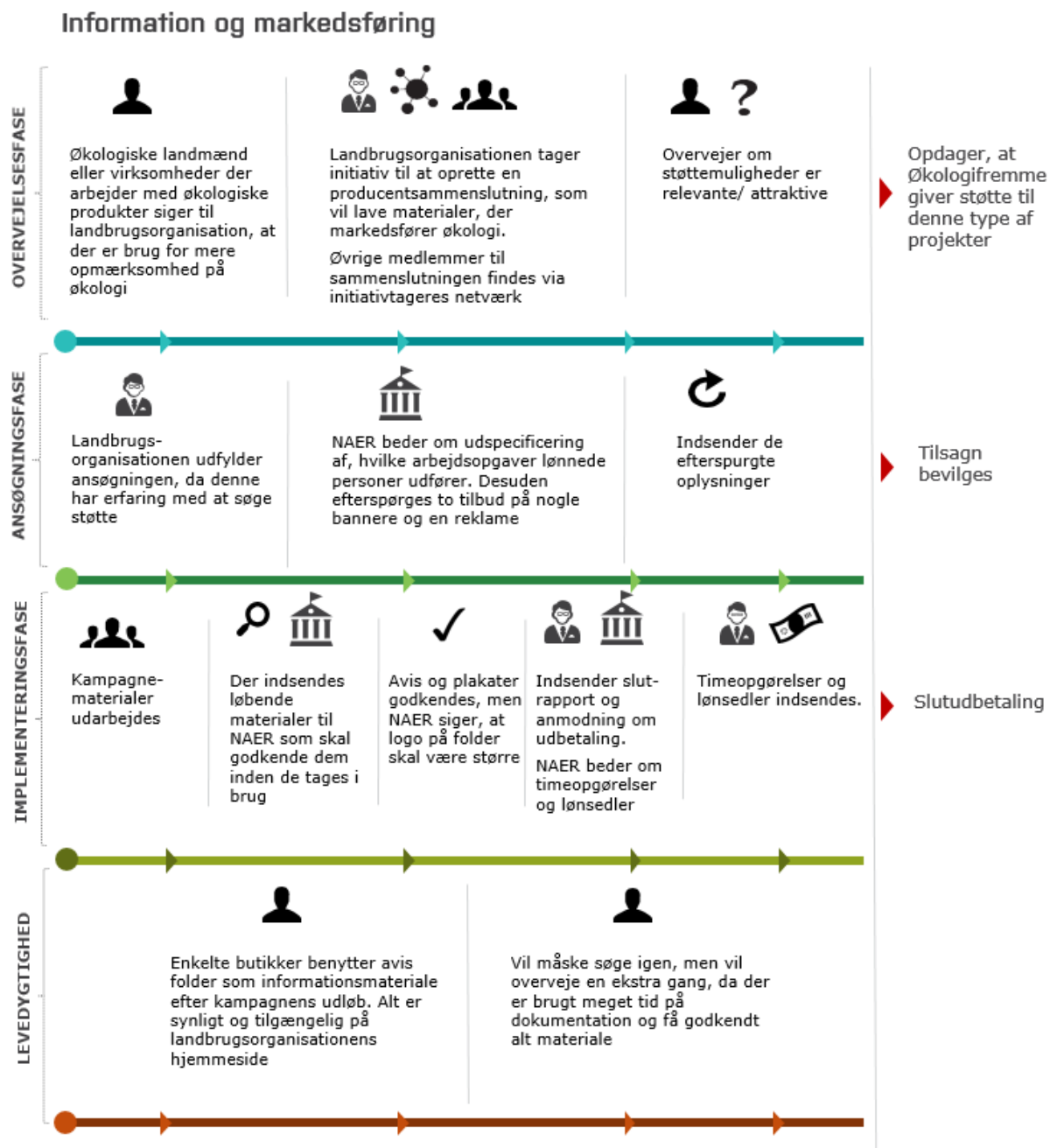
Oplevelsen i forbindelse med den løbende sagsbehandling har også betydning for ansøgernes lyst til at søge landdistriktsmidler igen. Støttemodtagere under indsatsen for 'Uddannelse og markedsføring' er generelt mere forbeholdne for at ville søge landdistriktsmidler igen. Dette skyldes deres oplevelse af, at der har været unødigt meget bureaukrati under projektet og de er i tvivl om, hvorvidt indsatsen står mål med udbyttet.

Rejsen for projekter indenfor de to indsatsområder er altså rimelig ens på nogle punkter, men særligt i implementeringsfasen er der en betydelig forskel i opfattelsen af sagsbehandlingen. Dette betyder, at støttemodtagere under indsatsen for 'Uddannelse og Markedsføring' oplever processen som bureaukratisk og tidskrævende og noget der gør, at de bliver usikre på, om de skal søge landdistriktsmidler igen i fremtiden.

Figur 1 Projektrejse for information og uddannelse

Figur 2 Projektrejse for information og markedsføring

Den samlede vurdering af Økologifremmeordningen afspejler da også, at der er blandede holdninger til den. Som det fremgår af tabellen nedenfor synes halvdelen (otte) af de støttemodtagere, som har deltaget i survey'en, at ordningen er 'Meget tilfredsstillende' eller 'Tilfredsstillende', mens den øvrige halvdel er mere negativt indstillet overfor ordningen. Dette afspejler den ambivalens, som også genfindes hos de interviewede: de er glade for ordningen, ser den som relevant og nyttig, men det kan være svært og tidskrævende at søge midler fra den.

Tablet 49 Hvad er din samlede vurdering af økologifremme/kvalitetsfødevareordningen?

	Procentandel
Meget tilfredsstillende	25 % (4)
Tilfredsstillende	25 % (4)
Mindre tilfredsstillende	25 % (4)
Ikke tilfredsstillende	25 % (4)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (16)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

5.7 KONKLUSION

- Økologifremmeordningens formål var at understøtte produktion og afsætning af økologiske fødevarer og på den måde sikre at udviklingen af den økologiske produktion sker på markedsvilkår. Ordningen skulle understøtte de politiske mål om, at den danske landbrugsproduktion i stigende grad skete på økologiske vilkår. Evalueringen her tyder på, at ordningen har bidraget til at understøtte dette mål.
- Støttemodtagerne opfatter i høj grad ordningen som relevant og nyttig. Flere af de interviewede peger på, at ordningen kom på et tidspunkt, hvor der var stigende fokus og interesse for økologi, men det var nødvendigt med støtte for at gennemføre projekter der handlede om økologi. Evalueringen har indikeret, at en del af de støttede projekter var blevet gennemført selv uden støtte, men det ville være i markant mindre omfang end de er blevet med støtte. Ordningen ser altså ud til at have bidraget til den økologiske omstilling og udvikling.

- Bidraget ser ud til primært at ske ved at øge kompetencer og viden hos deltagere i projektet, hos virksomhederne og hos forbrugerne, men den har også haft positiv betydning for deltageres produktion og afsætning af fødevarer. Disse effekter er dog svære at kvantificere og omsætte til noget målbart, hvorfor det er umuligt at udtale sig mere præcist om egentlige effekter af støtteordningen. Det er altså ikke til at sige noget om, i hvilket omfang støtten har bidraget til at understøtte produktion og afsætning af økologiske fødevarer. I den forbindelse er det en svaghed, at det ikke har været muligt at opgøre effekterne af ordningen for nogle af de mål, som blev opstillet for den i Landdistriktsprogrammet. Det er dog positivt, at særligt den viden som er skabt i de støttede projekter stadig ser ud til at blive benyttet. Det tyder på, at projekternes effekter ikke er isoleret til blot projektperioden, men har skabt viden og kompetencer, som også er brugbare efterfølgende.
- Der har generelt været et pænt afløb på ordningen. Dog er der et relativt stort bortfald for indsatsen for 'Uddannelse (Artikel 20ai)'. Dette skyldes formegentligt, at det har været svært for støttemodtagerne på forhånd at estimere omfanget og udgifterne for deres projekter, hvorfor projekterne bliver mindre end oprindeligt beregnet. Projekter der har fået støtte under indsatsen for 'Information og uddannelse' er særligt ramt af projektførlængelse og budgetændringer grundet problemer med planlægningen inden projektet påbegyndes. En yderligere årsag er, at der i nogle tilfælde ikke gives tilskud til nogle af de ting, som støttemodtagerne anmoder om i udbetalingsansøgningen. Det vil fremadrettet være nyttigt at gøre kravene til dokumentation og hvad der gives støtte til endnu klarere, da særligt sagsgennemgangen giver indtryk af et relativt stort tidsforbrug til at forespørge manglende dokumentation og erklæringer i både ansøgnings- og udbetalingsfaserne. Selv erfarne ansøgere mangler ofte dokumentation.
- Dette vil givet også afhjælpe støttemodtagernes indtryk af bureaukrati og lange sagsbehandlingstider. Særligt ansøgere under indsatsen for 'Information og markedsføring' giver udtryk for dette, og i et omfang så det har betydning for deres lyst til at søge støtte fremover. Det skyldes kravet om at indsende alt materiale til godkendelse inden det benyttes. Og dette afspejler sig i støttemodtagernes vilje til at søge om støtte igen i fremtiden. Støttemodtagere under indsatsen for 'Information og undervisning' er noget mere tilbøjelige til at sige, at de vil søge om midler igen, sammenlignet med ansøgere under indsatsen for 'Information og markedsføring'.
- Samlet set er der dog et indtryk af en ordning, som har været efterspurgt af branchen i forhold til at opfylde formålet om at understøtte omlægningen til økologi i Danmark.

6. ERHVERVSUDVIKLING – FORARBEJDNING & IN- VESTERINGER INDEN FOR FORARBEJDNING I FØ- DEVARESEKTOREN

6.1 FAKTA OM DE TO STØTTEORDNINGER

<p>FORMÅL</p>	<p>Ordningen '<u>Erhvervsudvikling – Forarbejdning</u>' og den senere ordning '<u>Investeringer inden for forarbejdning i fødevaresektoren</u>' har overordnet til formål at understøtte den teknologiske udvikling i forarbejdningssektoren for derved at styrke produktiviteten og værditilvæksten i virksomheder. Logikken er, at det opnås ved at yde tilskud til projekter, der har til formål at indføre og udvikle nye teknologier, processer og produkter samt øge effektiviteten af eksisterende processer og teknologier. Derigennem er det hensigten at fremme forarbejdningen af landbrugs- og skovbrugsprodukter, skabe nye afsætningsmuligheder for landbrugs- og skovbrugsprodukter, satse på fødevarekvalitet og forbedre miljøbeskyttelse, sikkerhed på arbejdspladsen, hygiejne og dyrevelfærd.</p>
<p>INTERVENTIONSLOGIK</p>	<p><i>Projekter under '<u>Erhvervsudvikling – Forarbejdning</u>' gennemføres og fremmer udvikling, demonstration og investering i ny teknologi i sektoren (outputs) => dermed fremmes indførelsen af nye teknologier og produktion af nye produkter, ligesom der sker en vigtig spredning af viden og information om disse teknologier i sektoren, hvorigennem der både sker en forbedring af produktionskapacitet og produktivitet i sektoren og en relativ forbedring af sektorens påvirkninger af miljø, arbejdsmiljø mv. (resultat) => herigennem fremmes sektorens konkurrenceevne.</i></p> <p><i>Projekter under '<u>Investeringer inden for forarbejdning i fødevaresektoren</u>' gennemføres og fremmer en teknologisk og procesuel udvikling i sektoren (output) => dermed fremmes indførelsen af nye teknologier og processer og dermed en værditilvækst hos de enkelte virksomheder, ligesom der skabes en relativ forbedring af arbejdsmiljø, energi mm.(resultater) => herigennem fremmes sektorens konkurrenceevne, produktivitet og værditilvækst.</i></p>

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

PROJEKTS FAGLIGE INDHOLD

- a. Kvalitetsfødevarer
- b. Fødevarer sikkerhed
- c. Økologi
- d. Produkters sporbarhed
- e. Dyresundhed og -velfærd
- f. Arbejds miljø
- g. Miljøeffektive indsatser, herunder miljøteknologi
- h. Andre områder, som efter Fødevarerministeriets vurdering væsentligt kan bidrage til at fremme innovation og udvikling inden for forarbejdning i fødevarer- og skovbrugssektoren.

Projekterne skal indeholde et af ovenstående faglige punkter for at være støt-teberettiget.

JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING

Ordningen 'Erhvervsudvikling - Forarbejdning' var i det oprindelige Landdistriktsprogram 2007 – 2013 en del af 'Erhvervsudviklingsordningen.' Da ordningen startede i 2007 var der størst søgning til investeringsprojekter sammenlignet med udviklingsprojekter. I 2009 skete et fokusskifte til udviklingsprojekter, men i forbindelse med Grøn Vækst i 2010 skete igen et skifte med mere fokus på investeringer, hvorfor man valgte at udskille investeringsdelen fra Erhvervsudviklingsordningen og oprette nye investeringsordninger. For forarbejdningdelen betød det helt konkret, at man oprettede en ny selvstændig støtteordning: 'Investeringer inden for forarbejdning i fødevarersektoren.' Udover, at man udskilte forarbejdning investeringer og lukkede muligheden for tilskud til udviklingsprojekter i en selvstændig ordning, blev fokus, som nævnt, justeret således, at der kom fokus på investeringer, men fortsat en fokusering på at understøtte nye teknologier og processer, dog ikke produkter. Ordningen er ikke videreført i det nuværende Landdistriktsprogram 2014 – 2020.

REGELSÆT

CVR-registrerede virksomheder, der forarbejder primære landbrugsprodukter, har kunne søge om tilskud under begge ordninger. I virksomhederne skal produkterne gennemgå en forarbejdning proces eller en egentlig emballeringsproces. Det drejer sig om virksomhedstyper som f.eks. slagterier, mejerier, mølle-rier eller gartnerier, der forarbejder eller emballerer frugt og grønt.

Ordningen - i sin oprindelige form - bygger på flere foranstaltninger (koder) i forordning 1698/2005. Der gælder kode 111 vedr. aktioner for erhvervsuddannelse og information, kode 123 om forøgelse af landbrugs- og skovbrugsprodukters værdi samt kode 124 vedr. samarbejde om udvikling af nye produkter, processer og teknologier i sektoren. Ordningen i sin justerede form bygger kun på kode 123 (investering)

Ordningen baseres på følgende retsgrundlag:

- Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven).
- Bekendtgørelse nr. 1080 af 3. september 2007 om tilskud til fremme af innovation vedrørende forarbejdning i fødevarer- og

skovbrugssektoren gennem udvikling, demonstration og investeringer.

- Kommissionens forordning nr. 1975/2006 af 7. december 2006 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne.
- Bekendtgørelse nr. 257 af 31. marts 2009 om tilskud til fremme af innovation vedrørende forarbejdning i fødevarer- og skovbrugssektoren gennem udvikling, demonstration og investeringer.
- Bekendtgørelse nr. 813 af 29. juni 2010 om tilskud til investeringer i nye teknologier inden for forarbejdning i fødevarersektoren, med senere ændringer.

Hertil kommer der et antal vejledninger og ansøgningskemaer for de enkelte projektyper (hhv. udvikling, investering og demonstration) under ordningen.

Tilskudsprocenterne for udviklingsprojekter til små virksomheder udgør op til 60%, til mellemstore virksomheder kan tilskuddet udgøre op til 50%, mens store virksomheder kan få op til 40% i tilskud. For investeringsprojekter er tilskudsprocenten 40% for små og mellemstore virksomheder, mens den er 20% for halvstore virksomheder. Store virksomheder kan ikke få tilskud til investeringsprojekter.

6.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på sammenhængene mellem output, effekt og ressourceforbrug.
- Projektrejser, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne og rejsen fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Der er i evalueringen af denne støtteordning anvendt flere forskellige og hinanden supplerende metoder:

- Interview med to ordningsansvarlige

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- Spørgeskemaundersøgelse blandt støttemodtagere
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger mm.
- Benchmarking med midtvejsevalueringen 2007-2009¹⁰

Evaluators har udviklet et spørgeskema baseret på input fra desk research, interview med ordningsansvarlige samt med afsæt i de udviklede evalueringsspørgsmål. Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som en kombineret web og telefonsurvey blandt et tilfældigt udtræk af støttemodtagere. De 38 interviews er opnået ud fra en liste med 185 støttemodtagere, som alle har fået udbetalinger. Et tilfældigt udvalg af støttemodtagerne er inviteret til at deltage i undersøgelsen, hvor det har været muligt at opnå besvarelser for 38, hvilket svarer til en statistisk usikkerhed på +/- 13,7 procentpoint på et konfidensniveau på 95%. Når resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen præsenteres, kan disse således variere +/- 13,7 procentpoint fra det angivne tal. I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Der er opnået en svarprocent på 29%, hvor der for nogle spørgsmål dog kan være tale om en lavere svarprocent, idet enkelte spørgsmål kun er blevet stillet til bestemte støttemodtagere. Data er samlet ind som webinterviews med en telefonisk rykkerunde, hvor der er foretaget op til 15 genopkald. Datindsamlingen har været udfordret af, at der er tale om projekter, som er langt tilbage i tiden, hvorfor hukommelsen blandt støttemodtagerne er svag. Dertil kommer ejerskifte, dødsfald og konkurser.

Når der i det følgende refereres til Forarbejdningsordningen, dækker denne **både** over støtteordningen 'Erhvervsudvikling – Forarbejdning' og den senere ordning 'Investeringer inden for forarbejdning i fødevareresektoren', som i spørgeskemaundersøgelsen er blevet behandlet som samlet.

Tabel 1: Input og output fra den gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Forarbejdningsordningen

Antal invitationer sendt ud (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent, %	Statistisk usikkerhed, %
129	38	29	13,7

¹⁰ Opmærksomhed bør rettes mod en højere N=49 i midtvejsevalueringen mod N=38 i denne slutevaluering. Dermed en statistisk usikkerhed på +/- 11 % for midtvejsevalueringen mod +/- 13,7 % i denne.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

De støttemodtagere, der besvarede spørgeskemaet, er hovedsageligt fra Syddanmark (50 pct.) og Midtjylland (32 pct.). Sammenholdes dette med de støttemodtagere, der ikke besvarede spørgeskemaet, ses en tilnærmelsesvis ens fordeling. 35 pct. (32) er fra Midtjylland og 35 pct. (32) er fra Syddanmark. Der ses således en lille skævvridning i forholdet mellem de støttemodtagere, der har besvaret spørgeskemaet og dem, der ikke har, som dog ikke synes af betydelig karakter.

Tabel 2. Fordeling af støttemodtagere på tværs af region

Regioner	Støttemodtagere, som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Nordjylland	6 % (2)	13 % (12)
Midtjylland	32 % (12)	35 % (32)
Syddanmark	50 % (19)	35 % (32)
Sjælland	11 % (3)	10 % (9)
Hovedstaden	3 % (1)	7 % (6)
Total	100 % (38)	100 % (91)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I forbindelse med annulleringer, ses der inden for begge typer af støttemodtagere, en forholdsvis stor andel delvise annulleringer. 80 pct. (30) delvise annulleringer for støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet, og 68 pct. (62) for støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskemaet. Skævvridningen synes ikke af betydelig karakter.

Tabel 3. Annulleringer

	Støttemodtagere som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Ikke annulleret	21 % (8)	32 % (29)
Delvis annullering	80 % (30)	68 % (62)
Total	100 % (38)	100 % (91)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Undersøges i stedet ansøgningsåret har flertallet, som har besvaret spørgeskemaet, søgt om tilskud i 2009 og 2013 (24 pct.). Den procentvise andel er højere for støttemodtagere i 2009, som ikke har besvaret spørgeskemaet, svarende til 41 pct. (37). Modsat er den procentvise forskel mindre for 2013 støttemodtagere. En mindre skævvridning findes således mellem de støttemodtagere, der har besvaret spørgeskemaundersøgelsen og de, der ikke har, som skal holdes in mente i forhold til resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen. Her er meninger fra 2009 støttemodtagerne underrepræsenteret, mens meninger fra 2013 er overrepræsenteret.

Tabel 4. Ansøgningsår for støttemodtagere

	Støttemodtagere som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
2007	8 % (3)	4 % (4)
2008	12 % (5)	17 % (15)
2009	24% (9)	41 % (37)
2010	8 % (3)	11% (10)
2011	13 % (5)	9 % (8)
2012	11 % (4)	10 % (9)
2013	24 % (9)	9 % (8)
Total	100 % (38)	100 % (91)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Undersøges slutteligt det gennemsnitlige tilsagn, som støttemodtagerne har fået, er der en forskel på cirka 100.000 kr. mellem støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet og støttemodtagere, som er inviteret hertil, men ikke har besvaret spørgeskemaet. Der fremgår således ikke en bemærkelsesværdig forskel på tværs. En lidt større forskel på en smule over 200.000 kr. ses på medianen.

Tabel 5. Gennemsnit og median af tilskud

Tilsagn	Støttemodtagere som har besvaret spørgeskema	Støttemodtagere, som ikke har besvaret spørgeskema
Gennemsnitligt tilsagn	693.551 kr.	764.911 kr.
Median	436.050 kr.	666.750 kr.

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Ud fra ovenstående fordelinger kan det konkluderes, at der ikke er en stor forskel på de støttemodtagere, som har besvaret spørgeskemaet og de støttemodtagere, som ikke har. Dette sikrer, at der, på trods af en lavere svarprocent, stadig kan drages konklusioner på tværs af resultaterne.

Sigtet med denne slutevaluering er også at sammenligne resultaterne med midtvejsevalueringen fra 2007-2009. Her bør flere forhold holdes in mente i relation til forskellen på de to stikprøver. I midtvejsevalueringen var N=49, mens N=38 i denne slutevaluering. Den mindre forskel i antallet af besvarelser fra midtvejsevalueringen til slutevalueringen kan forklares med, at det har været sværere at opnå kontakt til støttemodtagere efter endt programforløb. Da midtvejsevalueringen blev foretaget i 2007-2009, var dette i programperiodens forløb, mens denne slutevaluering er foretaget 3 år efter programperiodens afslutning, hvorfor der har været store kontaktmæssige udfordringer. Hertil skal den statistiske usikkerhed nævnes, som var +/- 11 procentpoint i midtvejsevalueringen, men er +/- 13,7 procentpoint i denne slutevaluering. Der tages højde for den statistiske usikkerhed, når der løbende sammenlignes på tværs af to evalueringer, for at sikre at valide konklusioner fremgår i rapporten.

6.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der i alt givet 235 tilsagn under ordningen "Erhvervsudvikling – Forarbejdning." Af de 235 tilsagn er 40 efterfølgende blevet annulleret. Der er således 195 godkendte tilsagn.

I programperioden er der givet 102 tilsagn under ordningen "Investeringer inden for forarbejdning i fødevarerektoren," hvoraf 29 er blevet annulleret efterfølgende, hvilket giver 73 godkendte tilsagn.

For begge ordninger er annulleringerne blandt andet sket på baggrund af, at støttemodtagerne af forskellige årsager alligevel ikke ønsker at modtage deres tilsagn, eller fristen for afslutning af det givne projekt er overskredet.

Tabel 6. Nøgletal for Erhvervsudvikling (forarbejdning) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal godkendte tilsagn
Demonstration	62	13	49
Investering	60	10	50
Udvikling	113 ¹¹	17	96
Total	235	40	195

Kilde: Udtræk fra BTAS

Hovedparten af tilsagnene under ordningen "Erhvervsudvikling – Forarbejdning" er givet til udviklingsprojekter svarende til 96 godkendte tilsagn, mens henholdsvis 49 og 50 tilsagn er givet til demonstrations- og investeringsprojekter (Tabel 6). Ved udviklingsprojekter forstås aktiviteter, som har til sigte at udvikle nye og forbedrede produkter, processer, fremgangsmåder, metoder eller teknologier inden for forarbejdning i fødevarersektoren. Projekterne skal kunne frembringe projektresultater, som forventes at få kommerciel effekt senest tre år efter afslutningen af projektet. Ved demonstrationsprojekter forstås i stedet aktiviteter, som primært har til sigte at sprede videnskabelig viden og praksis inden for forarbejdning af fødevarersektoren, mens investeringsprojekter vedrører investering i ny teknologi, som kan medføre generel forbedring af en virksomheds eller bedrifts resultater.

Samtlige tilsagn under ordningen "Investeringer inden for forarbejdning i fødevarersektoren" er givet til investeringsprojekter, hvilket er helt i tråd med de justeringer, der blev gennemført i 2010 til programmet for forarbejdningsdelen.

Der er under ordningen "Erhvervsudvikling - Forarbejdning" samlet er givet offentlige tilsagn på 143,9 mio. kr. i perioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 (Tabel 7). Heraf er 109,2 mio. kr. udbetalt. Der er især givet tilskud til investeringsprojekter med et samlet offentligt tilsagn på 80,1 mio. kr.

¹¹ Projekter under støtteordningen Økologisk produktudvikling og innovation 2013 er ikke med i udtrækket. I udtrækket indgår alle tilsagn, som er givet. Herunder kan være tale om flere tilsagn end samarbejdsprojekter, idet der for hver deltager er givet et tilsagn. Denne opgørelse er lavet, da det er på tværs af støtteordningerne i er måden hvorpå, tilsagn er opgjort.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 7. Nøgletal for Erhvervsudvikling (forarbejdning) i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal godkendte tilsagn
Demonstration	3,0	1,5	1,4	0,0	49
Investering	80,1	17,1	61,2	1,8	50
Udvikling	60,8	14,2	46,6	-	96
Total	143,9	32,8	109,2	1,9	195

Kilde: Udtræk fra BTAS

Under ordningen ”Investeringer inden for forarbejdning i fødevarersektoren” (Tabel 9) er der givet 106,3 mio. kr. i samlede offentlige tilsagn i perioden. Der er heraf udbetalt 58,1 mio. kr., hvorved der fremgår en restbevilling på 3,2 mio. kr., som endnu ikke er slutudbetalt. I perioden er der givet 102 tilsagn, mens 29 er blevet annulleret, hvorved der er blevet godkendt 73 tilsagn. Under denne ordning arbejdes der ikke med indsatsområder.

Tabel 9. Nøgletal for Fødevarerforarbejdning i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal godkendte tilsagn
Total	106,3	45	58,1	3,2	73

Kilde: Udtræk fra BTAS

Ifølge udbudsmaterialet er ”Erhvervsudvikling – Forarbejdning” finansieret under kode 111, 123 og 124, men og ”Investeringer inden for forarbejdningsspektoren” er finansieret under kode 121 og det er de målsætninger, der refereres til i det følgende. I Landdistriktsprogrammet 2007 - 2013 fra februar 2008 findes der en række kvantificerede målsætninger for ”Erhvervsudvikling – Forarbejdning” (tabel 10). Ved programopstart var der en forventning om at støtte 70 demonstrationsprojekter. Der er i alt givet 49 tilsagn til demonstrationsprojekter, hvilket er færre end forventet. Dette er en målopfyldelse svarende til 70%. I forbindelse med revideringen af programmet i 2010, justeres dette måltal til 88 demonstrationsprojekter, hvilket reducerer målopfyldelsen til 56%. Det har ikke været muligt at frembringe oplysninger omkring antal, der har overværet demonstrationerne, men det bemærkes, at der her også er sket justering fra 3500 til 3970. For investerings- og udviklingsprojekter fremgår ikke konkrete målsætninger for tilsagn og beløb.

Tabel 10. Innovation og udvikling i Forarbejdningsordningen (målopfyldelse) (kode 111)

Type af indikator	Indikator	Mål 2007-2013 LDP feb. 2008	Mål 2007 – 2013 LDP sept. 2015
National output indikator	Antal demonstrationer	70	88
National resultat indikator	Antal, der har overværet demonstrationerne	3.500	3970
Effekt	Nettoværditilvækst i EUR	EUR 13,4 mio.	-
Effekt	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 3.018 pr. år. (Gennemsnitlig BVT pr. fuldtidsbeskæftiget var EUR 61.000 i 2005)	-

Anm: kvantificerede mål for EU's fælles indikator fra Landdistriktsprogrammet feb. 2008 (kode 111)

6.4 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Projekterne under ordningen ”Erhvervsudvikling - forarbejdning” og ”Investeringer inden for forarbejdning i fødevarerektoren” er kendetegnet ved en række forskellige støttemodtagere.

Af spørgeskemaundersøgelsen¹² blandt de 38 støttemodtagende virksomheder angiver 16 pct. (6), at virksomhedens hovedproduktion ved ansøgningstidspunktet var inden for Mælk/Ost, 21 pct. (8) havde hovedproduktion inden for Kød, mens 5 pct. (2) var Non food virksomheder. I forlængelse heraf angiver 58 pct. (22) af støttemodtagerne, at deres virksomheder ved ansøgningstidspunktet havde hovedproduktion inden for et andet område, hovedsageligt grøntsager, kartoffelstivelse, kornprodukter og drikkevarer. Analysen viser desuden, at lidt under en femtedel (16 pct./6) af virksomhederne havde en omsætning på under 5 mio. kr. før ansøgningstidspunktet, mens en større andel svarende til 35 pct. (13) havde en omsætning på over 100 mio. kr.

¹² Spørgeskemaundersøgelsen er gennemført blandt virksomheder, der har opnået støtte under enten ”Erhvervsudvikling – forarbejdning” eller ”Investeringer inden for forarbejdning i fødevarerektoren.”

Tabel 13. Hvor stor var virksomhedens omsætning det seneste år før ansøgningstidspunktet?

Omsætning	Slutevaluering (Procentandel)	Midtvejsevaluering (Procentandel)
Under 5 mio. kr.	16 % (6)	24 % (10)
5-25 mio. kr.	18 % (7)	21 % (9)
26-50 mio. kr.	18 % (7)	19 % (8)
51-100 mio. kr.	13 % (5)	10 % (4)
Over 100 mio. kr.	35 % (13)	26 % (11)
Total	100 % (38)	100 % (49)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

De fleste virksomheder fra surveyen er små og mellemstore virksomheder. Hovedparten (29 pct.) havde ved ansøgningsfristen 1-2 beskæftigede, mens 32 pct. (12) havde 21-50 beskæftigede. Analysen vider hertil, at flertallet af virksomhederne har søgt om et tilskudsbeløb mellem 0,5-2.5 mio. kr. (Tabel 14).

Tabel 14. Samlet støttebeløb der er ansøgt om til projekterne

Støttebeløb	Procentandel
Under 100.000 kr.	6 % (2)
100.001-250.000 kr.	6 % (2)
250.001-500.000 kr.	18 % (7)
500.001 kr. – 1.000.000 kr.	16 % (6)
1.000.001 kr. – 2.500.000 kr.	34 % (13)
2.500.001 kr. – 5.000.000 kr.	16 % (6)
Over 5.000.000 kr.	6 % (2)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

6.5 KENDETEGN VED ORDNINGERNES STØTTEMODTAGERE

I dette afsnit gives en kort karakteristik af støttemodtagerne til projekterne for begge forarbejdningsordninger. Ansøgerkredsen til projekterne er bred jf. nedenstående tabeller. Første tabel viser eksempler på ansøgerkredsen for ”Erhvervsudvikling – Forarbejdning” fordelt på indsatsområder¹³.

¹³ I bekendtgørelserne arbejdes der med 8 punkter omkring ”Det faglige indhold”. Disse må ikke forveksles med dataudtræk fra BTAS og de 5 indsatsområder i forbindelse med data.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 11. Eksempler på ansøgere under Erhvervsudvikling - forarbejdning

Eksempler på ansøgere	
Flerårsplan	Olden Maskinfabrik Aps, Calvex Aps, Dansk dyrestimuli
Gartneri	Ehlert Andersen, A/S Knud Jepsen, Vagn Flemming Nielsen, Niels Christian Hansen, Brian Knudsen, Per Hardenberg, Jørgen P. Potteplanteri A/S, Dansk Tekning & Værktøj Aps, Bekidan A/S, Graff Kristensen A/S Scanstore A/S, Nørgaard
Økologi	Farre A/S, Kristen Hedeager, Søren Degn Clausen Gartneri Og Landbrug, V/ Christian Hansen, Dansk And Aps, MI System A/S, Maa.C Aps, Stubberupholm Øko Aps, Urtekram International A/S, Naturmælk Amba, Brænderiet Enghaven A/S, Suhl'S Pålæg A/S U. Konkurs, Janne Brændbyge, Gaardbutikken.Dk Aps, C/O Svend Ove Jørgensen, Tebstrup Gedeosteri I/S, I/S Engmark
Nordjylland	A/S Hjalmer Nielsen, Andelsmejeriet Sædager, Carnad A/S, Dansk Dyrestimuli A/S, Fynbo Foods A/S, Løkken Bryghus Aps
Andet	Vagn Flemming Nielsen, Tåsinge Grønt Aps, Fabrikken Frem A/S, Valsemøllen A/S, Hadsund Kreaturslagteri A/S, Gaardmosteriet I/S, Peder Ilum, Niels Erik Kjær Christensen, Godsejer Peter Oxholm Tillich, Jesper Juul Pedersen Vinduesland.Dk A/S U. Konkurs, Brahetrolleborg Skov Og Landbrug, V/ C. Reventlow-Mourier, Ehlert Andersen, Harboes Bryggeri A/S, Kartoffelmelsfabr. Midtjylland, Damas A/S, Lantmændene Danpo A/S, Langenæs Bageriet V/M. Spottag

Kilde: Udtræk fra BTAS

Af ovenstående og nedenstående tabel fremgår det, at der i landdistrikterne findes stor bredde i typen af støttemodtagere inden for begge ordninger. Der findes derfor både virksomheder, som er brede i deres forarbejdning samt nichevirksomheder, der er specialiseret inden for et bestemt område.

Tabel 12. Eksempler på ansøgere under Investeringer i forarbejdningssektoren

Eksempler på ansøgere	
Total	Henrik Nymark Nielsen, Harboes Bryggeri A/S Datoselskabet A/S, U/Konkurs V/Adv. Lars Hjortshøj Nielse, Farre A/S, Boest Kartoffelcentral Aps, Magerholms Aps, Brdr. Kjeldahl I/S, Christian Vollstedt A/S, Mejerigaarden A/S, Naturmælk Amba, A.F. Nyhuus A/S, Christian Grøn U. Konkurs Henrik Hjorth, Skare Meat Packers K/S, Nørgager Mejeri A/S Danæg Products A/S

Kilde: Udtræk fra BTAS

Flerårsplan

Sigtet med indsatsområdet er at gøre det mere attraktivt for støttemodtagere at investere i langsigtede projekter med fokus på innovative processer og løsninger. Der er i alt givet tilskud tre tilsagn under dette område. Bevillingsmodtagerne har med midlerne bl.a. gennemført projekter omhandlende pasteurisering af råmælk/colostrum i drikkeklare portioner samt udvikling af produkter og processer.

Gartneri

Formålet med indsatsområdet er at gennemføre aktiviteter og investeringer, som kan bidrage til at øge erhvervsudviklingen inden for gartneri. Der er givet 32 tilsagn, hvor de typiske områder omhandler forbrugsdrevet produktion, tilsagn til demonstration af nye arbejdsmiljøvenlige teknologier, investering til køling samt tilsagn til forbedret arbejdsmiljø, øget kapacitet og konkurrenceevne. Der er yderligere givet tilsagn til projekter omhandlende optisk sortering, dataopsamling og procesoptimering i økologisk produktion mv.

Økologi

Målsætningen med dette indsatsområde er at forbedre den økologiske indsats inden for erhvervsudvikling af forarbejdning. Der er givet 44 tilsagn, hvor formålet specielt er at fremme og opgradere økologiske processer. Herunder er der givet tilsagn til større fokus på økologiske investeringer i ny teknologi med sigtet om at fremme specifikke økologiske kvalitetsprodukter for bevidste forbrugere og forskellige kundesegmenter. Der er endvidere givet tilsagn til teknologi til registrering, kontrol og styring i produktionen og til udvikling af værdikæder med henblik på at forbedre produktionen. Der er hertil givet tilsagn til projekter med fokus på udvikling af autentiske produktserier samt projekter, som har til sigte at integrere produktionen af økologiske fødevarer samt målrette denne imod næringsrige og velsmagende produkter.

EKSEMPEL

Økologisk cider og pommeau: Formålet med projektet er:

- At udvikle en række økologiske ciders af højeste kvalitet af danske, økologiske æbler.
- At identificere de danske æblesorter, som egner sig bedst til at lave ciders. Ciders skal fremstilles på enkeltsorter.
- At udvikle et produkt a la det franske *Pommeau* (en hedvin på æbler).
- At udvikle en velegnet proces til gæring og destillation af æblepulpen (restproduktet fra fremstilling af cider), som så kan danne grundlag for pommeauen.

Forventede effekter: Udviklingsprojektet forventes at have en kommerciel effekt med lanceringen af to nye produkter. Cider-produktet vil forsøge at etablere sig på et relativt snævert marked for højkvalitetscider, og Pommeau-produktet vil forsøge at etablere et nyt marked for æble-hedvin baseret på lokale danske æbler. Dette vil have positive effekter både for producenter og for leverandøren af æbler såvel økonomisk som med henblik på etablering af nye stillinger.

Vurdering af projektet: Projektet er relevant i forhold til udvikling af nye produkter med afsæt i lokale danske råvarer. Projektets forventede effekter er i fuld overensstemmelse med programmets og ordningens målsætninger.

Samlet vurdering: Projektet vurderes som meget relevant.

År: **2009-2011** Tilsagn: **438.142 kr.**

Nordjylland

Dette indsatsområde er et særskilt, som kørte i starten af programperioden, hvor der blev afsat 6,5 mio. kr. til projekter indsendt af virksomheder, som var beliggende i de tidligere nordjyske kommuner. Indsatsområdet var et led i en krisepakke for Nordjylland, som regeringen lavede efter lukninger af store nordjyske arbejdspladser. Herunder blandt andet slagterier.

Andet

Formålet med dette indsatsområde er at gennemføre aktiviteter og investeringer, som gør landdistrikterne mere attraktive og dermed bidrager til at øge erhvervsudviklingen inden for forarbejdningsområdet. Der er givet 136 tilsagn, der favner bredt, som navnet indikerer. Der er blandt andet givet tilsagn til projekter, som har til sigte at forbedre udnyttelse af ressourcer inden for den økologiske produktion samt projekter, som har til formål at demonstrere udvikling og fremskridt af teknologier, processer og metoder til forbedring af dyrevelfærd, arbejdsmiljø, fødevarer kvalitet, sporbarhed og konkurrenceevne. Dertil er der givet tilsagn til demonstrationsprojekter vedrørende køling af frugt, til forbedring af holdbarhed af grøntsager efter lagring samt til udvikling af ny, fødevarer sikker, friskhedsbevarende og holdbarhedsforlængende indpakning. I forlængelse heraf er der givet tilsagn til investeringer i ny teknologi til forarbejdning inden for forskellige områder, tilsagn til udvikling af nye og bæredygtige processer i produktionen samt tilsagn til investeringer til nyt produktionsudstyr til forbedring af virksomheders konkurrenceevne mv.

EKSEMPEL

Automatisk pakkeanlæg til "Små sprøde gulerødder" i 250 gr. poser: Producenten ønsker i forbindelse med lanceringen af et nyt produkt "små sprøde" gennem en række tiltag at præsentere de små poser med gulerødder, samt det nye pakkeanlæg virksomheden er ved at udvikle til pakning af "små sprøde" gulerødder. Desuden skal demonstrationsprojektet vise, at gartneriet er en moderne produktionsvirksomhed med visioner om at skabe spændende nye produkter med moderne og ny teknologi og under gode arbejdsforhold.

Forventede effekter: Kendskab til gartneriets innovative tiltag samt profilering af virksomheden.

Realiserede effekter: Der var ca. 50 deltagere til et åbent hus arrangement, der efterfølgende resulterede i en stor artikel i en regional avis.

Vurdering af projektet:

Projektet er et relevant demonstrationsprojekt både hvad angår produkt, teknologi og investeringsadfærd. Den umiddelbare målopfyldelse er tilfredsstillende med antallet af deltagere til arrangementet, men det er umuligt at vurdere nytten af demonstrationsindsatsen ift. effekter i øvrigt.

Samlet vurdering: Projektet er i tråd med intentionerne og derfor tilfredsstillende, men det lider under vanskelighederne ved at måle effekterne af indsatsen.

År: **2007-2009** Tilsagn: **28.800 kr.**

6.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

6.6.1 Relevans & Nytte

Første evalueringskriterium omhandler de to ordningers relevans og nytte. Med dette kriterium belyses, hvor relevante, attraktive og nyttige ordningerne fremstår for støttemodtagerne i relation til aktuelle udviklingsbehov og -potentialer. Ordningerne vurderes således ud fra, hvorvidt de matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne og individuelle behov.

Analysen viser, at forarbejdningsordningen opfattes som relevant, attraktiv og nyttig af støttemodtagerne (tabel 15). Det er specielt ordningens relevans, som fremstår central, idet 79 pct. (30) i høj grad mener dette, mens lidt over halvdelen af støttemodtagerne anser ordningen som attraktiv.

Hertil anser lidt over 70 pct. (27) i høj grad ordningen som nyttig. Evaluator vurderer herved en høj tilfredshed med ordningen blandt støttemodtagerne. Vigtigt er det dog at påpege, at der ikke er gennemført en undersøgelse blandt ikke-ansøgere, hvilket eventuelt kunne have givet et mere nuanceret billede af dette positive billede.

Tabel 15: I hvilken grad opfatter du Forarbejdningsordningen som RELEVANT, ATTRAKTIV og NYTTIG?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du Forarbejdningsordningen som relevant?	79 % (30)	21 % (8)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (38)
I hvor høj grad opfatter du Forarbejdningsordningen som attraktiv?	55 % (21)	42 % (16)	0 % (0)	3 % (1)	0 % (0)	100 % (38)
I hvor høj grad opfatter du Forarbejdningsordningen som nyttig?	71 % (27)	26 % (10)	3 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (38)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under Forarbejdningsordningen er i overensstemmelse med behovene i forarbejdningssektoren?	40 % (15)	40 % (15)	10 % (4)	3 % (1)	8 % (3)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Analysen viser desuden, at 80 pct. (30) af støttemodtagerne i høj eller nogen grad finder ordningen i overensstemmelse med sektorens behov. En overvejende positiv opfattelse af ordningen konkluderes herved blandt støttemodtagerne.

6.6.2 Målopfyldelse og Effekter

Det andet evalueringskriterium omhandler målopfyldelse og effekter, som er samlet under følgende tematiske underpunkter: økonomiske, teknologiske og miljømæssige effekter samt øvrige effekter. Formålet med støtteordningen er at understøtte den teknologiske udvikling, at styrke produktiviteten og skabe værditilvækst i virksomheder, hvorved dette evalueringskriterium har til sigte at måle, hvorvidt de støttede projekter lever op til egne og ordningens mål.

6.6.2.1 Målopfyldelse

Evalueringen viser, at alle støttemodtagere på nær to mener, at deres projekt har bidraget til at skabe teknologisk udvikling og har styrket produktiviteten og værditilvæksten inden for området. Der vurderes således at være en høj målopfyldelse fra støttemodtagernes perspektiv, hvilke underbygges støtteordningens relevans i programperioden.

Tabel 16: I hvor høj grad mener du, at dit projekt bidrager til at opfylde dette formål?

	Procentandel
I høj grad	63 % (24)
I nogen grad	29 % (11)
I ringe grad	6 % (2)
Slet ikke	1 % (0)
Ved ikke	6 % (2)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Anm: I spørgsmålet spørges der ind til formålet omhandlende at give støtte til investering inden for forarbejdning i fødevarer-sektoren for at understøtte den teknologiske udvikling i fødevarer-sektoren, styrke produktiviteten og fremme værditilvæksten i virksomheder.

I tillæg til målopfyldelsen er der blandt støttemodtagerne en opfattelse af, at Forarbejdningsordningen er afgørende for virksomhedernes udvikling, idet 45 pct. (17) i henholdsvis høj og nogen grad mener dette. Der er således på tværs af støttemodtagerne en positiv indstilling overfor ordningens betydning, hvilket underbygger dennes relevans.

Tabel 17: I hvor høj grad opfatter du Forarbejdningsordningen som afgørende for virksomhedens udvikling?

	Procentandel
I høj grad	45 % (17)
I nogen grad	45 % (17)
I ringe grad	8 % (3)
Slet ikke	3 % (1)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (38)

For den tekniske og økonomiske målopfyldelse henvises til afsnit 1.3.

6.6.2.2 Økonomiske effekter

Forarbejdningsordningen har blandt andet til formål at fremme virksomhedernes økonomiske forhold for at skabe bedre konkurrenceevne og omsætning i landdistrikterne. I spørgeskemaundersøgelsen er støttemodtagerne blevet spurgt ind til, hvordan deres projekter bidrager hertil. Forarbejdningsordningen synes umiddelbart at have positive økonomiske effekter for tilsagnsprojekterne og hermed for landdistrikterne mere generelt (jf. tabellerne neden for).

Tabel 18: I hvor høj grad har støtten under Forarbejdningsordningen forbedret virksomhedens konkurrenceevne?

	Procentandel
I høj grad	37 % (14)
I nogen grad	45 % (17)
I ringe grad	16 % (6)
Slet ikke	3 % (1)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Mere end 80 pct. (31) oplever, at ordningen har forbedret deres virksomheds konkurrenceevne (Tabel 18). Støtten vurderes herved at have haft en positiv økonomisk effekt på området, hvor kun en mindre andel (16 pct.) kun i ringe grad mener dette.

Dette underbygges af, at 61 pct. (23) mener, at projektet efter implementering har givet virksomheden en større omsætning og 63 pct. (24) en øget indtjening. Modsat mener 32 pct. (12) ikke, at projektet efter implementeringen har resulteret i en øget omsætning og 29 pct. (11) svarer nej til en øget indtjening, hvorved en mindre entydig positiv økonomisk effekt fremkommer i forbindelse med støttens betydning for virksomhedernes omsætning og indtjening i perioden.

Tabel 19: Har projektet efter implementeringen givet virksomheden en større OMSÆTNING og IND TJENING?

	Øget omsætning	Øget indtjening
Ja	61 % (23)	63 % (24)
Nej	32 % (12)	29 % (11)
Ved ikke	8 % (3)	8 % (3)
Total	100 % (38)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

39 pct. (7) af de støttemodtagere, som har opnået en større omsætning, vurderer, at de har haft en stigning på 3-12 pct., mens 22 pct. (4) har opnået en omsætningsstigning på 20 pct. Hertil har to virksomheder fordoblet deres omsætning. I gennemsnit har støttemodtagerne opnået en skønnet omsætningsstigning på 23 pct.

Hertil mener 60 pct. (9) af de støttemodtagere, som har opnået øget indtjening, at virksomheden har opnået en procentvis indtjeningsstigning på 1-10 pct., mens 20 pct. (3) mener, at deres virksomhed har opnået en indtjeningsstigning på 50 pct.

I forlængelse af støttens betydning for virksomhedernes omsætning og indtjening, vurderer 66 pct. (25) af støttemodtagerne jf. Tabel 20, at virksomhedernes produktivitet er steget som følge af tilsagnet, mens 32 pct. (12) ikke mener dette.

Støttemodtagerne er hertil adspurgt om den skønnede produktivetsstigning. Kun 16 virksomheder har besvaret dette spørgsmål. De få støttemodtagere, som har oplevet en øget produktivitet, angiver et meget broget og divergerende billede spændende fra mellem 0,5 pct. til 100 pct. 4 af de 16 har vurderet deres produktivetsstigning til 20 pct. Den gennemsnitlige stigning er 21 pct. for de få personer, som har besvaret spørgsmålet, hvilket er på niveau med midtvejsevalueringen 2007-2009 (21 pct).

Analysen viser således, at der på tværs af de økonomiske effekter er stor forskel på disse, hvor der er tale om visse omsætnings-, investerings- og produktivetsstigninger for flertallet af støttemodtagere.

Tabel 20: Er produktiviteten steget som følge af projektet?

	Procentandel
Ja	66 % (25)
Nej	32 % (12)
Ved ikke	3 % (1)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I relation til de økonomiske effekter er der endvidere udregnet den total investeringsvolumen for ordningen. Som tidligere nævnt er der gennemført 216 projekter og sket udbetalinger for 56,1 mio. kr. Antages det, at der er givet 40% i tilskud til alle projekter, kan den total investeringsvolumen beregnes til at være mindst: $(56,1 \text{ mio.} / 4) * 10 = 140 \text{ mio. kr.}$ For støtteordningen er der ikke fastsat økonomiske mål for investeringsvolumen, hvorfor en reel målopfyldelse ikke findes.

Der er hertil udregnet en samlet værditilvækst på 577,2 mio. kr. i perioden 2007-2013 for ordningen svarende til en værditilvækst på 177,7 mio. kr. pr. år. Dette betyder en værditilvækst på 4 kr. pr. tilskudskrone¹⁴. Sammenlignes det med målsætningen for programmet, så er bidraget fra ordningen positiv og dækker i sig selv en større del af programmålet.

I relation til de økonomiske effekter er der ligeledes spurgt ind til støttens betydning for markedsadgang til nye eksportlande. Her tegner sig en mindre positiv tendens. Kun en mindre andel af støttemodtagerne mener, at investeringen i høj grad eller i nogen grad har medført forbedret markedsadgang, mens over halvdelen slet ikke mener, at de har opnået dette (Tabel 21). Evaluatoren konkluderer, at ordningen ikke har store økonomiske effekter i forhold til markedsadgange til nye eksportlande.

¹⁴ For at lave en beregning af værditilvæksten for hele perioden, antages følgende: 1) At justeringerne gennemført i forbindelse med 2010 ikke har medført markante ændringer i ordningernes logik, 2) At værditilvækst pr. tilskudskrone er konstant, 3) At værditilvækst pr. år er konstant. For en nærmere uddybning af udregning og resultater henvises til s. 71 i slutevalueringen for programmet 2007-2013, hvor en mere udførlig beskrivelse og forklaring fremkommer.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 21: I hvor høj grad har investeringen medført forbedret markedsadgang i nye eksportlande?

	Procentandel
I høj grad	16 % (6)
I nogen grad	13 % (5)
I ringe grad	13 % (5)
Slet ikke	53 % (20)
Ved ikke	6 % (2)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Analyser viser modsat et mere positivt billede for markedssituationen for virksomhedernes produkter, hvor over halvdelen af støttemodtagerne mener, at støtten har medført dette (Tabel 22).

Tabel 22: Har støtten under Forarbejdningsordningen medført, at markedssituationen for virksomhedens produkter er forbedret?

	Procentandel
I høj grad	26 % (10)
I nogen grad	32 % (12)
I ringe grad	13 % (5)
Slet ikke	26 % (10)
Ved ikke	3 % (1)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Analysen viser et mere broget billede for ordningens betydning for forbedret markedsføring af virksomhedernes produkter. Lidt under halvdelen mener, at støtten har forbedret markedsføringen, mens 40 pct. (15) slet ikke mener dette (Tabel 23). Dette er et mindre positivt billede end det, der blev tegnet i midtvejsevalueringen fra 2007-2009, hvor 29 pct. i høj grad og 22 pct. i nogen grad angav, at støtten havde bidraget til forbedret markedsføring. Medtages den statistiske usikkerhed, er der dog ikke tale om signifikante forskelle, hvorfor der ikke kan konkluderes en signifikant forskel i støttemodtagernes opfattelse af markedsføringen af virksomhedernes produkter.

Tabel 23: Har støtten under Forarbejdningsordningen bidraget til at forbedre markedsføringen af virksomhedens produkter?

	Slutevaluering	Midtvejsevaluering
I høj grad	32 % (12)	29 % (14)
I nogen grad	11 % (4)	22 % (11)
I ringe grad	16 % (6)	10 % (5)
Slet ikke	40 % (15)	31 % (15)
Ved ikke	3 % (1)	8 % (4)
Total	100 % (38)	100 % (49)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I relation til de økonomiske effekter mente en større andel svarende til 40 pct. (15) før de modtog tilsagnet, at støtten skulle øge behovet for arbejdskraft mellem 1-7,5 medarbejdere, en femtedel (8) forventede ikke, at støtten skulle påvirke behovet for arbejdskraft, mens en tredjedel (11) forventede, at støtten skulle sikre/fastholde det daværende antal arbejdspladser (Tabel 24).

Tabel 24: Arbejdskraft før og efter støtte

	Hvilken forventning havde du til ændring i behovet af arbejdskraft, inden du modtog støtten?	Hvordan har støtten under ordningen påvirket behovet for arbejdskraft i virksomheden?
Støtten skulle/har øge behovet for arbejdskraft	40 % (15)	39 % (14)
Støtten skulle/har ikke påvirke behovet for arbejdskraft	21 % (8)	32 % (12)
Støtten skulle/har give mindsket behov for arbejdskraft	6 % (2)	6 % (2)
Støtten skulle/har sikre/fastholde daværende antal arbejdspladser	29 % (11)	24 % (9)
Ved ikke	6 % (2)	3 % (1)
Total	100 % (38)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Sammenholdes det forventede behov for arbejdskraft med det reelle behov efter støtten, viser analysen et meget ens billede med én undtagelse. Der er en mindre skævvridning i det forventede og realiserede behov for arbejdskraft, hvor flere efterfølgende mener, at støtten ikke har ændret på behovet for arbejdskraft (Tabel 24).

Neden for er behovet for arbejdskraft illustreret gennem et konkret projekteksempel.

EKSEMPEL

Frisk frugt, vand og cerealer i unik bæredygtig kombination: Idéen bag projektet er at udvikle, producere og afsætte sunde økologiske produkter, som indeholder en kombination af frugt, grønt og fuldkorn, og som udnytter råvarerne optimalt. Der skal udvikles en drik baseret på frugt, grønt og fuldkorn. De uopløselige fibre indgår i fremstilling af fiberproduktion som kiks og fiberbarer. Produkterne er 100% danske. Sammensætningen af råvarer er unik, hvilket betyder, der ikke findes udstyr, der kan forarbejde produkterne korrekt. Det er derfor nødvendigt at udvikle en speciel produktionslinje, så råvarerne forarbejdes som ønsket.

Forventede effekter:

At der skabes 5 fuldtidsstillinger ved udgangen af 2011.

At etablere sig selv med stærk konkurrence. Desuden forventes projektet at styrke de producenter af økologisk frugt og grønt, der leverer råvarer til forarbejdning.

At bidrage til udvikling af lokalmiljøet, dels gennem støttemodtager og ved primært at benytte lokale råvarer.

Vurdering af projektet: Projektet er relevant ud fra ordningens og programmets mål vedr. nye produkter, nye teknologier og lokal produktion med arbejdspladser til følge. Produktionen vil også være økologisk og bidrage til en miljø- og naturvenlig drift.

Effektiviteten vurderes at være tilfredsstillende med 5 jobs etableret til en pris på 155.000 kr. pr. job.

Samlet vurdering: Projektet er tilfredsstillende og forventes at give gode resultater på linje med ordningens og programmets målsætninger.

År: **2009-2011** Tilsagn: **771.375 kr.**

6.6.2.3 Teknologiske- og miljømæssige effekter

Inden for Forarbejdningsordningen er der forskel på, hvorvidt projekterne har haft til formål at fremme virksomhedernes teknologiske og miljømæssige forhold for at skabe nye teknologier, innovation og mindske miljøbelastning. I spørgeskemaundersøgelsen er alle støttemodtagere blevet spurgt om, hvordan deres projekter bidrager hertil. Tabellerne nedenfor viser, at forarbejdningsordningen umiddelbart synes at have overvejende positive teknologiske effekter, hvilket kan gavne landdistrikterne, men modsat ses i mindre grad positive miljømæssige effekter. Dette skal dog ikke nødvendigvis forstås som et negativt resultat, idet flere af projekterne ikke har haft til formål at opnå dette.

Resultatet for surveyen viser, at støtten for flertallet af støttemodtagerne har været med til skabe mellem 1-2 nye teknologier, mens en femtedel har angivet 3 nye teknologier. Hertil har 4 af støttemodtagerne angivet, at ordningen ikke har skabt nye teknologier i virksomheden. Nedenstående eksemplificerer, hvorledes ny teknologi kan have betydning for udvikling af nye produkter.

EKSEMPEL

Ny teknologisk betydning for udvikling af nye produkter: I forbindelse med investeringsprojektet "Nye kvalitetskartoffelprodukter i fleksible serier gennem anvendelse af højteknologiske løsninger," har støttemodtager arbejdet med at formidle den viden og de resultater, der er opnået hermed. Derfor er formålet at demonstrere og formidle, hvordan ny teknologi kan give virksomheder nye muligheder for at lave nye produkter, og at ny teknologi kan fjerne nogle produktionsbarrierer og derved skabe mulighed for at tilpasse produkterne mere fleksibelt og skabe større variation i produktsortimentet.

Forventede effekter: Demonstrationsprojektet vil sammen med investeringsprojektet medvirke til at sikre arbejdspladser hos lokale kartoffel- og grøntsagsavlere samt hos støttemodtager. Endvidere udvikles lokalområdet. Investeringsprojektet medfører, at der kan introduceres flere forskellige kartoffelprodukter

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

af særlig kvalitet til markedet. Demonstrationsprojektet vil kunne medvirke til at sprede viden om disse positive effekter.

Der er desuden et miljøhensyn, hvor projektet kan medvirke til at formidle til andre virksomheder, at en investering i arbejdsmiljø har positive effekter på medarbejdertilfredshed, antal sygedage samt rekruttering.

Vurdering af projektet: Projektet er relevant vedr. alle programmets og ordningens målsætninger om nyudvikling og lokalt forarbejdede råvarer med lokale arbejdspladser til følge. Effekterne af demonstrationsprojektet er ikke rapporteret.

År: **2007-2010** Tilsagn: **76.440 kr.**

I relation til teknologiske effekter er flertallet af virksomhederne blevet mere innovativ jf. Tabel 26, hvilket underbygger, at en del af ordningens formål er blevet indfriet gennem støtten.

Tabel 26: Har støtten under Forarbejdningsordningen medført, at produktionen i din virksomhed er blevet mere innovativ (nye eller forbedrede produkter, teknologier eller processer)?

	Procentandel
I høj grad	34 % (12)
I nogen grad	45 % (17)
I ringe grad	6 % (3)
Slet ikke	14 % (5)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Hertil mener over halvdelen, at Forarbejdningsordningen har fremmet nye miljøvenlige teknologier og innovation i deres virksomhed, hvilket tegner en positiv teknologisk og miljømæssig effekt (Tabel 27). En femtedel mener dog slet ikke dette. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at alle projekter ikke har haft til formål at fremme miljøvenlige teknologier og innovation i deres virksomhed, hvorved resultatet ikke entydigt må tolkes negativt, idet dette blot kan skyldes forskellige formål med projekterne.

Tabel 27: I hvor høj grad bidrager Forarbejdningsordningen til at fremme nye miljøvenlige teknologier og innovation fx energi- og vandbesparende tiltag?

	Procentandel
I høj grad	29 % (11)
I nogen grad	32 % (12)
I ringe grad	16 % (6)
Slet ikke	21 % (8)
Ved ikke	3 % (1)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I forlængelse af det miljømæssige perspektiv er der kun to af støttemodtagerne, som mener, at deres projekt har reduceret den generelle miljøbelastning fra deres virksomhed i høj grad jf. Figur 28, mens 26 pct. (10) mener dette i nogen grad. Dog mener over halvdelen, at den generelle miljøbelastning kun er reduceret i ringe grad eller slet ikke. Dette tegner et mere negativt billede af ordningens effekt på reducere af den generelle miljøbelastning, men igen har alle projekter ikke haft dette formål i sigte, hvorfor ovenstående resultater blot kan være et udtryk for et manglende fokus herpå i projekterne.

Tabel 28: I hvor høj grad har projektet reduceret den generelle miljøbelastning fra din virksomhed?

	Procentandel
I høj grad	6 % (2)
I nogen grad	26 % (10)
I ringe grad	16 % (6)
Slet ikke	37 % (14)
Ved ikke	16 % (6)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Et lignende billede tegner sig for projekternes reducere af energiforbrug i virksomhederne, hvor kun to støttemodtagere mener, at dette er sket, mens 21 pct. (8) mener dette i nogen grad. Hertil mener næsten 60 pct. ikke, at projektet har reduceret virksomhedernes energiforbrug (Tabel 28). Forarbejdningsordningen konkluderes herved ikke umiddelbart at have opnået store effekter i reduktionen af energiforbruget.

Tabel 29: I hvor høj grad har projektet reduceret energiforbruget i din virksomhed?

	Procentandel
I høj grad	6 % (2)
I nogen grad	21 % (8)
I ringe grad	16 % (6)
Slet ikke	42 % (16)
Ved ikke	16 % (6)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Opsummerende viser analysen en mere positiv effekt i relation til innovation og miljøvenlige teknologier og -innovation, mens færre effekter konkluderes i forhold til den generel miljøbelastning og forbrug af energi.

6.6.2.4 Øvrige effekter

I forbindelse med Forarbejdningsordningen er der udover ovenstående tematiske effekter ligeledes evalueret på arbejdsmiljø, dyrevelfærd samt fødevarekvalitet. Hertil har støttemodtagerne yderligere uddybet øvrige spin-off effekter, som ikke har været tilsigtet med ordningen, men som har haft positiv betydning.

Undersøges først arbejdsmiljøet, angiver 24 pct. (9) i høj grad og 32 pct. (12) i nogen grad, at projekterne har forbedret dette for virksomhedernes medarbejdere, hvorved ordningen har haft en positiv effekt på dette område i næsten 60 pct. af tilfældene. En fjerdedel mener dog, at dette slet ikke er tilfældet. Der ses således ikke en entydig positiv effekt af ordningen på arbejdsmiljøet for virksomhedernes medarbejdere, om end en overvejende andel oplever en positiv effekt.

Tabel 30: I hvor høj grad har projektet forbedret følgende?

	Forbedret arbejdsmiljøet for virksomhedens medarbejdere	Investeringen har medført forbedret dyrevelfærd	Investeringen har medført forbedret fødevarekvalitet
I høj grad	24 % (9)	6 % (2)	32 % (12)
I nogen grad	32 % (12)	6 % (2)	24 % (9)
I ringe grad	13 % (5)	3 % (1)	6 % (2)
Slet ikke	24 % (9)	71 % (27)	29 % (11)
Ved ikke	8 % (3)	16 % (6)	11 % (4)
Total	100 % (38)	100 % (38)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I relation til dyrevelfærden, synes ordningen overordnet set ikke at have haft en positiv effekt. Kun 2 mener i høj grad og i nogen grad, at investeringen har medført forbedret dyrevelfærd, mens 71 pct. (27) af støttemodtagerne slet ikke mener dette. Forarbejdningsordningen har således kun en meget lille effekt på forbedring af dyrevelfærden ud fra støttemodtagernes synspunkt, hvilket hænger sammen med, at dette ikke er sigtet med ordningen.

En større positiv tendens tegner sig inden for spørgsmålet omhandlende, hvorvidt investeringen har medført forbedret fødevarekvalitet, hvor 32 pct. (12) i høj grad og 24 pct. (9) i nogen grad mener, at støtten har medført forbedret fødevarekvalitet i virksomheden, mens kun 2 synes dette i ringe grad. 29 pct. (11) mener dog slet ikke, at den modtagne støtte har forbedret fødevarekvaliteten, hvilket igen hænger sammen med, at dette ikke har været formålet med ordningen. Fødevarekvaliteten kan her ved godt have været god nok i forvejen, hvilket resultaterne kan være et udtryk for.

I spørgeskemaundersøgelsen med støttemodtagere har der endvidere været mulighed for at uddybe øvrige spin-off effekter. Her er det effekter i form af øget produktivitet for slutbrugeren, mindre vandforbrug, bedre udnyttelse af efterfølgende processer, en generel innovativ tankegang, tiltrækning af nye kunder og indtog på nye markeder, som nævnes.

6.6.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium omhandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige, således at ordningen bidrager til bæredygtig udvikling også efter tilskuddets ophør. Hertil hører eksistens af teknologi, produkter og processer ved programperiodens afslutning.

Analysen viser, at der har været stor afhængighed af ordningen. Kun 2 af modtagerne mener, at dere projekt ikke har været afhængig heraf. Svarene er i nogenlunde overensstemmelse med midtvejsevalueringen fra 2007-2009, hvor 77 pct. dengang angav, at investeringen i høj grad eller i nogen grad var afhængig af støtten, mens dette tal er steget til 87 pct. Tages den statistiske usikkerhed med i beregningerne, er der dog ikke tale om en signifikant forskel, hvorved der ikke med sikkerhed kan konkluderes, at en større andel af støttemodtagerne i dag finder investeringen afhængig af støtten.

Tabel 31: I hvor høj grad var investeringen afhængig af støtten under Forarbejdningsordningen?

	Procentandel
I høj grad	42 % (16)
I nogen grad	45 % (17)
I ringe grad	6 % (2)
Slet ikke	6 % (2)
Ved ikke	3 % (1)
Total	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Ovenstående udlægning underbygges af støttemodtagernes besvarelser i relation til, hvor stor en del af projekterne der ville være finansieret uden støtten, hvor 40 pct. (15) af projekterne ikke ville have været realiseret, mens en mindre procentdel i nogle tilfælde ville være realiseret. Bemærkelsesværdigt er det, at 13 pct. (5) af projekterne efter støttemodtagernes besvarelser ville være fuldt realiseret også uden støtten, hvorved der er tale om en mindre, men trods alt bemærkelsesværdig dødvægtsgrad. Dødvægtstabet er beregnet til 31% svarende til godt 35 mio. kr. Hvis der tages højde for, at nogle projekter er blevet fremskyndet pga. støtten, falder dødvægten til 24% svarende til godt 28 mio. kr. For en yderligere uddybning af dødvægten henvises til den tværgående rapport kapitel 9.

Til sammenligning angav støttemodtagerne under midtvejsevalueringen, at kun 8 pct. af projekterne ville være fuldt realiseret uden støtte. Tages den statistiske usikkerhed med i beregningerne, er der dog ikke tale om en signifikant forskel mellem midtvejsevalueringen og denne slutevaluering. Sammenholdes tallene i stedet med evalueringen fra 2000-2006, ville hele 52 pct. af investeringerne være gennemført også uden offentligt tilskud, hvorefter der kom mere fokus på en udviklingsorienteret retning med fokus på teknologi og produkter. Set over en 10-årig periode er der således tale om en langt større effektivitet på området.

Tabel 32: Hvor stor en del af investeringen ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Forarbejdningsordningen?

	Slutevaluering	Midtvejsevaluering
Ingen	40 % (15)	41 % (20)
1-25%	13 % (5)	12 % (6)
26-50%	21 % (8)	16 % (8)
51-75%	13 % (5)	20 % (10)
76-99%	0 % (0)	2 % (1)
Hele investeringen	13 % (5)	8 % (4)
Total	100 % (38)	100 % (49)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

For at klarlægge ordningens effekt, er projekternes fremskyndelse undersøgt jf. Tabel 33 nedenfor, hvor hele 48 pct. (18) i høj grad og 26 pct. (10) i nogen grad mener, at støtten under har medført, at deres investering er blevet fremskyndet. Der ses således en stor andel støttemodtagere, som har implementeret deres projekt tidligere grundet støtten. Dette skal holdes in mente, når effektiviteten vurderes, idet en fremskyndelse kan medføre andre effekter og dermed have en positiv betydning på trods af, at projektet eventuelt stadig ville være realiseret i en vis udstrækning uden støtten.

Tabel 33: Fremskyndelse og størrelse

	Har støtten under Forarbejd- ningsordningen medført, at projektet er blevet fremskyndet	Har støtten under Forarbejd- ningsordningen medført, at projektet er større, end den el- lers ville have været
I høj grad	48 % (18)	34 % (13)
I nogen grad	26 % (10)	34 % (10)
I ringe grad	6 % (2)	13 % (5)
Slet ikke	18 % (7)	18 % (7)
Ved ikke	3 % (1)	0 % (0)
Total	100 % (38)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

I relation til fremskyndelse mener hovedparten af de støttemodtagere, at støtten har fremskyndet investeringen mellem 1-3 år, mens en fjerdedel ikke kan vurdere dette. Den gennemsnitlige fremskyndelse er 2,3 år. Hertil vurderer 34 pct. (13) i høj grad og 34 pct. (13) i nogen grad, at støtten har medført, at investeringen er større, end den ellers ville have været, mens 18 pct. (7) slet ikke mener dette. 76 pct. (29) mener yderligere, at det vil tage mellem 3-10 år at tilbagebetale den investering, som har opnået støtte.

Analysen viser således en større positiv effektivitet, hvilket underbygges af, at kun en mindre andel svarende til 16 pct. (6) har overvejet at annullere tilsagnet, mens 82 pct. (31) ikke har overvejet dette. Der ses således en overvejende andel, som ikke har overvejet at annullere deres tilsagn efterfølgende.

Som uddybende bemærkning til projekternes effektivitet, er 48 pct. (18) enige og 18 pct. (7) delvist enige i, at deres respektive projekt har givet dem adgang til teknologier, som de ikke før har brugt, mens 29 pct. (11) er enige og 18 pct. (7) delvist enige i, at det har givet dem adgang til teknologier, som ikke tidligere er brugt inden for deres sektor. Der tegner sig dog ikke et entydigt positivt billede af effektiviteten på teknologiområdet, idet 16 pct. (6) er uenige i, at projekterne har givet dem adgang til ny teknologi, mens 29 pct. (11) er uenige i, at deres projekt har givet adgang til teknologi, som ikke er anvendt inden for sektoren før. Der ses således ikke en entydig effektivitet inden for benyttelse og adgang til ny teknologi inden for ordningen på trods af, at dette har været et af hovedmålene med denne.

Tabel 34: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn:

	Enig	Delvis enig	Hverken/eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Projektet gav mig adgang til teknologi som jeg ikke har brugt før	47 % (18)	18 % (7)	11 % (4)	3 % (1)	16 % (6)	6 % (2)	100 % (38)
Projektet gav mig adgang til teknologi som ikke er brugt inden for min sektor før	29 % (11)	18 % (7)	13 % (5)	6 % (2)	29 % (11)	6 % (2)	100 % (38)
Projektet gav mig adgang til processer som jeg ikke har brugt før	61 % (23)	11 % (4)	9 % (3)	8 % (3)	6 % (2)	8 % (3)	100 % (38)
Projektet gav mig adgang til processer som ikke er brugt inden for min sektor før	37 % (14)	11 % (4)	13 % (5)	6 % (2)	24 % (9)	11 % (4)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Analysen viser desuden, at næsten 2/3 af støttemodtagerne mener, at deres projekter har givet adgang til processer, som de ikke har brugt før, mens lidt over en tredjedel er enige i, at projekterne har givet adgang til processer, som ikke er brugt inden for deres sektor før. Hertil skal dog knyttes, at næste en fjerdedel af støttemodtagerne ikke mener, at deres projekt har givet adgang til nye processer, som ikke anvendes i sektoren.

En mere positiv tendens tegner sig for benyttelse af teknologien efterfølgende, idet hele 87 pct. (33) stadig benytter den teknologi, det produkt eller den proces, som de har fået støtte til gennem ordningen. Projekterne synes derfor i høj grad at være levedygtige efter implementeringen, hvorfor der er en høj eksistens af teknologi, produkt eller proces efter programperiodens afslutning. De 5 støttemodtagere, som ikke længere benytter teknologien, produktet eller processerne, begrundet dette med salg af virksomhed samt lukning af produktion. Det skyldes således udefrakommende faktorer, som ikke kan tillægges ordningen. Ordningens effektivitet og levedygtighed synes således i høj grad at være til stede, idet projekterne også kan genere effekter efter tilskuddet er udbetalt.

6.6.4 Projektrejse

Evalueringen har også til formål at vurdere, hvor tilfredse støttemodtagerne har været med administrationen af ordningen. Herunder, hvordan støttemodtagerne har vurderet processen fra start til slut, og hvorvidt de vil søge tilskud igen. Dette præsenteres gennem den typiske projektrejse, som støtte-

modtagerne gennemgår under ordningen. Projektreisen beskrives i grafik og med tekst fra overvejel-
sesstadiet, over ansøgningsstadiet, til implementeringsstadiet. Det sidste stadiet af projektreisen om-
handler stadiet efter projektperioden. Projektreisen bygger på støttemodtagernes besvarelser af spør-
geskemaundersøgelsen, hvorfor det ikke er en beskrivelse af en konkret sag, men i stedet den gene-
relle proces, som ansøger gennemgår, når der gennemføres et projekt. Projektreisen gennemgås først
med ord, hvilket illustreres grafisk senere i afsnittet.

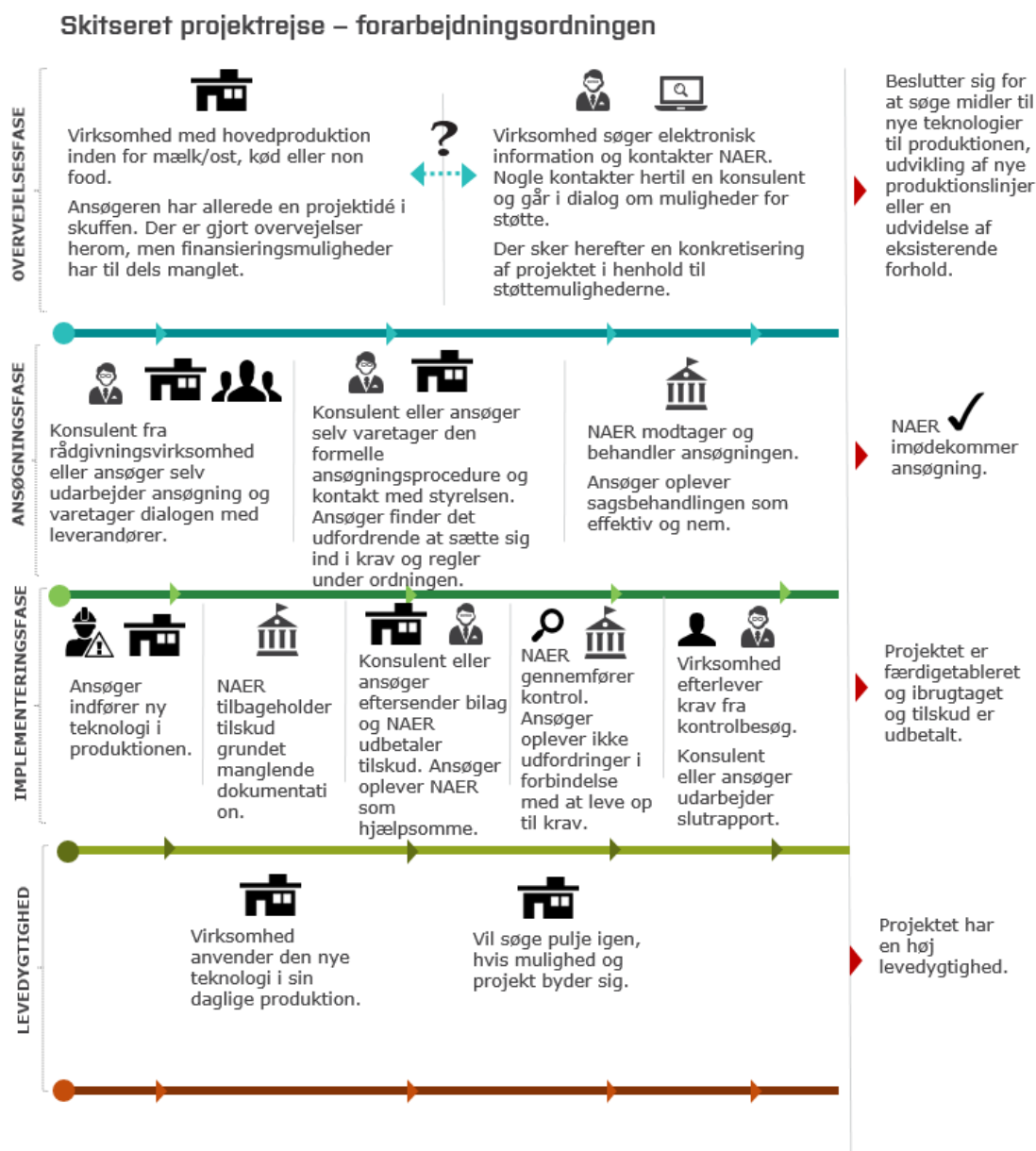
Første fase er overvejelserfasen. Projektreisen starter med, at en virksomhed med hovedproduktion
inden for blandt andet mælk/ost, kød eller non food, har haft en projekttid i længere tid, som denne
gerne vil realisere, hvilket ikke har været muligt på grund af manglende finansiering. Virksomheden
søger derfor elektronisk information og kontakter styrelsen. Nogle støttemodtagere går hertil i dialog
med en konsulent fra en rådgivningsvirksomhed inden for forarbejdning om mulighederne for støtte,
mens andre selv håndterer processen. Konsulentbistand er ikke så udbredt på forarbejdningsområdet,
som inden for mange af de andre støtteordninger. Resultatet af overvejelserfasen er, at der træffes
en beslutning om at søge midler eller ej til at realisere projektet på tegnebrættet. Dette kan blandt
andet være en investering i nye teknologier til produktionen, udvikling af nye produktionslinjer eller
en udvidelse af eksisterende forhold.

I selve ansøgningsfasen er det enten en konsulent eller virksomheden selv, som varetager dialogen
med leverandører, står for at udarbejde selve ansøgningen og har kontakten med NAER. Det er også
konsulenten eller virksomheden selv, som sender ansøgningen til styrelsen, som behandler denne.
Herefter går sagsbehandlingen i gang, som for flertallet af støttemodtagerne ses som effektiv og nem.
Resultatet af ansøgningsfasen er, at NAER enten imødekommer ansøgningen eller afviser denne.

Implementeringsfasen fremstår som et relativt problemfrit forløb, hvor den nye teknologi indføres i
produktionen. Dog tilbageholdes tilskuddet for manges vedkommende, da der mangler dokumenta-
tion fra støttemodtagers side, som må eftersendes. I den forbindelse angiver en tredjedel, at der har
været udfordringer med ikke at få udbetalingerne hurtigt nok, hvilket netop kan hænge sammen med
manglende dokumentation, som forlænger processen. Hernæst udtrækkes støttemodtagerne tilfæl-
digt til kontrolbesøg, mens der er 100% afsyning på investeringsprojekter, hvor langt hovedparten
angiver, at de ikke har haft nogen udfordringer med at leve op til eventuelle bemærkninger og krav.
Konsulenten eller ansøger udarbejder herefter selv slutrapporten, som flertallet ikke har haft proble-
mer med. Til slut i implementeringsfasen er projektet færdigetableret og taget i brug, ligesom hele
tilskuddet er udbetalt.

Projekterne har som nævnt i tidligere afsnit en høj levedygtighed. Dette underbygges også af projekt-
reisen, hvor flertallet af virksomhederne stadig anvender den nye teknologi, som de har fået støtte til
i deres daglige produktion. Den forholdsvis gnidningsløse projektrejse betyder da også, at over to tred-
jedele i fremtiden vil søge om landdistriktsmidler igen, hvilket må siges at være en positiv effekt.

Figur 1. Projektrejse for forarbejdningsordningen

Ovenstående beskriver en forholdsvis smertefri projektrejse. I forlængelse af spørgeskemaet har støttemodtagerne dog haft mulighed for at tilføje yderligere bemærkninger til administrationen, hvor en mindre andel stiller sig mere kritiske overfor en tung ansøgningsproces med lange sagsbehandlingstider og en for bureaukratisk proces. Det er derfor ikke alle støttemodtagere, som oplever ansøgningsprocessen som uproblematisk.

Flere fortæller hertil, at de kun vil søge igen, hvis der er tale om store tilsagn, da de bruger for mange ressourcer på at realisere deres projekt, fordi den administrative del er for tung – blandt andet på grund af for høje dokumentationskrav og for meget kontakt frem og tilbage under ansøgningsprocessen. Det er dog en mindre andel af støttemodtagerne, som deler denne mere negative opfattelse af administrationen. Deres uddybninger kan være forklaringer på, hvorfor alle støttemodtagere ikke opfattes hele ansøgningsprocessen som en positiv oplevelse.

Neden for følger de reelle procentfordelinger, som projektreisen er opbygget omkring. Disse gennemgås ikke i dybden, men den overordnede tendens er, at flertallet af støttemodtagerne oplever en positiv ansøgningsproces og administration.

Tabel 35 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	68 % (26)	18 % (7)	2 % (1)	3 % (1)	6 % (2)	100 % (38)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	11 % (4)	29 % (11)	9 % (3)	48 % (18)	6 % (2)	100 % (38)
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for	18 % (7)	37 % (14)	16 % (6)	13 % (5)	16 % (4)	100 % (38)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	37 % (14)	24 % (9)	11 % (4)	21 % (8)	3 % (2)	100 % (38)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering af projektet	3 % (1)	26 % (10)	26 % (10)	37 % (14)	8 % (3)	100 % (38)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	6 % (2)	21 % (8)	18 % (7)	50 % (19)	6 % (2)	100 % (38)
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i projektet	11 % (4)	13 % (5)	11 % (3)	61 % (23)	6 % (2)	100 % (38)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	11 % (4)	26 % (10)	16 % (6)	42 % (16)	6 % (2)	100 % (38)

Kilde: Epinion spørgeskemaundersøgelse

Det meget positive billede, som er illustreret i ovenstående tabel, gengives til dels i nedenstående. Dette kan forklares med, at en større andel (69 pct.) i høj eller nogen grad mener, at det har været udfordrende at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Forarbejdningsordningen, mens en tredjedel ikke mener, at NAER har været hjælpsomme undervejs i ansøgningsprocessen. Dette er de to eneste områder af administrationen, som støttemodtagerne stiller sig mere kritiske overfor, hvorfor evaluatoren vurderer en overvejende positiv opfattelse af administrationen. Dette underbygges også af, at 55 pct. (21) i høj grad og 16 pct. (6) i nogen grad også i fremtiden vil søge om landdistriktsmidler. Der

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

konkluderes herved en overvejende tilfredshed med administrationen på trods af visse forhold, som støttemodtagerne ikke har været tilfredse med.

Tabel 36: Her følger endnu et par udsagn om, hvorledes du som projektansøger har vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Forarbejdningsordningen	29 % (11)	40 % (15)	8 % (3)	18 % (7)	6 % (2)	100 % (38)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	21 % (8)	13 % (5)	21 % (8)	34 % (13)	11 % (4)	100 % (38)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	11 % (4)	13 % (5)	26 % (10)	45 % (17)	6 % (2)	100 % (38)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	21 % (8)	13 % (5)	18 % (7)	42 % (16)	6 % (2)	100 % (38)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	0 % (0)	3 % (1)	18 % (7)	68 % (26)	11 % (4)	100 % (38)
NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	29 % (11)	21 % (8)	11 % (4)	24 % (9)	16 % (6)	100 % (38)
Jeg vil OGSÅ i fremtiden søge om landdistriktsmidler	55 % (21)	16 % (6)	6 % (2)	13 % (5)	11 % (4)	100 % (38)

Den samlede vurdering for Forarbejdningsordningen (herunder begge ordninger) kan for støttemodtagernes vedkommende sammenfattes i nedenstående Tabel 37.

Tabel 37: Hvad er din samlede vurdering af Forarbejdningsordningen?

	Samlet vurdering
Meget tilfredsstillende	29 % (11)
Tilfredsstillende	50 % (19)
Mindre tilfredsstillende	11 % (4)
Ikke tilfredsstillende	3 % (1)
Ved ikke	8 % (3)
Total	100 % (38)

Den samlede vurdering af de to ordninger er positiv. Hele 79 pct. (30) er tilfredse med Forarbejdningsordningen, hvorved der fremkommer en generel stor tilfredshedsgrad på tværs af støttemodtagerne. Det kan dermed konkluderes, at flertallet af støttemodtagerne er tilfredse med ordningen i deres samlede vurdering.

Støttemodtagerne har derudover haft mulighed for at komme med yderligere kommentarer til støtteordningen og på hvilke områder, der er plads til forbedringer, hvor der herunder følger en sammenfatning af disse:

- Bedre kommunikation og samarbejde i forhold til sagsbehandlingen er vigtigt, hvis projekter fremadrettet ikke skal gå tabt.
- Meget korte tidsfrister på ordninger gør det svært at nå at ansøge. Her kunne det i fremtiden være fordelagtigt, hvis virksomheder fik lidt længere tid til at udforme ansøgningen.
- Ordningen har givet virksomhederne et kvalitets- og vidensløft.

6.7 KONKLUSION

I dette afsnit sammenfattes evalueringens hovedkonklusioner.

- Evaluatør vurderer, at ordningen er relevant, både for støttemodtagerne og i et samfundsmæssigt perspektiv. Dette vurderes ud fra, at formålet har været at fremme innovation og indføre nye teknologier og produkter i forarbejdningssektoren, hvilket vil styrke produktiviteten og værditilvæksten i virksomheder. Ordningen fremstår specielt relevant for støttemodtagerne, idet 79 pct. (30) i høj grad mener dette om ordningens udformning (2007-2013), mens 80 pct. (30) af støttemodtagerne angiver, at Forarbejdningsordningen er i overensstemmelse med sektorens behov. På et generelt niveau konkluderer evaluatør en stor tilfredshed med ordningen.
- Der konkluderes endvidere en høj målopfyldelse. Under ordningen har man forventet at støtte 70 demonstrationsprojekter. Ved programmets afslutning er der i alt givet tilsagn til 49 projekter, hvilket vil sige en målopfyldelse på 70%. I forbindelse med revideringen af programmet i 2010, er dette måltal blevet justeret til 88, hvilket reducerer målopfyldelsen til 56%.
- Målopfyldelse gælder også de umiddelbare målsætninger for ordningen, hvor 92 pct. (35) af støttemodtagerne mener, at deres projekter har bidraget til at skabe teknologisk udvikling, produktivitet og værditilvækst inden for forarbejdningssektoren. Målopfyldelsen fremstår herudfra høj, idet flertallet ligeledes mener, at Forarbejdningsordningen har haft afgørende betydning for virksomhedernes udvikling.
- Der konkluderes også positive effekter vedrørende virksomhedernes omsætning og indtjening. 61 pct. (23) af støttemodtagerne har øget denne med gennemsnitligt 23 pct., mens 63 pct. (24) har øget indtjeningen med op imod 50 pct. Flertallet af støttemodtagerne har hertil opnået en gennemsnitlig produktivitetsstigning på 21 pct.
- Evaluatør vurderer sammenfattende, at Forarbejdningsordningen har en høj effekt inden for målsætningen om at indføre og fremme nye teknologier i virksomheder og gøre deres produkter mere innovative. Hertil har virksomhederne opnået bedre konkurrenceevne og forbedret arbejdsmiljø, mens ordningen i nogen grad har haft effekt på markedssituation for virksomhedernes produkter og miljøet samt i nogen grad en effekt for øget arbejdskraft. Ordningen har kun i mindre grad forbedret virksomhedernes markedsadgang til nye eksportlande.
- Evaluatør vurderer, at projekterne under ordningen i høj grad har været afhængig af støtten. Hertil ville 40 pct. (15) af projekterne slet ikke være realiseret, mens 5 projekter dog ville være

realiseret fuldt ud. Der er således tale om en mindre, men trods alt bemærkelsesværdig dødvægtsgrad. Dødvægtstabet er beregnet til 31% svarende til godt 35 mio. kr. Når der tages højde for projekternes fremskyndelse grundet støtten, falder dødvægten til 24% svarende til 28 mio. kr.

- Det konstateres hertil, at projekterne er gennemført tidligere og er større, end de ellers ville have været uden tilskud. En samfundsmæssig gevinst realiseres herved i form af offentlige goder som højere energieffektivitet, forbedret miljø og arbejdsmiljø. Dette er effekter, som ikke kan godtgøres præcist, men som indirekte bidrager til reducere af den faktuelle dødvægtsværdi.
- Evaluatør konkluderer hertil, at støttemodtagerne i nogen grad har opnået en effekt i forhold til adgang til teknologier og processer som hverken de, eller sektoren har benyttet tidligere. Hertil har ordningen en høj effekt i forhold til benyttelse af teknologier, processer og produkter efterfølgende. Det konkluderes herved, at projekterne har en høj levedygtighed efter programperiodens afslutning, hvilket ligeledes reducerer den faktuelle dødvægt.
- Evaluatør konstaterer, at idéen til flertallet af projekterne er støttemodtagernes egne samtidigt med, at det skriftlige materiale og sagsbehandlingen tilnærmelsesvis vurderes til at være god. Det vurderes hertil, at hovedparten af ansøgerne har haft svært ved at forstå krav og regler under Forarbejdningsordningen, mens de i nogen grad har været utilfredse med hjælpen fra NAERs side.
- Hovedparten af støttemodtagerne vil dog også i fremtiden søge om landdistriktsmidler, hvorfor der på trods af visse administrative udfordringer konkluderes en overvejende positiv opfattelse af administrationen. Evaluatør konkluderer hertil en høj tilfredshed i støttemodtagernes samlede vurdering af Forarbejdningsordningen.

7. EVALUERING AF ORDNING – ETABLERING AF BIOGASANLÆG

7.1 FAKTA OM STØTTEORDNING – ETABLERING AF BIOGASANLÆG

FORMÅL	<p>Ordningens formål er at fremme udnyttelsen af husdyrgødning til energiformål. Tilskudsordningen skal understøtte målet i Grøn Vækst aftalen om, at op mod 50 % af den producerede husdyrgødning i Danmark inden 2020 skal anvendes til energiformål.</p>
MODTAGERE	<p>Etablering eller udvidelse af biogas fællesanlæg En selvstændig juridisk enhed, som ejer og driver anlægget.</p> <p>Etablering eller udvidelse af biogas gårdanlæg Jordbruger, der er en fysisk eller juridisk person, der som ejer eller forpagter driver en økologisk eller konventionel landbrugs- eller gartneri-bedrift, og som ejer og driver eller planlægger at etablere et sådant anlæg. Gårdanlægget kan ejes og drives af indtil fem jordbrugere i forening.</p> <p>Supplerende investeringer på jordbrugsbedrifter tilknyttet biogas fællesanlæg eller biogas gårdanlæg Jordbruger, der er en fysisk eller juridisk person, der som ejer eller forpagter driver en primær landbrugs- eller gartneri-bedrift.</p>
INTERVENTIONSLOGIK	<p>Investeringstilskud til etablering, udvidelse eller supplerende anlæg øger antal og/eller kapacitet i såvel fælles- som gårdanlæg → En større del af husdyrgødningen afgasses → Der opnås en mere klimavenlig energiproduktion, samt en bedre udnyttelse af gødningen → Positive effekter på miljø, klima og på sektorens økonomi.</p>
INDSATSOMRÅDER	<p>Tilskudsordningen kan yde investeringstilskud til følgende områder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Etablering eller udvidelse af biogas fællesanlæg. - Etablering eller udvidelse af biogas gårdanlæg på hhv. konventionelle og økologiske bedrifter. - Etablering af supplerende investeringer på primære bedrifter, herunder nødvendige anlæg og teknologier til opbevaring eller oparbejdning af husdyrgødning samt anden biomasse.

JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING	Ordningen blev indført i forlængelse af bl.a. Grøn Vækst aftalen med første ansøgningsrunde ultimo 2010, hvorfor ordningen ikke var en del af midtvejsevalueringen.
REGELSÆT	<p>Tilskuddet kan efter bekendtgørelsen maksimalt udgøre 30 pct. af de tilskudsberettigede udgifter¹⁵.</p> <p>Det samlede tilskud til et biogas fællesanlæg eller biogas gårdanlæg kan dog maksimalt udgøre 7,5 mio. euro pr. anlæg inklusiv tilskudsberettigede udgifter til eventuelle supplerende investeringer i tilknytning til anlægget.</p> <p>De samlede tilskudsberettigede udgifter pr. ansøger skal mindst udgøre 300.000 kr.</p> <p>Det fremgår af bekendtgørelsen, at tilskud kan kombineres med anden offentlig støtte, hvis denne er godkendt af EU-Kommissionen efter passende procedure, og kombinationsmuligheden er indarbejdet i det godkendte danske landdistriktsprogram.</p> <p>Hvis de fastsatte økonomiske rammer ikke er tilstrækkelige til at give tilsagn til alle tilskudsberettigede ansøgninger, træffer NaturErhvervstyrelsen afgørelse om tilsagn om tilskud på grundlag af en prioritering af ansøgningerne.</p> <p>Retsgrundlag</p> <ul style="list-style-type: none">- Bekendtgørelse nr. 293 af 27. marts 2012 om tilskud til biogas-anlæg m.v. samt bekendtgørelse nr. 1109 af 23. september 2010 om tilskud til investeringer i anlæg til fremstilling af biogas.- Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven).

¹⁵ Tilskudsprocenten var dog 20 pct. i den første ansøgningsrunde i 2010, som dog kun resulterede i et enkelt ikke-annuleret projekt.

- Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL)
- Kommissionens forordning (EF) nr. 1974/2006 af 15. december 2006 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL)
- Kommissionens forordning (EU) nr. 65/2011 af 27. marts 2011 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne

7.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourcindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige.
- Projektrejser, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne og rejsen fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Grundet det lave antal støttemodtagere er det fravalgt at lave en kvantitativ undersøgelse på biogasordningen. I stedet er der valgt en mere kvalitativ tilgang, hvor der bliver gået i dybden med flere udvalgte enkeltsager end på de andre ordninger under akse 1. Desuden gennemføres flere interviews med støttemodtagere end på andre akse 1 ordninger. Datagrundlaget for evalueringen af biogasordningen består derfor af:

- Interview med sagsbehandler med ansvar for Biogasordningen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningskemaer, vejledninger, statusrapporter
- Sagsgennemgang af 18 sager der har modtaget tilskud via ordningen
- Seks kvalitative interviews med udvalgte støttemodtagere og andre involverede i projekterne.

Sagsgennemgangen er foretaget med udgangspunkt i en skabelon, udviklet til brug på tværs af alle tre akser. Skabelonen er dog tilpasset til biogasordningen, så den har været fyldestgørende i forhold til at strukturere gennemgangen. I skabelonen er noteret oplysninger på hver enkelt sag som eksempelvis projektbeskrivelse, projektformål, forventede effekter, faktiske effekter, beskrivelse af sagsprocessen samt andre forhold, i det omfang det har været muligt at finde disse oplysninger i BTAS.

Der er gennemført seks kvalitative telefoninterviews med støttemodtagere. Interviewpersonerne er udvalgt blandt alle støttemodtagere, som havde kontaktoplysninger registreret i BTAS-udtrækket. Interviewene er gennemført som semistrukturerede interviews af mindst en times varighed. Udgangspunktet har altså været en interviewguide udviklet specifikt til interviews på biogasordningen, og som har haft til formål at sikre, at alle relevante emner blev berørt. Det er dog prioriteret, at de interviewede fik god mulighed for at give deres mening til kende. Hvor der har været brug for uddybning af udsagn er der spurgt ind til dette, hvorfor der altså er afvejet fra interviewguiden i det omfang, det har været nødvendigt. Da der ikke er gennemført en kvantitativ undersøgelse på biogasordningen, har interviewene haft et bredere sigte end de interviews, der er gennemført på andre akse 1 ordninger. Interviewguiden for biogasordningen har derfor dækket alle evalueringsspørgsmål, som oprindeligt var planlagt til at blive afdækket i en kvantitativ undersøgelse samt indeholdt spørgsmål, som gik på støttemodtagerens eget projekt. Flere af interviewpersonerne er desuden involveret i flere (op til fire) projekter under ordningen, og i de tilfælde har interviewene dækket alle de projekter, som interviewpersonen har kunnet udtale sig om. Flere interviewpersoner har desuden været involveret i ansøgninger, hvor der blev givet afslag, og i de tilfælde er disse desuden behandlet i interviewene.

7.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der givet 38 tilsagn under ordningen Etablering af biogasanlæg. Der blev afviklet to ansøgningsrunder ultimo 2010 og i 2012. I første runde var der få ansøgninger og der blev kun givet fem tilsagn, hvoraf de fire projekter er blevet annulleret. En anden runde blev afviklet i 2012, hvor kravene til egenfinansiering blev lempet, og energiforliget havde sikret stabile vilkår for afsætningen. Bortset fra det ene ikke annullerede tilsagn fra 2010-runden stammer alle tilsagn fra denne runde.

7.3.1 Tilsagn, annulleringer og afløb

Der er givet i alt 38 tilsagn under ordningen. Fem tilsagn er senere annulleret, hvilket giver et samlet antal tilsagn eksklusiv annullering på 33. Årsagerne til annullering for de fem tilsagn er primært, at egenfinansieringen af projekterne ikke er faldet på plads.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

<i>Ordning</i>	<i>Antal tilsagn</i>	<i>Antal annulleringer</i>	<i>Antal tilsagn eksklusiv annulleringer</i>
<i>Etablering af biogasanlæg</i>	38	5	33

Tabel 50 nedenfor opsummerer det finansielle afløb opdelt på seks indsatsområder i perioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013. Her fremgår projekternes samlede offentlige tilsagn, bortfald, de samlede udbetalinger og antallet af godkendte tilsagn om tilskud. Annullerede projekter fremgår ikke heraf.

Ses der først på antallet af tilsagn, er det indsatserne under "Fællesbiogasanlæg – supplerende investeringer (Artikel 20bi)" og "Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi)", der har givet flest tilsagn, med henholdsvis 14 og 15. De to aktiviteter tegner sig altså for 29 af de 38 tilsagn.

Der er samlet set givet 337 millioner kroner i tilsagn under ordningen for Etablering af biogasanlæg. Størst tilsagn er der givet under indsatsen målrettet "Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi)", hvor der er givet ca. 289 millioner kroner i tilsagn. Med et gennemsnitligt tilsagnsbeløb på 19,3 millioner pr. tilsagn er det også den aktivitet, som har det klart største gennemsnitlige tilsagnsbeløb. Bortfaldet for denne indsats er dog af en betydelig størrelse med 60,1 millioner kroner, hvilket skyldes, at der på trods af få annulleringer er tale om et stort tilskud pr. projekt. Herudover er der en stor restbevilling for denne aktivitet på 104,2 millioner kroner. Dette betyder, at langt under halvdelen af det beløb, der er givet tilsagn for til denne aktivitet, er blevet udbetalt. Dette hænger dels sammen med, at der er tale om store projekter med betydelige anlægsfaser, men de gennemførte interviews peger også på, at der er lang sagsbehandlingstid på slutudbetalingerne.

"Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi) - supplerende investeringer" er den indsats, der har flest antal godkendte tilsagn, men har givet lavest tilsagnsbeløb med kun 4 mio. kr. Dette betyder, at indsatsen med et gennemsnitligt tilsagnsbeløb på 0,29 mio. kr. har det laveste gennemsnitlige tilsagnsbeløb.

Der er udbetalt 42% af det samlede offentlige tilsagn, hvilket er ganske lavt. Dog er der en restbevilling på ordningen som udgøres af hele 38% af det samlede offentlige tilsagn. Da de kvalitative interviews og sagsgennemgangen har vist, at en del projekter er gennemførte men endnu ikke har fået udbetalt støtte, forventes det, at andelen af det offentlige tilsagn som udbetales vil stige i takt med at anmodningerne om slutudbetaling bliver færdigbehandlet i NaturErhvervstyrelsen.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 50 Nøgletal for Etablering af biogasanlæg i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

<i>Indsats</i>	<i>Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner</i>	<i>Bortfold</i>	<i>Udbetaling</i>	<i>Restbevilling</i>	<i>Antal godkendte tilsagn om tilskud</i>
<i>Fællesbiogasanlæg - supplerende investeringer (Artikel 20bi)</i>	4,0	0,3	0,4	3,3	14
<i>Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi)</i>	289,1	60,1	124,7	104,2	15
<i>Konventionel Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)</i>	14,2	0,0	13,4	0,8	5
<i>Økologisk Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)</i>	29,8	6,1	2,7	21,0	4
Total	337,0	66,6	141,1	129,3	38

7.3.2 Ordningens mål og målopfyldelse

Tilskud givet under Biogasordningen er finansieret ved foranstaltningskode 121 sub measure 2 (supplerende investeringer på landbrugs- og gartneribedrifter), foranstaltningskode 311 sub measure 2 (konventionelle og økologiske gårdbiogasanlæg) samt foranstaltningskode 321 (b) som handler om tilskud til fællesbiogasanlæg. I Landdistriktsprogrammet fra september 2015 er opstillet mål for de tre nævnte underforanstaltninger, hvilket kan ses i nedenstående tabeller.

Tabel 51 Mål for foranstaltning 121 (2) - Supplerende investeringer på landbrugs- og gartneribedrifter

<i>Type af indikator</i>	<i>Indikator</i>	<i>Mål 2010-2013 (LDP sept. 2015)</i>
<i>Output</i>	<i>Antal støttede anlæg</i>	7
	<i>Total investeringsvolumen</i>	EUR 7 mio.
<i>Resultat</i>	<i>Antal bedrifter, der introducerer nye produkter eller teknikker</i>	69
	<i>Nettotilvækst</i>	EUR 16,9 mio.
<i>Effekt</i>	<i>Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget</i>	EUR 1.041

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 52 Mål for foranstaltning 311 (2) - Konventionelle og økologiske gårdbiogasanlæg

Type af indikator	Indikator	Mål 2010-2013 (LDP sept. 2015)
Output	Antal støttede anlæg	7
Resultat	Antal støttemodtagere der diversificerer ('diversify')	14
	Total investeringsvolumen	EUR 10,7 mio.
Effekt	Nettotilvækst	EUR 13,0 mio.
	Ændring i bruttoværditilvækst pr. fuldtidsbeskæftiget	EUR 1.041

Tabel 53 Mål for foranstaltning 321 (b) - Tilskud til fællesbiogasanlæg

Type af indikator	Indikator	Mål 2010-2013 (LDP sept. 2015)
Output	Antal støttede anlæg	10
	Total investeringsvolumen	EUR 19,3 mio.
Resultat	Befolkning i landdistrikter der drager nytte af nye ydelser	Under udarbejdelse
Effekt	Nettotilvækst	Under udarbejdelse
	Netto jobtilvækst (fuldtidsjob)	Under udarbejdelse

Når der ses på antallet af anlæg, der har opnået tilskud, er det faktiske antal givne tilsagn i rimelig grad i overensstemmelse med målsætningen. Målet for supplerende investeringer var syv tilsagn, her blev givet 14 og 13 er ikke annulleret, for konventionelle og økologiske gårdbiogasanlæg var målet syv tilsagn og der blev givet ni, mens målet for fællesbiogasanlæg var ti støttede anlæg og der blev bevilget støtte til 15 hvoraf fire er annulleret.

Også når der ses på den totale investeringsvolumen er ser ordningen ud til mere end at opfylde målene, når der ses på de tre foranstaltninger under et. Den samlede forventede investeringsvolumen for de tre foranstaltninger er på 37 millioner Euro svarende til cirka 275 millioner kroner. Forudsættes det, at der er givet 30% i tilskud kan den samlede nuværende totale investeringsvolumen estimeres til 141,1 millioner divideret med 0,3, hvilket giver 470 millioner kroner. Hertil kommer det restbeløb, som endnu ikke er udbetalt.

Det har ikke været muligt at finde information i udtrækket fra BTAS vedrørende de øvrige målsætninger, hvorfor det ikke har været muligt at opgøre målopfyldelsen på disse parametre. Det skal desuden nævnes, at foranstaltningen om fællesbiogasanlæg, hvorfra den klart største udbetaling har fundet sted, ikke har fastsatte mål for hverken resultat eller effekt.

7.4 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERE

I dette afsnit fremlægges ordningernes projektmagere/støttemodtagere, hvorved der gives en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under ordningen "Etablering af biogasanlæg". Nedenstående tabel viser eksempler på ansøgerkredsen fordelt på indsatsområder. Ansøgerkredsen til projekterne er selvstændige landmænd og private virksomheder. Målgruppen er således forholdsvis snæver, da ordningen henvender sig til en selvstændig juridisk enhed og/eller jordbrugere, der vil eje/ejer og drive/driver biogasanlæg. Ydermere gælder det for både biogas fællesanlæg og biogas gårdanlæg, at de skal ligge i et særligt udpeget område som fremgår af Landdistriktsprogrammet og offentliggøres på NAERs hjemmeside.

Tabel 5 Eksempler på ansøgere

Eksempler på ansøgere	
Fællesbiogasanlæg – supplerende investeringer (Artikel 20bi)	Ansøgerne er selvstændige landmænd og virksomheder, såsom Davidsen Landbrug I/S, Ørnhøj V/ Niels Henrik Jørgensen og I/S Olsen, V/ Henry og Jesper Olsen
Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi)	Ansøgerne er virksomheder, såsom Bioenergi Vest A/S, Bionaturgas Midtjylland A/S og Thorsø, Miljø & Biogasanlæg Amba
Konventionel Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)	Ansøgerne er selvstændige landmænd og to virksomheder, nemlig Madsen Bioenergi I/S og Graugaard I/S, Att.: Henrik Clausen
Økologisk Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)	Ansøgerne er her selvstændige landmænd og en enkelt virksomhed, nemlig Bionaturgas Månsson A/S

7.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Projekterne under ordningen Etablering af biogasanlæg er generelt store projekter med en lang finansierings-, projekterings- og anlægsfase. Der er således tale om omkostningstunge projekter med mange budgetposter, som ved projektændringer, budgetændringer og/eller ejerskifte i projektets levetid gør, at der er større risiko for en langsommelig proces. Dette er afspejlet i det usædvanligt høje antal projekter med resttilsagn i ordningen (17 ud af 33 ikke-annullerede projekter har et endnu ikke udbetalt resttilsagn). Der er derved mange projekter, som endnu ikke er afsluttet og i stedet har fået fristudsættelse.

Fællesbiogasanlæg – supplerende investeringer (Artikel 20bi)

Der er som førmtalt flest projekter inden for dette indsatsområde målrettet "Fællesbiogasanlæg – supplerende investeringer". De supplerende investeringer vedrører, for de fleste projekter, enten Bio-

center Gudenå eller Solrød Biogas. Ved Projekterne angående Solrød biogas omhandler tre af projekterne eksempelvis etablering af fortank samt overdækning af eksisterende lagertank i forbindelse med afsætning af rågylle til Solrød Biogas og efterfølgende modtagelse af afgasset biomasse. Målsætningen for de tre selvstændige landmænd, i samarbejde med Solrød Biogas, er at opnå bedre gødning og dermed virkning, samt at få gødning, som lugter mindre.

Et andet projekt under dette indsatsområde omhandler eksempelvis etableringen af en lagertank, da ejendommen skal til at være leverandør/modtager af henholdsvis rågylle og afgasset biomasse til Bio-center Gudenå.

Der er resttilsagn (for hele tilsagnsbeløbet) for alle projekter på nær to. Dette indikerer, at selv de supplerende investeringer ved Biogasanlæg er store, omkostningsfulde projekter jf. tidligere afsnit.

Fællesbiogasanlæg (Artikel 52bi)

Under indsatsområdet målrettet "Fællesbiogasanlæg", er der givet tilsagn til anden flest projekter. Projekterne omhandler eksempelvis en udvidelse af Thorsø Miljø- og biogasanlæg og biogasanlægget Filskov, samt en etablering af biogas fællesanlæg grønGas Vrå A/S. Et yderligere eksempel er den decentrale udbygning af biogas i Ringkøbing-Skjern Kommune (RKSJ modellen), hvor Bioenergi Vest A/S i snævert samarbejde med en gruppe landmænd ved Strømmesbølvej ønsker at etablere et mindre biogasfællesanlæg til behandling af gylle fra lokalområdet samt lokalt producerede energiafgrøder. Projekterne omhandler således udvidelse og etablering af Fællesbiogasanlæg.

EKSEMPEL

Ny leverandør til fællesbiogasanlæg. Projektet har til formål at sikre, at landbruget kan blive leverandør af rågylle til et nyt fællesbiogasanlæg, da landbruget har en svineproduktion, der producerer cirka 5000 tons rågylle om året. Derfor investeres i etableringen af en ny lagertank, samt overdækning til en eksisterende lagertank, så landbruget får mulighed for at afsætte rågylle samt efterfølgende at modtage den afgassede biomasse.

Det private landbrug forventer at modtage en bedre gødning efter afgangningen i fællesbiogasanlægget, hvorfor en bedre udnyttelse af næringsstofferne sikres. Dette forventes at medføre en bedre virkning af gødningen. Ydermere forventes det, at afgangningen vil mindske lugtgener fra gødningen.

År: 2012-2014 - Tilsagn: 130.000 kr.

Konventionel Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)

Projekterne under indsatsområdet målrettet "Konventionel Gårdbiogasanlæg" omhandler enten effektivisering og/eller udvidelse af eksisterende gårdbiogasanlæg samt etableringen af et nyt biogasanlæg (Madsen Bioenergi), hvor gassen skal sælges til naturgasnettet efter opgradering. Et eksempel

på udbygning og effektivisering er hos Ejnar Kirk, hvor dette sker vha. investering i vejesystem, mixer-tank med knivpumpe, mixervogn, omrører til reaktortank, snitter til biomasse samt plansilo.

Hos Tovsgård Biogas har man ønsket at udvide kapaciteten til det dobbelte, og projektet vedrører således en forbedring af reaktoren (forøgelse 20%), forøge indtaget af biomasse med energiafgrøder og dybstrøelse samt en investering i brovægt, mixertank, mixervogn samt plansilo.

Økologisk Gårdbiogasanlæg (Artikel 52ai)

Dette indsatsområde er målrettet "Økologisk Gårdbiogasanlæg". Her findes fire projekter omhandlende økologisk gårdbiogasanlæg. Projekterne kan indebære effektivisering og/eller udvidelse af eksisterende økologiske gårdanlæg samt etablering af nye økologiske gårdbiogasanlæg.

Ved tre af projekterne forefindes et resttilsagn på hele tilsagnet. Det vil sige, at der kun er sket en udbetaling på ét af projekterne.

EKSEMPEL

Effektivisering af gårdbiogasanlæg. En selvstændig landmand vil effektivisere samt udvide det eksisterende gårdbiogasanlæg på bedriften. Dette gøres ved en investering i et nyt vejesystem, mixertank med knivpumpe, mixervogn, omrører til reaktortank samt Plansilo, hvilket alt sammen er inkluderet i et styresystem. Herudover investerer han også i en snitter til biomasse. Etableringen af en plansilo er således været med til at udvide anlægget, hvor de andre investeringer i højere grad sikrer en effektivisering i selve behandlingen af husdyrgødning.

Investeringerne bevirker, at at biogasanlæggets kapacitet er udvidet til det dobbelte, og det anvender nu knap 28.000 tons husdyrgødning årligt. Gasproduktionen er forøget fra 630.100 m³ til ca. 1.250.000 m³, men landmanden forventer at runde 1.400.000 m³ ved optimeringen af brugen.

År: 2012-2015 - Tilsagn: 1 mio. kr.

7.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I dette afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

7.6.1 Relevans & nytte

Første evalueringskriterium vedrører ordningens relevans og nytte. Med dette kriterium tydeliggøres, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen fremtræder for tilskudsmodtagerne i relation til aktuelle udviklingsbehov og -potentialer. Ordningen vurderes således ud fra, hvorvidt den matcher de problemer, der fremkommer i landdistrikterne samt hvorvidt tilskudsmodtagerne anser ordningen som nyttig og relevant ud fra individuelle behov.

Såvel det store antal ansøgninger som de interviewede personer peger på, at ordningen har været særdeles relevant. Ordningen kom på et tidspunkt, hvor der var brug for investeringer samtidigt med, at det var svært at rejse kapital. På den måde gav ordningen mulighed for, at der kunne tages et spring i udviklingen af dansk biogas.

Flere af interviewpersonerne peger således på, at ordningen var afgørende for, at de fik sat gang i de første projekter, hvilket i høj grad var et resultat af en mulighed for den finansiering, som var svær at tilvejebringe. Det er generelt for projekterne, at de er store og derfor kræver ekstern finansiering. Her ses ordningen som afgørende for, at man samlet set har kunnet finansiere projekterne.

Interviewpersonerne peger på, at når projekterne først er kommet i gang, kan de få opbygget den nødvendige ekspertise og viden, som formentlig vil gøre det muligt at starte nye projekter uden tilskudsordningen.

Ordningen har således været med til at løse en række økonomiske udfordringer, hvilket ikke gøres på bekostning af, men samtidig med at man imødekommer miljø- og klimamæssige udfordringer. Ordningen formår således at forene positive effekter på vækst, klima og miljø, der i nogle tilfælde anskues i et trade-off, hvilket er en af ordningens stærkeste sider.

Ordningen fremstår således overordnet set som relevant for sektoren. Der er dog også udsagn, som peger i en anden retning. Her fremhæves det eksempelvis, at det var forkert at strukturere ordningen som en udbudsrunde. Dette gjorde, at alle projekterne skulle gennemføres på samme tid i en forholdsvis lille branche, hvilket skabte en overophedning i branchen. Overophedningen har været med til at presse priserne op i perioden. I dette perspektiv havde det været mere relevant at sætte gang i sektoren med en løbende ansøgningsproces. Andre peger igen på, at alt for mange af støttekronerne er gået til konsulentbistand, og derved ikke til at hjælpe landbruget, som de oprindeligt var tiltænkt.

7.6.2 Effekter og målopfyldelse

Andet evalueringskriterium vedrører målopfyldelse og effekter, som er samlet under tematiske underpunkter omhandlende økonomiske, teknologiske, miljømæssige samt øvrige effekter. Som tidligere nævnt er der fortsat relativt store resttilsagn, og de samlede effekter kan derfor ikke opgøres endnu. En del af anlæggene står dog færdige og er i drift, så ud fra en vurdering af disse er det naturligvis muligt at identificere både de realiserede effekter og opnå klare indikationer på de samlede effekter, som vil blive realiseret på længere sigt. Overordnet set skal det bemærkes at samtlige interviewpersoner fremhæver, at de enkelte projekter har nået deres mål. På projektniveau er der således en klar indikation på høj målopfyldelse.

7.6.2.1 Økonomiske effekter

De økonomiske effekter af ordningen er ganske entydige, når først projekterne er gennemført, men der er naturligvis stor forskel på effekternes størrelse i forhold til om der er tale om etableringen af et stort nyt fællesanlæg eller en mindre udbygning af et eksisterende anlæg.

De største samlede økonomiske effekter findes i etableringen af de store, nye fællesanlæg. Et sådan fællesanlæg kan skabe i størrelsesordenen 5-15 varige arbejdspladser lokalt i tillæg til, at den betydelige anlægsfase i mange af projekterne naturligvis skaber mange arbejdspladser i anlægsperioden. Ved de mindre udbygninger er de beskæftigelsesmæssige effekter naturligvis mindre, men billedet er, at der også her er tale om positive effekter. Da biogasanlæggene ligger i landområder er de dermed en kilde til øget lokal beskæftigelse.

Målt på omsætning er der også betydelige effekter. Selv mindre investeringer i udvidelse af anlæg kan forbedre effektiviteten og udnyttelse af biomassen, så der opnås positive omsætningseffekter. Det er således vurderingen blandt samtlige interviewpersoner, at støtten har medført en omsætningsstigning for de berørte anlæg.

De økonomiske effekter hos den enkelte jordbruger, der er leverandør til biogasanlæggene, er overvejende af mere indirekte karakter. Her opnås den økonomiske gevinst primært ved, at der opnås en større effektivitet og bedre udnyttelse i forbindelse med udbringningen af gødningen. Ligesom der også kan være gevinster, fordi der effektivt kan omfordeles mellem husdyrproducenterne, der ofte producerer en større mængde husdyrgødning end de har brug for på deres marker, og planteavlere, som har brug for gødning. I nogle tilfælde er der desuden en direkte afregning for den leverede biomasse. I de tilfælde, hvor der desuden potentielt kan være tale om et direkte afkast, fordi jordbrugerne er (med-)ejere af anlægget, er det dog en gevinst, som endnu ikke er realiseret, men som af flere nævnes som en mulighed i fremtiden. Dog er der samtidig en erkendelse af et stort investeringsbehov, hvorfor det mest sandsynlige er, at overskuddet forventes geninvesteret i anlæggene. Dette er dog også en positiv effekt, som kommer jordbrugerne til gavn.

Effekterne er ikke systematisk registreret eller opgjort hos NaturErhvervstyrelsen, så det er desværre ikke muligt at anføre dem præcist, ligesom en stor del af projekterne, som nævnt, endnu ikke er færdigbehandlede og/eller fuldt realiserede.

7.6.2.2 Teknologiske effekter

Etablering af biogasanlæg har desuden en række teknologiske effekter. Dette er en ikke uvæsentlig effekt, som fremhæves af flere interviewpersoner.

Flere fremhæver, at det betydelige boost, som sektoren har fået via ordningen, har medvirket til (videre-)udviklingen af teknologien omkring biogasproduktion. En fortæller således, at der efter færdiggørelsen af et nyt anlæg, som var det første af sin slags, har været mange besøg fra ind- og udland af personer, som ville se anlægget. På den måde er der et betydeligt demonstrationselement i de projekter, der viser, hvordan nye teknologier kan implementeres og driftsættes med en positiv forretningsplan, der dokumenteres i praksis.

7.6.2.3 Miljø- og klimamæssige effekter

I tillæg til de umiddelbare økonomiske og teknologiske effekter, har afgangning af husdyrgødning i biogasanlæg også en række miljø- og klimamæssige effekter, og opnåelse af disse var et væsentligt formål med ordningen.

De miljømæssige effekter opstår primært, fordi næringsstofferne i husdyrgødningen gøres mere tilgængelige for planterne på marken, når gødningen først er blevet afgasset i et biogasanlæg. Dette betyder at udvaskningen af næringsstoffer mindskes ved udbringning.

De klimamæssige effekter opstår fordi produktionen af biogas kan medvirke til at fortrænge udledningerne fra de fossile energikilder fx naturgas, som ellers ville skulle afbrændes, men også fordi den direkte mindsker udledningen af drivhusgasser, der finder sted i forbindelse med husdyrgødningens opbevaring og udbringning.

EKSEMPEL

De fynske anlæg, som er etableret med støtte fra ordningen, producerer i dag omkring 20 mio. kubikmeter biogas, der leveres ind i naturgasnettet hos Naturgas Fyn, der i alt leverer ca. 135 mio. kubikmeter gas til sine kunder. Der er altså tale om en betydelig substitution af fossil naturgas.

Effekterne er ikke systematisk registreret eller opgjort i NaturErhvervstyrelsen, så det er desværre ikke muligt at anføre dem præcist, ligesom en stor del af projekterne, som nævnt, endnu ikke er færdigbehandlede og/eller fuldt realiserede.

7.6.2.4 Øvrige effekter

I tillæg til effekterne beskrevet ovenfor, kan der påpeges en række andre effekter, som det er relevant at have med i evalueringen af ordningen.

Enkelte nævner, at etableringen af biogasanlægget kan skabe et effektivt system til at omfordele gødningen mellem jordbrugere. Dette skyldes, at alle leverer deres produktion ind, hvorefter biogasanlægget kan fordele den afgassede husdyrgødning efter en anden fordelingsnøgle og eventuelt til en bredere kreds fx af rene planteavlere. Der skabes således en bedre fordeling af gødningen på tværs af jordbrugere.

Af de mere negative afledte effekter nævner flere især flaskehalsproblemer. Idet støtteordningen var et boost til sektoren betød det også en stor samtidig efterspørgsel, som både kan fordyre investeringen, fordi leverandørerne presser prisen op, men også kan give flaskehalse.

7.6.3 Effektivitet

Følgende evalueringskriterium behandler ordningens effektivitet, der skal forstås som værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourceindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under Biogasordningen er levedygtige, således at ordningen bidrager til bæredygtig udvikling også efter tilskuddets ophør. Hertil hører eksistens af teknologi, produkter og processer ved programperiodens afslutning.

Et afgørende tema i vurderingen af ordningens effektivitet er spørgsmålet om dødvægt. Altså i hvilken grad og omfang, at projekterne ville være blevet realiseret uden støtten. Dødvægt er således de tilskudsmidler, som ikke isoleret set bidrager til at fremme det støttede, men i stedet overkompenserer modtageren i forhold til, hvad der vil være privatøkonomisk rentabelt.

Der er tale om en ordning med en betydelig direkte investeringsstøtte, hvilket typisk skaber en oplagt fare for dødvægt, fordi det er meget svært at afgøre, om den nødvendige kapital til investeringen kunne være rejst på anden vis. Spørgsmålet kompliceres yderligere ved, at dødvægttabet delvist kan opvejes ved at der opnås andre gevinster fx hvis projektet har stor demonstrations-/nyhedsværdi og dermed skaber positive effekter andre steder. Eller hvis støttemuligheden betyder, at investeringen fremrykkes eller øges.

De gennemførte interview peger da også på en betydelig dødvægt i ordningen, hvilket uddybes nedenfor. Det skal dog indledningsvist fremhæves, at der også er eksempler på støttemodtagere, som klart siger, at et fravær af støtten ville have betydet, at projektet ikke var blevet til noget, ligesom flere fremhæver, at de var involveret i projekter, som fik afslag, og derfor ikke kunne realiseres. Dette underbygger naturligvis, at der ikke er tale om ren dødvægt.

Modsat er der dog flest eksempler på, at der er tale om dødvægt. Enkelte siger åbent, at der er tale om ren dødvægt, altså at investeringen var finansieret, men at man blev opmærksom på støtteordningen og ”så tog man støtten med”. En enkelt siger endda, at det forhold, at man skulle have støtten med, betød, at projektet blev realiseret senere end planlagt pga. det ekstra bureaukrati omkring ansøgningen.

Imellem disse to modpoler ligger hovedparten af de behandlede projekter. Her er det typisk en mere blandet vurdering fx at projektet nok var blevet realiseret, men senere eller i mindre skala end det er sket. Flere fremhæver, at støttemuligheden eksempelvis gav mulighed for at gennemføre et større projekt end ellers og dermed opnå en stor effektiviseringsgevinst, fordi fx en udbygning som ellers ville skulle tages i flere etaper blev mulig at gennemføre med det samme.

7.6.4 Projektrejse

Evalueringen har endvidere haft til formål at afdække støttemodtagernes tilfredshed med administrationen af støtteordningen. Dette gøres ved at præsentere de typiske projektrejser for støttemodtagerne under Biogasordningen. Projektrejserne beskriver i grafik og tekst et projekts rejse fra overvejelsesstadiet, over ansøgningsstadiet, til implementeringsstadiet og et stadie efter projektperioden.

Såfremt der først fokuseres på overvejelsesstadiet, er det kendetegnende for projekterne indenfor Biogasordningen, at fundamentet for projekterne allerede er lavet inden ordningen kom frem. Tilskudsmodtagerne har altså haft en projekttid i længere tid, som de gerne har villet realisere, men ikke har haft mulighed for fuldt ud at finansiere. Med Biogasordningen opstår denne mulighed for yderligere finansiering. I samarbejde med en konsulent konkretiseres projektideen i henhold til tilskudsordningen.

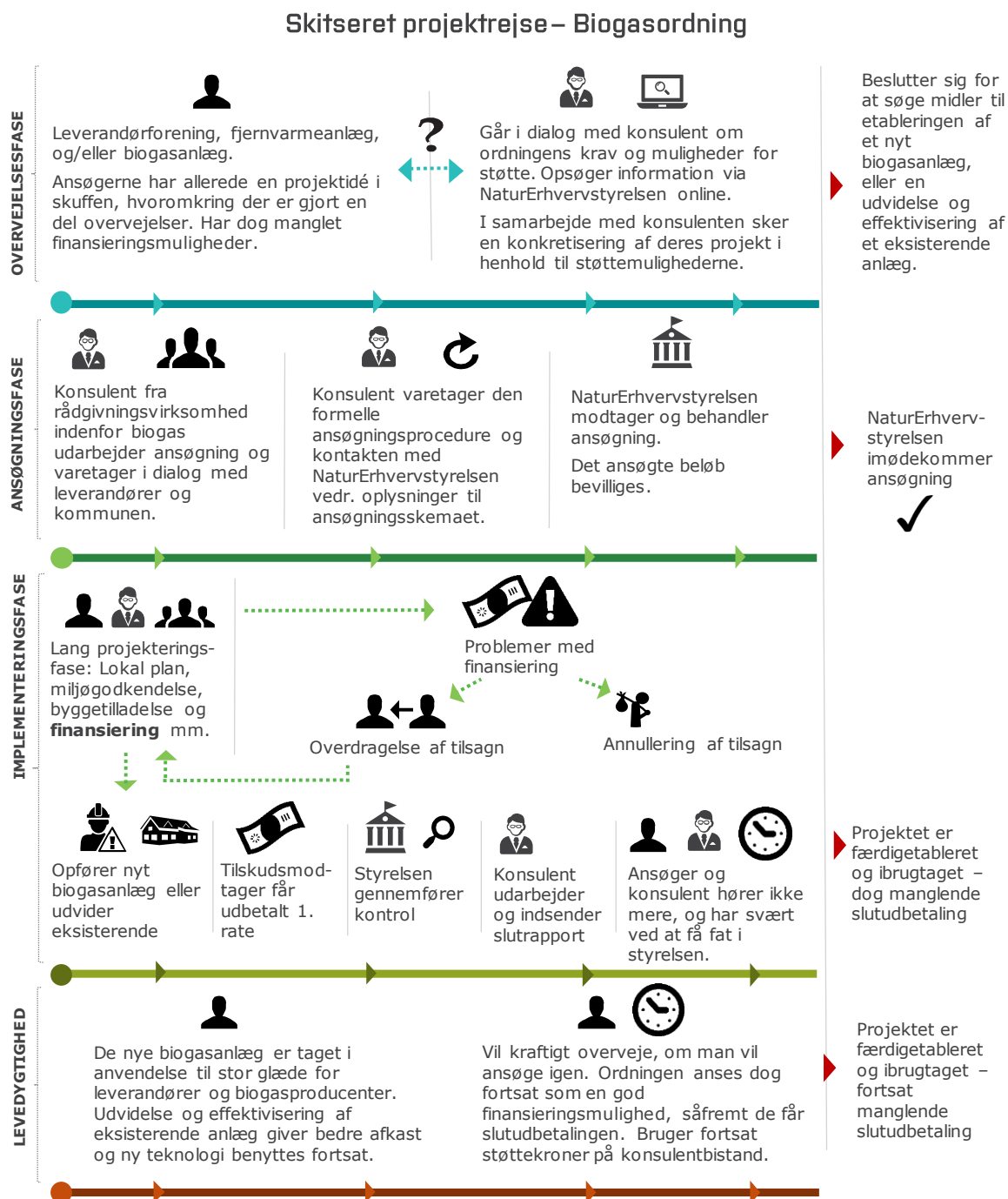
I ansøgningsfasen er det typisk støttemodtagernes konsulent, som udarbejder selve ansøgningskemaet samt har kontakten med styrelsen. I den forbindelse er der ofte spørgsmål til styrelsen vedrørende de informationer, som skal angives i ansøgningskemaet og hvorfor disse skal angives. Her peger enkelte på, at NaturErhvervstyrelsen ikke besidder den nødvendige ekspertise på området Biogas, hvilket har medført, at det ikke var muligt at få svar på deres spørgsmål. Generelt har der dog ikke været de store udfordringer med ansøgningsprocessen ifølge interviewpersonerne. Ansøgningerne behandles af styrelsen, og der meddeles tilsagn til støttemodtagerne.

I implementeringsfasen ændrer det forholdsvist problemfrie billede sig en smule. Under Biogasordningen er der generelt tale om store projekter, hvor en del ting skal falde på plads inden byggeriet påbegyndes. Der skal tages hensyn til lokalplanen i forbindelse med placeringen, indhentes miljøgodkendelse samt byggetilladelser og finansieringsgrundlaget skal helt på plads, herunder afsætning af

biogassen. I denne lange proces kommer flere af projekterne i finansieringsproblemer, hvilket bevirker, at nogle af projekterne annulleres, delvist annulleres eller overdrages. I forlængelse heraf påbegyndes en ny projekteringsfase.

Når ovenstående er på plads, kan anlægsfasen påbegyndes. Det går generelt nemt for støttemodtagerne med at få byggeriet på plads. Dette tager dog længere tid ved etableringen af nye biogasanlæg, hvilket gør, sammen med den lange projekteringsfase, at flere af disse projekter ender med at få fristudsættelse. I forlængelse heraf oplever støttemodtagerne også, at det er forholdsvist ligetil at få 1. rate udbetalt, at få oplyst de nødvendige oplysninger til slutrapporten samt kontrolbesøget fra NAERs side.

Figur 1 Projektrejse for biogasordningen

Slutrapporten udarbejdes af konsulenten og fremsendes, hvorefter tilskudsmodtagerne generelt oplever lang ventetid i henhold til at få deres slutudbetaling. I denne ventetid er det oftest konsulenten, som har kontakten med styrelsen. Tilbage meldingen fra styrelsen er i nogle tilfælde, at ventetiden skyldes udflytningen. Andre gange er det ikke muligt at få fat på styrelsen, hverken pr. telefon eller mail, hvilket er til stor frustration for støttemodtagerne.

Støttemodtagernes projekter er generelt færdigetablet, funktionsdygtige og lever fortsat, men mange af sagerne er endnu ikke afsluttet grundet manglende slutudbetaling fra styrelsens side. Dette bevirker, at nogle af tilsagnsmodtagerne er meget tilbageholdende i forhold til en eventuel genansøgning. De anser ordningen for en god finansieringsmulighed, men da de fortsat skal bruge støtte kroner på konsulent ydelser, samt en masse tid på et projekt som skulle være afsluttet, falder attraktiviteten.

7.7 KONKLUSION

- Ordningens formål er at fremme udnyttelsen af husdyrgødning til energiformål. Tilskudsordningen skal understøtte målet i Grøn Vækst aftalen om, at op mod 50 % af den producerede husdyrgødning i Danmark inden 2020 skal anvendes til energiformål.
- Såvel det store antal ansøgninger som de interviewede personer peger på, at ordningen har været særdeles relevant. Ordningen kom på et tidspunkt, hvor der var brug for investeringer samtidigt med, at det var svært at rejse kapital. På den måde gav ordningen mulighed for, at der kunne tages et spring i udviklingen af dansk Biogas. Ordningen har således været med til at løse en række økonomiske udfordringer, hvilket ikke gøres på bekostning af, men i samklang med at imødekomme miljø- og klimamæssige udfordringer. Ordningen formår således at forene positive effekter på vækst, klima og miljø, der i nogle tilfælde anskues i et trade-off, hvilket er en af ordningens stærkeste sider. Det kan således konkluderes, at der på et generelt plan er stor tilfredshed med ordningen.
- Når der ses på antallet af støtte anlæg er det faktiske antal givne tilsagn i rimelig grad i overensstemmelse med målsætningen. Målet for supplerende investeringer var syv tilsagn, her blev givet 14, for konventionelle og økologiske gårdbiogasanlæg var målet syv tilsagn og der blev givet ni, mens målet for fællesbiogasanlæg var ti støttede anlæg og der blev bevilget støtte til 15. Også når der ses på målet for den totale investeringsvolumen ser ordningen ud til at overopfylde målet.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- Overordnet set skal det bemærkes at samtlige interviewpersoner fremhæver, at de enkelte projekter har nået deres mål. På projektniveau er der således en klar indikation på høj målopfyldelse.
- Der er fortsat relativt store resttilsagn, og de samlede effekter kan derfor ikke opgøres endnu. En del af anlæggene står dog færdige og er i drift, så ud fra en vurdering af disse er det naturligvis muligt at identificere både de realiserede effekter og opnå klare indikationer på de samlede effekter, som vil blive realiseret på længere sigt.
- De største samlede økonomiske effekter findes i etableringen af de store, nye fællesanlæg. Et sådan fællesanlæg kan skabe i størrelsesordenen 5-15 varige arbejdspladser lokalt. Ved de mindre udbygninger er de beskæftigelsesmæssige effekter naturligvis mindre, men billedet er, at der også her er tale om positive effekter. Da biogasanlæggene ligger i landområder er de dermed en kilde til øget lokal beskæftigelse.
- Målt på omsætning, er der også betydelige effekter. Selv mindre investeringer i udvidelse af anlæg, kan forbedre effektiviteten og udnyttelse af biomassen, så der opnås positive omsætningseffekter. Det er således vurderingen blandt samtlige interviewpersoner, at støtten har medført en omsætningsstigning for de berørte anlæg.
- Flere fremhæver, at det betydelige boost, som sektoren har fået via ordningen, har medvirket til (videre-)udviklingen af teknologien omkring biogasproduktion. De miljømæssige effekter opstår primært, fordi der sker en bedre udnyttelse af husdyrgødningen med en mindre afgasning i forbindelse med opbevaring og udbringning samt en mindre udvaskning af næringsstoffer til følge.
- Der er tale om en ordning med en betydelig direkte investeringsstøtte, hvilket typisk skaber en oplagt fare for dødvægt. De gennemførte interview peger da også på en betydelig dødvægt i ordningen, hvilket uddybes nedenfor. Det skal dog samtidig fremhæves, at der også er eksempler på støttemodtagere, som klart siger, at et fravær af støtten ville have betydet, at projektet ikke var blevet til noget, ligesom flere fremhæver, at de var involveret i projekter, som fik afslag, og derfor ikke kunne realiseres. Dette underbygger naturligvis, at der ikke er tale om ren dødvægt. Modsat er der dog flest eksempler på, at der er tale om dødvægt. Enkelte siger åbent, at der er tale om ren dødvægt.
- Det skriftlige materiale og sagsbehandlingen opleves kun i nogen grad som værende god. Flere af støttemodtagerne har oplevet lidt udfordringer i henhold til selve ansøgningskemaet, men

for de fleste har selve ansøgningsprocessen ikke medført de store problemer. De største problemer i forhold til administrationen ses ved slutudbetalingen, hvor støttemodtagerne generelt oplever lang ventetid efter de har indsendt slutrapporten.

8. EVALUERING AF NETVÆRKSORDNINGEN

8.1 FAKTA OM NETVÆRKSORDNINGEN

FORMÅL	<p>Formålet med Netværksordningen er at fremme mindre fødevarerproducenters produktion og afsætning af fødevarer gennem deltagelse i netværksaktiviteter.</p> <p>Aktiviteterne skal udvikle netværksdeltagernes kompetencer og fremme erfaringsudveksling mellem virksomhederne i fødevarenetværk. Projekter der får støtte under ordningen skal være målrettet mod at øge deltagerens viden og kompetencer.</p>
MODTAGERE	<p>Netværksordningen skelner mellem tilsagnshaver og netværksdeltagere. Tilsagnshaver er den virksomhed, organisation eller forening, der ansøger om tilskud, modtager tilsagnet, afholder projektudgifterne og modtager tilskuddet. Netværksdeltagere er alle de parter, der deltager i og har fordel af netværksaktiviteterne.</p> <p>Et netværksprojekt består således af én tilsagnshaver og flere netværksdeltagere.</p> <p>Tilsagnshaver kan være:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Små og mellemstore fødevarer virksomheder (under 250 ansatte) som fx primære jordbrugere, gartneribedrifter eller virksomheder, der forarbejder fødevarer, - Andre virksomheder som fx konsulentvirksomheder, organisationer og foreninger som eksempelvis eksisterende fødevarer-netværk, turistorganisationer, brancheorganisationer, andre lokalforeninger m.fl. <p>Der skal mindst være to mindre fødevarerproducenter der deltager i netværksaktiviteterne.</p>
INTERVENTIONSLOGIK	<p>Der etableres netværk bestående af tilsagnshaver samt to eller flere mindre fødevarerproducenter samt eventuelt andre deltagere (output) -> netværkets medlemmer udveksler erfaring, viden og kompetencer -> deltagerne i netværket får nye værktøjer og viden -> som kan fremme deres produktion, produktudvikling og afsætning af fødevarer.</p>
INDSATSOMRÅDER	<p>Der er to indsatsområder under netværksordningen:</p>

	<ul style="list-style-type: none">- Information og markedsføring: tilskud til informations- og markedsføringsaktiviteter til fremme af produktion og afsætning af fødevarer omfattet af en EU-kvalitetsordning (BOB eller BGB)- Kompetenceudvikling: tilskud til netværksaktiviteter til fremme af mindre fødevarerproducenters produktion og afsætning af fødevarer. Herunder kan der gives tilskud til:<ul style="list-style-type: none">o Netværksaktiviteter: Tilskuddet kan maksimalt udgøre 80% af det tilskudsberettigede budgeto Fælles faciliteter til formidling af fødevareroplevelser: Tilskuddet kan maksimalt udgøre 50% af det tilskudsberettigede budget
JUSTERINGER SIDEN MIDTVEJSEVALUERING	Netværksordningen blev oprettet som selvstændig ordning i 2010, hvorfor den ikke indgik i midtvejsevalueringen.
REGELSÆT	Forordninger <ul style="list-style-type: none">- Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL)- Kommissionens forordning (EF) nr. 1974/2006 af 15. december 2006 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL)- Kommissionens forordning (EU) nr. 65/2011 af 27. januar 2011 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 for så vidt angår kontrol og krydsoverensstemmelse i forbindelse med støtteforanstaltninger til udvikling af landdistrikterne Lov <ul style="list-style-type: none">- Lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven). Bekendtgørelse <ul style="list-style-type: none">- Bekendtgørelse nr. 909 af 13. juli 2010 om tilskud til netværksaktiviteter, der kan fremme mindre fødevarerproducenters afsætning af fødevarer.- Bekendtgørelse nr. 397 af 2. maj 2011 om tilskud til netværksaktiviteter og tilskud til fremme af afsætning af fødevarer omfattet af en EU-kvalitetsordning.

- Bekendtgørelse nr. 316 af 29. marts 2012 om ændring af bekendtgørelse om tilskud til netværksaktiviteter og tilskud til fremme af afsætning af fødevarer omfattet af en EU-kvalitetsordning.

8.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG METODE

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og støttemodtagernes behov.
- Målopfyldelse og effekter, som redegør for, hvad ordningen har resulteret i samtidigt med, der sammenholdes med ordningens målsætninger.
- Effektivitet, hvor der ses på værdien af de opnåede effekter i forhold til den anvendte ressourcenindsats og herunder i hvilken grad, projekterne under ordningen er levedygtige.
- Administration, hvor der fokuseres på den administrative del af projekterne fra ansøgning til tilsagn og udbetaling.

Evalueringsspørgsmålene for ordningen findes i bilag 2 til den tværgående evalueringsrapport.

Netværksordningen er evalueret med afsæt i et datagrundlag, der udgøres af:

- Interview med sagsbehandler med ansvar for Netværksordningen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, statusrapporter
- Sagsgennemgang af 10 tilfældigt udvalgte projekter
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere, der ved ansøgningen oplyste deres mail

Den kvantitative del af evalueringen er gennemført som et webbaseret spørgeskema med opfølgende interviews via telefon. Evaluator har udviklet et spørgeskema baseret på input fra desk research, interview med sagsbehandlere samt med afsæt i de evalueringsspørgsmål, som er opstillet for ordningen. Spørgeskemaet og evalueringsspørgsmål kan findes i bilag. Inden skemaet blev sendt til støttemodtagerne har det været til gennemsyn ved den samme sagsbehandler, der blev gennemført interview med. Efter input fra denne blev der foretaget enkelte justeringer af spørgeskemaet, som efterfølgende blev sendt til støttemodtagerne via e-mail.

Dataindsamlingen har fundet sted i perioden 24. juni til 23. september 2016. I første omgang blev støttemodtagere, som havde angivet deres e-mail på ansøgningstidspunktet inviteret til at deltage i undersøgelsen. Efter sommerferien blev dataindsamlingen udvidet til også at foregå via telefon, hvor

støttemodtagere, som havde angivet deres telefonnummer, blev kontaktet og opfordret til at deltage i undersøgelsen. Tabellen nedenfor viser, at svarprocenten for ordningen er 37,0%, hvilket svarer til 10 gennemførte besvarelser som giver en statistisk usikkerhed for de kvantitative resultater på 26,3%. I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

Selve sagsgennemgangen er gennemført med udgangspunkt i en skabelon, som er benyttet på tværs af de tre akser. Skabelonen er tilpasset til netværksordningen, så den har været fyldestgørende i forhold til at strukturere gennemgangen. Skabelonen indeholder oplysninger som eksempelvis projektbeskrivelse, projektformål, beskrivelse af sagsprocessen samt andre forhold vedrørende sagen i det omfang det har været muligt at finde disse oplysninger på sagen.

Tabel 54: Input og output fra den gennemførte spørgeskemaundersøgelse for Netværksordningen

Antal unikke numre (doubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
27	10	37,0	+/- 26,3

Kilde: Survey gennemført af Epinion

De meget lave antal svar, og den dertil hørende store statistiske usikkerhed betyder, at det er vanskeligt at udtale sig om, hvor stor en andel af støttemodtagerne, som har en given holdning. I det omfang der kommenteres på resultaterne fra surveyen vil der blive lagt vægt på antallet af støttemodtagere, som giver udtryk for en holdning og på de tendenser, der tegner sig i de afgivne svar.

I tabellen herunder sammenlignes karakteristika ved de støttemodtagere, som har deltaget i surveyen med karakteristika med alle, som har fået støtte under Netværksordningen og hvis projekt ikke er annulleret. Dette skyldes, at annullerede projekter ikke har været omfattet af surveyen. Tabellen giver et billede af, hvor repræsentativ støttemodtagerne i surveyen er sammenlignet med alle støttemodtagere, hvis projekt ikke er annulleret, ved at vise, i hvor høj grad de to grupper er ens eller forskellige på en række karakteristika. Da der kun er 10 støttemodtagere, som har besvaret surveyen er de angivne procenter meget påvirkede af enkelt svar. Ved vurderingen af frafald vil der derfor blot blive kommenteret på de overordnede tendenser, og ikke de procentvise forskelle.

Støttemodtagere, som har besvaret surveyen ser ud til at have fået et større tilsagn end de øvrige støttemodtagere. Dette gælder både når der ses på det gennemsnitlige tilsagn og medianen. I forhold til geografi er midtjyder den største gruppe i populationen og er også den største gruppe blandt de støttemodtagere, som har besvaret surveyen og de tre regioner, hvor der er opnået svar i surveyen dækker også 88% af populationen. Når der ses på, hvilket år støttemodtageren har fået tilsagn ligner fordelingen i surveyen i høj grad fordelingen i populationen. Ligeså er tendensen for 'ingen annullering' og 'delvis annullering' den samme i surveyen som den er i populationen.

Samlet set er forskellene mellem de støttemodtagere, som har besvaret surveyen og de øvrige støttemodtagere dog ikke specielt store, særligt taget i betragtning at surveyen er besvaret af 10 personer. Surveyen kan derfor overordnet siges at være repræsentativ for støttemodtagerne under Netværksordningen.

Tabel 55 Frafaldsanalyse for Netværksordningen

	Besvaret survey	Alle ikke-annullerede tilsagn
<i>Gennemsnitligt tilsagn</i>	707699	534433
<i>Median tilsagn</i>	764320	340600
Nordjylland	0%	4%
Midtjylland	60%	36%
Syddanmark	10%	32%
Hovedstaden	30%	19%
Sjælland	0%	8%
2010	20%	26%
2011	50%	40%
2012	30%	29%
2013	0%	4%
Ingen annullering	10%	26%
Delvis annullering	90%	74%

8.3 ØKONOMISKE NØGLETAL

I programperioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013 er der givet 91 tilsagn under Netværksordningen. Af dem er 19 tilsagn senere annulleret (21%), hvilket giver et samlet antal ikke-annullerede tilsagn på 72. Den hyppigste årsag til, at tilsagnene er annulleret skyldes, at projekterne ikke kan gennemføres efterfølgende. Dette kan eksempelvis skyldes manglende interesse fra mulige deltagere, at tilsagnshaver ikke kan finde ressourcer til at gennemføre projektet alligevel, eller at der sker andre uforudsete hændelser som gør, at projektet ikke kan gennemføres. Fire annulleringer (tre forskellige modtagere) ser dog ud til at skyldes, at tilsagnshaver har søgt om slutudbetaling for sent, og to-tre sager ser ud til endnu ikke at være afsluttet, da der endnu verserer klagesager. Desuden er ét tilsagn annulleret fordi en anden end tilsagnshaver har betalt regningerne, mens et andet tilsagn annulleres fordi tilsagnshaver ikke kan få tilskud til sin arbejdsindsats som en del af medfinansieringen uden dokumentation for timer og løn, hvilket tilsagnshaver tilsyneladende forudsatte ved ansøgningen.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal tilsagn om tilskud eksklusiv annullerede
Netværksordningen	91	19	72

Kilde: Udtræk fra BTAS

I surveyen, som er gennemført i forbindelse med evalueringen af Netværksordningen siger tre ud af de ti støttemodtagere, der har besvaret undersøgelsen, at de har overvejet at annullere tilsagnet efter de har fået det. Begrundelserne der gives er bureaukrati, for lang tid mellem ansøgning og gennemførelse af projektet samt skærpede dokumentationskrav fra NAERs side. Disse overvejelser om administrationen i forbindelse med ordningen ser altså ud til kun i mindre omfang at gøre sig gældende for de sager, som rent faktisk er blevet annulleret jf. de hyppigste årsager til annullering ovenfor.

Tabellen nedenfor opsummerer det finansielle afløb for indsatsen for 'Kompetenceudvikling' i perioden fra 1. januar 2007 til 31. december 2013. Her fremgår projekternes samlede offentlige tilsagn, bortfald, de samlede udbetalinger og antallet af tilsagn om tilskud fremgår. Informations- og markedsføringsindsatsen har ikke haft nogen ansøgere og der er således ikke udbetalt støtte til projekter herunder. Dette skyldes, at ordningen henvender sig til virksomheder som producere fødevarer som hører under enten BOB eller BGB, dvs. allerede certificerede producenter. Denne type af producenter findes der kun meget få af i Danmark.

Ses der først på antallet af godkendte tilsagn, er det indsatsen under "Netværksstøtte – Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)" der har givet flest tilsagn med 63. Indsatsen "Netværksstøtte – Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)", som er indsatsen for 'Fælles faciliteter til formidling af fødeveareoplevelser' har givet 28 tilsagn.

Der er samlet set givet 45,1 millioner kroner i tilsagn under Netværksordningen. Størst tilsagn er der klart givet under indsatsen målrettet "Netværksstøtte – Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)", hvor der er givet næsten 43 mio. kr. i tilsagn. Det vil sige næsten det samlede tilsagnsbeløb. Det betyder også, at indsatsen har det største gennemsnitlige tilsagn med 0,68 mio. kr. sammenlignet med 0,08 mio. kr. for Indsatsen "Netværksstøtte – Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)".

Udbetalingsraten for "Netværksstøtte – Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)" er 66% mens udbetalingsraten for "Netværksstøtte – Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)" er 58%. Den samlede udbetalingsprocent er 65%

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 56 Nøgletal for Netværksordningen i perioden 1.1.2007 til 31.12.2013

Indsats	Samlede offentlige tilsagn, mio. kroner	Bortfald	Udbetaling	Restbevilling	Antal tilsagn om tilskud
Netværksstøtte - Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)	42,9	9,4	28,2	5,3	63
Netværksstøtte -Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)	2,2	0,8	1,3	0,1	28
Total	45,1	10,2	29,4	5,5	91

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tilskud ved Netværksordningen er finansieret under foranstaltningskode 111 sub measure 3, og foranstaltningskode 321 sub measure 4. Målene i de to tabeller herunder henholder sig til de mål, som er opstillet for Netværksordningen under disse to punkter i Landdistriktsprogrammet fra september 2015.

Tabel 57 Mål for Netværksordningen – foranstaltning 111 (3)

Type af indikator	Indikator	Mål (LDP september 2015)
Output	Antal netværksaktiviteter	140
	Antal deltagere	13 700
Resultat	Nettoværditilvækst på støttede bedrifter	EUR 0,1 mio.
	Nettoværditilvækst pr fuldtidsansat	EUR 149 pr. år

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

Støtte givet under indsatsen "Netværksstøtte - Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)" henholder sig til målene opsat for foranstaltning 111 (3). Her er opstillet et mål om, at der skal gennemføres 140 netværksaktiviteter. Da det kun har været muligt at få finde tal for antallet af ikke-annullerede tilsagn, og da et ikke-annulleret tilsagn kan indeholde flere netværksaktiviteter, er det ikke muligt at beregne den præcise målopfyldelse. Men sagsgennemgangen har vist flere eksempler på, at projekter kan have indeholdt flere kurser, seminarer eller lignende. Målopfyldelsen er derfor formegentligt noget over de 37%, som svarer til en netværksaktivitet per ikke-annulleret tilsagn.

Tabel 58 Mål for Netværksordningen – foranstaltning 321 (4)

Type af indikator	Indikator	Mål (LDP september 2015)
Output	Antal netværksaktiviteter	90
	Total investeringsvolumen	EUR 3 mio.
Resultat	<ul style="list-style-type: none"> Antal deltagere Antal nye markedsmuligheder opnået gennem de støttede netværk 	<ul style="list-style-type: none"> 900 22
	Effekt	<ul style="list-style-type: none"> Tilført værdi Skabte jobs

Kilde: "The Danish Rural Development Programme 2007-2013" (September 2015)

For indsatsen under "Netværksstøtte - Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)" er målene beskrevet under foranstaltning 321 (4). Målet der blev opstillet for antallet af netværksaktiviteter for denne foranstaltning er, som det fremgår ovenfor, 90 støttede netværksaktiviteter. Da det, som nævnt ovenfor, er sandsynligt, at flere af de støttede projekter har indeholdt flere netværksaktiviteter, er målopfyldelsen mindst 22% men formegentlig noget højere. Ligeså er målopfyldelsen for den totale investeringsvolumen relativt lav. Målet var en total investeringsvolumen på 3 millioner euro, svarende til cirka 22,3 millioner kroner. Der er dog kun udbetalt 1,3 millioner, hvilket giver en samlet investeringsvolumen på 2,6 millioner kroner (da der maksimalt gives 50% i tilskud) svarende til en målopfyldelse på knap 12 procent. Det har ikke været muligt at finde en opgørelse for de øvrige målsætninger, der er fastsat konkrete måltal for.

8.4 KENDETEGN VED ORDNINGENS PROJEKTMAGERNE

I dette afsnit fremlægges ordningernes projektmagere/støttemodtagere, hvorved der gives en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under Netværksordningen. Nedenstående tabel viser eksempler på ansøgerkredsen fordelt på indsatsområder. Ansøgerkredsen til projekterne er en bred vifte af virksomheder. Det er både mindre fødevarerproducenter, konsulentvirksomheder samt andre organisationer såsom fødevarenetværk, brancheorganisationer og lokalforeninger m.fl.

Ansøgerkredsen indenfor indsatsområdet målrettet 'Netværksstøtte – Basale servicefaciliteter' er gengangere fra Indsatsområdet 'Netværksstøtte – Netværksaktiviteter'. Dette skyldes, at en forudsætning for at få tilskud til Basale Servicefaciliteter er, at ansøgeren kan dokumentere en klar sammenhæng til gennemførelsen af en netværksaktivitet. Der ser dog ikke umiddelbart ud til at være nogen systematik i, hvilke ansøgere der kun søger støtte under 'Netværksaktiviteter' og hvilke der også søger under 'Basale Servicefaciliteter'. Det er således også mange forskellige typer af ansøgere, som også søger under sidstnævnte indsats.

Eksempler på ansøgere

Netværksstøtte – Netværksaktiviteter (Artikel 20ai)	Dansk Landbrugsmuseum, Den Erhvervsdrivende Fond - Væksthus Syddanmark, Seges P/S, Madkulturen, C/O Fødevareministeriet, Spis Lokalt F.M.B.A., Nyborg Slot, Økologisk Landsforening, Sønderjysk Landboforening, Danmarks Biavlforening, Rådet For Agroindustri, Foreningen Smagen Af Fyn, Konsulentvirks. V/Henrik Sønksen, Fødevarenetværk Lolland-Falster, Dyrenes Beskyttelse, Producentforeningen Af Dk.Bgb Oste, C/O Mejeriforeningen, Naturmælk Amba
Netværksstøtte – Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)	Nyborg Slot, Sønderjysk Landboforening, Den Erhvervsdrivende Fond, Væksthus Syddanmark, Regional Madkultur Vestjylland, Danmarks Biavlforening, Konsulentvirks.

8.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Formålet med Netværksordningen er at fremme mindre fødevarerproducenters produktion og afsætning af fødevarer ved hjælp af netværksaktiviteter. Dette sker gennem aktiviteter, der udvikler netværksdeltagernes kompetencer og som fremmer erfaringsudveksling mellem virksomhederne i fødevarer-netværk. I dette afsnit beskrives nogle af de projekter, som har fået støtte under Netværksordningen. Først ses der på projekter, som har fået støtte under indsatsen for 'Netværksaktiviteter', herefter på projekter, som har fået støtte under indsatsen for 'Fælles faciliteter til formidling af fødevareroplevelser' (Basale Servicefaciliteter).

Netværksaktiviteter

Projekterne der støttes under indsatsen for 'Netværksaktiviteterne' skal være med til at udvikle netværksdeltagernes kompetencer og fremmer erfaringsudveksling mellem virksomhederne i fødevarer-netværk. Der skelnes overordnet mellem to projekttyper, nemlig netværksprojekter og netværksaktiviteter.

- **Netværksprojekter** indebærer, at projekterne og aktiviteterne skal tage udgangspunkt i de mindre fødevarerproducenters konkrete udfordringer og behov inden for områderne produktion, produktudvikling og afsætning. Eksempler herpå er "Småøernes Recharge netværksprojekt", "Fremme afsætningen af fødevarer for mindre lokale producenter i Nordsjælland" og "Kompetenceudvikling og øget samarbejde - fokus på fælles markedsføring, storytelling og samhandel i Regional Madkultur Vestjylland". I disse projekter er det altså de mindre fødevarerproducenter, der er omdrejningspunktet, og projektets mål er at hjælpe virksomhederne med at løse de specifikke problemer og udfordringer de oplever. Sammenhængen mellem udfordringer, behov og aktiviteter er derfor centralt og skal fremgå tydeligt af ansøgningsmaterialet.
- **Netværksaktiviteter** dækker over to overordnede typer af netværksaktiviteter. Den første er kompetenceudvikling og erfaringsudveksling mellem deltagerne i netværket for at fremme producenterens viden om produktion, produktudvikling og afsætning af fødevarer. Den anden type vedrører afholdelse af offentlige kurser, seminarer, workshops og lignende kortere uddannelsesforløb for mindre fødevarerproducenter. De to overordnede typer af netværksakti-

viteter kan enten forekomme selvstændigt eller i kombination. Eksempler på netværksaktiviteter er projekter om "Undervisning om BGB/BOB til fødevarerproducenter i Netværk med henblik på stærkere positionering og afsætningsfremme af danske fødevarer", "Netværksaktiviteter omkring emballage og design", "FoodCom - Fremme af kompetencer indenfor produktion og afsætning af kvalitetsfødevarer" og "Netværk for oplevelsesøkonomi i primærproduktionen - skabelse af afsætning, oplevelser og merværdi".

EKSEMPEL

Ny fokus på fødevarer kvalitet – Danish Food Contest. Formålet med projektet er at sætte fokus på kvaliteten af danske fødevarer og udvikle danske fødevarerproducenteres kompetencer til at definere og bedømme kvalitet. Resultatet af dette forventes at være øget produktudvikling og kvalitet i det danske fødevarerhverv. Igennem workshops og vidensdeling i netværk skal kvalitet for de enkelte fødevarer fastsættes og efterfølgende bruges i en helt ny fødevarerkonkurrence og -udstilling, nemlig Danish Food Contest (DFC) som afholdes i 2011 og 2012. DFC er en faglig messe, som kun henvender sig til fagpersoner i fødevarerbranchen hvor der fremvises fødevarer af høj kvalitet indenfor forskellige produkt-grupper. Desuden er der små undervisningssessioner af ca. 45 min stykket, hvor op til 25 deltagere pr. session kunne høre mere om kvalitetsbedømmelse af fødevarer eller sensorik.

Af slutrapporten fremgår det, at "langt hovedparten" af respondenterne har oplevet, at de/virksomhederne 'i høj grad' eller 'i nogen grad' har opnået viden gennem deltagelse i Danish Food Contest, der er værdifuld for virksomheden. Desuden er der udviklet skalaer til kvalitetsbedømmelse af blandt andet friske krydderurter, øl og koldpresset rapsolie. Skalaerne har været med til at rette fokus på kvalitet af fødevarer."

År: 2011 - Tilsagn: 975.000 kr.

Fælles faciliteter

Samtidigt med at virksomheden søger tilskud til 'Netværksaktiviteter', er det muligt for dem også at søge om tilskud under indsatsen, der handler om 'Basale Servicefaciliteter' til formidling af fødevareroplevelser. Dette skal foregå i tilknytning til netværksaktiviteterne og formidlingen skal være rettet mod offentligheden, hvorfor indsatsen her betegnes "Fælles faciliteter til formidling af fødevareroplevelser". Formålet er at fremme afsætningsmulighederne for fødevarer produceret i landdistrikterne. Projekterne under denne indsats handler således om at gøre indhold og udbytte fra netværksaktiviteterne tilgængeligt for offentligheden.

Eksempler på projekter under indsatsen for Fælles Faciliteter er projekterne "Netværk til etablering af alternative salgskanaler for mindre fødevarer virksomheder i samarbejde med specialfødevarerforretninger og restauranter", "Øget produktmangfoldighed og afsætning af økologiske grønsager i food service branchen" og "Velfærdsdelikatesser - animalske produkter fra småbønder til feinsmeckere".

EKSEMPEL

Syddanske Madoplevelser. Formålet med dette projekt er at fremme innovationsniveauet og iværksætterlysten samt styrke væksten i virksomheder inden for fødevarer-turismeerhvervet i Syddanmark både med hensyn til omsætning og beskæftigelse. Gennem en række workshops og oplæg fra eksterne konsulenter får små fødevarerproducenter mulighed for at udveksle erfaringer og arbejde sammen om at udvikle høj-kvalitets madoplevelser baseret på best practices. Der diskuteres blandt andet regionale udfordringer og muligheder, og der udveksles viden og kompetencer. I fællesskab udvikles nye innovative og alternative måder til at få flere lokale fødevarer ud til forbrugeren og i sidste ende øge indtjeningen for det syddanske fødevarer- og turismeerhverv.

Der bliver i alt afholdt 20 workshops med i alt 130 deltagere. 50% af deltagerne forventer at projektet vil føre til et forbedret potentiale for vækst, mens 25 % udtrykker at projektet allerede har ført til et bedre potentiale for vækst. Efterfølgende har deltagerne selv sat gang i fremstillingen af lokale retter og pølser samt udbud af kommercielle strandsafari ture.

Tilskuddet givet under 'Fælles faciliteter' går til et postkort med en QR kode, som linker til en app der indeholder kulinariske ruter og producenter samt en folder der informerer om 'Smagen af Fyn', som er et samarbejde mellem store og små fødevarerproducenter, brygmestre, gårdbutikker og restauratører på Fyn, der blandt andet deltager i og afholder forskellige fødevarerrelaterede arrangementer, arrangerer ture i naturen og foreslår ruter folk selv kan benytte.

År: 2013 - Tilsagn: 1,7 mio. kr. + 100.000 kr.

Surveyen har også indeholdt spørgsmål om karakteren af de gennemførte projekter, ligesom dette også er registreret i forbindelse med sagsgennemgangen i det omfang det var muligt. Der er dog ikke nogen entydige tendenser, ligesom det lave antal svar gør det usikkert at konkludere alt for præcist på, hvad der er typiske karakteristika ved de støttede projekter. Dog ser det ud til at antallet af deltagere spænder vidt. I nogle netværk deltager kun fire virksomheder, mens der er fundet eksempler på netværk med over 60 aktiviteter. Det hyppigste antal er dog mellem cirka 10 og 15 andre deltagere. Der er desuden en tendens til, at der indgår både forarbejdningsevne og 'andre aktører' i

netværkene, hvilket tyder på, at netværkene, i hvert fald i nogle tilfælde, har spændt bredt og indeholdt mange forskellige aktører.

8.6 EVALUERINGENS KONKLUSIONER

I det følgende afsnit præsenteres evalueringens konklusioner.

8.6.1 Relevans & nytte

Formålet med Netværksordningen er at ”fremme mindre fødevarereproducenters produktion og afsætning af fødevarer ved hjælp af netværksaktiviteter”. Og temaet for det første evalueringskriterium er, hvordan støttemodtagerne opfatter Netværksordningens relevans og nytte. I det følgende ses der på, hvor relevant, attraktiv og nyttig ordningen opfattes af støttemodtagerne. Desuden ses der på, i hvor høj grad tilskudsordningen har været i overensstemmelse med behovene i sektoren. Støttemodtagerne skal altså vurdere, i hvilket omfang de mener, at de støttemuligheder der er via Netværksordningen kan hjælpe med at løse nogle af de problemer, som er i sektoren.

Tabel 59: I hvor høj grad opfattes Netværksordningen som relevant, attraktiv, nyttig og i overensstemmelse med behovene i sektoren?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvor høj grad opfatter du Netværksordningen som relevant?	90 % (9)	10 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
I hvor høj grad opfatter du Netværksordningen som attraktiv?	50 % (5)	30 % (3)	20 % (2)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
I hvor høj grad opfatter du Netværksordningen som nyttig?	70 % (7)	30 % (3)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
I hvor høj grad mener du, at støttemulighederne under Netværksordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren?	50 % (5)	40 % (4)	10 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Tabellen viser en tendens til, at Netværksordningen opfattes som både relevant og nyttig af støttemodtagerne, hvor henholdsvis ni og syv af de ti støttemodtagere, der har besvaret surveyen, svarer ’I høj grad’. Tendensen peger på en lidt mindre positiv vurdering af Netværksordningen, når det kommer

til, hvor attraktiv ordningen opfattes, samt om støttemodtageren mener, at støttemulighederne under ordningen er i overensstemmelse med behovene i sektoren. Der er dog ingen som tilkendegiver, at ordningen slet ikke er enten relevant, nyttig, attraktiv eller i overensstemmelse med behovene i sektoren, og kun få har angivet i ringe grad, hvilket altså tyder på en generelt positiv vurdering af Netværksordningens berettigelse.

8.6.2 Effekter og målopfyldelse

I dette afsnit undersøges de effekter, som støttemodtagerne siger, at deres projekter har haft, samt i hvilket omfang støttemodtagerne mener, at deres projekt lever op til de mål, som er sat for ordningen. I afsnittet om økonomiske nøgletal blev der set på, hvordan målopfyldelsen har været for ordningen i forhold til de mål, som NaturErhvervstyrelsen satte op for den, mens der her ses på, hvordan de enkelte støttemodtagere vurderer, at deres projekter lever op til formålet med Netværksordningen. Som det fremgår af tabellen nedenfor præsenterede surveyen først støttemodtagerne for en beskrivelse af formålet med Netværksordningen, hvorefter de blev spurgt, i hvilken grad de vurderer, at deres eget projekt lever op til dette mål. Ni ud af ti svarer, at deres projekt 'I høj grad' lever op til formålet med Netværksordningen, hvilket altså tyder på, at de enkelte projekter lever op til ordningens formål.

Tabel 60: Formålet med Netværksordningen er at fremme mindre fødevareproducenters produktion og afsætning af fødevarer ved hjælp af netværksaktiviteter. Dette sker gennem aktiviteter, der udvikler netværksdeltagernes kompetencer og som fremmer erfaringsudveksling mellem virksomhederne i fødevarenetværk. I hvor høj grad mener du, at støtten fra Netværksordningen har bidraget til at opfylde dette formål?

	Procentandel
I høj grad	90 % (9)
I nogen grad	10 % (1)
I ringe grad	0 % (0)
Slet ikke	0 % (0)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Støttemodtagernes vurdering af effekterne eller udbyttet af Netværksordningen på udvalgte parametre vises i tabellen nedenfor. Der er rimelig enighed blandt støttemodtagerne om, at de har opnået nye kompetencer som resultat af støtten fra Netværksordningen. Der er til gengæld lidt mere blandede vurderinger af, om medarbejderne har opnået en større produktivitet og om deltagelse i netværk har givet anledning til deltagelse i/oprettelse af nye netværker/ERFA-grupper. Dog svarer otte ud af ti stadig, at dette 'I høj grad' eller 'I nogen grad' er et resultat af netværksstøtten. Eksempler på nye netværk/ERFA-grupper som deltagerne enten deltager i eller har været med til at oprette er 'Zynerginetværket', som berører temaet salgsfremmende aktiviteter, og 'Biodania' som er en gruppe for økologiske grøntsagsproducenter.

Tabel 61 I det følgende vil vi gerne høre dig om nogle forskellige forhold i forhold til netværkets udbytte. I hvor høj grad...

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
... er der opnået nye kompetencer hos deltagere på baggrund af støtten til netværksaktiviteterne?	70 % (7)	30 % (3)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
... har netværksaktiviteterne ført til produktivitetsforøgelser hos den enkelte medarbejder?	30 % (3)	50 % (5)	20 % (2)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
... har netværket givet anledning til deltagelse i/oprettelse af nye netværker/ERFA-grupper?	40 % (4)	40 % (4)	10 % (1)	0 % (0)	10 % (1)	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

8.6.3 Effektivitet

Endelig ses der i dette afsnit på effektiviteten af Netværksordningen. Med dette forstås dels, hvor levedygtige de støttede netværk er, og dels, hvor meget dødvægt støttemodtagerne siger, der har været forbundet med støtten.

Undersøges først netværkenes levedygtighed siger otte ud af de ti støttemodtagere, som har besvaret undersøgelsen, at deres netværk stadig eksisterer. Dette er bemærkelsesværdigt, da nogle af netværkene blev skabt i forbindelse med projekter der fik støtte i 2011. Af de to støttemodtagere som siger, at deres netværk ikke eksisterer mere, siger den ene blot, at netværket blev opløst mens den anden siger, at netværket blev overtaget af et andet netværk. Det tyder altså på, at også dette netværk fortsat eksisterer, blot i en anden form.

Tabellen nedenfor viser, hvor stor en del af projektet, som støttemodtagerne siger ville være gennemført, hvis de ikke kunne få støtte fra Netværksordningen. Dette giver altså et indtryk af, hvor stor en del af støtten som havde karakter af dødvægt.

Tablet 62: Hvor stor en del af projektet ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Netværksordningen?

	Procentandel
Ingen	30 % (3)
1 - 25%	40 % (4)
26 - 50%	20 % (2)
51 - 75%	0 % (0)
76 - 99%	0 % (0)
Hele projektet	10 % (1)
Total	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Svarene viser, at der er en vis grad af dødvægt i Netværksordningen, men at tendensen er, at projekterne ville være gennemført i noget mindre omfang, såfremt det ikke havde været muligt at få støtte under ordningen. Netværksordningen ser derfor ud til at have spillet en ikke ubetydelig rolle for oprettelsen af de fleste af de nye netværk, som er blevet dannet i forbindelse med ordningen. En enkelt af støttemodtagerne siger dog, at hele projektet ville være gennemført selv uden støtte, hvilket altså indikerer, at der kan være nogle netværk, som ville være etableret, selvom det ikke var muligt at opnå støtte fra Netværksordningen. Det samlede dødvægtstab er estimeret til 23%.

8.6.4 Samlet tilfredshed

Da Netværksordningen i denne evaluering er en 'lavtprioriteret ordning' og der derfor ikke er gennemført interviews med støttemodtagere, er der ikke udarbejdet en projektrejse. I stedet ses der i

dette afsnit blot på støttemodtagernes samlede tilfredshed med Netværksordningen. Dette omfatter støttemodtagernes samlede vurdering af processen fra start til slut, hvorvidt støttemodtagerne vil søge om tilskud igen samt deres samlede vurdering af Netværksordningen. Konklusionerne i afsnittet er baseret på støttemodtagernes svar i surveyen, evaluators sagsgennemgang samt interview med sagsbehandleren for ordningen.

Tabellen nedenfor viser den samlede tilfredshed med Netværksordningen, som de 10 støttemodtagere, som har besvaret surveyen, giver udtryk for. Som det fremgår siger tre ud af de ti, at de er meget tilfredse med ordningen mens seks ud af ti siger, at deres samlede vurdering er 'tilfredsstillende'. Der er altså en tendens til, at støttemodtagerne har været glade for Netværksordningen.

Tablet 63: Hvad er din samlede vurdering af Netværksordningen?

	Procentandel
Meget tilfredsstillende	30 % (3)
Tilfredsstillende	60 % (6)
Mindre tilfredsstillende	10 % (1)
Ikke tilfredsstillende	0 % (0)
Ved ikke	0 % (0)
Total	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

I det følgende ses på støttemodtagernes opfattelse af forskellige aspekter i ansøgningsprocessen fra før der blev ansøgt om støtte og til støttemodtagerens overvejelser om, hvorvidt man vil søge om landdistriktsmidler igen i fremtiden.

Støttemodtagernes svar i surveyen indikerer, at ideen til projekterne primært kommer fra støttemodtagerne selv, men at samarbejdspartnere også er vigtige i denne proces. Således siger seks ud af ti, at ideen til projektet 'I høj grad' var deres, mens den samme andel siger, at ideen til projektet 'I nogen grad' kom fra samarbejdspartnere. Dette indikerer, at ideen til projektet ikke udarbejdes af ansøgeren alene, men at der allerede her er andre aktører inde i processen.

I tabellen nedenfor er vist svar på spørgsmål i surveyen for en række spørgsmål omhandlende sagsbehandlingen. Der er generelt enighed om, at det skriftlige materiale som fx vejledning og ansøgnings-skema, 'I høj eller nogen grad' har indeholdt de oplysninger, som ansøgerne havde brug for. Det ser dog ud til, at der er en gruppe af ansøgere, som har haft svært ved at forstå krav og regler under Netværksordningen. Der er desuden meget delte meninger om, hvor hjælpsom NaturErhvervstyrelsen har været i sagsbehandlingen, men relativt enighed om, at sagsbehandlingen 'I nogen grad' har været effektiv og nem. Selvom dette bygger på relativt få svar genfindes billedet i sagsgennemgangen. Her er indtrykket, at der er en del sagsbehandling forbundet med godkendelse af materialer, dokumentation af deltagere i netværk samt behandling af udgiftsbilag. Sagsgennemgangen har vist, at der generelt er en del løbende korrespondance mellem støttemodtager og NaturErhvervstyrelsen, hvilket kan være en forklaring på, at støttemodtagerne kun 'I nogen grad' synes, at sagsbehandlingen har været nem og effektiv. Og som nævnt ovenfor var sagsbehandlingen og reglerne for ordningen også nævnt som årsager til, hvorfor nogle støttemodtagere overvejede at annullere deres tilsagn.

I forhold til finansieringen af projekterne er der en tendens til, at støttemodtagerne særligt er utilfredse med, hvor hurtigt der sker udbetaling. Dette relaterer sig altså også til selve sagsbehandlingen. Sagsgennemgangen efterlod dog det indtryk, at i hvert fald noget af ventetiden skyldes, at NaturErhvervstyrelsen i flere omgange har måttet bede om yderligere dokumentation, både i forbindelse med rateudbetalinger og i forbindelse med slutudbetalinger. Dette kunne altså tyde på, at støttemodtagerne kan have haft svært ved at gennemskue, præcis hvad der gives tilskud til, og hvor meget dokumentation, der kræves. Ordningen har da også været relativt svær at administrere, sammenlignet med andre ordninger på akse 1 da det kan være vanskeligt at skelne tilskudsberettigede aktiviteter fra ikke-tilskudsberettigede aktiviteter. Eksempelvis skelnes mellem kompetenceudvikling og vidensudveksling, som er tilskudsberettiget og udviklingsaktiviteter, som ikke er tilskudsberettiget. Og aktiviteter må gerne være foredrag, workshops, seminarer eller kurser om eksempelvis branding af produkter eller udvikling af salgskoncepter så længe det ikke har karakter af individuel rådgivning. En vurdering af netværksaktiviteternes karakter og præcise indhold kræver megen individuel sagsbehandling. Og disse grænser for, hvad der er støtteberettiget eller ej kan være svære for støttemodtagerne at vurdere hvor går.

Endelig er der ikke nogen entydige tendenser i forhold til, hvordan støttemodtagerne oplever processen med at skrive slutrapporten. Nogle har oplevet udfordringer med at skrive slutrapporten, mens andre slet ikke siger, at der har været nogen problemer med dette.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 64 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for (Her tænkes eksempelvis på informationsmateriale på relevante hjemmesider, vejledninger mv.)	40 % (4)	50 % (5)	10 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (10)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler under Netværksordningen	20 % (2)	40 % (4)	30 % (3)	10 % (1)	0 % (0)	100 % (10)
NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	30 % (3)	30 % (3)	30 % (3)	10 % (1)	0 % (0)	100 % (10)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	0 % (0)	80 % (8)	10 % (1)	10 % (1)	0 % (0)	100 % (10)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering af projektet	10 % (1)	50 % (5)	20 % (2)	20 % (2)	0 % (0)	100 % (10)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	40 % (4)	30 % (3)	0 % (0)	30 % (3)	0 % (0)	100 % (10)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	20 % (2)	40 % (4)	10 % (1)	30 % (3)	0 % (0)	100 % (10)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	50 % (5)	30 % (3)	10 % (1)	10 % (1)	0 % (0)	100 % (10)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	20 % (2)	20 % (2)	30 % (3)	30 % (3)	0 % (0)	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

Trods de kritiske udsagn om sagsbehandlingen blev det dog vist ovenfor, at der generelt var stor tilfredshed med Netværksordningen. Dette afspejler sig også ved, at ni ud af ti siger, at de 'I høj eller nogen grad' vil søge om landdistriktsmidler igen. Og dem der gerne vil søge igen siger overvejende, at de vil søge hvis de har behov for midler fra ordningen til andre projekter.

Tabel 65 Søgning af midler i fremtiden

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Jeg vil også i fremtiden søge om landdistriktsmidler	50 % (5)	40 % (4)	0 % (0)	10 % (1)	0 % (0)	100 % (10)

Kilde: Survey gennemført af Epinion

8.7 KONKLUSION

- Støttemodtagerne er overordnet set glade for Netværksordningen. Den samlede tilfredshed med ordningen er dog også høj, og ni ud af ti siger, at de finder ordningen 'tilfredsstillende' eller 'meget tilfredsstillende'.
- De vurderer den som relevant og nyttig, og ni ud af de ti, som har besvaret surveyen siger, at de ville søge støtte igen, hvis det var relevant. Støttemodtagerne siger også i høj grad, at deres projekter har levet op til ordningens formål. Sagsgennemgangen har vist en stor variation i de støttede projekter, og det ser altså ud til, at ordningen har været bred nok til at rumme mange forskellige projekter samtidig med at disse har opfyldt ordningens formål.
- Det er også positivt, at der generelt er en tilkendegivelse af, at støttemodtagerne har opnået nye kompetencer via ordningen, hvilket også findes i slutrapporterne. Til gengæld er der lidt mindre enighed i, at projekterne også har øget produktiviteten hos medarbejderne. Dette findes også ved sagsgennemgangen, hvor de selvrapporterede effekter som regel kun i mindre omfang og med en vis usikkerhed omtaler effekter for produktivitet og afsætning. Det er altså indtrykket, at deltagere i netværksordningen har opnået ny viden om kompetencer, men det er vanskeligt at anslå eller værdifastsætte omfanget af dette. Det er altså svært at vurdere effekterne af ordningen i forhold til, i hvilket omfang det fremmer produktion og afsætning af fødevarer som netop er formålet med ordningen.
- Støttemodtagernes primære indvending mod ordningen er omfanget af sagsbehandling, godkendelser og dokumentation. Dette er formegentlig årsagen til, at ordningen ikke vurderes at være lige så attraktiv som den er nyttig eller relevant. Otte ud af ti siger, at de 'i nogen grad' har oplevet sagsbehandlingen som nem, ingen svarer 'i høj grad'. Det er formegentlig usikkerheden om kravene til dokumentation samt lange sagsbehandlingstider, som giver støttemodtagerne en opfattelse af lang ventetid på udbetalinger og godkendelse af materialer, der er årsag til, at støttemodtagerne 'i nogen grad' oplever sagsbehandlingen som nem.

- Her spiller det også ind, at støttemodtagerne sjældent indsender al nødvendig dokumentation første gang, hvilket ofte fører til en lang dialog, hvor NAER i flere omgange beder om flere oplysninger som støttemodtageren så indsender. Det kunne altså tyde på, at det har været svært for støttemodtagerne at finde ud af, hvad der præcis blev givet støtte til, og hvilken form for dokumentation der blev krævet. Sagsgennemgangen viste flere eksempler på, at der blev givet store reduktioner i tilsagnet sammenlignet med det ansøgte fordi der ikke blev givet tilskud til ting, som ansøger søgte om. Selvom støttemodtagerne er positive overfor den information de får i det skriftlige materiale om Netværksordningen og ikke er udpræget tilbøjelige til at sige, at de har haft problemer med at sætte sig ind i reglerne kunne det altså være nyttigt at gøre krav og regler endnu tydeligere. Dette vil også mindske sagsbehandlingstiden samt støttemodtagernes opfattelse af omfanget af bureaukrati.
- Det har desuden været svært at vurdere målopfyldelsen for alle de opstillede mål. Flere af målene har det ikke været muligt at finde en systematisk opgørelse over, mens der ikke er fastsat mål for effekten under foranstaltning 321 (4). Det er således en svaghed, at der er opsat mål for ordningen, som det efterfølgende ikke er muligt at vurdere opfyldelsen af.

EPINION

OM OS

Vi er et af Skandinaviens største konsulent- og analysefirmaer med kontorer i Danmark, Grønland, Norge, Storbritannien, Sverige, Tyskland, Vietnam og Østrig.

Vi er en mangfoldig arbejdsplads med internationalt perspektiv og samarbejdspartnere i hele verden og beskæftiger mere end 150 fastansatte medarbejdere og 500 interviewere.

Vi leverer skræddersyede undersøgelser, der sikrer et solidt grundlag for optimale beslutninger. Vores mål er altid at præsentere analyseresultater og yde rådgivning af højeste kvalitet.

EPINION KØBENHAVN

RYESGADE 3F
2200 KØBENHAVN N
T: +45 87 30 95 00
E: TYA@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK

EPINION AARHUS

HACK KAMPMANNS PLADS 1-3
8000 AARHUS C
T: +45 87 30 95 00
E: TV@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK